

UNTZU

BELTZUNTZE

SOLSTIZIOEN INGURUKO OSPAKIZUNAK NAFARROAKO ZENBAIT HIZKERATAN EMANAK

ERRITUEN ZABALERA ETA OSPAKIZUNEN HARI EZBERDINAK

Koldo Artola Kortajarena

SAIGOTS

IMOTZ

ESPARTZA

LARUNBE

ARRARATS

ETXARRI~ARANATZ

AURITZ

ITZALTZU

ARRUAZU

OLATZAGUTIA

ZIA

EKAI

ALTSASU

MURGINDUETA

LATASA

USETXI

ARRARATS

URRITZOLA

ARANZADI
ETNOGRAFIA
BILDUMA

NAGORE

URTASUN

1

LATASA

SOLSTIZIOEN INGURUKO OSPAKIZUNAK NAFARROAKO ZENBAIT HIZKERATAN EMANAK

ERRITUEN ZABALERA ETA OSPAKIZUNEN HARI EZBERDINAK

Koldo Artola Kortajarena

ARANZADI ETNOGRAFIA BILDUMA

Zorroagaina, 11
20014 Donostia / San Sebastián
Tel.: 943 466142
e-mail: idazkaritza@aranzadi.eus
www.aranzadi.eus

Egilea: **Koldo Artola Kortajarena**

Aranzadi Etnografia Bildumaren Zuzendaria: **Fermin Leizaola Calvo**

Edizioaren Koordinazioa: **Juantxo Agirre Mauleon**

Edukiaren Zuzentzailea: **Karlos Almorza**

Maketazioa: **didart**

Inprimategia: **Michelena A.G.**

Aranzadi Etnografia Bilduma: 01

ISSN 2660-5864

ISBN 978-84-17713-31-7

LG D 00562-2020

Eskerrak: Argitalpen honetarako testigantza eman duten guztiei.
Aipatzen diren udal eta herriak. Nafarroako Gobernua - Euskarabidea.

Grabatutako testigantzak Ahotsak.eu atarian entzun ahal dira
(<https://ahotsak.eus/proiektuak/solstizioen-inguruko-ospakizunak/>).

HITZAURREA

Liburu honen egilea, Koldo Artola Kortajarena, euskalkien ahozko lekukotasunak sistematikoki aztertzeaz eta biltzeaz interesatzen den lehen aldia ez da.

Jakina denez, ahozko lekukotasun hauetako asko desagertu egin dira, gehienak joanak dira, haietako batzuk magnetofono batekin erregistratu baitzituen duela 40 urte baino gehiago, ordurako adinean aurrera zihoazen gizon-emakumeen artean; eta gaur egun, zoritxarrez, lekukotasun horiek jasotzea ezinezkoa da, euskalkiaren azken hiztunak joanak direlako.

Esaterako, Erronkariko ibarraren iparraldean jasotako erregistroak; izan ere, 60ko hamarkadaren bukaeran eta 70eko hamarkadaren hasieran, euren ama-hizkuntzan (erronkarieraz) mintzo ziren zenbait hiztun artean baziren.

Egileak, euskara kontuetan aditua zen lan-talde batekin batera, gogor jardun zuen inkesta etnolinguistikoko zabala bete nahian, 600 galdera inguru baitzituen; inkesta hau Pariseko Gizakiaren Museoak eskuratu zigan 1973. urtean eta Marcel Cohen hizkuntzalariak idatzi zuen. Proiektu hau gauzatzeko 212 inkesta egin ziren eta inkestagile asko eta asko ibili ziren Euskal Herriko euskalkien berezko eremuetan zehar; gero, bi liburukitan eman zen argitara, eta euskalkiak ondo ordezkatzeko zituzten 80 inkesta bakarrik jaso ziren bertan. Datu-bilketa eta datuen tratamendu bateratua lan gaitza izan zen eta bigarren liburukia 1990. urtean argitaratu zen arte iraun zuen. EUSKALHERRIKO ATLAS ETNOLINGUISTIKOA -EAEL- horrenbestez amaitutzat jo zen.

Nafarroako eskualde euskaldunetan mintzo den euskaraz interesaturik eta urteetan zehar eskuratu zuen esperientziaz baliaturik, 2014. urtean “*Ziorditik Uztarrozeraino*” obra plazaratu zuen hiru liburukitan, Nafarroako euskararen hegoaldeko mugan herrietako informatzaileengandik euskalkiak eta azpieuskalkiak jasoz.

Nafarroa iparraldeko hainbat ibarretan, besteak beste, Erro, Zaraitzu, Aezkoa edota Esteribar aldean, inkesta linguistikoak egiten burutu zuen lan zabal

eta zehatza ere ezin dugu ahaztu. Lan horiek urtero eman dira argitara Nafarroako Gobernua-VPEaren aldizkarian. *Fontes Linguae Vasconum Studia et Documenta*.

“Solstizioen inguruko ospakizunak Nafarroako zenbait hizkeratan emanak – Errituen zabalera eta ospakizunen hari ezberdinak” izenpean, Aranzadiko Etnografia sailak atera berri duen argitalpenaren 1. zenbakia dugu liburuki hau, eta azken 50 urteotan lankide izan dudan egilea ezaguturik, esan beharra daukat, ezen, festa tradizionalak egituratu ohi dituzten udako eta neguko bi solstizioen inguruko erritu, kopia eta ohiturekin lotura estua duten alderdi oso interesgarriak jasotzen dituela.

Ohiturak —gaur egun askotan galduak— biltzeko lan egonarritsu eta zehatza oso dokumentu baliotsua da landa-eremuetako bizimoduak ikertu eta aztertzeko orduan. Batez ere, erritu horien ahozko transmisioa oso azkar galtzen ari dela kontuan hartuta.

Fermin Leizaola

Aranzadi Zientzia Elkarteko Etnografia Saileko Zuzendaria

AURKIBIDEA

Sarrera	7
Udako errituen inguruko gaiak lehen begiratu batean	11
Neguko errituen inguruko gaiak lehen begiratu batean	19
Laginen aurkezpena	21
Udako solstizioaren ospakizunak	24
Neguko solstizioaren ospakizunak	180
Bibliografia	302
Herriz herriko aurkibideak	304

San Juan bezperako sua Lakuntza herrian. GUAIXE

SARRERA

Soltizioak, gauza jakina denez, Lurra deitzen diogun gure planetak bere orbitan Serdiesten dituen punturik funtsezkoenak dira, ekainean eta abenduan, udarari zein neguari hasiera emanez.

Denboraldi berriztatu hauen abiadak, aitzinarotik, munduko hainbat lekutako herri-kultura ezberdinek handizki ospatu izan dituzte, harik eta Eliza kristauak izaera paganoko festa handi hauei izaera kristauko festen esanahia txertatu zien arte: San Juan Bataiatzailearen jaiotza, lehen kasuan, udararen hasierarekin uztartuz; eta, ebanjelioen arabera, Mesias gisa iragarritako Jesukristorena, bigarrean, abenduaren 25ean.

Felix Zubiaga aita pasiotar bizkaitarraren iritzia oso kontuan hartzekoa da. Berak idatzi **Jainkoa eta gizakia euskararen oroitzan** liburutik hartuta, lerro batzuk ekarri ditugu hona, garai bateko paganismoaren eta ondorengo kristautasunaren arteko harremana aipagai:

Urtemugetako eta heriotzeko erritoak Sumeria eta Egiptotik honaino etorri ziren eta euren jainko nagusien izenaz gogoratzen dira kristautasunaz gero ere, kristautasuna ez bai zan etorri lege zaharra ezabatzeraz, haren eskakizunak argitu eta muinez osatzeraz baino eta, beraz, izen zaharrak edukin berriaz ornitzera.

Israelgo Biblia-kontakizunetan ere Sumeria, Egipto eta beste inguruko kultura isladatzen da. Mitoen eskakizuna herri guztien eskakizuna denez gero, kristautasuna, kristauen arabera, eskakizun guztioi behin betiko erantzuna ematera dator.

Erritoei fedea baino irupen handiagoa dute berez, fedea eguneroko bakoitzaren aukera eta Jainkoagazko ituna bai-da eta ohiturak, osteraz, hiletako erritoei bezala, maiz gizarteko betebeharrak, batak bihotzetik bezala garoaz, besteak besotik.

Festa-giro berri honen garrantziak eragin handia izan du tradizioan eta herri erlijioetasunean, etnografian eta folklorea ere soka luze bezain koloretsu eta era

askotarikoa utziz. Horiek horrela, gure artxiboei begiratu bat eman eta honekin guztiarekin zerikusia duen hainbat ekai ageri zaigula ohartzean, berari buruzko lan hau prestatzea otu zaigu.

Gure asmoa, hortaz, Nafarroako ur-ixurien hegoaldeko euskararen gutxi gorabeherako eremuan, XX. mendeko laurogeiko hamarkadaren inguruan aurkitu genuen egoeraren berri ematea da, jakingarria izan daitekeelakoan. Asmo nagusia, hortaz, ez da gaiaren inguruko barrunbean sartu eta, ondorioz, balizko iritzi berriren bat ematea, asko baitira horretaz mintzo diren izen handiko adituak, esku artean ditugun lagin jakingarriak inoren eskura ezartzea baizik.

Izan ere, datu-bilaketan ibili ginen denboran gure helburu nagusia berrie-maileak mintzaraztea izan zen, hauetarik asko, gehienak, euskara desagertzeko ataka lazgarrian zen hainbat herritako lagun erresidualak izaki, eta ez horrenbeste ikerketa etnografiko sakon bat egitea. Horrexegatik, zalantzarik ez, biltzea guztiz mereziko zuketzen gai batzuk maiz galdetu gabe edo doi-doi galdetuta geratu ginen, gaiotan behar bezala ez sakontzearen ondorio: hildakoak belar benedikatuez ureztatuak izateko edota berek erabilitako lastairak hil ostean erretzen ote zireneko ohiturez galdetzea, esate baterako, nahiz honi buruzko zerbait bildu dugun, ospakizun hauen testuingurutik at izanik ere.

Gure herrian honetaz guztiaz aritu diren ospe handiko ikerleak asko ditugu: Resurreccion Maria Azkue, Jose Gonzalo Zulaika (Aita Donostia), Jose Migel Barandiaran, Jose Maria Satrustegi, Jose Maria Jimeno Jurio, Juan Garmendia Larrañaga... beste batzuen artean. Horiek eman iritzi edo idatziriko pasarte interesgarri batzuen berri bai, tarteka, emango dugu, balizko interesduna gaiaren aurrean kokatzen laguntzeko.

Azkueren **Euskalerrriaren Yakintza** eta **Cancionero Popular Vasco** ize-neko lanetan, hain nola Aita Donostiaren **Obras Completas** delakoan, maiz dakuskigu mundu honi atxikiriko kontaera eta aipamenak, musikatuak gainera, biak baitziren musikari eta folklorista, hori baino gehiago izateaz gainera.

Barandiaranek, aspaldi argitaratu **Cuestionario para un estudio etnográfico del Pueblo Vasco** izenburuko lanean, **¿Qué creencias y prácticas se relacionan con el día de San Juan?** buru duen galdera-sorta plazaratu zuen, alde batetik (49 or.), eta, **¿Cómo se llama vulgarmente la Nochebuena?** buru duena, bestetik (46 or.). Galdera hauek berebiziko jokoak ematen dute esku artean dugun gaia aztertzeko.

Satrustegik, aspaldi ere, bi solstizioen kari zertzen diren kontu eta ospakizunez idatzi zuen: **Canto ritual del agua en Año Nuevo** (1971) izenburuko lana, aurrenik, eta **Pregón festivo de San Juan** delakoa ondoren, urte berean.

Bi lanotako aurrenekoan Satrustegik egin sarreratik zerbait ekarri dugu hona, Urteberriko uraren inguruko errituaz zera idatzi baitzuen apaiz arruazuarak:

Nuestro pueblo ha sido muy dado, de siempre, a las cuestiones populares. Es un hecho fácilmente constatable. (...). Quedan todavía vestigios de todo ello en algunos pueblos pequeños, si bien tiende a desaparecer y es previsible su extinción definitiva en un futuro no muy lejano.

En cuanto a los textos conservados, conviene distinguir entre cantares comunes a todos los pueblos y letrillas de carácter local. (...). Las costumbres locales, sin embargo, son las que presentan mayor interés bien por su valor lingüístico o por conservar rasgos que delatan el sentido primitivo de la fiesta. Puede ser el caso del cantar de nochevieja, que conservan algunos pueblos de la Barranca, en Navarra. La versión actual recoge bastantes versos comunes a todos los pueblos de la geografía vasca; pero encierra también peculiaridades dignas de estudio.

Cabe destacar la primera estrofa, conceptual y arcaica, portadora del mensaje del agua nueva (ur berria), que los mozos recogen a la hora exacta de las doce campanadas, para distribuirla por las casas como primicia del año que entra. Cantan primero a la puerta de las autoridades, que salen a saludarles con el primer presente. No cabe duda de que esta costumbre reviste carácter ritual de profundo significado etnológico.

Actualmente se encuentra confinada en los estrechos límites de unos pocos pueblos de la Barranca-Burunda. Quedan huellas en los cercanos valles de Imoz y de Larraun. Han llegado hasta nosotros cantares alusivos al agua de nochevieja, incluso de Baztán. Probablemente se trata de una práctica muy generalizada antes, en una extensa zona de Navarra.

Jimeno Jurioren iritzia ere, 1988an argitaratu zuen **Calendario Festivo de Invierno** lanean, oso kontuan hartzekoa da. Hona ikerlari artaxoarraren eskutiko iruzkin batzuk:

Gabon supila. El tronco de Dios (leños denominados baztarreko, subilero, sukil...). El fuego ha sido objeto de cultos a lo largo y ancho de tierras y tiempos. Los de los solsticios eran sagrados, milagrosos, benefactores, salvadores. Callejero, extrovertido, curador de sarnas el del verano de San

Juan. Familiar, introvertido, recóndito, protector también, el del invierno. En torno a él se congregaba la familia; cada uno ponía una astilla: “Pa la Virgen”, “pa calentar los pañales del Niño”; para los familiares ausentes, los pobres que andan de puerta en puerta, la benditas almas del Purgatorio. El tronco simbolizaba y realizaba la unión del clan familiar, vivos y difuntos. Su calor llegaba, vivificador, a presentes y lejanos.

Satrustegi ere, honixe buruz, luz e mintzo da. Hona, laburki bederen, bertatik ateratako lerro batzuk:

Permanece vivo en el recuerdo de nuestra infancia y es añoranza de las propias vivencias. Se relaciona con las tradiciones populares y conserva el encanto cálido de la intimidad familiar. Es la llama sagrada del tronco de Navidad.

Eta, aurrerago:

En la versión de Mezquiriz (Erro, N.) eran dos troncos grandes los que se colocaban a ambos lados del fogón. Coincide el dato con la comunicación de Gorriti (Larraun, N.), donde se les llamaba con toda propiedad “laterales de Nochebuena”. **Onantzaro gabeko baztarrekoak.**

Garmendia etnografo tolosarrari, bestalde, **Ritos de solsticio de Verano (I-II), festividad de San Juan Bautista** izenburuko lana zor zaio (1987-8). Horren lehen zatiko Sarreran honela mintzo zaigu:

Las distintas celebraciones que tienen o han tenido lugar en razón del solsticio de verano, identificado en nuestro medio con la festividad de San Juan Bautista, son una rica expresión de ritos de contenido naturalista, que subyacen bajo costumbres piadosas de manifestación religiosa. Y aquí apuntaremos que las cosas no pueden ser de otro modo, puesto que la Iglesia es pueblo.

El solsticio de verano da pábulo a la superstición, a la magia blanca y al mito, que llevan implícito el reconocimiento de un algo que escapa al hombre, de un algo que es superior a él. Todo ello llevado a cabo, en este caso, en torno al fuego, al agua y a la presencia del reino vegetal, en sus distintas formas.

Bi zatitan aurkezturiko lanean Garmendiak herri askotako informazioa dakar, gehiena Nafarroako eta Gipuzkoako hainbat herritan bildua, Araba-Bizkaiko lagin batzuk badira ere.

UDAKO ERRITUEN INGURUKO GAIAK LEHEN BEGIRATU BATEAN

Udako aroari hasiera ematen dioten San Juan jaiaren inguruko ospakizun erlijioso zein magikoak direla eta, oso ohikoa da –edo, lekuen arabera, izan da duela denbora gutxi arte– herriko apaizak, meza eman ondoan, era askotako belar, landare, lore eta abarrak bedeinkatzea, lehengo urtekoak, artean etxean gordeak, bezperan egin suan erreta izaten baitira harrez gero.

Belar horietako batzuk ganbaran gordetzen badira ere, beste batzuekin lore ederrez apainduriko sortak egiten dira. Hauek etxeko atari-leihoetan edo etxeari lotu ferraren batetik zintzilikatzen dira, etxea bera tximistetarik, oinazturetarik babesteko. Ohitura hauek, dena dela, gure egunotan arras galtzen ari dira.

San Juan bezperan suak egin eta, haren gainetik jauzi egitean, lelo batzuk oihukatu ohi dira. Inoiz, egutegian San Pedro eguna hain hurbil egonik agian, horrekiko aipuak ere entzun daitezke lelook botatzean.

Aipatu dugun Garmendiaren laneko lehen zatian zera dakusagu:

En el fuego tendremos asimismo en cuenta su condición purificadora, que se manifiesta de manera paladina en las diferentes fórmulas exclamatorias que preceden al salto sobre las llamas del anochecer del 23 de junio: **San Juan bezpera, sarna fuera!** (¡Víspera de San Juan, fuera la sarna!), es el grito que se escucha en más de un pueblo.

Horrelakoa da, bai, lelo horren hedaduraren handia, hori erakusteko prestatu dugun koadroan –berehala aurkeztuko dugunean– ikusi ahal izango denez, beste-lako leloak bildu baditugu ere.

Ezkabia edo sarnaren aurkako joera horixe ere, bestalde, agerian jartzen du San Juan egunean edo bezperan bereziki –baina ez egun hauetan bakarrik– inguruko iturri, erreka eta ibaietara joan eta gorputza edo honen zati batzuk garbitzeko igurtzialdiak egin izateak. Gainera, intsusak edo sanjuanlilia bildu, egosi eta beren lurrinak hartu ohi dira.

Alorretan, berriz, suaren errautsa botatzen da lurra ernatzeko eta bere bazterretan hurritzez, sahatsez edo beste zerbaitez¹ eginiko gurutzeak tinkatzen dira tximistetarik-eta defendatzeko. Zenbait herritan, halaber, suaren errautsak ukuiluan zabaltzen dira aziendak ere eritasun eta gaitzetarik babesteko. Hau, baina, San Anton –edo San Antonio– Abad eguneko kontuekin nahasita daku-sagu inoiz, Ihabar, Beorburu, Ezkabarteko Anotz eta Agorreta bezalako herrietan, adibidez.

Maiatza deituriko arbola menditik ekarri eta herriko plazan finkatu ohi da. Agian sonarik handiena duen Burundako herrietarik landa (Olatzagutia, Iturmendi eta Bakaiku), haren berri Basaburuko Ihaben eta Arrarats herrietan eman ziguten, baita Anueko Olaguen ere². Ohiko denboratik kanpo, urriko Amabirjina Errosariokoaren festan ere jarri egin da Urritzola Arakilgoan³.

Zertzelada honetaz mintzo zaigu Satrustegi, bi solstizioen inguruko errituen ospakizunez ari denean (Solst. de Invierno), ura eta sua gisako elementuak, beti, presente egoten direla adieraztean:

El espectáculo folklórico de la colocación del mayo en algunos pueblos de Navarra tiene lugar todavía alrededor de la fiesta de San Juan, en el solsticio de verano, y es un testimonio vivo de las antiguas celebraciones.

Los países nórdicos recurrían a las especias arbóreas de hoja perenne para el culto de invierno y queda pujante la tradición del árbol de Navidad que, por mimetismo, se va implantando también en el País Vasco.

- 1 Lizarra eta elorria dira –elorri zuria– Garmendiak gehienetan aipatzen dituenak.
- 2 2018 urtean jakin dugunez, azken hiru herri horietan ez da jartzen, baina Basaburuko Berueten, lgoan eta Gartzarunen, hala nola Ultzamako Iraizotzen, gutxienez, bai.
- 3 Beste izen batekin bada ere, ‘San Juan arbola’ izenez, alegia, gu jaiotako Donostian beti ezagutu dugu alde zaharreko Plaza Berrian. San Bizente Parrokiako apaizen batek benedikatu, dantzariak San Juan zortzikoa dantzatu, arbolari sua eman eta, hau itzali ostean, haur koxkorrek, labana ttiki baten bidez, beretiko azal puskak ebaki eta etxera eramatea izan da eta da ohitura.

Neska gazte batzuen etxe-atariak edo balkoiak abarreztatuta egiten dira. Hau Arruazu, Irañeta eta Ihabarko ekaietan aurkitu dugu soilik baina, ustegabeko ohar batean dakusagunez, baita Arriasgoitiko Zuntzarrenen ere, horrek ekar dezakeenarekin, litekeena baita ohitura hau iraganaldi ez hain urrunean oso zabaldurik egon izana. Garmendiaren lanak irakurrita, badakigu beste zenbait lekutan ere ohitura hau indarrean egon dena, Arabako Kanpezun, kasu.

Ospakizun profanoak direla eta, aipatu direnak, askotan, askari, kantu, musika, dantza, joko eta zenbait udalek eskaintzen duten ardo eta otamen edo mokadu-dastaketa batez osatu izan ohi da eta da.

Udako ohitura hauetatik abiatu, eta ideia orokor bat emateko xedez be-tiere, koadrotxo bat prestatu dugu San Juan bezperako sua egin eta haren gainetik jauzi egitean oihukatzen diren edo duela gutxi arte oihukatu diren leloen berri emateko. Lelook badituzte beren esparru jakinak, aise antzeman daitekeenez.

Urdiain	<i>San Juan Bautistaren doa (hiru aldiz)</i>
Dorrao	<i>Purrin San Juan, San Klemente salero, subiek ez pikätzeko, Unenuko tripotak lertzeko</i>
Unanu	<i>Urrin San Juan, subiek ez piketzeko</i>
Arruazu	<i>Urrin San Juan, ipurdien sarna</i>
Irañeta	<i>Viva San Juan, viva San Pedro, sarna fuera Gora San Juan, viva San Juan, zorriek eta partzak fuera</i>
Murgindueta	<i>Girigiri martxa... sarna fuera, ogi ta ardo Nafarrora</i>
Ihabar	<i>Girigiri martxa, sarna fuera, ogi ta ardo Nafarrora</i>
Satrustegi	<i>Kirikili martxo, sarna fuera, ogi ta ardo Nafarrora, atso guzik ipurdiz gora Kilikilli martxo, sarna fuera, atso guzik ipurdiz gora, viva San Juan, viva San Pedro, vivan los angelitos que están el cielo San Juan bezpera, sarna fuera Kirikiri martxo, sarna fuera, ogi ta ardo Nafarrora, makumea guzik ipurdiek gora</i>
Etxeberrri	<i>Biba San Juan bezpera, sarna fuera, ogi ta ardo Nafarrora</i>
Zuhatzu	<i>Giligili martxo sarna fuera, ogi ta ardo Nafarrora, biba San Juan bezpera</i>
Urritzola, Arakil	<i>San Juan bezpera, sarna fuera</i>
Atondo	<i>Kikili martxo, sarna fuera, ogi ta ardo, sarna fuera</i>
Latasa, Imotz	<i>San Juan bezpera, sarna fuera, ogie ta ardo nafar etxera</i>
Urritza	<i>Sarna fuera, San Juan bezpera; atso zaharra guzik ganbera bera</i>
Madotz	<i>San Juan bezpera, sarna fuera</i>

Uitzi	<i>Viva San Juan Bautista, sarna fuera</i>
Ihoben	<i>Sarna fuera, San Juan bezpera, viva San Juan</i>
Arrarats	<i>San Juan bezpera, biba San Juan bezpera, sarna fuera, San Juan bezpera</i>
Gartzarun	<i>Sarna fuera, onak itxera, gaixtoak kanpora</i>
Iharregi	<i>Urrin gela, sarna fuera, onak barnera, gaixtoak kanpora, biba San Juan bezpera</i>
Eguarats	<i>Sarna fuera</i>
Arostegi	<i>Sarna fuera, viva San Juan</i>
Beratsain	<i>Sarna fuera, San Juan bezpera, sarna fuera</i>
Aginaga	<i>San Juan bizpera, sarna fuera</i>
Otsakar	<i>San Juan bezpera, miñek eta sarnak fuera Sarna fuera! San Juan bezpera, garie Nafarrora ta artoa Franziera</i>
Larraiots	<i>Sarna fuera, San Juan bezpera</i>
Beltzuntze	<i>Sarna fuera</i>
Untzu	<i>Girigili martxo, egun da San Juan bezpera, sarna fuera, ogi ta ardo Nafarrora</i>
Anotz, Ezkabarte	<i>Sarna fuera, kaiku te ganbela pera, Nafarroko gari guzie kur'itxera</i>
Sorauren	<i>Sarna fuera, fuera sarna, viva San Juan, viva San Pedro, vivan todos los santos que están en el cielo, el que está dentro que salga fuera</i>
Gaskue	<i>Urrin belar, sarna fuera, onak barnera, gaixtoak kanpora, San Juan bezpera</i>
Gelbentzu	<i>San Juan bezpera, sarna fuera</i>
Latasa, Odieta	<i>Sarna fuera, sarna fuera</i>
Erripa	<i>San Juan bezpera, sarna fuera, to zarra ta karrak berrie</i>
Gendulain, Odieta	<i>Sarna fuera</i>
Almandoz	<i>San Juan Bautixa, onak barnera, gaixtoak kanpora, sarna fuera</i>
Olague	<i>Sarna fuera</i>
Etulain	<i>Sarna fuera, Viva San Juan</i>
Burutain	<i>Sarna fuera</i>
Etsain	<i>Sarna fuera, sorgiñek kanpora</i>
Leranotz	<i>Sarna fuera, garie Española, artoa Frantziara ta sorginek ganbela pera</i>
Urtasun	<i>Sarna fuera, San Juan bezpera</i>
Eugi	<i>Xarna fuera, sarna fuera</i>

Agorreta	<i>Sarna kanpora, yende ona itxera</i>
Osteritz	<i>Sarna fuera, arto Franziera, garie Española</i>
Ezkierotz	<i>Sarna fuera</i>
Setoain	<i>Sarna fuera, fuera sarna</i>
Errea	<i>Sarna fuera, artoa Española, Española, kukusoak eta zorriek Franziera, ta garie Española</i>
Ilurdotz	<i>Viva San Juan, sarna fuera</i>
Galdurotz	<i>Sarna fuera, fuera sarna, viva San Juan</i>
Zalba	<i>Sarna fuera, fuera sarna, alto Francia, viva España Sarna fuera, fuera sarna, maíz a Francia, trigo a España</i>
Zuntzarren	<i>Sarna fuera, retruchera!</i>
Larraingoa	<i>Sarna fuera, sarna fuera</i>
Urniza	<i>Xarna fuera, ezkabie kanpora, garie ta artoa Española</i>
Aintztoa	<i>Sarna fuera, kukusoak lepera</i>
Esnotz	<i>Sarna fuera, sarna Gipuzkoara, garie ta artoak Española</i>
Zilbeti	<i>San Juan kanpora ta San Juan barnera</i>
Lintzoain	<i>Sarna fuera ezkabia kanpora eta granoa gure etxera</i>
Bizkarreta- Gerendia	<i>Sarna fuera, ezkabia kanpora, artoa Franziera, garia Española</i>
Mezkiritz	<i>Sarna fuera</i>
Auritz	<i>Sarna Gipuzkoara ta garia Nabarrara</i>
Orreaga	<i>Sarna fuera</i>
Luzaide	<i>Sarna fuera, unak barnera gaixtoak kanpora</i>
Lusarreta	<i>Sarna fuera, sarna kanpora</i>
Espotz	<i>Sarna fuera, tutiela pera</i>
Nagore	<i>Fuera sarna, sarna fuera</i>
Orotz-Betelu	<i>Sarna fuera, viva San Juan, viva San Pedro, vivan todos los santos que están en el cielo</i>
Azparren	<i>Sarna fuera, sarna fuera</i>
Artozki	<i>Sarna fuera, viva San Juan</i>

Behin Artzibarko herriez gero, eta betiere gure saio honen esparrua zein den kontuan izanik, era honetako leloak ez zaizkigu azaltzen. Kontuan hartu behar da Esteribar, Arriasgoiti eta Artzibar izeneko ibarretan, non herri txiki asko dauden edo izan diren, egundoko despopulazioa suertatu dela eta, bertako herriak hustu ahala, haurren falta nabaria gertatu izanak ohitura hauen guztien galera berarekin eraman duela.

Horren antzeko zerbait aipatu zuten, halaber, duela mende erdi bat pasa, Luis Pedro Peña Santiago eta Juan San Martin ikertzaileek⁴, Artzibartik hegoalderantz kokatu Urraulgoiti ibarra goitik behera aztertu ostean, jarraikoa idatzi zutenean:

SAN JUAN BAUTISTA – Hoguera. En Adoain, Arielz, Ezcániz, Larequi (abandonado) y Ozcoidi ya no encienden hoguera la noche víspera de San Juan. Una de las razones más sencillas que explican esta desaparición es que en estas aldeas ya casi no hay niños o no queda ninguno, y hoy en día, al menos en Urraul Alto, son los pequeños los que tienen la ilusión de encenderla.

En Aristu y Zabalza también preparaban las hogueras y al saltar se solía gritar: “Sarna dentro, sarna fuera”. En Irurozqui, uno de los contados pueblos donde aún celebran la noche de San Juan, oímos cómo algunos padres, al animar a sus hijos a que saltaran, les decían que al hacerlo gritaran: “Sarna dentro, sarna fuera”.

En Elcóaz todavía conservan la costumbre de saltar por encima del fuego de San Juan. Hace algunos años, al brincar, decían: “Cura cura sarna, mal de la rana, si no te curas hoy te curarás mañana” y también: “¡Sarna fuera!”. En Jacoisti y Ayechu la fórmula era distinta: “Sarna fuera, si está dentro que salga fuera”.

En Guindano, aldea abandonada no hace muchos años, acostumbraban a gritar al saltar por encima de las llamas: “¡Viva San Juan! ¡Viva San Pedro! ¡Viva las puertas que nos abran el cielo!”.

Koadroko lehen leloa –Urdiaingoa– kenduta, hurrengoa (**purrrin** eta **urrin**) Er-goienako bi herritan eta Arruazun ageri da, eta baita, hemendik urrutitxo, Ilarre-

4 *Estudio etnográfico de Urraul Alto (Navarra).*

gin (Ultzama) eta Gaskuen (Odieta) ere, hauetako lehenengoan **urrin gela**, eta, bigarreanean, **urrin belar** moduan⁵.

San Juan eta **sarna**, ezkabia, leku askotan, era batera edo bestera harremanetan dauden hitzak, Sakanako Arruazun ageri zaizkigu aurrenekoz, baina, Arakil aldera mugitu ahala, **girigiri** edo **giligili** gisako hitzak, **San Juan**-enarekin batera bada ere, aurre egiten die eta zenbait herritan nagusigoa kendu: Murgindueta, Ihabar, Satrustegi, Etxeberri (hemen bi leloak), Zuhatzu eta Itzako Atondon dugu ezaugarri hau, zeina, ustekabean, Txulapaingo Untzun ere ageri zaigun, Ezkabarteko muga ondo-ondoan; Itza eta Antsoaingo zendeetan barrena orain ez aspaldi zabaldurik agian?⁶

Esteribarko Inbuluzketan lelorik ez, baina esaldi bat eman ziguten: **San Juán egúne, argítu ordúko ilúne** (surik egiten ez zutenez, Etsaina joaten ziren). Erroibarko Gerendiainen, berriz, leloaz gainera, esaldia bildu genuen: **Por San Juan comerás leche y por San Pedro requesón.**

Deigarria, agian, Pirinioko hiru ibarretan –Aezkoa, Zaraitzu eta Erronkaribar– San Juan bezperako suaren inguruko ohitura hau desagerturik izana. Egin ere, Aezkoako Hiriberrin haren aipamena egin ziguten arren –jada lelorik gabekoa–, Zaraitzu-Erronkaribarko hainbat herritan ez genuen berorren berri hurbila bildu, bestelakoa baita inguru horietako ohitura: San Juan egunean, eguzkia argitu gabe, ibaira joan, begiak eta aurpegia garbitu, eta intsusa-loreak bildu ohi dira flemoiak-eta sendatzeko.

Hori, baina, ez bide da izan alderdi honetako ohitura berezia soilik, beste nonbait ere aurkitu baitugu horren gisako zerbait. Halaber, ur medizinaletako iturrietara joatea, ihintzaz bustiriko alorretan oinutsik ibiltzea edota ibaira oinak bustitzera joatea moduko ohiturak ezagunak izan dira eta, dirudienez, oraindik orain ere badira, geroago ekarriko ditugun testuetan ikusi ahal izango denez.

5 Ilarregiko Olaia Erbitiren ustez, 'urrin gela' hori etxeetan erre ohi zen menda-sorta batek eragin kearen urrinari edo usainari zor zitzaion, etxeko gelak lurrinduta geratzen zirenez. Alabaina, Gaskuen aditu dugun 'urrin belar' leloa, bestea baino egokiagoa iruditzen zaigu, Ilarregiko adibidean balizko 'belar' hitzaren desitxuratzeara egon bailiteke.

6 Hipotesi honen alde jokatzan du, gure ustez, Garmendiak, 1987an, Olloibarko Beasoainen bilduriko zera honek: *Guirguilli macho, sarna fuera. Ogi ta ardo Nafarrosa. San Juan bezpera, sarna fuera!* (Ritos II).

Ur toloteko iturria Ziordia eta Olatzagutia herrien arteko mugan, buruko harriak erakutsi bezala. ENAUT ALBARRACIN

NEGUKO ERRITUEN INGURUKO GAIK LEHEN BEGIRATU BATEAN

Neguko aroari hasiera ematen dion Eguberriko jaiaren ospakizunak, berriz, Epifaniaraino edo, nahiago bada, Erregeen egunera arte luzatzen dena, oso bestelakoa da. Garai honetan, egunak laburrak eta hotzak izatean, bizimodu gordeagoa egiten da udan baino eta, oro har, ospakizunak ere ez dira hain era zabalekoak. Sua eta ura, haatik, biak dira presente aro honetan ere: sua, ohiki, baina ez beti, Eguberri egunean bakarrik, tximinian, Jainkoaren, Amabirjinaren, etxekoen eta hainbaten mesedetan biztu ohi da, **bazterreko, sukil** edo beste izenen baten bidez ezagutzen den enbor bereziaz.

Eguberrietan mutikoek diru-eskeak edota behartsuentzako egurrak biltzeaz gainera, Ziordian eta Ihabarren aditu bezala, intxaurrak, gaztainak, goxokiak eta, Izaban adibidez, **katamorak** biltzen zituzten lagunartean banatzeko.

Gabon-kantak ere iritsi zaizkigu, nahiz hauek, lan honek ukitzen dituen ibarrak direla eta, ezarpen desorekatua erakutsi, zeren, mendebaldeko Burundan eta Larraunen zerbait, gutxi, bildu badugu ere, ekialdean neurri aski ederrean aurkitu baititugu: Auriztik eta Artzibartik hasi eta Erronkariko ibarreraino.

Zenbait lekutan oilar-meza egin izanaren berri ere badugu. Artzibarren, gainera, artzainek, larruak bizkarrean, axuriak hartu eta Jesus haurrari eskaintza egiten zioten. Aezkoa eta Zaraitzu ibarretako zenbait herritan mutilak makila eskuan eta danborrak joz ibiltzen ziren etxerik etxe berri ona ematen eta puskak biltzen.

Urteberriz uraren erritua leku askotan mantendu egin da, Sakana aldean agian gehienik eta Burundako Urdiainen bereziki. Ura iturrietatik bildu, edan, agintariei eskaini, etxera eramane eta hainbat koplaren oinarrian egotera iritsi da eta

iraunarazi. “Ur goiena, ur barrena” hasiera duten hauen hainbat arrasto Arakilgo herrixka txikietan ere bildu dugu eta, Sakanan ez-ezik, Imozko, Larraungo eta Basaburuko herri batzuetan jaso dugu lekukotasunen bat.

Alabaina, bestelako eitea duenik ere bada, ‘Txiribiri txajoneko’ hasiera duen kantineka itxurako bat, aski hedaturik orobat, honako herrietan aditu duguna: Larunbe, Arostegi, Anotz (Ezkabarte), Anotzibar, Latasa, Olague, Etulain, Burutain eta Etsain. Anue ibarretik ekialderantz honen arrastorik ez dugu hauteman.

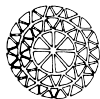
Errege-egunean etxekoek, mahai baten inguruan jarririk, kartak hartu eta botatzeko ohitura zuten, ‘errege’ nor aterako zen ikusteko. Gero balkoira atera eta emaitza jakinarazten zuten oihu biziz, ezkilak gogotik astinduz edota eskopeta-tiroa botaz, herriko beste etxeren baterako bidea harturik.

Errege-egunean, halaber, haurren kuestazioa egitea txit zabalduko ohitura izan da gure egunotara arte eta, oraindik orain, zenbait herritan horri eutsi egiten dioten ustea dugu.

Neguko denbora honetan ez dira faltatzen afari eta askari bikainak, kantu, musika, dantza, joko eta bestelako dibertsioak, zenbait udalek inoiz eskaintzen duten ardo eta otamen dastaketaz goxatua.

Inori harrigarria egingo zaio, agian, azken mende erdian-edo nabarmenki zabaldu den Olentzeroren inguruko ezein aipamenik lan honetan ez agertzea, baina, lanak besarkatzen duen esparruan aspaldi bildu genituen bizipen eta oroitzenak ikazkin mitikoaren agerpena bertan agertu aurreko denboretan jaso ziren.

LAGINEN AURKEZPENA

Laginak aurkezterakoan, udako denborakoak eta negukoak bereizirik ekartzea **L**iruditu zaigu egokien, balizko irakurlea, une oro, denbora bateko egoeretatik bestekoetara jauzika ibili behar izatetik libratzeko. Hortaz, aurrenik, uda denborakoak agerraraziko ditugu eta, ondoren, negukoak.

Testurik gehienak Ahotsak.eus QR kodeetan jaso ditugu, uda-denborako gaiak aurrena eta negukoak ondoren, baina batzuk, hainbat arrazoiengatik –leku-kotasun urriak, grabazio kaxkarrak edota eskuz harturiko oharrak izateagatik– hortik kanpo geratu dira. Horiek, haatik, idatzita bai, eman ditugu, baina «**✕**»-ikonoarekin markatu ditugu, gainerakoetarik ongi bereizteko.

Testuetaurik batzuk aurretiaz ere argitaratuak izan dira, gehienak, 1977az geroztik, **Fontes Linguae Vasconum** izeneko aldizkarian, eta, beste batzuk, 2014an, **Ziorditik Uztarrozeraino...** izenburu luzeko lanean. Horiek guztiak, zernahi gisaz, berrikusi egin ditugu orain eta baita, inoizka, beretan ukitu batzuk egin ere, zertxobait hobetzeko asmoz. Aitortu beharrean gara, haatik, grabazio batzuk aski edo oso kaxkarrak izatea gure axolagabekeria galantari zor zaiola, geure grabagai-luari ez baikenion behar bezalako arreta eskaini, eskaini egin beharko genionean. Kontuak atzera bueltarik ez badu ere, lasaiago geratu gara aitorpena eginik.

Egin ditugun transkripzioei dagokienez, aditu uste duguna idazten saiatu gara, batzuetan, askotan, zalantzak izan ditugun arren. Hori horrela, oharrak maiz egin behar izan ditugu, egokiak ez diruditen hitzak edo esaldiak, batez ere desitxuraturik iritsi zaizkigun kanta batzuen kasuetan, argitzen saiatzeko.

Hitz edo esaldietariko batzuk ere, batzuetan, dela era ilunean aditzen direla, dela beren ulerkerak zailak egiten zaizkigula, parentesi arteko etenpuntuen edo

galdera-ikurren bidez ezkutatu ditugu eta, horrez gainera, zenbait solasalditan hainbat berriemailek erdizka baizik ahoskatu ez zituzten silaba solte, erdi hitz eta abarren idazkera baztertu dugu, ezertan laguntzen ez duten trabak alboratzeko.

Erdizka baizik aditu uste ez dugun hizkiren bat, bestalde, parentesi artean idatzi dugu, inoiz ere, aditu ez dugun bat edo beste, hitza hobeki azaltzekotan idatzi dugun arren. Gauza bera egin dugu ustezko bustidura erdiak-edo aditu uste izatean, eta baita beste zenbait kasutan ere.

Inoiz edo behin, gainera, parentesi karratuak [] erabili ditugu hitzen edo esaldi motzen bat testuen barruan tartekatu dugunean, horietan jasotzen dena argitzeko asmoz.

Gainera, bokal batzuen itxierak zein irekierak direla eta, aditu uste izan dugun **a** eta **e** artekoa **ä** idatzi dugu; **e** eta **i** artekoa **ë**; **o** eta **u** artekoa, **ö**. Inoiz, **i** eta **u** arteko bat aditu uste izan dugunean, **ü** idatzi dugu.

Beste kontu bat da galdera-ikurrena. Irakurlea ohartuko denez, zeinu hori ez dugu soilik galderetan erabili, berriemaileek zenbait esaldiri galdera-itxurako intonazioa eman dioten hainbat alditan ere bai baizik.

Gure berriemaileekin izaniko harremanetan erabili genuen hizketa modua, bestalde, haien mintzaitetara hurbiltzen saiatzeko erabilia, maiz aldatu dugu orain, testuak aurkeztean, batzuetan gure galderetan zerturiko akatsak zuzentzeko eta besteetan haien mintzaitaririk behar bezala bereizteko.

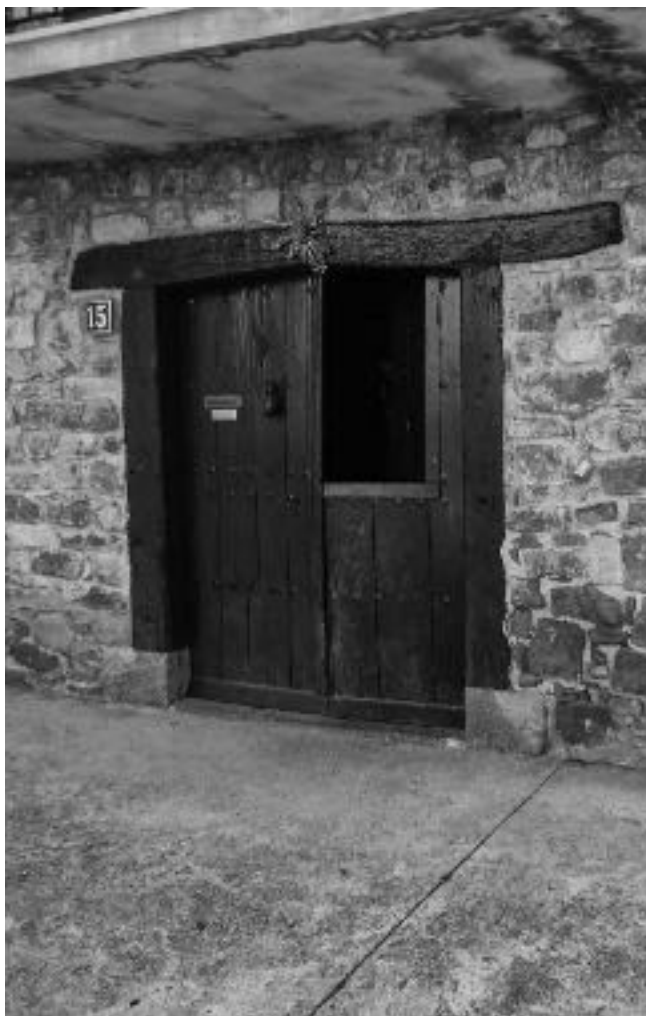
Testuok, orokorki, mendebaldetik ekialderanzko norabidean sailkatuta daude, eginkizun horretan maiz bide bihurritan barrena, eskuin eta ezker, aurre-ra eta atzera, egin behar izan badugu ere.

Ur-ixurrietatik iparraldera kokatu Almandozko Mendiola auzoko apurrak eta Luzaideko testuak batu zaizkie zerrenda osatzen duten herriei, salbuespenez, bata zein bestea aipatu mugatik oso hurbil egotean.

Lana, liburu formatoaz gainera, sarean ere zintzilikatuko da eta testuak Ahotsak.eus-en bidez aditu ahal izango dira, erakunde honen onespenerekin.

Lanari, azkenik, ikusgarritasun pixka bat emateko, argazki batzuk gehitu dizkiogu. Ekarpenean honetan laguntzaile izan ditugun ondoko adiskide eta erakundeek ere gure eskerrik beroenak damazkiegu gogotik, bidezkoa denez.

Eskerrik asko, orobat, Eunat eta Xabier alaba-semeei, aurrenekoari audioen kontuko saltsan laguntza bikaina eskaintzeagatik eta bigarrenari lana irakurri eta hainbat ohar egiteagatik.

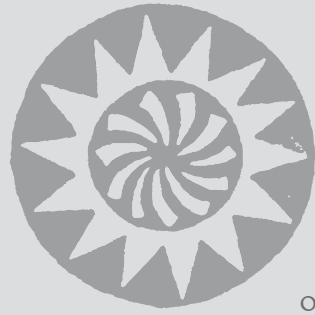

Aintzioako etxe honen atari-leihoan eragin babeslea aitortu ohi zaion eguzkilore idor
parea ageri da. KOLDO ARTOLA

ETSAIN

ARBIZU

LUSARRETA

OTSAGABIA

DORRAO

ORONTZE

ETXARRI-ARANATZ

BEUNTZA

OTSAGABIA

URDIAIN

BURUTAIN

ARTOZKI

MURGINDUETA

BAKAIKU

BIZKARRETA-GERENDIAIN

SORAUREN

ESPARTZA

ALTSASU

SAIGOTS

LATASA

ITURMENDI

OLATZAGUTIA

LARUNBE

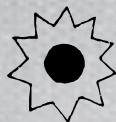
AURITZ

MUSKITZ

EGUARATS

UDAKO SOLSTIZIOAREN OSPAKIZUNAK

HERRIA	TESTUEN ZENBAKIA ETA IZENBURUA	IRAUPENA
OLATZAGUTIA	1. Sanjuanak <i>Olaztin</i> (2002)	8'29"
ALTSASU	2. San Juan, Altsasuko ermitetarik bat (2001)	4'27"
URDIAIN	3. <i>Urdingo</i> San Juanen kantaita (1985) 4. Urdiango sanjuanetako ohiturak (2001)	3'24" 2'04"
ITURMENDI	5. Iturmendin, <i>maiatza</i> deitu arbola "maiatzeko sanmigeletan" ipini (2001) 6. Iturmendiko <i>maiatza</i> arbolaren inguruan, berriro (2001)	6'10" 5'33"
BAKAIKU	7. <i>Maiatza</i> , Bakaikun, San Juan bezperan (2010)	8'57"
DORRAO	8. Dorraoko sanjuanetako ospakizunak (2000)	6'17"
UNANU	9. Unanuko suan saltoka sugeen hozkak ekiditeko (2000)	2'29"
ARRUAZU	10. <i>Arbazuko</i> sanjuanetan erremadurak ageri (1984)	6'52"
IRAÑETA	11. <i>Irintan</i> ere erremadurak, Arruazun eta Ihabarren bezala (1988)	1'48"
MURGIUETA	12. <i>Girigiri</i> hasierako leloa <i>Murginten</i> (1986)	1'23"
IHABAR	13. Ihabarren, San Juan eguneko errituen eragina San Antonekoan (1989)	5'14"
SATRUSTEGI	14. Satrustegiko San Juan suarekikoa, Josefa Ongairen arabera (1985) 15. Satrustegiko San Juan suarekikoa, Jesusa Ongaik kontatua (1985)	0'54" 0'55"
ZUHATZU	16. Zuhatzuko sanjuanetan: sua egin eta <i>Giligili martxo</i> (1986)	1'45"
URRITZOLA	17. Sanjuanetako ohiturak Urritzolan (1985) 18. Urritzolako Akatillu iturriaz zerbait (1985)	3'15" 2'07"
MADOTZ	19. Madozko San Juan bezperako leloa, jada ahantzia (1986)	1'16"
UITZI	20. Uitziko San Juan bezperako lelo bitxia (1990)	0'55"
IHABEN	21. Ihaben: sanjuanetako <i>maiatza</i> Basaburua ibarrean ere (1988)	7'20"
ARRARATS	22. Sanjuanetan <i>maiatza</i> Arraratsen ere (1985)	2'32"
ILARREGI	23. Ilarregiko sanjuanetako ospakizunak, Ultzaman (1989)	5'18"
BEUNTZA	24. Beuntzako sanjuanetakoak, Atetz aldean (1987)	4'20"
EGUARATS	25. Eguaratsen <i>sarna fuera</i> leloa baizik ez (1990)	1'00"
AROSTEGI	26. Arostegin ere ohiko kontuak eta inguruko iturrien ospea (1990)	2'55"
BERATSAIN	27. Beratsaingo sanjuanetan sahasak bedeinkatu gurutzeak egiteko (1985)	1'40"
AGINAGA	28. Gulibarko Aginagan ere sahasak ebaki eta gurutzeak egin (1986)	1'34"
BEORBURU	29. Beorburun ere San Juan eta San Antonen arteko nahasmena ageri (1985)	1'12"
OTSAKAR	30. Otsakarren ere antzeko ohiturak, begietako mina aipagai (1988)	3'20"
ANOTZ	31. Ezkabarteko sanjuanak Anotzen (1984) 32. Anoztarrak Aingiriturrira pikorrak sendatzeko (1985)	4'08" 3'03"
GASKUE	33. Odietako Gaskuen, sanjuanetan, sua egin eta <i>Urrin belar</i> leloa (1987)	1'18"
GELBENTZU	34. Gelbentzun belarrak erre eta hautsak abereen artean bota (1987)	2'16"
ERRIPA	35. Erripan esaldi berezia eta iturriko joera (1987) 36. Aingiriturriren aipamena eta Burdindogiko ermitaren berri (1987)	1'58" 4'54"
ZIAURRITZ	37. Ziaurritz: sanjuanetako oroimen urrunak eta Aingiriturrirako joera (1986)	4'27"
ANOTZIBAR	38. Anotzibarko herria, sanjuanetan, Aingiriturrira (1986)	2'26"

Ahotsak. eus atarian entzungai ➡

HERRIA	TESTUEN ZENBAKIA ETA IZENBURUA	IRAUPENA
OLAGUE	39. Olagueko sanjuanetan gauza mordo, <i>maiatza</i> tarteko (1986)	3'09"
ETULAIN	40. Sanjuanetakoak Etulainen eta Anotzibarko iturriaren aipamena (1986)	8'48"
BURUTAIN	41. Burutaingo sanjuanetan sua egin, iratzeak erre... (1987)	1'54"
INBULUZKETA	42. Inbuluzketan sanjuanetako ohiturak galdurik omen (1981)	2'28"
LERANOTZ	43. Leranozko sanjuanetan sua egin eta <i>Sarna fuera</i> leloa (1986)	1'24"
USETXI	44. Zubiriko zubiaz zerbait (1989)	1'05"
SAIGOTS	45. Saigotsen, Zubiriko zubiaz berri gutxi (1989)	0'49"
URTASUN	46. Urtasunen ohiko kontuak eta Zubiriko iturriaz zerbait (1988)	2'08"
EUGI	47. Eugiko sanjuanetan sua, jauzi egin eta leloa bota (1988)	2'35"
AGORRETA	48. Agorreta: San Juan bezperako sua eta Zubiriko iturriaz (1986)	4'45"
	49. Agorretan San Juan, San Anton, San Blas... ohituren nahasmena (1986)	4'26"
EZKIROTZ	50. Ezkirotzen ere sua eta alorretan gurutzeak paratu (1986)	2'36"
ILURDOTZ	51. Sanjuanetako ohiturak Ilurdutzen (1982)	7'57"
	52. Zubiriko uren ospea Ilurdotzeraino hedatua (1986)	1'30"
URNIZA	53. Urnizan ere giro berbera eta alorretan gurutzeak (1985)	3'18"
AINZIOA	54. Aintzian sua, leloa eta bazkari ederra (1986)	3'11"
ESNOTZ	55. Esnotzen, sanjuanetan, sua eta leloa (1988)	2'00"
ZILBETI	56. Zilbetin ere, sanjuanetan, sua eta leloa (1987)	0'43"
LINTZOAIN	57. Lintzoainen ohiko sua eta Gurbizarko iturriaren aipamena (1986)	2'07"
MEZKIRITZ	58. Mezkirizko sua, San Juan edo San Pedro bezperan (1986)	2'06"
AURITZ	59. Auritzen sua eta lelo gaiztotua (1985)	1'00"
	60. Aurizko San Juan bezperako <i>el Tribuli</i> ospetsua (1985)	3'12"
	61. Aurizko San Juan bezperako <i>Tribuli</i> -az berriro (1989)	3'54"
	62. Aurizko <i>el Tribuli</i> -ren beste bertsioa (1989)	4'23"
ORREAGA	63. Orreagan sanjuanetako leloa doi-doi oroitua (1989)	0'56"
LUZAIDE	64. Luzaideko sanjuanetako belarren bertuteak (1988)	5'23"
	65. Luzaide inguruko kontu ezberdinak eta <i>San Juanen bizarra</i> (1991)	6'59"
ESPOZT	66. Espotzen, sanjuanetan, sua, leloa eta loreak ate-leihoetan (1986)	1'36"
ARIA	67. Arian, sanjuanetan, hurriz-elorriak etxe atarietan (1979)	0'30"
	68. Ariatarrek San Juan bezperan surik ez (1985)	0'59"
GARAIOA	69. Garaioako sanjuanetako ohiturak, lehen bertsioan (1985)	6'28"
	70. Garaioako sanjuanetako ohiturak, bigarren bertsioan (1986)	4'57"
ESPARTZA	71. Espartzan surik ez baina iturrira begiak bustitzera bai (1991)	1'15"
OTSAGABIA	72. <i>Otsagin</i> iturriko urak hartu eta intsusak egosi (1981)	3'52"
UZTARROZE	73. Uztarrozen, San Juan eta San Roke egunetan ttun-ttuna (1981)	3'53"
	74. Uztarrozeko sanjuanetako ohiturak (1989)	2'59"
	75. Uztarrozen, inoizko San Juan ermitara joaten omen zenekoa (1985)	2'12"
IZABA	76. Izabako sanjuanetan ibaira joateko ohitura (1975)	3'28"

OLATZAGUTIA ~BURUNDA~

Josefa Ezker Mikelez, 1908

gurasoak ere, biak *olaztiarrak*

1. Sanjuanak *Olaztin* (2002)

– **San Juan egunean, zer?**

El día San Juan, y voy a decir en castellano, e? el día San Juan pues, solíamos ir a por halechos, al monte, pa poner en las puertas, y llevábamos los paquetes que en las puertas poníamos, y... igual unos ramos de... de rosas, también, en las puertas. Bueno, pues el día de San Juan solíamos ir a... al agua de batueco...

– **Ay, pero eso me tenía que contar en euskera; hori euskaraz kontatu behar duzu...**

Bai, baya! baya aztu, aztu iten zaida!

– **Esan duzu lehenik biltzen zenutela belarra?**

Ba, faten gindan e... lengo, bakizu, ‘ur bedikatuba’ esaten genduben euskeraz, faten gindan e... iturri bat zagön, eta... goizian goiz, e? faten gindan, eta gero, etortzen gindanian e... andi? orra, ermita baten? Andra Mariya? meza bat, eta... gero, mezati ata? eta an zon, eta an egoten zan e... ¿cómo diré?

– **Txistulariak-edo?**

E... el txistu solían tocar.

– **Txistulariak, e?**

Ori da! txistulariyak; ¿ves? no me sale. Eta an e, Andra Mariyan e... ataiyan? dantzán, klaro! Eta... bueno, olatxe, eta gero errezat-, esan dezut, plazán ematen zein e... ola, patzen zein e... un pellejo grande de vino en un, en uno... en esos cacharros que parecen como tijeras? que ponen...

– **A! zahagi bat ardo paratzen zuten?**

Bai, ta orduan e... repartitu iten zein dee... zera, esan dezuten dee orí; eta... gero plazán, ola, gizonak, zortzikoa aik, dantza eiten zein, zortzikõa, Bueno, el zortziko se bailaba mucho antes aquí.

– **Eta, oroitzen zara nolako musika den?**

Ttirla... txistubaki!

– **Eta, musika nolakoa da?**

Musikkia? ba! eniz akordatzen ere⁷.

– **(San Juan martxaren hasiera abestu genion). Hori ez? horrelako zerbait?**

Olako, bai, olaxe zan. Gero, gizonak ee... ba! zortzikua eta gero... eje! no me sale ¿ves? como... cuando se bailaba el zorziko, pues... vamos todos en fila hombres y mujeres y nos agarramos con aquellos pañuelos... de cuadros que solía haber antes ¿no sabes? pues el uno agarrar de una punta, y otro, y así todos en fila, íbamos, y los hombres iban cantando y así y ¡bueno! yo no me acuerdo, cantar no me acuerdo.

– **Baina, lehen esan duzu aurrenik bildu belarrak eta loreak lurre-ra-eta botatzen zirela?**

Bedarrak? a! lurrian bota? bai... iria esaten genduben, a los halechos ‘iria’, esaten genduben; eta botatzen zan e... ataiyan! eta gero inxusia badakizu zer dan ere?

– **¿Sabuco?**

Sabuco, también solíamos echar sabuco...

– **Hori ere bai, e? hori San Juan egunean?**

San Juan egunian, botatzen zan.

– **Etxe atarietan?**

Bai, sobre poco menos e danak e... botatzen genduben eo, ataiyan; kostunbriak, badakizu, e?

– **Eta, gero, arbolaren inguruko festa arratsaldean egiten zen?**

Arrasaldian! plazan e, orduan e arba... patu iten tzein.

– **Eta Santa Maria, ermita hori, non dago?**

Santa Maria? Santa Maria ez, Andra Mariya! Bai, ermittea zan baia bota zain⁸.

– **Ai, zer pena!**

¡Claro que pena!... ya hace poco tiempo, todavía. Bueno, algún año ya hace pero, la ermita de Belén... Ta olatxe!

7 K hizkiari aitortu ohi ez zaion bustidura aditzen uste dugu *musikkia* idatzi dugun horretan. Iturmendin ere, gutxienez, horrelako ahoskera aditu uste izan dugu, *musikkëa* eta *fabrikka* hitzetan, bi lagun ezberdini gainera.

8 Belengo Andra Mariren baseliza 1971ean eraitsi zuten.

Gero, San Juan egunian ere? orduan ee... ya a una... plazara, plaza le-... jarritzen gindan? eta orduan ematen zein ardua, arraxaldean? arratsal(d)e... txun-txunakí? eta... ematen zein ardua eta gaztaiyá, plazako... jende guztiyari. Eta... gero San Juana da kantaita? baia ez, oi eztaikit.

– **A! San Juanen kantaita ez dakizu, e?**

Asieria, asieria badakit baya bestela ez.

– **Tira, ba, eman hasiera...**

“Irurak iru dira, irurak e mendi(r)a”, pero, no sé más seguir.

– **Eta, paratzen zen arbola?**

Bai, San Juan egunian e, plaza erdiyan, patzen zein e... abaitz⁹ aundi bat...

Gero, patzen zein e, igual e... oilaxko bat o, puntan, e? eta, orduan e... gizonak ee... ba! ya, nork e... iristen zen e... öilaxk'ura; baya, ez... ezin zan? zengeiti, untatzen ze-, eztaikit zerekin untatzen tzein ta...

– **‘Sebo’ edo, zerbaitekin...**

Irixtratu iten ziran eta bota¹⁰, lurrera; ta olatxe.

– **Eta, apezak eta... apizak, benedikatzen zuen arbola?**

Bai... bai.

– **Nola esaten duzue hemen? apeza, apiza edo apaiza... nola?**

Apiza... apiz bat; ta gero, mezara faten ginden, domekatan? ba... meza nagosiyaa, badakizu. Ta... bueno, orduban ee... jendia, asko faten tzen¹¹ elizara; orai ezta faten eunbeste, je!

– **Ez, ez-ez-ez; orain gutxi, e?**

Orai gutxi faten da; eta olaxe ba.

– **Eta, etxe-atarietan, egiten zen sua?**

Bai, bai, bai... suba iten tzan; joe! patzen genduen or... maiz-lastua, bada-kizu maiz-lastöa zer dan?

– **Maiz-lastoa?**

Maizean... lastua, eta... bedarrakin-da monton aundi bat patzen, patzen genduben? eta su(b)a eman? da gero, saltoka an! gaztiäk...

– **Haren gainetik?**

Arren gaineti, suban gaineti... ta olaxe.

9 Altsasun *araitz* bildurik gaude, ‘haritz’, alegia.

10 Bota = ‘erori’, kasu honetan. Adiera hau zabaldurik dago Nafarroako ibar askotan barrena.

11 *Fatatzen* aditzen uste dugu hor.

– **Eta, salto edo jauzi egitean, zerbait esaten zen?**

E! eniz akordatzen ere!...

– **‘San Juan bezpera, sarna fuera’ edo... horrelako zerbait?**

E! e... eniz akordatzen!

– **Zenbait herritan esaten omen zuten ‘San Juan bezpera...’ eta horrelako zerbait, ezta?**

Bai, alako... zerbeit bai.

– **Baina, ez zara gogoratzen...**

Ez! eniz akordatzen; aztu iten da!

ALTSASU ~BURUNDA~

Juan Mazkieran Iriarte, 1918

gurasoak ere, biak altsasuarrak

2. San Juan, Altsasuko ermitetarik bat (2001)

– **Eta, hemen ez dute jartzen arbola? Iturmendin-eta bezala? arbola bat maiatzean...**

An, beño emen ez.

– **Pinu (edo pago) haundi bat. Hori non egiten da? Iturmendin edo Bakaikun edo...?**

Iturmendin... Santa Marina egunian.

– **Hor badute ermita bat mendian, ezta?**

Bat eo, gurutzia!

– **Baiza edo...**

Urbasako... eskin ortan.

(Emaztea): Santa Marina.

– **Eta, hemen, Altsasun, zenbat ermita duzue? bat Otadiako Kristoa... Cristo, Santo Cristo de Otadia; San Pedro...**

(Emaztea): San Juan...

San Juan e bai, ta... Amabirjiña Erkudengöa.

– **Erromeria egiten da?**

Bai.

Erremadura Altsasuko etxe baten balkoian. GUAIXE

– **Horretara bakarrik?**

San Pedro!... San Pedro egunean? jo!

– **Urdindarrekin batera, ezta? edo zuek bakarrik?**

A, danak!... etortzen dia; Donostitik eta, Pamplonatik eta... jaya izanez-keo? jo! ura beteko da. Aara juntatzen da ura, jende, ta... ardo ematen dei, gosaldu an iten dou, ardua? balijatik? e... ¡claro! no puedo decir, las tazas de plata...

– **Eta, jateko zerbait...**

Ardo!

– **Bai, hori edateko, eta jateko?**

Jateko ere etxeti ian, klaro!

– **Eta, egun guztiko?**

A! guk bertan, bazkaldu in duu.

– **Hori urtero?**

Urtero, bai; emeti jana, iana beti? ta an e... berotu? ta trunkilo an.

(Emaztea): Y hay otros que hacen allí, asan...

Araitz az-, araitzan azpian e, itzelien...

– **Eta, joaten zarete lagunartean edo familian edo?**

Bai, familia ta... adixkide e bai.

– **Talde batzuk, ezta?**

(Emaztea): Luego los jóvenes, cuadrillas buenas y... estar; una fiesta bonita.

Bai, eguna... ona iten bau...

– **Oinez-edo?**

Oñez.

– **Zenbat dago? kilometro bat-edo...?**

Ba! bi, bi kilometro goor, gaiyo izeen duela. (Emazteari): Como de aquí a los Ancianos, sí será, e? de San Pedro?

(Emaztea): Poco menos, menos; como de aquí a Olazagutia? menos...

Autokin e bai, e?

– **Baina, nahi duenak paseatu ere, ongi dago, bi kilometro edo....**

Bazkaldu? ta... etxaju bota? ta puro. puro bat e... ematen du e... Ayuntamentuak, un farias.

– **Ayuntamentuak ematen du, e?**

Bai.

(Emaztea): El almuerzo es más bonito, pero es con mucha... más que, más que el puro, más que ir a por el puro? el alaben almorzue. Luego hacen dos misas, una hacen a las once de la mañana y la otra hacen a la una. No, está muy bien.

– **Hemengo apaizak?**

Bai, goizeko...

– **Euskalduna da?**

Euskelduna eztea baëa baaki... kontuek.

– **Bai, aitagurea eta gauza batzuk; eta goizeko zer?**

Amaiketan? lenbitziko meza; ura akatu? ta, gosaita; an e... jartzen do, kamionan onduän? an barrika aundi bat? da, jan da, ian... kaguen! mozkorra ere bai, batzuk, akaso olako zeozue bai.

– **Nola esaten da ‘harrapatzen dute’ edo ‘harrapatzen dai’?**

Harrapatzen dai.

URDIAIN ~BURUNDA~

Urdiaingo kantari talde bat

Biltzailea: Sorkunde Aldaz

3. *Urdingo San Juanen kantaita* (1985)¹²

- 1 Egu bai egun honek San Juan diruri
Ez da San Juan bañan hala alunbra bedi.
Guazen San Juanera gaur arratsian
Etorriko gerala biar goizian.
- 5 Guazen San Juanera berduratara
Berduratara eta han egotera.
Juan nintzan Fraitziara etorri maiatzian
Zalditxo urdinian astuaren gainian.

12 Kanta honen testua Jose Maria Satrustegik argitaratu bazuen ere (1971), grabazioa Sorkunde Aldaz urdiaindarrari zor zaio, 1985ean bildu baitzuen Aranzadik plazaratu *Euskalerriko Atlas Etnolinguistikorako*, azken unean argitaratu gabe geratu bazen ere. Bata bestearekiko erkaketatik antzeman daitekeenez, ia-ia bateratsu datoz testu idatzia eta kantatua.

Urdiaingo neskatxak kantan eta dantzan eskutik hartuta San Juan ermitaren aurrean. GUAJAKE

- 9 San Juango iturriaren ondotik
Zazpi iturri urre kainuetatik,
Zortzigarrena metal zurietatik
Zortzigarrena metal zurietatik.
- 13 San Juango iturrien dago ura berde
Amurraitxo freskuak hantxen dirade,
Lemizko eskuak eta gero musua
San Juango iturriaren freskua!
- 17 Jesukristoren lengusua da
Aita San Juan Bautista,
Aingeruak dantzan dabilta,
Dabilta baia dabilta
San Juanen pozian dabilta!
- 22 Andra mutur maketsa
Aingeruak dantzan dabilta,
Dabilta baia dabilta
San Juanen pozian dabilta.
- 26 San Juan garagarrilian
Denbora galantian!
Maizik eta garik ez dagonian
etxian!

URDIAIN ~BURUNDA~

Juncal Galarza Garmendia, 1935
gurasoak ere *urdintarrak*

4. Urdaingo sanjuanetako ohiturak (2001)

– **San Juan bezperan egiten da sua?**

Bai, bai-bai-bai.

– **Non? bat edo bi edo etxe guztietan edo?**

Pues... leno izaten zan, iten zian gaiyo're, orei gutiyo. An, ermitan bertan? iten da bat aundiya! suba aundiya, ta geo erriyen? pues, ataita? bea guk urti iten du(u) emen, ataiyan, ta ingu(r)atzen da emen, kuadrilla bat! eta ibiltzen da...

– **Atari guztietan? edo...**

Ez, guzitan ezta iten.

– **Horrela, pixkat, barride bakoitzean edo...**

Bai, bai-bai; a! guk emen iten du(u) bat, e? ta or, aurrexeko barriotan iten da best at. Gue erriyen, goyen? eztakit, jendeak iten den o, bea ezta esateko... bai.

– **Eta, suaren gainean jendeak egiten du...**

Salto... bai, bai.

– **Zerbait esaten da?**

Bai, 'San Juan Bautistaren dooia, San Juan Bautistaren doia? San Juan Bautistaren doia', iru al-, iru salto eiten dia, bai.

Bai, zengeti San Juan egunien beikatzen dia, zeak, floriek, arrama batzuk, entradan? beikaziyo botatzen dau apizak, eta ramo ura? eiten da gorde, eta urrengo urtien, San Juan egunien? aik iten dia erre, eta ain gainetik iten da ba salto! oyek izaten dia erretzen dianak; sube ura ori da, bueno, ataitan iten dana beintzat, guk? nik goian dukat... ramo bat, goiko ganbaran, seko-sekoa.

– **Goian?**

Bai, baatzatan, sanjuanetan artu, e? berde-berdia, eta goiko ganbara(a) gordetzia iyo? ta, aurtengo sanjuanetan jaitxiko dut? eta, or, bi o iru ramo patzen tut batien? ematen degu suba? ta, geo? pues... salto, gaineti: San Juan Bautistaren doia.

– **Doia, e?**

Doia, bai; San Juan Bautistaren doia? iru aldiz; iru saltoka?

– **Doia, zer da? ‘la virtud’ edo?**

Bai, eztaki pa nik zer dan.

– **Baina, hori esaten da, e? hiru aldiz gauza bera? ‘San Juan Bautistaren doia’?**

Bai, San Juan Bautistaren doia? ta San Juan Bautistaren doia.

– **Kontxo, zer gauza, e?**

Bai, ola, ola da.

ITURMENDI ~BURUNDA~

Jose Galarza Aseginolaza, 1918

gurasoak ere, biak iturmendiarrak

5. Iturmendin, *maiatza* deitu arbola “maiatzeko sanmigeletan” ipini (2001)

San Migel bezpean, San Migel bezpean e... mayatzan e zaz-, zazpiyän, eta orai jartzen da... lemitziko egunian, mayatzeko lemitziko egunian, bai.

– **Arbola?**

Arbola, bai.

– **Eta, zer arbola-klase da?**

Paguä.

– **Baina, esan duzu San Migel bezperan, ezta?**

Leno bai, leno bai.

– **Baina San Migel da setienbren, ez?**

Bai, leno etor, etortzen zan e, ekartzen zein idiyekin da, te goai tratorraki.

– **Orain traktorearekin...**

Goai tratorraki, bai. Ta... pues festa e, aldian festa! Ori, mayatza jartzea ori emen, erriy’ontan eiteko ori, mekaguensos! ori, ori, ori...

– **Zergatik paratzen da ori, *maiatza*?**

Guk, guk öri beti... ikus degu ola? ta... or seitu deu, bai.

– **Eta, zer festa egiten da?**

Bakaikuko gazteak Urbanasan, lainopearan, pagoa arrastaka eramaten. GUAIXE

Maitza zutitzen Iturmendiko plazan. GUAIXE

San Migel.

– **Bai, hori denbora batean...**

Eta goai're bai!

– **Baina, orain, maiatzean, ez da San Migel...**

San Migel? jode! mayatze... zortziyan¹³ San Migel! erriko patrona!

– **Zein San Migel?**

San Migel Arkanjel.

– **San Migel Arkanjel ez da setienbren-edo?**

Bai, ta eme-emen San Migel da, San Migel azken eguna eiten dauen e... mayatzen zortzien, bai. Guai, egunetan bertan eztau izen, zengeti... pasatu zan e... domeka(a). Lenengo bazen ba, jende asko lanian da, bakizu, ta, kanbiatu in ber.

– **Eta, arbola nondik ekartzen da?**

Emen e, gue basotik, goraxio, erriko basua. T'on guarda etortzen da? ta markatzen dau?

– **Eta, non paratzen dute?**

Pues, plazan.

– **Elizaren inguruan? elizaren aurrean edo?**

Emendi... zea fanda, olaxe, or dituzu e... plazea ta an doo, erlejua, eskuian erlejua? ta ua atetzen da? ta mayatza an jartzen da.

– **Egin behar izaten dute zulo bat, ezta? arbola han sartzeko...**

Ez, zulua an do, ura... len iten zen urtero-urtero bea goai ez, goai zuloa inik tao.

– **Arbola handia da?**

Mekaguensos, aundia! milla ta... bueno, ori... zertzen da segun ze, segun ze arbol tokatzen dan; bea a, pss! mila... milla ta iruegun kilo o alakon bat, ika(ra)garria arbola! mekaguensos ta, errrri guzia!... jo sugune ortan, ta erraka, erraziezun orduen, e? emen.

– **Erra, zer?**

Jaso! jaso gora, erra da jaso gora! ya jende oitub'o? ta geo erramintak ere... ya emigradet eo (?), duzka ba... jasotzeko ta, mekaguensos! jende guzia, el

13 Egun hau baliatu ohi dute herritarrek, duela urte asko, Aralarko San Migel Goiangeruaren Santutegi ospetsura igotzeko. Arruazuko Pedro Berjerak aspaldi esanik hori bagenekien arren, testua jasotzean hortaz oroituz ez eta santuak egutegian duen kokapenarekin tematu ginen.

palo, jaso zuzena! Geo... joe! geo, mayatza jaso ta... mutxo, ba! geo txun-txuna ta, bueno! alako zeak.

– **Hemen nola esaten duzue? jarri, imini, paratu... nola? Para ‘poner’, nola esaten duzue hemen? ‘jarri’?**

Jarri... mayatza jartzea.

– **Goizetan jartzen dute?**

Atsaldiän.

– **Eta, gero, jendeak zer egiten du?**

Gio? gio patzen dei txorizo... txistorra, gazta, intxaurrek eta ardua? ta, jende guzia, plazan inguruän? te ona balin badao? klaro! ta txarra balin bao? barruan, asike... Geo, frontonea're polita dekau e, estalpia deka ba, ta, denboa txarra iten bau, o? frontonea.

– **Dantza ere egiten da?**

Bueno, gaztiok eta, bakizu.

– **Txistulariak edo ttun-ttuna?**

E... txist-, ttuttulia, bai.

– **Hemen badira, herrian, txistulariak?**

Bai! bai, bade, bade, badee... bai, gaztiok, ba badee. Bai, emen e... jai aundi-txoak diren? e, erriai buelta ematen zakion e, txintxunakin da ola, bakizu, erri txiki unetan? kostunbria, bai, t'alaxe.

Emen ee... ori bai, urte batzuk egon tzian, zengeti... bueno, peligrua zola ta, bueno! Ta utzi, zergaiti? pues zenbait urte're... ps! amarren bat urte igual, bea geo asi zan fuerte ta ba! gua-, guai, guai...

– **Orain, berriz egiten da urtero-urtero...**

Ooo! urtero-urtero.

– **Eta, hemen, Burundako herri honetan bakarrik edo besteren batean ere bai?**

Jartzen zein, emengo... Urdin ortan, Urdina o.

– **Urdiainen ere bai, e?**

Bai, ta Bakikun e, baia... urtitea ezta jartzen, ori bezne (?). Geo, Etxarrikuak jartzen zein e... mendi-puntan, ta... Bakaikuek e mendi-puntan.

– **Bai? mendiraino joaten ziren?**

Bai-bai, mezpera; jo! emen, oietxek jartzen zein mayatza orduen e? erri gutzia! or, autza-pesta!

– **Mendira?**

Bai, bai.

– **Han, zera... Urbasan?**

Gibelpunta, aitako... puntia, bakizu, emengo puntia o Santa Marina on-tan? Santa Marinan?

– **Santa Marina, bai, Baiza edo, ez?**

Baitzati aurrea, bai, bai... tunel aldea.

– **Zeren aldera?**

Tunel aldea... Etxarriko partian? o...

– **Hor jartzen dute, e?**

Bai...

– **Etxarrikoek eta Bakaikukoek?**

Etxarrikuak bat eta Bakaikuak best at.

ITURMENDI ~BURUNDA~

Fermin Gabirondo Agirre, 1929

gurasoak ere, biak iturmendiarrak

6. Iturmendiko *maiatza* arbolaren inguruan, berriro (2001)

– **Noiztik datorren hori, edo ea beti ezagutu duzun edo...**

A! ori nik, txiste eztaki'ez, nik eztut, nik beli'tzautu ut beti. Geo, gerrako denboa artan? galdu zian olako oittuirak, ta berriz ere, asi dira, ezta? urtero-urtiero, este, mayatzak jartzen da? este, mayatzeko lepeziko egunian, eta goaindo jartzen deu emen guk? dana esku-eskuz, e? ez, pla-, pala eta guzik ez, eskuz. Deukagu exkilara batzuk? exkilarak, eta asten gaanian jaso pixkat? tak! geo luzẽo, ta geo luzeo, ta da ansolina gixonaki (?), eta abar eta, jartzen deu este... egur sokak, an, zuriän? egur-sokek, lotu, eta geo arrekintiatu alde batea ta bestea? jartzeko... ta geo jartzen deu puntan, goai jartzen degu, pues, ikurriña.

– **Luzera handiko arbola da?**

Oso aundia.

– **Zenbat metrotakoa-edo?**

Ogeita bi metro, fan tzen urtekoak zekan apiki ogeita bat, eta... bein, zeati oi ekartzen dik, kintuak ezta? 'la quinta', bak(i)zu? eske urteko... zu

fateko beak kusi bear, galdu da baia, eta aindako izate a ba dirua, sartzeko ere or, ezta? eta ark ezake, kartzen omen guen guk, aundi oiena, egiozie jaso, ta kartzen e lagun batzuk eta? administrazio? kar zin kargatuta, ezin jaso ori, moztu in ber ipurdie geigo, jasotzeko. Arrentzako dirua bai, ba, ori ezta, oñez ezindutuko giñuke.

– **Nondik ekartzen zen, nola, eta...?**

Faguä, oi dien politenak, asko doo fague; emen fago asko do, e? bakizu, Naparran, emen... alde ontan gu dakau este... Gipuzko alde ortan ere? puh! asko do. Bueno, orti elduko a leno, bizimodu berriyak.

– **Eta, nondik ekartzen zen? Urbasa aldetik ala Aralar aldetik?**

Ez, ez, emendi, Aralar ezta ori; bueno, guk esan deu oi beko basoa, an esaen degu uk, este, mendiya esaen deu, Urbasa, mendi(y)a, eta, erriyan basoa? ‘basoa’ esaten deu.

– **Pixka bat, hor, Ataun aldera edo?**

Ataunea artio, mugaino, Ollateko basoa.

– **Hor, baso handia da hor, ezta?**

Asko! emen gutxiago daukägu... ze bidia da emendi, Ataungo mugaa? bost kilometro?

– **Baina, hasi gara pixka bat zorioneko arbola horretaz. Esan duzu maiatzaren lehenbiziko igandean...**

Bai, igandian ez! lepiziko egunian.

– **Eta, nola egiten da festa?**

Festa bate ez! a(t)saldian... deitzen dei, “Bueno, fateko... zazpitän, jasotzea”. Ta faten gara, yo qué sé, erri guzia kasi. Eta, danon artian? bueno, jende gaztia, o sea, egia, amarrekin iten zien jaso, jende gaztia daile pronto. Jasotzen dei? ta igoten die arbola? ta...

– **‘Jaso’ da zutik jarri, ezta?**

Tente jarri, klaro! ondo sujetatu ondo? eta geo, maten die pues ardua ta... intxor batzuk o gazta ta, urdeazpiko bat, olaxe. Ta? eta zerbait tortzen da txistuba goai, leen eztakit, ez txistuik ere; oai? torri bastante festa politta, ta... bi ordu xutrik.

– **Hori arratsaldeetan...**

Bai.

– **Eta, gero, noiz arte izaten da arbola hor, tente?**

Ile guzian. Bai, mayatza, bukatzen den garayan? mayatza're lurrera. Orrek, mayatzak izena du orrek, mayatza esaten deu beti!

– **Esan duzu egur-soka batekin...**

Bai, paatzen zu lurrian don garayan, ezta? patzen tzu enramada ere eba-kik, pu-, punttëan? pues, ya iakartzen du lurrea, arrastaka, idiaki; guai ez, guai tratoreakin, len idieki beti.

– **Idiekin, e?**

Idiekin, klaro! leno... lorian. gu aita ta, bota mediziña berriz beti! faten ziran... basoa ta, politte-polita bilatu? polit, tiratu bei? asko polita baia, askotan, ba, atatzen dik bueltatxö at. Ta kostan zan bestea sar-, txuxen-xuxen izateko.

– **Behar du izan gazte, gainera, ezta?**

Bai, ez, fagoa... polita, fagoa...

– **Bai, fina, lerdena, xuxena, ezta?**

Xuxena.

– **Eta, horretarako, izan behar du gazte, ezta?**

Bueno, gaztea? ez, ba eekin, torrera iristeko? ez, oyek ez, oyek ez. Ok dia danak olakoak, ok dia danak, pues por ejemplo, Sareko, bakizu Zare nun dagon? Urdinen, Sara da, or de... termino, ta geo? doo este... aitz aundi bat, aitz, Sareko aizpëa, atzeta, ori da, este, Ariztondo, aitz, ezta? Aiztondo, i(t)zen ori da.

– **Eta, gero, esan duzu soka horiekin tente jarri, eta, zerekin sujetatzen zuten?**

Exkilea oyeke, exkerak. Gu, gu(e) garayen ola, makume bat aurduna, peligro aundiena daka? doon garayen ola... erdipurdi, te ireketsi duzu erra jaso! soniaki! ta gero bear duzu exkilerak eta gëo, eizkenëan? lu(r) gañean pixkat ola asten den garayän, soka ortati, tira kete tira! tira fuerte ta, beste bi soka ola? aizia kentzeko porsiakaso, zeatik sartzen bada ori arta(a), ayek e? ke pixkat eta, su ke pixkat eta. E! pase! aupa! oi, rrai!... oso gauza polita baña peligroso xamarra da, e?

BAKAIKU ~BURUNDA~

Pio Anso Urriza, 1929

gurasoak ere, biak bakaikuarrak

7. *Maiatza, Bakaikun, San Juan bezperan (2010)*¹⁴

Oi dala... goai eozein egunetan ipintzen da, goai... San Juan¹⁵ bezperan ipintzen da ori, San Juan bezperan? bai, bai, San Juan eguniän, ta... ez-tula San Juan bezperan? bueno, berdin da. Eta, aurrero? ori kartzen tzan e... goitik; guk esaen dau basua, zea, basuai, mendiya, beste basuai, da zan paguä ekartzen.

Ba orduban intzozen¹⁶ zan eskuz, or, ue... exkila batzuk ipiñi, eskila batzuk e... asi txikitik? txikiyo? aundiyo, aundiyo, aundiyo, aundiyoä?... da, orduben e, iyotzen zan exkilaki, ta jartzen zaio, o jartzen zakiyon, arri, zea, postizoa, postizo ortan e... arrama-piñuä, da gero botatzen zan? Santiyo bezperan, da gero biltze, biltzen da... treine, triene, eta bota? igual e... Xantio bezperan botatzen balin bazan orduen? goai botatzen da igual e... bi-iru illabete igual zuti eoten da. Ba gero, beste bat ipintzen da goiyen, Arzabal.

– **Arzabal?**

Arzabal, el dos de mayo; ori beste at da, e? ori altxatzen deu eskuz. E... da botatzen da ori, el uno de... ipintzen da el uno de mayo? ta botatzen da, ipintzen, botatzen da el uno de abril.

– **Orduan, kasik urte osoa?**

Bai, bai, bai, bai... ez-ez; mayo, abril? bai, mayo? ipintzen da el día del mayo? ta botatzen da el uno de abril.

– **Hamaika hilabete...**

Eez... ddio! claro, decía al revés.

– **Eta, tira, nola ipintzen dute hor? Artzabal zer da, leku bat?**

14 Taberna batean bildu testu ilun honetan transkripzio-akatsak egotea ziurtzat jo daiteke.

15 *Tsan Juan* aditzen uste dugu hor, bai eta hurrengo aldiren batean ere.

16 'Itzotzen' bide da hori, berriemaileak, geroxeago, *iyotzen* erabili bazuen ere.

Bai, gio, gero ura iakusko ezut; ta... or, mendin, altu-altuä? ba an ipintxen dei.

– **Eta, ipini eta gero, hor egoten da...**

Bai, illabete bat.

– **Eta, ezer ez da egiten hor? eduki bakarrik?**

Euki bakarrik.

– **Eta, beste bat herrian, plazan edo...**

Ta beste at ipintze da emen, plazan.

– **Eta, ipintzeko nola egiten dute, altxatzeko-eta? gizon kuadrilla bat, edo sokakin edo nola? ea esplikatzen duzun hori pixka bat...**

Sokakin, e... los vientos (...), echar, iru soka, bat alderdi batea, besteak bestea, tiruek e... tietzeko.

– **‘Los vientos’ esan duzu?**

‘Los vientos’, bai.

– **Zer da ‘los vientos’?**

‘Los vientos’ da... tietzeko, arramak, erramalak, egur-sokak. Da gero...

– **Eta, nola egiten dute hori? sokatetik tira eta...**

Bai, exkilakin iyotzen due! exkilak ipintzen due... txikitik asi ta, aundiyo, aundiyo, aundiyo?... ta lenengo asten die txikitik? aurea? eta txikiyek aurrri-aurea? ta, gero, aundiyek... eskuz, da bein batien akordatzen dut, eroi in tzan, da bi gizon? aik eroi zien; bat Salvador Goikoetxea? da bestea, Jose Manuel Etxeberria? erori in zien.

– **Ipintzen ari zirela? eta kolpea hartu eta...**

Ta, dia-rra-rra! apartatu zan da, aik e erori in tzian. Arrapatuta gero, ta apiki berdin, eroi in tzan maetza.

– **Eta, akabatu? hil?**

Ez-ez-ez-ez, etzen arrapatu bate e... mayetza... bota zan? ta bat emen etzinda? ta bestia ere bai.

– **Libratu ziren...**

Libratu zien, bai. Urte asko diaz.

– **Zein alturatik erori ziren?**

Eee, bastante, bastante... erdiyä o erditik e...

– **Sei edo zazpi metro igual?**

Bai, bai, geyo, geyo.

– **Eta, ez ziren hil, e?**

Ez, ez.

– **Jendeak, igual, pixka bat eutsi edo...**

Ba! eroi in tzan, eroi, maetza, lurrea.

– **Eta, haiek ez ziren erori arbolatik? ez?**

Arbolatik? nola?

– **A, haiek ez zeuden arbolan?**

Ez-ez! aik ai zien iyotzen.

– **A, eta halako batean erori eta, zorionez, bat alde batean eta bestea bestean geratu, maiatza erdian, ezta?**

Erdian, bai.

– **Eta, maiatza igo ostean, zer? egiten da festaren bat-edo? dantzaldia-edo?**

Danak festa, bakizu, festara; gero eiten tzan emen e... au Etxeko Erriye da, Soziedadia ta gu pa, ta or ipintzen zian e, ortik asi? ta, bastante gara? orduen taberna at errian ez ome(n), argiak piztuta, ta(b)lon batzuk ipiñi? ta... ardoa epaten tziun? danak or illaka, illaka, jarrita ongi?... jende asko, e? da bere 'gasolina' arreatzen zun karro? orduen e... ardua bastante... ta ibil tieso! buru gutxi ta gero, edan asko ta jan geizki? ta klaro, ori e... trago batzuk indde... erori iten tzire.

– **Orduan, maiatza zutitu ondoren, dantza-edo, egiten zen zerbait? txistulariak-edo, zerbait bazen?**

Baita, bai, bai, bai, izaten zan ta, bai.

– **Bai? ttunttuneroak edo nola esaten?**

Txintxinue, txintxuna.

– **Hemen baziren ttunttuneroak?**

Bai, ta biarko kuadrillakuak.

– **Txistu eta, jotzen zuten?**

Bai, txistua jotze zen bera(k), danbora da txistua jotzen zen berak.

– **Eta hori zen festa...**

Ori zan festa.

– **Orduan, basora joan, arbola ebaki...**

Ekartzen tzuen, bai.

– **Pagoa zen?**

Paguë, pagua, bai.

– **Fagoa edo pagoa?**

E! pagua ta fagua... berdin dira biek; batzuk esaten duu ‘pagoa’, Etxarrin esaten de(i) ‘fagoa’ ta emen ‘pagoa’.

– **Eta, orduan, hura ekarri, soka edo ramale batzuekin...**

Batiän paratu...

– **Gizon batzuen artean tente jarri...**

Bai, jende guzi etortzen zan-da orrea, jende asko.

– **Eta, gero, txistulariak etorri, pieza batzuk jo eta akabo, ezta?**

Bäi, ori bai; ori zan e... Xan Juan bezperan; geo, Xan Juan eguna? iten zan festa ere bai.

– **Desberdina?**

Bai.

– **Eta, hura nolakoa zen?**

Xan Juan eguniän? e... iten zan, festa, festa... musëka ekartzen zun, ori Ayuntamentuak ekartzen zuen.

– **Ongi; hemen, Sakanako kasi herri guztietan jartzen zuten *maia-tza*, ezta?**

Bai.

– **Eta, herri batzuetan, Ihabarren-eta, egiten zuten ‘enramada’ edo...**

Bai, zian e... ya ala, txikirik. Ya emen e, aundiyeke; gero, asi zan e... mayetza aundiek zien, ta gruakin iyotzen, da goai berriz asi die eskuz.

– **Tradizioari eusteko edo, ezta? ez du zertan hain arbola handia izan (...). Eta beti jartzen da leku berean?**

Bai, bai.

– **Jada lurrean zuloa eta dena eginda egongo da, ezta?**

Or dao, or, zulo ori.

DORRAO ~ERGOIENA~

Juanita Lizarraga Yaben, 1923

aita: Dorrao / ama: Zuhatzu (Arakil)

8. Dorraoko sanjuanetako ospakizunak (2000)

– **Aizu, hona nentorrela pasatu naiz, hor bada, San Juan ermita...**

Bei, emen. Lendaixko? dao ur'e garajea, (...), bai, eta gio da? ermita San Juan, o obe ori, ermita San Juan aunditasun bat da or, zengatik, itten dia San Juan txikiyek. San Juan txikiyek dia? setienbrien, setenbrëen, bei, el veintinueve de setiembre, eta el veinticuatro, junio?

– **San Juan eguna?**

Bei, San Juan eguna.

– **Bi egunetan egiten da?**

Bei, eta atzean? 'gobraya' izeten dana...

– **Gobraia?**

Gobrai, gobrai betëa?

– **Gobrai?**

Gobraya, bei, esaten dogu oi e, due, 'cofradía' da. Da 'gobraya', ta alde guzietan? ola (...), gobraya. Eta, d(r)oe sartie bastante gizon, eta meza? San Juan txikitekue? meza ematea San Juena, patron eoten da eta, el día veinticuatro beis juaten da? el día veintitrés? bezpeta, bezperak, bezpeta saten dogu uk. Faten gaa bezperati? an ee errosariu're errezatu ta, geo gazta ta dena oik ematen ttue? ta, erri guzia juntatzen da. Eta geo, urrengo egunien? a las nueve? meza, San Juan egunian.

– **Goizeko bederatzietan?**

Bei, bedatzi t'er-, bedatzi t'er diten.

– **Eta, gero?**

Eta geo? andi... ata? eta guk kamiyok itten dou errosario errezatu, eldu gabe erria bittärtian? gure errezu? eta gizonak, en kotxetan, soziededia, banketëa. Garaje... soziedadien.

– **Non, hemen berean?**

Emen, be-be-bei, orei barratu, orei itten ai dia.

– **A, zuek errezatu eta haiek...**

Bei!

– **Hara! ez dago gaizki...**

Guk errosario eratzten etortzen gae, aik-eta erriaño. Bueno, nun a-, nun akaatzen da? ba antxen.

– **Eta, haiek soziedadean bazkaltzen?**

Eta... soziededia? gizonak bazkaria, e? gosaiya? ta...

– **Eta, zuek ez duzue bazkaririk egiten?**

Ez, ez.

– **Zuek errezatu besterik ez...**

Guk errezatu biar! d'ematen dugu Amariñ auztoko... festa, irugerrenian? ospatzen dogu banketea andre guziek; andri ta gizonik gebe kunplitu ni.

– **Hori noiz?**

Oi? el... quince, dieciséis, el diecisiete de agosto; zeatik oi, Ama-, Amabirjiña auztoko? irugarrien, maten due.

– **Orduan, San Juan egunean (...), musika edo txistu edo...?**

Ez, guk sonia, ez-ez, ez be(i)re, eztou zautu; guetiek botatzeittue? beste-taa... faten garayen? guetiek bei, e? guetie pei, eta geo San Juan egunian e bei. Eta lenaö itten zan suga, urtiyero. Orea... ongo a kostunbre ere, emen beti suga, e?

– **Non ermita aurrean edo?**

Ermita aurrekaldien? ta...

– **Hemen, herrian ez?**

Eta erriyen ere bei, be-be-be erriyen e bei.

– **Eta, zer egiten zuen jendeak?**

Saltokan ibili!

– **Bai?**

Bei, saltokan ibili, aldia ta parte ontaa? subiek ez pikatzeko.

– **Eta, zerbait esaten zen?**

Bei-bei.

– **Zer esaten zen?**

Esate giñuen: 'Purrin San Juan, subiek ez pikatzeko'. Salto itten giñun garayan? etzuten ordian mutikoek ondoren ere bea. Orei, saltoka da jendea, kostunbre da.

– **Eta, hori besterik ez? ‘Purrin San Juan?’**

Bai, ‘Purrin San Juan’.

– **Eta, zer da ‘purrin’?**

Purrin izaen da? pues e... salto iteko... purrin; purrin San Juan? bei.

– **Hori besterik ez?**

Ori besteik ez; eta bakizu ze, bakizu zer gio? festak izeten diala... ebilttu gabe Unenun, ta bakizu zein arpegia orduen, orai ezta subirik e! eta orduen e, suberik etziala, ‘Purrin San Juan’ esanez? ta, ondorien esaten giñuen: ‘Unenuko tripotak lertzeko’. Tripotak dia ‘morcillas’.

– **Bai? Unanuko tripotak...**

Lertzeko.

– **Hori esaten zenuten?**

Bei, ori andik gero, bei. Bãi, bãi, ‘Purrin San Juan, Unenuko tripotak lertzeko’.

– **Nik Nafarroako zenbait herritan aditu dut ‘San Juan bezpera, sar-na fuera’.**

Emen ez! emen ez, Arbizon izeen da. Geo, Arbizon e bai, Arbizon ta...

– **Eta ‘onak zerura eta gaiztoak kanpora’, eta...**

Emen ezta kostunbre oi, ez zan... Ez, ez! akaso Arbizu? etta Arbizon festak izeten dia ta, an suã te, oanik dena an ondratu iten dia, jobaaa!... t’an, tokatzen tzaa fatia, San Juan biyamunien o? eta atei denetan? suak inñik, arek beti emen eiten zian bekela. Atei denetan eiten giñuzkien guk! atei denetan.

– **Hori zure gazte-denboran, e?**

Bei, bei, bei-bei-bei-bei..

– **Eta, orain, bakar-bakarrik ermita horren aurrean?**

Bei, or e ermite, aurrekuare da jendui da, ermita ondokuare jendui da orei.

– **Kendurik dago orain?**

Len bei, len, re(k)to; gu fateako? mutiko gaztiak o neskato ta danak faten tzian? ta gu fateako ya sube egiñikan.

– **Eta, orain erabat desagertu da, e?**

Bei, bei.

– **Eta, ez da errekuperatzen orain?**

Ez, eztakit, eztakit, zegatik nik e... juaten naiz urteo(r)o, berriz eztot ikusten osoik. Bei, eta ermitekoa bera ola jentzea...

– **Donostian ere sua egiten da, baita inguruan ere (...)**

Esazu... bai-bai-bai-bai, bai, eta... Bueno, emen e bakarren bat itten da oañik, gañera aldekoa, kostunbre ez galtzeati, nei zun aldera; emen goyen, kalien? alde bat pizt ote? emengo orduak. Orduen, kalien beintzet ezta ikusten; geo ni, etortzen naiz, zer? andi, bezpetati? pues nori, dana el veintitrés? sube eitte oi? pues ni, itxeko zerrena? nik eztakit iyok eiten don, bea bakar bat izeen da Ayuntamentukoa.

Garayek, leko kostunbre artan? erriko gazte guziek karro-, karron atzeti, saltoka fan?... 'Purrin San Juan'. Bueno, esaten giñon beste... iz beta egoten: 'San Klemente salero, subiek ez piketzeko'. Bei, ori esaten zan, bei, ori ere esaten zan.

– **Nola? 'San Klemente'...?**

Ze, ya? eztakit ze... oi, ze mixterio o zetako zuen? oe gue gazte-denboran itten tzan: 'Purrin San Juan, San Klemente salero, subiek ez pikatzeko'. Eta geo, azkenekoa? 'Unenuko tripotak lertzeko'.

UNANU ~ERGOIENA~

Teodora Mozo Lizarraga, 1925

eta bere alaba Yolanda Lizarraga Mozo, 1963

bion gurasoak ere, denak unanuarrak

9. Unanuko suan saltoka sugeen hozkak ekiditeko (2000)

– **Hemen, San Juan bezperan...**

T: San Pedro.

– **San Juan bezperan, egiten zen sua?**

T: Suba.

– **Egiten zen sua?**

T: Bai, bai, ejeje!...

– **Nola, nola egiten da hori?**

T: Pues...

Y: Ya, lengua, lengua.

T: Lengua ere iguel-iguela da.

– **Su bat edo hiru su edo?**

T: Len? orei eztakit zenbat eitten dian, e... orei eztakit zenbat eitten dian, jeje! orei eztakit zenbat eitten dian, beia... gu garai betien, karrikan eitten giñuzkien, karrikan subak, karriketean.

Y: Ez ama, ordun, zengati gu, guk e lanak larrañan eitten giñuzkien; zuk nola eitte (...)?

T: Ez-ez-ez; guk ee, karriken, Maigerneko gue atäiya, ataiy ooten tzan... aldapa, olako muno txiki bet? eta an eitten giñuzkien, ba arrekin saltokan ibiltzen giñan, gue gazte-denboran, oi toda la vida.

Y: Eta zu, Jolanen bizi ziñena?

T: Gu? attaletta, atal ore bezelako karriketean? da bai.

Y: Zeley'artan, bea zeñek itten ziñurien, karrikakuok? bakarrik?

T: Ez-ez! eoezñek, arreatzen tzuenak. Eta ekartzen ginizkion otiek, andi, orko bixkar artati 'otiek' esaten giñon, e... su mateko. Jartzen giñon ura ta oiii!... su erdin ta suba erretzen, karriketean.

– **Etxe guztien atarietan edo?**

T: Ez, ez! pues, por ejemplo, goiko karriken batzu, beerettoan beste atzu, aldi ertan beste atzu... bai! olaxe, eztaukat numeroik.

– **Eta, bazen ohitura haren gaineratik jauzi edo...**

T: Saltokan ibiltzeko? je! orei're bai, ajaja! emen eitten dagu.

– **Eta, salto egitean, zerbait esaten da?**

T: Subiek ez piketzeko ta...

– **Zerbait esaten da?**

T: Bai, subik ez piketzeko; subia, 'culebra', ez piketzeko.

– **Hori besterik ez?**

Y: Zerbeit geyo ere bei, be zerbeit geyo ere bai.

T: Bai! subiek ez piketzeko, kunkunek ez piketzeko, 'Urrin San Juan!'... e, 'Urrin San Juan'.

– **'Urrin San Juan'?**

T: 'Urrin San Juan'.

– **Eta, 'urrin' zer da, 'usaia?**

Y: Ez dakit.

T: Keba! 'Urrin San Juan'? pues, oittura at.

– **Hemen ‘olor’ nola esaten da? ‘usai’ edo ‘urrin’?**

T: Usaya.

Y: Urriña, bai, urriña ere bai, urriña ere bai esaten da.

– **Eta, hori esaten zen? ‘urrin San Juan’?**

Y: ‘Urrin San Juan, ez piketzeko’.

T: Subiek eta gero? ba, bai (...). Igual nee aizpek geyo jakiñen do, e? ni enintzala e akordatzen, gauze asko ein ddagu gaztetan!

– **‘Urrin San Juan, subiek ez piketzeko’? hori?**

Y: Ori da azkena geldittu dana.

T: Azkena geldittu ana; geyo esaen tzan bea.

Y: Bai, bai, geyo esaten tzian, bai.

– **Leku batzuetan esaten dute ‘San Juan bezpera sarna fuera...’**

T: A! ez, emen ez.

ARRUAZU

Manuel Berjera Sasiain, 1893

gurasoak ere, biak arruazuarrak

10. Arbazuko sanjuanetan erremadurak ageri (1984)

Emen dao mendia, ta orr itten tzen... feria ere bai, itten tzen or feria, da or, gipuzkoanok atratzen tzien orrutza gora, andi, Ataun alde or, geiña dao, e? ta emendik geiña ondo ta, Ataundik orrutza, geiña etorri bear du, gipuzkoanoak etorri tzien orrutza. Ta orrutza ematen zioen, ardi gizenak eta, saltzea.

Eta, emendi? itten tzien fiestak emen, San Juan, San Pedro... eta, fiesta asko da emen, inguru ontan, garai ortan itten da fiesta. Ta ekartzen tzuen orduen ardi zar bat gizen andi, eta iltzen tzuen fiestetako, eta... itten tzien, u! nei asko gustatzen aiek! ‘tripota’ esaten diogu, mortzillas, eta... zopa’re bai, zopa, salda artan, zopa, nei asko gustatzen (...), zuri ez akaso...

– **Bai, bai, bai.**

Enramada len, orai eztago ezer! Len, emen, balimezeon e... relazio-tan, neska-mutillek, e? mutillek, San Juan bezperan, e? balkonen bat

balimezuen? ta ezpazuen balkona leiyuän? enramada¹⁷ jartzen tzuen. Lizarra, e? lizarra bakizu zer den? arbol-litzarra?

– **Bai.**

Arrama bat ekarri? lizärra? eta leiyuen eo balkonien jarri, e? eta bazakiyen: “A! orri paratu ziok, beste arrek ere bazeukak baña arrei etziok jarri!”. Ta ola, goiziez, San Juan goizien. Jendia, ikustea nola zeon, klaro. Ta ori, ori zen, ori esan nai’zun nik.

Eta ori San Juan egunin, goizien ezoutu ut nik... gu, gue gazte denbora guzin? itxien ez giñen garbitzen; orduan ibeya, orai (t)zikiña dao, orai ezpeittike, beño garaietan, gu... iyeika, auntza juaten giñan, a bañar, e?... u! an ee, arropa guzie jendu ta orduen en pexiglas, etzeon orduen e... e taparraboik ta ezta e, mutikoik, gazteik gu, e? eta an juten giñen, ibeya orduen garbi zeon; juaten giñen; eta, ps!...

– **Hori San Juan egunez?**

San Juan egunien juaten giñen garbitzea, kostunbria zen, e? San Juan goiz in itxen, ez giñen garbitzen gu; ibeira. Ta an ee, jendu, ta astaldi, garbittu dena! ezi, itz egin ezpaziñun ee, ya kostunbria zela, ya garrribittu dela e... an? toalla ematen (...) ziñun? dena, sekatu, jantzi te itxea. Itxen ez¹⁸.

– **Egun hartan ibaian, edo ugaldean edo nola esaten duzue?**

Bai, egueldia, ugeldian, ueldian.

– **Zuk ‘ibaia’ esan duzu...**

Ibaya, guk ugaldia ta ibaya ta igualdia ta denak!

– **Eta, gero ez zen kostunbrea, intsusa edo, nola esaten zaio? sabuco edo, hartu eta, esaten dute oso ona dela flemoia ateratzen denean...**

Aaa! no, ba! ori, ori, ori kabelleriei ta eman nion nik, bein beño geyotan, ori, bai.

– **Baina, egun hartan ez zen biltzen?**

17 Goizuetan ere ezaguna zen hori, honela mintzo baita Garmendia: ... *y en un pretérito no muy lejano la ventana que correspondía a la habitación de una joven casadera la adornaban también por medio de un fresno que llegaba desde el suelo* (Ritos I). Ikerle horrek dioenez, Arabako Okaritzen ere ezaguna zen praktika hau, garai batean oso zabaldurik egon bide zen seinale.

18 Horren antzeko zerbait bildu zuen Garmendiak Arbizu hurbil herrian: *Con el pueblo embellecido (...)* muchos de los vecinos se trasladaban a la regata de Leziza que pasa por la Villa, donde tomaban el baño que preservaba de las enfermedades cutáneas. Se trataba de un rito, de un rito algo evolucionado, diría yo, para cuando lo vivieron mis comunicantes, puesto que conocieron que al río acudían con toalla y jabón (Ritos I).

Ez, ori ez; ori, sabuko-ostro ori, prozesioak o botatzen tzien emen; el día de Corpus, prozesiyua itten tzan orduen, gaurr ere galdu da dena. Bai, ya prozesio aundi itten tzeen, bi elize tte artaa ta, or zue buelta aundi erri guzien bueltatzen tzuen, ta jende gutzia juten tzen. Beño, orai galdu da.

– **Sabuko edo xunkeak?**

Orduen botatzen, txunkuek e bai ta, sabucos ta... flores, hierba, en muchos sitios...

– **Belarrak eta...**

Belarra, garai artan, pues e... dena, lore egituna, botatzen tzen orti.

– **Kalea edo karrika estaltzeko, ez?**

Bai, bai, bai.

– **Nola esaten da hemen? kalea edo karrika?**

Ba! karrika ta kalëa, nolana; eta an ee, prozesioak pasatu bear tzuen lekuen? botatzen tzien? ta, andik pasatzen prozesiyoa, ta, kostunbria(k) ala tzien eta...

– **Eta, ‘sabuco’ horri nola esaten zaio?**

Ori? intsusa.

– **Eta, San Juan egunean ez zen kostunbrerik...?**

‘San Juan belarra?’ San Juan belarra leen bai, bai, ekartzen tzien San Juan belarra, bakizu zer den?

– **Ez.**

Nik bai. Loria atutzen du, orai dena lorien doe Xan Juan belarrak; dena aziye ta azituik doe or e, beño garai artan? ez zaudien beste azi, eta... ekartzen tzien itxea, ta lotu, ta geo aikien beste... gauze asko’re bai, eta an, galletak eta, je! ze sallek! eta ematen tzien, elizaa ta an e... bendiziyota bota men tzeon apezak. Eta aik? gue erriyen, urte guzien guardatzen giñuzen gu(k) eik, eta San Juan egunin? San Juan egunien? lemiziko suga aikin itten tzen. Eta, o! lengo zarrak an, saltatuko zien, bai.

– **Eta, estrabiletik edo ukulutik ez ziren pasatzen? nola esaten duzue ‘la cuadra’?**

Guk...

– **Para los ganados o...**

Bai, gizona, bai, estrabilla esaten dou ure, okulua ere bai, askok okulua esaten due; guk estrabilla.

– **Arbazun biak esaten dute...**

Estrabilla, an, gue errien estrabilla, gaur e ala esango a.

– **‘Ukuilua’ hemengoa da... (Berriemailea Altsasun bizi zen guk ikusi genuenean)**

Okulua emengoa da.

– **Eta, horrekin, San Juan belar hori erreta, horrekin pasatzen zen estrabiletik?**

Eez-ez; ori atariän, e? kostunbrea da hogueras, de San Juan, eztakitzu? emen, erriten, orei’re itten da emen, San Juan egunien, San Juan aurren, Eyuntamentu(k) itten du ‘hoguera’, ta an saltatzen dena: ‘Urrin San Juan, ipurdien sarna’, jeje!

– **Nola, zer esaten zuten?**

‘Urrin San Juan –an saltatzien?– ipurdien sarna’. Lengo kostunbre!

IRANETA

Jose Armendariz Estanga, 1901

ama: Irañeta / aita: Ihabar

11. *Irintan* ere erremadurak, Arruazun eta Ihabarren bezala (1988)

Eta... gero sanjuanetan, atatzen zuten e, zera, dantzak, e plazan? e lendaxko mayordomoak, laurek, ta atsaldean e bai larreñetan or; faten zintekin? biyek igual beztittuik? ta... ta alegre! eta gero, ben neskatotxen itxetan? paatzen tzeen erremadure.

– **Erremadure?**

Bai, ezpelaekin? ori eitten e... bi orekiñ¹⁹, eerki paratzen zuten, zintez beten tzuten ta, arre(k) esan nai txuen, itxe bat, itxe artan neskato bat zoela. Te urrungo urtean, urte gutzien armatzen tzen.

– **Erramadure hori, zer da?**

Aze... e, atarian; pues zintzez beteik, tzintze... tzintzek eta arrosak eta, ezpelaeki te inte, erremadura esaten giñon guk, jar tzan itxen neskato bat zela... itxe artan.

– **Eta, sua egiten zen?**

Baitt'ere, oiek alde in zigutien? e, litzateke; sub'itten tzen, eta saltatzen tze-, bueno! kartzen tzien? oi ya akatu tuk denak. Kartzen tzien e... Xan Juan bezperan liztorra; badakizu zen den liztorra zuk? ez; 'garoa' esaten diozute. Eta, erri guztiak zenbait adarra, ta eliz atarien beiketzen zittuen apezak, ta urren e... sanjuanetan? ayek, erre itten tzeen, ta saltatzen tze jendii... ta, nik eztakit ze esaten tzen: 'Viva San Juan, viva San Pedro', urren eztakit eti.

– **'San Juan bezpera' edo? 'sarna fuera' edo?**

'Sarna fuera' bai, neski; 'Viva San Juan, viva San Pedro' ta nik eztakit nola, 'sarna fuera'. Ori korrone(t) dokezu, tta oiñik itten dezu, egitten deu nik ee, bakizu, itten dee.

IRANĒETA

Pedro Balda Unanua, 1894

ama: Irañeta / aita: Arteta (Olloibar)

Sanjuanetako sua, jauzia eta leloa (1986) ◀×

– **San Juan bezperan egiten zen sua?**

Bai-bai, bai. An, lixtorra saten dioun tzera, e? xuzko bat zer, saltoa joan ta: Gora San Juan! viva San Juan! zorriek eta partzak fuera!

MURGINDUETA ~ARAKIL~

Pedro Arraras Yeregi, 1906

ama: Murgindueta / aita: Ihabar

12. Girigiri hasierako leloa Murginten (1986)

– **San Juan bezperan zer egiten zen? zerbait egiten zen?**

San Juan²⁰ bezperan e... sub itten zen; bakotxak bee atarien... parëan? sube ta, famili guztie, xu artaa, fakotxak ee... bee itxan familie su aik-, aikin, kea gogor artzea, je! ta geo dena an artrixe (?)... ori bai.

– **Salto egiten zen?**

Bai, xal-, saltatu, suben... llama an artute; ori bai.

– **Eta, zerbait esaten zen handik salto egitean? haren gainetik pasatzean? ez?**

Ez, ez-ez-ez-ez...

– **Ez? sarna kontua dela-eta...**

Ori gero ez akordatzen.

– **‘Sarna fuera’ edo...**

A, guai ere! gue abuelak-eta ori zautu zuten: ‘Girigiri martxa... sarna fuera, ogi t’ardo Nafarrora’; ori bai, oain...

– **Eta, hasieran nola esan duzu? ‘gigi-giri martxa’?**

‘Girigiri martxa!... xarna fuera!’, xarna, nunbait ee xarnez iltzen ta...

– **Eta, Nafarrora...**

‘Xarna fuera, ogi t’ardo Naparrora’. Ogi t’ardo eskatu ere, je!... oi ga-... gue amak eta oiek bai, baño guk ez.

MURGINDUETA ~ARAKIL~

Tomas Etxarri Escudero²¹, 1907

aita: Murgindueta / ama: Ihabar

Sua egin eta ‘Viva San Juan’ besterik ez (1987) ◀×

– **San Juan bezperan, zer egiten zen?**

Oi? ogera, ogarak... ogära.

– **Non, zein lekutan?**

Pues, itxe aurrien! itxen aurrien.

– **Etxe askotan?**

20 ‘Xan Juan’ idatzi beharko genukeen agian, bustidura-puntu nabarmena aditzen uste dugunez, inoiz xu eta xarna hitzekin egin bezala.

21 23 urtez geroztik Gipuzkoako Hernanin bizi izana.

Ba-ba-bai... itxe aurre guzitan, bee, bee... usadio artan.

– **Eta, nola edo zerekin? egurrekin eta...?**

Eurrakin, egurra, len garbitzen zian an, eee!... an arba ta, izete zan naitkuä, eurra.

– **Eta, suaren gainean, zer egiten zen?**

Pues ze? batez, ta klaro; an, geo... eerki ibiltzen zan jendia? ta, taberna o... izeten tzan tzea, toki, o mayordomon itxean o, zea ba, antxi.

– **Baina, suaren gainetik ez zen salto egiten?**

Bai! salto... oixe itten zala, salto... zea, sur gañetikan da, ola.

– **Eta, hori egitean zerbait esaten zen?**

Ez!

– **‘Sarna’ edo ‘San Juan bezpera’ edo?**

A! bai, San Juan... ‘Viva San Juan’, esaten tzan, ‘Viva San Juan’.

– **Besterik ez? ‘sarna fuera’, ez?**

Ez-ez, ‘Viva San Juan’.

IHABAR ~ARAKIL~

Mikela Huarte Arraras, 1898

ama: Ihabar / aita: Uharte Arakil

13. Ihabarren, San Juan eguneko errituen eragina San Antonekoan (1989)

San Anton egunean? egur... puxka arreki? eta lixtorrak²² bedeiketui giñozkien? San Juan bezperan? bedeikatzen tzeen lixtorrak. Apezak, an, elize (a)taria ematen giñuzen? itxe bakotxak, ola, soin... paxu txiki bet, beikatzëa, ta listorr arrekin ta egurr arreki? estrabien itte giñuen, pertza... zar batian, sue? ta, ke arreki? beeiketu giñuzen itxeko aziendak.

– **Polita, e?**

Politte in tze, beire; itxe guzie, hum-, kias beteik!...

– **Zuek bedeinkatzen zenuten?**

22 Testu labur horretan *lixtor* hitza behin eta berriz ageri den arren, batzuetan *ixtor* erabili zuen berriemaileak (‘iraztor, ira, iratze, garo’, alegia).

Bedeikatu, apezak! elize atarie ematen giñuen lixtorra!... San Juan bezperan? oyanetik kartzen giñuen, soin bet lixtorra, ta elize ataria ematen giñuen ta, goizian? meza... akaatzen zênean? apeza atratzen tzen? ta bedeiketzen zittuen ixtorr aiek, ta... San Anton egunean? erre, erretz...

– **‘Erretzen giñuzen’?**

Estrabien? ta itxe guziek? ya está. Beste pixkuat, guardatzen giñuen, San Juan bezperako... atarien? sue itteako, su itten ee?... ‘viva San Juan, viva San Pedro’, denak e, pixkuat saltatu bear giñen, xu pixka arta, ixtor... pixka arta. Itxe guziek, atari guzietan itten giñuen su pixkuat! bakotxak bee atarien? su pixkuat ixtorraki, ta denak saltoka an!

– **Zer esaten zen? ‘viva San Juan’?**

¡Viva San Juan! ¡viva San Pedro!...

– **Besterik ez?**

Ez, besteik ez.

– **‘Sarna fuera’, ez?**

Ori, erderas esaten giñuan. A! espera, auzkeras ee... zarrak esain zuten, guk e... ya, pixkuat erderas as giñen ta... Ta, gizonak orduen juaten tzeen, elize aterien? atratzen zuzten elizetik... alkiek? eta an, denak, eran-eran jarri? te, erriek e, ardoa ematen tzuen, ardo pixkuat, ta, gizonak elize atarien? ta, gazteri guzie ta makome guziek? karriken saltoka; su pixkuat in? te hala! ya está, be(i)re, zelebrëak!... Oin akatu de lege ori.

(Geroxeago): Esaten du(u): ‘Gírigiri martxa, sarna fuera, ogi t’ardo Nafarrora’.

– **Hara! oroitu zara, e?**

Bai, oi ene! ola, bizimodo... alegre bizitzen giñen, pobre beño oso alegre, oso alegre; ongi tortzen giñen erri guzie, denak, oso ongi.

– **Eta, San Juan eguneko enramada, nola egiten zen?**

Sí... mozos de cuadrilla, sí, enramada también.

(Alaba Flora bere amari): Pero dígale en euskera...

Sí, ya le he dicho: bi tabla olixen, bat, ola, ta best’at... ta erdien? por ejemplo como, be(i)re, ola: au da ola? au bestëa; ta emen? sartzen zieten ezpelak, olixen, emendik onia, ta dena olixen, ola... ola, ola zen enramada. Eta, au da, tablak, eta bestea, gañetik olixen, ta emen, au, zulo au, dena, ez-pelas beteik, ta emen eba-, oso... ebagi denak, ord(u)en, eta emen paatzen

zittuten arroxak, kuadrilleko... neskatek, dena arrosas... bai, ezpelëan...
sujetat(u)ik.

Ta emendik? ebagi, zintek... sedasko oiek ebaki olixen, ta... rizetu? te, josi
emen, ta olixen, luziak, zintek olixen luziak, eta ore paatzen zuten gëo,
atariän, ola; ta zintek fir-fir-fir-fir-fir-fir? ta au dena arrosas beteik.

– **Horiek atarietan paratzen zituzten?**

Paretian! paretian.

– **San Juan egunean?**

San Juan egunëan? agertzen zen ori, paretian? olixen, klabat(u)ik dena,
zintek zinzilik, con una roxa guziok? ta emen dena arroses beteik? olixen
bazeen, luziak, ola bai, enramado bakotxa.

– **Eta, hori zertarako egiten zuten?**

Sinelëa! siñelea, neskatek, neskate bat zela, siñelia!... Ta ori, ni(k) ezta-
kit, ori mutillek itten zuten, kuadrilleko mutillek itten zuten ori, kartzen
zuten... oianetik ori? ezpela? ta mutillek formatzen zuten ori.

SATRUSTEGI ~ARAKIL~

Josefa (1910) eta Jesusa Ongai Huarte (1906)

aita: Satrustegi / ama: Irañeta

14. Satrustegiko San Juan suarekikoa, Josefa Ongairen arabera (1985)

– **San Juan bezperan egiten zen sua?**

Bai, e... oein e bai, e bai-bai-bai, bai, seguro.

– **Eta, zer egiten da?**

Mmm... ‘Kirrikili martxo, sarna fuera’. Jiji, eje-eje! ta ‘atsa guzik, atso gu-
zik ipurdi gora’.

– **Bai? eta, zer egiten zen? salto, saltatu su gainetik?**

Bai, bai: ‘Viva San Juan, viva San Pedro, vivan los angelitos que están en
el cielo’, eso ya, en erderas.

– **Eta, euskaraz nola esan duzu?**

‘Kirrikili matxo, sarna fuera, ogi t’ardo Nafarrora, atso, atso guzi? ipurdiz
gora’.

– **¿Todas las viejas culo arriba?**

Je! eso ya oí yo, eso ya oí yo a... los mayores, cuando era pequeña, no entendíamos pero, bueno, se queda, algo se queda.

15. Satrustegiko San Juan suarekikoa, Jesusa Ongaik kontatua (1985)

– **Eta, San Juan bezperan?**

‘Viva San Juan, viva San Pedro’...

– **Zer egiten da, edo zer egiten zen?**

Y se hacen, hogueras.

– **Sua egiten da gaur ere?**

Bai.

– **Eta, jendeak zer egiten du?**

Igendean?... a! saltatu, los chicos, los críos pequeños, sí.

– **Non edo zeren gainetik saltatzen du?**

Suen gañetik.

– **Eta, saltatzean, zerbait esaten dute?**

Eee... ‘Viva San Juan’, no dicen otra cosa; el caso es jugar, saltar.

– **Eta, ‘sarna fuera’ edo?**

Sí, ‘Viva San Juan, viva San Pedro, vivan los angelitos que están en el cielo. Kilikilli martxo, sarna fuera, atso guzik ipurdiz gora’. Antiguamente nos decían eso. ¡Ay!... cosas que aprendíamos.

SATRUSTEGI ~ARAKIL~

Juan Huarte Albisu, 1916²³

ama: Satrustegi / aita: Ihabar

Sanjuanetako oroitzapen urrunak (1988) ◀×

¿Y el día de San Juan? ya, pa hacer el fajo de halechos, con una rama de espino, ¿en el fajo? y todos los vecinos y todos los del pueblo llevamos al atrio, y el cura bendecía aquello. Y luego, de ese espino, se ponía en la puerta, en una herradura, allí, y allí estaba todo el año, bendecido, espino bendecido. Y luego, los helechos, el día de San, Juan, pues se quemaban en la puerta, y allí brincando. El fuego se hacía por San Juan; halecho bendecido, el día San Juan, y...

– **¿Se decía algo al saltar por encima?**

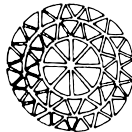
Sí, ‘Sarna fuera’ y, alguna cosa ya... ya se decía.

– **¿Qué más?**

‘San Juan bezpera, sarna fuera’, y no sé si (...), alguna retórica ya había.

– **¿Y algo de ‘Girigiri martxo’ o alguna cosa así, no había también?**

Pues también habría, esas cosas. Nuestros... nuestra madre y nuestra abuela y esas? pues, así, ‘Sarna fuera’ y... ‘San Juan bezpera’ y esas cosas ya les oíríamos nosotros. Y nosotros en castellano: ‘Viva San Juan, viva San Pedro, vivan los angelitos que están en el cielo’. Nosotros en castellano, ¿pero los viejos? en vasco.

23 Iruñeko komentuan ikusi genuen fraide kaputxino honi gaia aipatu bagenion ere, erantzulea alboan zuen bere anaia bat, Miguel Huarte, izan zen. Adina ez genion galdetu.

SATRUSTEGI ~ARAKIL~

José Miguel Goitia Madoz, 1906

ama: Satrustegiko errota / aita: Aizkorbe

San Juan bezperako leloa (1987) ◀×

‘Kirikiri martxo, sarna fuera, ogi t’ardo Nafarrora, makumea guzik ipurdiek gora’. ¡Qué, qué bien es! ¿verdad? así que entonces, también, las mujeres, ¿e?

– **Eta, hori hemen? Etxarren? edo Satrustegin edo... herri hauetan?**

Sí, y en esos pueblos también, cuando éramos pequeños, yo, de once años. Después ya no.

– **Y, usted, de pequeño ¿en qué pueblo vivía?**

Poh! pues en Satrustegi y en Zuazu, hasta... cerca los ocho años.

ETXEBERRI ~ARAKIL~

Celestino Zubillaga Etulain, 1927

aita: Etxeberri / ama: Urritzola (Ultzama)

Sanjuanetan sua eta leloa (1988) ◀×

– **San Juan bezperan sua giten zen?**

Bai.

– **Non egiten zen? etxe atarietan?**

Entre dos o tres casas que hacíamos, juntábamos.

– **Eta, saltatu?**

Saltar allá y...

– **Eta, zer esaten zen?**

Pues ddió!... ‘Ogi t’ardo Nafarrora’ y... ‘Biba San Juan bezpera’, y qué se yo.

– **Eta, ‘sarna’?**

También, ‘Sarna fuera’, biba San Juan bezpera’.

– **Hori besterik ez?**

Sí, algo más sí, pero yo no... ya había más, ya.

ZUHATZU ~ARAKIL~

Jorge Escudero Legarra, 1906

gurasoak ere zuhatzuarrak

eta alboko auzokide Claudia Madoz Huizi, 1904

aita: Zuhatzu / ama: Areso

16. Zuhatzuko sanjuanetan: sua egin eta Kirrikillo martxo (1986)

C: Siempre decían... ¿saltar? no sé cómo...

– **Algo de la sarna o así?**

C: Sí, sí, sí, alguna cosa así, dirían también, sí. '(...) ardo, Nafarrora, biba San Juan bezpera'. Eso me parece que decían.

– **Ea, ea berriz...**

C: 'Sarna fuera! ogie ta ardo? San Juan bezpera', me parece que decían.

– **Ogi t'ardo Nafarrora?**

C: 'Nafarrora, ogi t'ardo? San Juan bezpera'. Sí, pero aquellos ya marcharon y...

J: Y nosotros ¿qué es lo que nosotros solíamos hacer? cuando iban a saltar las chicas, echar sal al fuego.

(Beste andre bat): Pero hay que saber bien lo que decíais: '*Giligili martxo*' o...

J: 'Gilikili martxo' es... sarna fuera.

– **Ea, ea...**

J: 'Irikili martxo, sarna fuera'. Y hay alguno que decía...

(Lehengo andrea): 'Ogi t'ardo Naparrera'.

– **Ea, ea, ea, 'ogit'ardo'...**

(Andre hauxe bera): Naparrera.

– **Bai? hori ere bai? 'ogit'ardo...**

J: Ogi t'ardo. Eso, pan y vino, e?

– **Nafarrora?**

Sí.

– **Entonces ¿qué es lo que se decía?**

J: 'Giligili martxo sarna fuera, ogi t'ardo Nafarrora'.

– **Hori esaten zen hemen? herri honetan?**

J: Bai, bai. Ahí solíamos andar por todas la puertas; primero en una y traíamos halechos de... del monte? y aquellos pal otro año; cuando se secaban bien? hacer por una puerta y después a la otra y por tablas... brincando, sí. ¡Ya se pasaron! aquellos tiempos ya se fueron. Ya... ahora se va cambiando mucho.

URRITZOLA ~ARAKIL~

Juan Bautista Etxarren Otamendi, 1900

aita: Urritzola / ama: Azkarate (Araitz)

17. Sanjuanetako ohiturak Urritzolan (1985)

– **Hor, sarna dela-eta, San Juan bezperan garai batean ez zen egiten sua?**

Bai.

– **Orain ere egiten da?**

Bai-bai, itten da.

– **Eta, non egiten da, edo...?**

A! oin? denbo-, bueno, urte atetik besteako; ttä emen, emen eztao geyo, sanko nizuke non, zein... zein planta, aletxo! da paxu et... in? ta, bedikke-tu? San Juan eunëan. Ta itxean sartu, ta orduko? aurreko urteko paxue, bediketue ere, itxean izeinko zu, irukiko zu, guardatzen beitzen; ta, San Juan bezpean? illuntzean así? ta atari guztietan, paxu arrei, eletxo aiei? su man, ta famili guztie...

– **‘Helecho’ zen?**

Helecho.

– **Beste izen bat esan duzu; nolako izena eman duzu lehen?**

Aletxo.

– **Eta, hori nola da euskaraz? iratze edo? garoa?**

Garoa izeinko da.

– **Edo ‘iraztorra’ edo holako zerbait?**

Iaz-, iaztorra, koño! Gipuzkoan-ta... meta asko izeten dee or.

– **Iraztorra orduan?**

Iaztorra, iaztorra, bai.

– **Eta, orduan, etxeko atarian...**

Etxeko atarian? bai, pixkuat aparte, eta, denok saltatzen giñun, gañeti, ta beingo atez, pixkuat atzeatzen nitzen ni? ta, banaien, martxa guztiyen? saltatzea? ta, en sentido contrario, beste neskatx bet torri tzen, ta, taaas!!... kopetaz, kopetakin jo ta, su baztarrea bota giñen biek? ta beste desaeatatu giñen an; ez giñen erre, beño... musu eerra man giñun!... Il tzen, maku-me ore're.

– **Non egiten zen sua?**

Atarien.

– **Atari guztietan? edo...**

Bai, bai, bai, bakotxak bere paxue, atari guztietan erretzen tzen.

– **Iraztor-paxua?...**

Iraztorra, iaztorra; San Juan aurrean? itten tzen, ta San Juan goizëan? mezan? bediketu. Ta, guardatu urrengo urteako... eta urrengo urtean? atarien erre; ta, bezpean? berriz ee karri... uztea. ¡Hala, refuerzo, refuerzo!...

– **Eta, suaren gainean jauzi egitean, zerbait esaten zen?**

‘San Juan bezpera, sarna fuera’.

– **Eta zer beste? hori bakarrik?**

Bazeen beste ítz batzuk e, beño, ez naiz akordatzen: ‘Sarna... San Juan bezpera sarna fuera’. Gue aitek-eta jaten zuten beste itze azko, ez naiz oritzen!... olaxe. Kostunbre... politte zen, beño...

18. Urritzolako Akatillu iturriaz zerbait (1985)²⁴

– **Hor, goiti horretan, diozu?**

Or, goitti, ni juan naitzen lekutik? an putzu ttiki bet itten tzen, ta lengo zarrak? askok? begitako miñe izeten zuten, begik gorri-gorri jarrita. Ta, orko urekin garbitzen tzeen. Ta mendi tarte ortan ee? bada putzu txiki bet, ladrilluekin ta ongi artuik orain, ta ‘agua de batuco’ saten diote, ta jende asko etortzen da, been kantiplorakin o zeaki? ta eamatea autsiri. Ta geo, Betelun ee bada...

– **Baina, lehen esan duzun horrek badu izenik?**

24 Testuan ez da esaten sanjuanetan Akatillura joateko ohitura zenetz, baina larruko gaitzak kentzeko era honetako iturrietara hurbiltzeko joera handia zen egun horietan.

Onek? Akatillu.

– **Nola?**

Akatillu, Akatillu ur, Akatilluko ure, begien miñetako? Akatilluko ure.

– **Eta, txanpona barrura botatzen dute edo? bakar-bakarrik bertatik hartu eta aplikatu, ezta?**

Aplikatu; garbittu areki.

– **Besterik ez, e?**

Daus ez, besteik gabe. Bazen, nee... ama, aman adiñekoa o ola zen, maku-me at, solt-, alargune tze; ez, alargune... ‘viuda’ da.

– **‘Soltera’ esan nahi duzu, ez?**

Ori, ‘soltera’.

– **Ezkongabe edo donado edo...**

Bai, bai, donada.

– **‘Donada’ esaten da?**

Donada esaten da, bai; ta arrek bai, begi gorrik itzeten zittun ta, astero-astero juan ta, kantinplora bat o... ure artu? ta kartzen tzun, ortik gora, kilometro at-ta itzeinko da karreteratik gora, beño, oañik seitzen du; askotan akordatzen, zeati, jendiak nola... usetzen tzun. Oain? iñok kasuik eztiio itten, ure... or daie. Ta, ori? agua de batueco? sarnandako itzen bear du; sarna bada ba, miñe ateatzen duna. Ori espezial sarnandako, bai.

ATONDO ~ITZA~

Plácido Ibero Mutiloa, 1905

aita: Atondo / ama: Aritz

Sanjuanetan: sua egin / Kikili martxo (1991) ✕

– **Y, al saltar por encima de la hoguera ¿qué se decía?**

A! ‘Kikili martxo, sarna fuera, orte (sic) t’ardo sar-, sarna zu (sic)’. ‘Kikili martxo, sarna fuera, ogi t’ardo, sarna fuera’.

LATASA ~IMOTZ~

Jose Erbiti Beunza, 1913

aita: Oskotz / ama: Aginaga (Gulibar)

San Juan bezpera, sarna fuera (1986) ◀×

‘Ogia ta ardo... San Juan bezpea’. Gero beste itxean? ta, saltatu ta, adio!... denak, makume ta gizon ta... orduen danak.

– **Baina, zer esaten zen? ‘San Juan bezpera’... zer gehiago?**

Ya, atzendu ein tzaide? ta ya... ‘Sarna fuera... ogie t’ardo, zera, San Juan bezpera!’.

– **Hori zen, e?**

Bai-bai, denbora aitan, atari guzietan sue!

URRITZA ~IMOTZ~

Miguel Mari Urriza Urriza, 1926

ama: Urritza / aita: Beramendi (Basaburua)

San Juan bezperako lelo dibertsifikatua (1986) ◀×

En Oskoz (esaten omen zuten): ‘Sarna fuera, San Juan bezpera; atso zaa-rra guzik ganbera bera’.

– **Bai, e?**

Bai, ala esaten tzuten ordun.²⁵

25 2018. urtean, Imozko Etxalekun, *Sarna fuera, atso guzik Larralde bera* eman digute.

MADOTZ ~LARRAUN~

Fermin Zarranz Apeztegia, 1931

ama: Madotz / aita: Egiarreta (Arakil)

19. Madozko San Juan bezperako leloa, jada ahantzia (1986)

– **Hemen San Juan bezperan sua egiten zen?**

Bai, bai! ore betë, ori betë.

– **Eta, haren gainetik zer egiten zen? jauzi egin alde batetik bestera edo?**

Ez, ez; nola'rre ez; suen da saltokan ebiltzen tzen alde batetë bestea, su...

– **Ba, hori, saltoka...**

Saltoka... ta suak, aek paratzen txiin, eztakit nik, bueltakan ta.

– **Zer egiten zen, su bat edo bat baino gehiago?**

Ez-ez, bat eitten tzen jenealen... bai. Zera, nola gazte, gaztek ebiltzen giñen pakarrëk... psss, je! nola... su... orr eitten giñön.

– **Non egiten zen?**

Baratz zarr oitan.

– **Eta zeozer, zerbait esaten zen salto egitean?**

Ba! orduän e, ezta, ezta ez, emen, ezta olakorëk esaten.

– **'San Juan bezpera' edo...**

San Juan bezpera, bai-bai-bai, San Juan...

– **'Sarna fuera', edo...**

Oi dena aitxuk! je!

– **Aditu duzu?**

Aittue.

– **Eta zer, hori bakarrik edo beste zerbait ere?**

Ez, orain bakizu, in dute te asko galdu in da orain.

– **Ez zaizkizu asko gogoratzan...**

Ez, geo. Geo utzë zen ba... eta, oan ezta eitten aspaldi, kia!

UITZI ~LARRAUN~

Trinidad Rekalde Errazkin, 1911

ama: Uitziz / aita: Aizkorbe (Arakil)

20. Uitziko San Juan bezperako lelo bitxia (1990)

Biar San Juan egune
Gaur San Juan bezpera
Jesukristoren lengusue da
San Juan Ebanjeliste²⁶

– **Aizu, eta San Juan bezperan suak egiten ziren?**

Bai, etxean e bai, oñik etxe onek, bai-bai-bai.

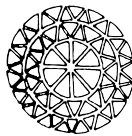
– **Eta, haren gainetik, salto egiten al da?**

Bai-bai-bai, ta atzena? beste etxetan dee? beti, zea, zeñek, bueno: ‘Viva San Juan Bautista! sarna fuera!’. Noizpaten iñon ere, aitze ezö?

– **Zer esan duzu esaten dela?**

‘Viva San Juan Bautista! sarna fuera!’. Goi zutela? ¡un rito!...

Eta, San Juan, ure ta berriz ta, ya gu e? San Juan bezpean bi, piketu? ta San Juan, aurtent? ta urrengo urtean aizeratzen dee, suargi argia sue, sanjuanliliz. Ue, barruen zuen... tipiko afira ue da, eukela bai.

26 Garmendiak, ohitura hauetaz ari delarik, Betelun honela kantatzen zutela dio: *laz zan San Juan, aurtent San Juan Bautiste, Jesukristoren lengusue da San Juan ebanjeliste*. A lo que a los jóvenes les faltaba tiempo para contestar corrigiéndose a voz en grito: ¡Ez, Bautiste! (Ritos I). Garmendiak berak dioenez, Azpirotzen eta Nafarroako mugatik gertuko Idiazabalgo Ursuaranen ere antzeko leloak erabiltzen zituzten (Ritos II).

IHABEN ~BASABURUA~

Angel Aldaz Laseca, 1914

aita: Ihaben / ama: Eltzaburu (Ultzama)

21. Ihaben: sanjuanetako *maidatza* Basaburua ibarrean ere (1988)

– **San Juan bezperan sua egiten zen?**

A, bai! San Juan bezpera izaten tzen, erri atzutan, oso polita izaten tzen. Atsaldetan? pues asten tzien illunabarrean? suek, lemixko, atari atean, ta area biltzen tzien erriko... ume guziik? ta an akatzen tzelaik? urrengo itxea; an beste at, ta... olaxe erri guzi(i).

Bueno, batzuk bazien aparte eitten zutena, batzuk atari atzutan edo besteak bestetan beño, jenealien aprobetxatzen giñun, erri guzie arrapatzeko gise; asten giñen punte atetik? ta, salto egi(n)? ta sube itzaltzen tzelaiken? beste atea.

Ta geo, gazteak? gazteak kartzen zuten, arbol bat aundie! ‘mayatza’ esaten giñuna, mayatza, bee kaskoan? bee... ostoaki, bee ostoakin, ta kentzen tzitzaion, kentzen tzekiyon, azala, Ta, geo bittarteo? batzuk, ue karri bittarteo? beste batzuk? eitten giñun zuloa, ue sartzeko, ta oiek tortzen zelaiken? pues, denan ertio, si kaso? pues sartzen giñun...

– **Trapo bat edo banderaren bat edo...**

Bai, bai, zerbatt e, itxure, aizeak ez tiratzeko! ta, ordun, jasotzen giñue? ue, arbola ube zulo artaa? ta geo ongi estutu? ta, an uztartzen giñun, zea. Bai beño ya, gaves, ya gau e? ta an eoten tzen... bueno! beste urteaño kasi tta; ezpazen bittarteo botatzen? ta errespetatzen tzen, ola, arbola artaa. Antxe.

– **Eta, apezak bedeikatzen zuen?**

Ez, ez, etzen! no es como ahora, etzen, etzun tzea, ¡hombre! apezari, gusatzen zitzaizkioten gauz oik ya, San Juana... ‘mayatza’ esaten giñun.

– **Arbola horri, e?**

Bai.

– **Eta, azala kentzen zitzaion?**

Azala... pagoai? azala kendu, txuri-xurie dena. Bueno, kaskoa alleatu biño lenau? uzten tzitzaion pixkoat? ta kaskoan, pues, berdea, e? kasten

kinun²⁷... be ostoaki, be ostoaki. Ta uzten tzitzaion arbolai, pues tras-,
bee ostoaki puske at goie. Oso politte izaten tzen ere.

– **Eta, azal harekin zer egiten zen?**

Atzala deus ez!

– **Azala kendu eta harekin zer egiten zen?**

Ez-ez-ez-ez, erre o... ue, klaro! politte baitzen txuri-txurie, arbola, as-
koz e politto.

– **Eta, azal horrekin ez zen egiten gurutzerik edo?**

Ez, oik, gurutze oiek tzien, beste oroitura batzuek tzien. Oik? zea... Erra-
munëan, e? Erramu-eunean? bedeketzen tzien, ‘sagatsa’ esaten giñon,
arbol... zea, arbol-klase bat.

– **Bai, ‘sauce’?**

Ixaten tzen, ola, loditasune o geigo, ta itten giñuzen, pues mozten giñu-
zen a, zea ortra, luzera ontaa, ta geo, eamaten tzien, bedekitze batzuk
itten zittuten gurutzeak, seittun, ta beste atzuk eamaten tzien bereiketzea
makil oiek? eta geo, bedeketzen tzelaiken iten tzeen gurutzeak, beño,
geienak eramaten zittizuten, sagats oieki, gurutzeak.

Espunte moxtu? o... zorroxu begi-punte bat? eta goittin, axalan
ertin, itten tzen gurutzean señalear, gurutzean señalear itten tzeen, zea
alako pakete... sail bet? alorretan ta sartzeko? ta, oiki, sagats oieki? pues
esan dutena, itten tzeen gurutze oiek? eta eamaten tzeen bediketzea.

Ta geo, bedeketzen tzelaiken? pues, kartzen zittuten itxea? ta bazen
eune? sartzzen zittutenak leiotan? ta... zean, alorretan? ta, itten tzen geo
San Juan bezperan? San Juan bezperan bedekitzen tzeen iretzeak, ired-
torra o iretzeak, bedeketzen tzien. Itten zittuten paket aundi betzuk...
oianetik kartzen tzeen, sokakin lotuta, ixtor berdea? ta, ixtor berde oik,
San Juan... eunean? mezaa eramaten tzien.

Ta, bezpera? bezperan, erretzen tzien, San Juan bezperan, erretzen
tzien, lengo zarrak; lengo zarrak erretzen tzien San Juan bezperan, ta
biramonean? oiek, iretzor berriek? eta ‘lintsutse’ esaten giñion flore...
batzukin? eitten tzeen paketeak, ta bakotzak bee paketea? antxe, eliz ata-
rie, eamaten giñuzen? eliz atarie? ta apezak bediketzen zittun? ta, berriz
guardatzen tzeen urte guzien.

27 ‘Ekartzen ginuen’ bide da hori.

Maiatza Basaburuan ere goratzen dute; argazkian Igoa. KOLDO ARTOLA

San Juan bezperan, ikiarri ilusioa izaten tzen, sube ori... itteko, San Juan bezperako sube oi pizteko, lintsutse oiek. Ta geo gurutze oiek? jartzen tziren leiotan, tximistek ez, ez sartzeko, ta, asko berriz? alorretan, alor iskin batëan? ur bedikatuki, bedeikatu lurre? ta, aik sartu, ortotsak e... tximistek ez etortzeko ta. Oai, oitura, oitura oso zarra! oi ya! baña, fiñek, oitura fiñek, ordun, denboa artan gauzek eitten tzien, joñe! zea bezala, e? bai.

– **Eta, lehen *maiatza* deitzen zenuten arbola hura, zer zen? bagoa?**

Pagoa, pagoa... pagoa bai, pago izan tzen, Yabe(n), eskubidia ute, bateti bestea ba, ber(e)ixteko ekartzen giñon? ta abar, pues au beste urteako ta olaxe.

– **Eta, *maiatza* deitzen zenuten, e?**

Mayatza deitzen dioteke! zergatik zen ue? beño, mayatza tzun... deitzen giñun.

– **Eta, gero, sua egiten zelarik, muttikoek ez zuten jauzirik egiten suaren gainean?**

A, bai! Jesus! asko erori ta, miñe artu ere bai an, biño... ez! kasu eitten tzen, aurre ttikiendako? ez giñun uzten aur ttikiri, pues... sue aundie zeolaiken? saltatzea ta, ta geo, aundik saltatzen giñen? o bueno, ya, aunditu giñelaiken? bai porke, oi juaten da... lenbixiko, gu ttikik izandu giñelaiken? pues, gauz batzuk eta gu aundittu giñelaik? pues, aikei iakusten, ta lenbixko saltatzen dee? ta oain, bajatu delaiiken? saltatzen tzien aur ttikik, ta emakumeak eta... denak plazan! dena, aurreki ta, suen ingurur.

– **Eta, zerbait esaten zen salto egitean?**

A! bai: ‘Sarna fuera, San Juan bezpera, biba San Juan!’, ijijiji!... oso poleki.

– **Hori besterik ez?**

Ori ez, nik ori ikasi nun, eztakit, enaiz akordatzen, ara. ‘Sarna fuera, San Juan bezpera, biba San Juan!... biba San Juan bezpera’ ta, se(g)! Geo, saltatzen asi? batek alde atetik bestea bestetik? topoz in ta an, lurrea yoan ta, pasten tzen, beño etzen... kontu oi izaten tzen, kontu oik. Oitura politte, izaten tzien orduen, bai.

ARRARATS ~BASABURUA~

Andres Etxeberria Arano, 1910

aita: Arrarats / ama: Igoa

22. Sanjuanetan *maiatza* Arraratsen ere (1985)

– **San Juan bezperan zerbai egiten zen?**

An e San Juan bezpera itten tzen lenao.

– **Zer egiten zen?**

Pues paratzen tzuten *maiatza*, erri... ola, guzii. A! oi, oai demas eztelarik iten oi? bein akabatu? ta... pues, otordu, t'ola, gaztekin do? ta... juerga, puxkat.

– **Baina, hori noiz?**

Nuiz? je! oai urte asko eztula, bai-bai.

– **San Juan bezperan esan dut, e?**

Bai.

– **Eta, zuk esan duzu maiatzean, ezta? San Juan bezpera ez da maiatzean...**²⁸

Maiatza esaten diote, zea orrei... San Juan, San Juana da, ni(k) uste... bai-bai, bai, San Juan.

– **San Juan da junio...**

Bai-bai, biño junio, biño... *maiatza* paatzen da, *maiatza* esaten diote orrei, arbol orre-, arbola... mendin, zeaki, zean ekarri? ta paateute erriin. Ta, sartö zuloan pa, txutik, punten zerbait e mazo o paatu? ba, yendii fin be o... goien, punten ta, errii(n) paatu. Ta tze? ze? geo juerga! ostatun bilduta, otordukin o...

– **Eta, bedeinkatzen zen?**

Bai zea! o!... ez zen beik-... ez.

– **Eta, ez zen kostunbrea iratzea edo, eztakit, beste zerbait...**

A! zeak erretzeko? larrak erretzeko?

– **Bai.**

Bai; emen izan tzuten aurten!

28 Galdera hori egitean gaia ez genuen behar bezala ezagutzen.

– **Zer egiten zen? zer belar-klase edo...**

A! e... onoko... belarrak egitti te, lizarr-ostoak eo... zea, intsi-, intsisu, intsuse, ta, oek, bilduzteatik? eta paxoan paatzen tzeen, ta, beste urte at karriatzen zuten äik, ta lengo zarrak erre, lengo zarraki, su... su ein? ta, an gai(n)etik pasatzen naiz ni saltoan!... bai.

– **Eta, horrela pasatzean, zerbait esaten zen?**

‘Biba San Juan bezpera, biba San Juan...’

– **Besterik ez? ‘sarna fuera’ edo’?**

‘Sarna fuera’, eso sí, si.

– **Eta zer beste?**

‘San Juan bezpera, biba San Juan bezpera, sarna fuera, sarna fuera, San Juan bezpera’.

GARTZARUN ~BASABURUA~

Miguel Mugiro Urkiola, 1921

ama: Gartzarun / aita: Aldatz (Larraun)

Sanjuanetako lelo xumea (1986) ✕

– **Sanjuanetan sua egiten zen?**

(Berriemailearen amaginarreba Francisca, Anozibarkoa): Saltun fuera!

– **‘Sarna fuera’ edo? Gartzaronen, nola esaten zenuten?**

‘Sarna fuera, onak etxera, gaixtoak kanpora’. Ori erraten tzen.

ILARREGI ~ULTZAMA~

Barbara (1908) eta Urbana Arbilla Arbilla (1911)

aita: Ilarregi / ama: Iraizotz

23. Ilarregiko sanjuanetako ospakizunak, Ultzaman (1989)

– **San Juan bezperan hemen bazen ohitura, uhaldera joan edo, sua egin edo...?**

U: San Juan bezperan, su in? su in, su in te saltatu.

B: Suek in te, su artan saltatu.

U: Urrin gela.

– **Urrinela?**

U: ‘Urrin gela, sarna fuera, ona(k) parnera, gaixtoak kanpora, biba San Juan bezpera’.

– **Nola hasten da? urrin?**

U: ‘Urrin gela’.

– **Hori zer da?**

U: Pues saltatzeko gañetsu arta.

B: Saltatzeko, or gazteak batean.

– **Baina, zer erran nahi du ‘urrrin gelak’?**

U: Saltatzeko.

– **Eta, zer gehiago?**

U: ‘Urrin gela, sarna fuera, San Juan (...), sarna fuera, ona parnera, gaixtoak kanpora, biba San Juan bezpera’.

B: Eta saltatus geostik su artan? etzen, etzen-da etortzen sarna edo minik, korputzian.

U: Umiak saltatzen dia aunitz, gazte-denboran.

B: Oi-oi! ze juerga ortan! oi-oi ama!

U: Bai, itten da zama...

B: Pues itxe guzietan erretzen die eeki, itten da sug oi.

U: Urte bates itxan idukitte, itxan.

B: San Juan egunian bediketu? te, urbillen urteko iretze-zamak... guar-datuik, su itteko.

U: Arrosak eta.

– **Eta, paratzen zen zerbait atarietan?**

B: Baite! elorrie.

U: Elorri tzurie; atarieko leiotan? gurutzia.

B: Tta, itten dire gurutzia ere.

U: Orai, ore, ori're galdu de²⁹.

B: Saatsak, makillek bediketu? te, San Juan egunëan edo, ori're, elizera eman? ta, an bediketu, ta makil eieki gurutzia in? ta, alorretan...

U: Finke guzietan? gurutze bana, sartu.

B: Zu-, zut oietan? zut oietan? laboriak konserbatzeko, arri-erauntsie-taik? paatzen tzien, zut onetan gurutzia, atakan, alorrea... xartiar tzen lekuen? ta, paatzen tzien gurutziek, alor guzietan.

– **Eta, egun horretan ez zen besterik egiten? suaren gainetik salto egin besterik ez?**

U: Ta, gero? erretzen tzen arrauts ore, su egin ttä, belar aieki itten arauts ore? artu, katxarro batea? ta garie erein bear zelaik, botatzen tzaio ba, auts bete... ernatzeko, aziari eraitteko, arrainatzen zute ore, belarran auts ore. Eee! pilleka ibiltzen giñen ola bera, beño orai?... eztute nai aittu're oaingo gizonak ere gainea biño, igual eztu beste gauze bat e; beste gauze bat... naturalago benizpin.

B: Fede, fede geiagoki... itten tzen lana.

– **Bai, hura beste mundu bat zen, e?**

U: Bai, ya lo creo, bai.

– **Orain denarekin puskatu egin da, e?**

U: Dena, dena, ori dena.

– **Hainbeste kotxe eta hainbeste telebisio eta...**

B: Jo! telebixioa ta gotxe? ezta munduen bazienik ere, dena...

U: Gero etortzen da? naiko susto por ahí.

B: Pausu guziek? yoan bear zela gurutzia, dena oñez, edo, edo... abre-tan.

U: Olaxe.

– **Eta, sua egiteko egur-pilaren bat edo, egiten zen?**

U: Ez-ez, belarr arreaki... belarraiki; zama itten tzen majoa, San Juan egunian emate igual, bedeiketzero, elizera, zam ore. Ta gero, kasi, urte guzien, areki.

– **Zamo?**

U: Zama.

– **Zer zama? karga bat? ('manajo bat' edo, erabili beharko genukeen)**

U: Bai, belarra: iretzia ta... floreak, aunditz.

B: Te, txolusten floriak³⁰, eltxaurren, eltxaurren adarrak... eta ola.

– **Eta, horiekin egiten zen pila, e?**

B: Bai, zama bat eerra.

– **Eta, hura erretzen zen...**

U: Bai.

– **Eta, haren gaintetik egiten zuen jende gazteak brinko...**

U: Bai, bai, bai.

– **Eta, kasik inguruko herri guztietan egiten zuten, ezta?**

U: Bai-bai.

B: Denetan, denetan, itxe guzietako... itxe guzietako atarietan, denetan.

Batetik bertzea, batek itten bazuen lenao? arara; bertzek itten bazuen gero? arara, batetik bertzero.

BEUNTZA ~ATETZ~

Andres Baraibar Igoa, 1911

gurasoak ere, biak beuntzarrak

24. Beuntzako sanjuanetakoak, Atetz aldean (1987)

– **San Juan bezperan, zer egiten zuen apezak?**

Bedeiketu itten zuen.

– **Zer bedeinkatzen?**

30 'Loreak finkatzen' ('txertatu' ere izan omen daiteke), Urbana zenaren alaba Olaia Erbitik adierazi digunez.

Ori! iretzia, ta gero izein tziren, bueno, auniz klase, ta mateute apezak? itten tzuen eliz atarien, denak, intxustiak loturik? zea, olaxeko zama atzuk, zama batzuk ola... olaxe, ba, iretze pixkoat. Geo, lizerra igual, ta gaztaño're? ostoa, adarrak eta olaxe, bedeiketzeko. Ta, apezak? San Juan egunian beiketzen tzun ure apezak. T'ore? ore bedeiketzu oi? urte atez eon bear tzuen itxan, t'urru-, urren urtean? San Juan bezperan? erretzen tzien oiek. 'San Juan belarra' erraten tzako orrei, apezak ya bedika tzazke ore. Ore? zuk erran duzune? izeten da sarna do... ernea're ez sartzeko (...).

– **Eta, 'sarna fuera, San Juan bezpera' edo, ez zen erraten?**

Bai, 'San Juan bezpera', bai.

– **Hori erraten zuten?**

Ba, garbiki.

– **Eta zer gehiago?**

Zer geiao? eta gero, saltando, denak, itxeko familiz ez... sue pasten tzen, denak! suen salto pastu, gero inguru bueltaka ibili. Orrek zeait, zebait beño geixo bazun orrek, gauze orrek, (...), enfermedadie ez sartzeko aziendetan edo, sarnandako zeait bazen, t'ori paatzen zuten or belar, bedeiketui, ortotsik t'an ta igual e... igual aire gaixtoa igual atzemaiteko, itxeari biño agiz obeto eozein gauzei, ta partitu belarr oitan? orrek, ez men tzun uzten belarrek aire gaixto pastea, itxan. Dena partitu! leiotan o ataietan o olaxe, parti zuten?... 'San Juan belarra', beinketue. T'eda zuten? ba olai-, olaxe, artu olaxe, pixkaitto at? olaxe artio ta? ta, urte oso, osoko...

– **Ferra batean edo?**

Nunai! nunai; batek olaxe sartu eun betean, ya, atarien edo... leioan! nunai tte, ta gustotxoa antxen bear tzuen leioa, nai ezpeitzuen aire gaixtoik... yotzen; ortarako.

– **Animaliak-eta benedikatzen zituen apezak?**

E! animaliak ez-ez-ez, ez, neski ezetz, neski ez. Animaliak gero, esto... Sanantontan, también, bedeiketzen tzie elizen. Ori... nai zuenak txokolatea, nai zuenak nara(n)ja, nai zuenak... maize! ogie, yanak bedeikat-, bedeiketzen tzuten, apezak. Ta gero ore, bedeikatute, ematen tziote aziendai.

Argazkian, gurutze txiki baten azpian eta orbelaz inguratuturik, Aingiriturri ur sendagarrien aska ageri da, Anotzibar inguruko herrietan ere ospe handikoa. INIGO IBARRA

– **Hara! txokolatea eta hori ere bai?**

O sea, txokolatia? gizonendako, ta berze oiek o, ogie ta ogie ta ere? famili guzie? denek, olaxe, puxket, denak probatu bit-, bitbite. Danek probatu pixke et'ola, bedekatue, probatu bear da arara.

– **Eta, animalendado zer...?**

Animalandako maize.

– **Maize, e? eta zer beste?**

Maize? geo patata etze, maiz, maize kenduri(k). Maize oiendi ematen tzen neski.

– **Eta, malkarra eta alolba eta...?**

Ez e, ori ez, ori ez, ez-ez-ez. Maize, maten tzen, granoa, kozkorra, ta gero... kozkorra dena kendu granoai, te gero aziendai deneti, probatzeko eman, maize! Ya, pixk-, batek pixka batekin, proatu. T'ogie igual, ogie ere, sobratzen tzena, urte gutzie, an aldatze? u! beste urterako. Ogie bedekatzen tzen apezak³¹ etzen bein' e roritzen; lenbixko eunian bezala egoten tzen ¡blanco-blanco-blanco! zenbait e... ro(r)itze emateko, ogia.

– **Eta, ez zen biltzen lore edo landarerik eta... gaitzendako?**

Ez-ez-ez; beste ja ez, ez-ez-ez-ez-ez, beste ja e. Oiek, gauze oiek etxen? ni gaztia nintzelaik, orai ezta ja ere. Orai denak kendue tie gauze oiek.

– **Ez zen belarren bat egosten edo, flemonendako edo?**

Ez, ez, neski ez, nik aitzea bau(t) piño neski ez. Errataute, bai, egosten tze-la... flemonandako ta garue? bai, belarra egosten tzela, denbora batean bai! biño nik eztut zautu... gauze oiek.

EGUARATS ~ATETZ~

Maria Marturet Goldaraz, 1912

aita: Eguarats / ama: Beuntza

25. Eguaratsen *sarna fuera* leloa baizik ez (1990)

– **Aizu, San Juan bezperan sua egiten zen?**

Bai. A! oraik ere saiatze itten. (Bilobari): El día, por San Juan ¿ya hacen fuego, en la calle, Xabier?

(Biloba): Nosotros solemos hacer.

¿Soléis hacer? Aaa! ok, biño. Y saltar por encima; ‘Sarna fuera’ solíamos decir.

– **Bai? eta hori besterik ez? hori bakarrik?**

Ori, ‘Sarna fuera!’ ta, salto ola...

– **Eta ‘San Juan bezpera’ edo?**

Bai, bezperan bai.

– **Bai, baina ez zen esaten ‘Sarna fuera, San Juan bezpera?’**

Ez-ez, ori bak, ‘Sarna fuera’, bai. Jajajaja!... ¿ya decíais vosotros eso, mi chico?

(Biloba): No.

Saltar por el fuego y decir ‘sarna fuera’. Ajaja! orai galdu de dena!... jo! orai, lenao, zer gauzi? majoak alare iten tzuten, biño orai, dena maldad, dena... zikinkeri da orai mundu ontan; jajaja! ezta ala?

AROSTEGI ~ATETZ~

Angel Elizondo Redin, 1906

gurasoak ere, biak arostegiarrak

26. Arostegin ere ohiko kontuak eta inguruko iturrien ospea (1990)

– **San Juan bezperan sua egiten zen?**

(Gaizki ulertua, antza): Ez! orduen eiten giñuen sue.

– **Non egiten zen?**

Atari guzitan.

– **Eta, su egiteko zer biltzen zen? arramak edo?**

Ez-ez-ez, ori... nola da? ze o... uskeras? ‘helecho’, aletxo? euskeras...

– **Iratzea edo?**

Iratzia, iratzia.

– **Hori ekartzen zenuten, e?**

Bai-ba; ori? zen bendi-, ori... bedeiketue. Bat e, zarra, berrie utzi? ta zarra... erre, San Juan bezperan.

– **Eta, mutikoek zer egiten zuten? salto?**

Salto, salto.

– **Eta, zerbait erraten zen?**

Bai, nola?... ba! ori e segun errie; emen, ‘Sarna fuera, sarna fuera’.

– **Zer bertze?**

A! saltatzen? ‘Sarna fuera’, ta fuera.

– **Eta, ‘San Juan bezpera’ edo ‘viva San Juan’ edo?**

Ez-ez, ‘Viva San Juan’ bai, beño... San Juan? ori, ‘Sarna fuera!’, saltatu te fuera. Joño! ori... atari guzietan. A, oai, guardatzen tzuenak, etzuenak guardatzen ez, biño guardatzen tzuenak, ori, iretzia, erretzen tzuen orduen. Bediketzen tzuen, zein, zein erreko, zeini... San Juan bezperan erretzen tzien.

– **Izkin honetan jarriko gara pixka batean, motozerra horrek zarata handia egiten du eta...**

Ya.

– **Hemen izan da iturriren bat...?**

Iturrie?

– **Bai, enfermedadeen kontra edo hola?**

Ez, ez,

– **Hor, Anotzibar eta Anotz inguru horretan bada zerbait...**

Bai.

– **Joaten zineten?**

Ez, bai! arata yoaten tzien.

– **Eta, zer aditu duzu hortaz? noiz joaten zen edo zer egiten zen edo...**

Pues, San Juan bezperan! San Juan bezperan yoaten tzen (...).

– **‘Argiliturri’ edo? (izen desitxuratua eman genuen)**

Eztaikit nun, nik. Anotzen ondoan zen. Anotzibertik goiti? Anotzen... ondoan. Bai, eztaikit nola... Aingiritturrie.

– **Eta, zer egiten zen? hara joan eta...**

Area? ta... ure artu.

– **Ura hartu?**

Bai, bai.

– **Eta, zerbait utzi edo?**

Ez, ez; bueno, uste u(t) paietz, e? uste u(t) paietz, uzten zutela... dirue botatzen tzen, putzurre, ta an, an gelditzen tzen.

– **Eta, nork biltzen zuen diru hura?**

Ore? pues, eztaikit nork bilduko zuen, ori, ango apezak, bilduko zuen, seguro, seguro.

– **Anotzibarkoak edo Anozkoak?**

Anotz, eztaikit zen Anozkoa edo Anoziberkoa; igual zen... Anoziberkoa, e? eztaikit seguro.

BERATSAIN ~ATETZ~

Martin Iribarren Sagardia, 1902

aita: Beratsain / ama: Orokieta (Basaburua)

27. Beratsaingo sanjuanetan sahatsak bedeinkatu gurutzeak egiteko (1985)

Hacían muy buena hoguera...

– **Han ere egiten da?**

Egiten dee, ta an itxeko atarien, onduen, ezpazen peligroik su artzeko. Pues itxetan, bakotxak iten tzuen sue, denetan, ta erri guzietan.

– **Eta, gero mutikoek, zer egiten zuten?**

Saltatu! ‘Sarna fuera, San Juan bezpera, sarna fuera’.

– **Hori erraten zuten? hori besterik ez?**

Ori besteik ez.

– **Eta, ez zen bedeinkatzen estrabilea, iratzez edo...?**

E... peligratzen balin (...), etzen itten, aparte, peligrotik apartexago.

– (...), **nola da euskaraz?**

Saratsa; makil betzuk ola, oik denak, ola, ta aietatik ebaki, te ore lertu, ta azala utzi, exkin betean, ta batek kendu puxkat, ola, luzea, eta artatik sartute gurutziak iten tzien. Te gurutze oiek jartzen tzien gero, alorretan,

garietan, gari aren izandu lekuetan? an sartzen tzie. Oiek? gurutze oiek? bedekatui(k) izen dee emen, bai, San Juaneko bendikazioaki.

– **Eta, erran duzu hori dela ‘sahatsa’?**

Sagatsa.

– **Baina, hori ez al da ‘sauce’ edo horrelako zerbait?**

Ez, ez, ez; saatsa; oiek erreka bazterretan ta, zeat-, azten da asko ortatik. Klase asko ateatzen dia: sagatsa, zuendurre³², urritze, ta, asko izeten die, uelde bazterretan.

AGINAGA ~GULIBAR~

Manuel (1922) eta Juan (1923) Larunbe Aizkorbe
ama: Aginaga / aita: Izurdiaga (Arakil)

28. Gulibarko Aginagan ere sahatsak ebaki eta gurutzeak egin (1986)

– (...) **se bendecían unos palos?...**

Sí, saas, saas.

– **Sahats? ¿de sauce?**

En vasco no sé cómo es; ‘saats’ se llama aquí...

En el regacho sale, que saca la flor, una flor blanca muy pronto.

– **¿El saúco será?**

No, no, no, sabuco no, el otro.

Sabuco es otro, sabuco es sautsa o de ese otro, es otro.

– **‘Sahats’, para mí es ‘sauce’, pero (...). ¿No serán juncos?**

No-no-no, los juncos el día del Corpus, ya no existe aquí eso, pero ya hay pueblos que sí, que aún sigue, y se echa por las calles.

– **El caso es que es ‘sahats’, ¿no?**

Se hacía, pa cada uno, uno, un palo de esos, y se llevaba en un fajo, y el cura bendecía, y a la salida de la iglesia cada uno cogía su palo y venía a casa. Y con ese palo se hacía unas crucicas, tajar y se hacía unas crucicas y

32 ‘Zuhandor’ da hori, gazt. ‘cornejo’.

Otsakarko Loperenean erainotz-sorta ageri da ohikoak ez diren eukalitiekin batera. KOLDO ARTOLA

se ponía, un juegoico de helechos y... la crucica esa en cada pieza de, que había trigo, contra la piedra o (...). Ya, eso ha desaparecido pero, yo he conocido eso.

– **Los mozos, cuando saltaban por encima de la hoguera ¿qué decían?**

‘San Juan bizpera, sarna fuera’.

– **¿Y algo más?**

No, yo no he oído.

Aquí una señora ya... muy mayor, solía brincar: ‘San Juan bizpera, sarna fuera’ y, brincaba ella por todo, ya me acuerdo yo. Y se hacían, al punto oscuro, en todas las... en todas las puertas había fuego.

– **No añadía nada, ¿e?**

No, no.

BEORBURU ~TXULAPAIN~

Esteban Garbisu Aranguren, 1911

aita: Beorburu / ama: Uharte-Arakil

29. Beorburun ere San Juan eta San Antonen arteko nahasmena ageri (1985)

– **A! bedeinkatu edo, eta horrekin estrabilera joan eta...**

Aspaldian eztuu in, ori ya atzenduik dao.

– **Pixka batez oroituko zara...**

Iretzea? pues, San Juan eunian, o San Juan bezpera, erretzen dera ta, a... ori? arreki... itten duen... autse? guardatu, t’orreki itten zaiote beien ta... beien ta... ori, gañen, ta paatzen zaiote...

– **Barratu? zabaldu edo?**

Zulderrak... oiek ez itteko. Orai aspaldi eztuu kasu itten, porke oiek ya, dena... gauze oiek itten ez, ez zittuenak? oi-oi-oi!...

– **Eta, orain, berriz, inok ez du egiten eta...**

Ez; akaso? oñik Beuntzen ta orain... iñen dire zerbait, biño erri ttiki oke-tan ya...

OTSAKAR ~TXULAPAIN~

Fermina Goldaraz Zubieta, 1902

aita: Otsakar / ama: Atallu (Araitz)

30. Otsakarren ere antzeko ohiturak, begietako mina aipagai (1988)

– **San Juan bezperan egiten ziren suak, ezta?**

Bai, bai, bai, bai.

– **Eta, muttikoek salto egiten zuten haien gainetik?**

Bai.

– **Zerbait erraten zuten?**

‘San Juan bizpera, sarna fuera’.

(Alaba Conchita, Gerendiaingo ultzamarra): ‘Sarnak eta miñek fuera’.

– **Hori ere bai?**

Bai, bai, bai.

– **Otsakarren?**

(Alaba): Osakarren, Osakarren.

– **Orduan zuk aditu diozu amari, ezta?**

(Alaba): Sí-sí-sí-sí: ‘San Juan bizpera’, esto... ‘San Juan bezpera, miñek eta sarnak fuera’. Cuando se saltaba a la hoguera. Y a nosotros nos han enseñao y continuábamos con esa musiquilla, eso sí. Y se llevaban, rosas a bendecir, rosas, ¿helecho? rosas, que era para el mal de ojos, y que también nosotros hemos llevaö, porque ha llevaö la mamá aquí, rosas, el helecho y unas hojas de... ¿cómo se llama eso de, de flores blancas?...³³ que hay muchas por todos estos orillos, aquí. Y eso es lo que se llevaba, que hemos llevaö nosotros también a bendecir, eso.

– **Alorrek bedeinkatzen ziren?**

(Alaba): Sí, sí, denak, sí-sí-sí. Y luego se hacía... cuando la, aquí se hacía, por ejemplo, pues, cuando los evangelistas, y allá igual, e?

– **Segi, segi euskaraz, segi, Conchita...**

(Alaba): San Mateo, San Marcos, San Lucas y San Juan... besteki, jaja!

– **Ezin dut zurekin, e? ez izan beldurrik...**

(Alaba): Ez-ez-ez-ez. Y... se llevaba, y entonces es cuando se bendecían las piezas, y cuando viene San Miguel. Y después, el día de Jueves Santo, se hacían las catorce cruces, pero...

– **Oi! hori bai polita euskaraz kontatzeko!...**

(Alaba): Con, se hacía con, ¿cómo se llama esto, que hacen los críos txulubitas? ¡con mimbres! y después de bendecir eso en la iglesia, porque en la iglesia ya sabes que se hacen fueguilles, ya por Pascuas, se cogen y se pone; el amo de la casa va y va llevando por to-, iba llevando por todas las piezas, las cruces esas, las catorce cruces, y después, se traía un poquitín de brasa, y se cogía y se tiraba al fuego, y luego, la otra del fuego, se tiraba por la ventana.

¡Aja! serán cosas muy eso; yo continuó haciendo, e? yo, me voy la, el día de eso con el fueguillo de la iglesia, me cojo mi cacharrico de fuego y ¡hala! ¡venga, todos los males por la ventana! ¡fuera!... Y ¿después? esto... por ejemplo, esas cruces se ponen ahora en la ventana, en, durante el día de Ramos, que se decía, en aquellos entonces, nos contaban a nosotros, que era contra las tormentas. Y como a mí me asustan mucho las tormentas, aun y todo en todas la ventanas una hoja de, una hoja de... de laurel. Jeje! mira aquí, todavía los ramos, en todavía los laureles sí que bendecimos aquí, e?

– **Aizu, zure ama euskaraz ari da eta... hori, kontatu duzun hori guztia oso polita da, bai; ea, ea...**

(Alaba): Eztakitela, eztakitela!...

– **Bai, lau ebanjelariak eta hamalau gurutze eta.....**

(Alaba): Ez, eztakitela, ez, eztakitela, ya te digo. Oi? nuestro abuelo hacía y el papá también, y claro, alguna historia y después se ha quitaö. Ahora ya las, cogen estas palmas compradas? y llevan pero, yo no, yo traigo hoja de laurel, igual, laureles, por toda la casa ¡venga! por todos los balcones, laureles por todas las ventanas.

OTSAKAR ~TXULAPAIN~

Manuel Egozkuezabal Galain, 1906

aita: Nuin / ama: Nuin

Sanjuanetako sua eta ohiko leloak (1988) «x

– **San Juan bezperan, zer egiten zen?**

Hoguera.

– **Euskaraz, sua?**

Sue.

– **Zenbat su egiten zen herrian?**

Gutti, errie es pequeño, no, errie no hay, que era pequeño, el pueblo...

– **Ttikia zen? ttarra?**

Ttarra.

– **Baina, zenbat su? hiru edo bortz edo...**

Solía decir mi abuelo, solía decir: ‘Sarna fuera! San Juan bizpera, artoa Nafarrora ta’... no sé otro lo qué, ‘garie Nafarrora ta artoa Franziera’.

– **Zure aitatxik erraten zuen hori, e?**

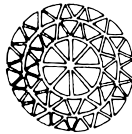
‘Sarna fuera! San Juan bizpera, garie Nafarrora ta artoa Franziera’. Eso solía cantar el abuelo, que era padrino pa mí.

– **Kontxo, kontxo; ikusten duzu nola ateratzen diren gauzak?... Eta, etxe guztien atarietan egiten zen sua? ¿en todas las casas se hacía fuego?**

Aquí, en el pueblo, en el medio-medio, en el pueblo en un... en un fuego grande.

– **¿Uno sólo? en otros pueblos dicen que en la puerta de cada casa.**

Ahí en, en el medio del pueblo, pa todo el pueblo; ¡una grande!

LARRAIOTZ ~TXULAPAIN~

Celestino Labaien Erburu, 1912?

aita: Lete (Ollobar) / ama: Ballariain (Antsoain)

Sanjuanetako leloa soilik (1988?) ❖

Sarna fuera, San Juan bezpera.

BELTZUNTZE ~TXULAPAIN~

Félix Ekiza Garbisu, 1918

ama: Beltzuntze / aita: Beltzunegi (Esteribar)

Sanjuanetako inoizko ohituren azken hondarrak (1988) ❖

‘Sarna fuera’ sí, pero más no. Mejor está lo que te dijo ese Labaien.

– ‘San Juan bezpera’?

Sí, mejor está eso.

– Eso no se decía en Belzunce?

No, no, acordándome yo no, más que ‘Sarna fuera!’

UNTZU ~TXULAPAIN~

Bernardina Gindano Latasa, 1892

ama: Untzu / aita: Espartza (Galar)

Arakil-Itzako leloa Ezkabarteko muga ondoan birraurkitua (1986) ❖

Girigili martxo, egun da San Juan bezpera, sarna fuera, ogi ta ardo Nafarra.

ANOTZ ~EZKABARTE~

Celedonia Zenoz Arze, 1908

aita: Anotz / ama: Erripa (Odieta)

31. Ezkabarteko sanjuanak Anotzen (1984)

– **Eta, gero, San Juanez, lehen erran duzuna bera, nola egiten zenituzten paxuak eta...**

Ta, erran dizut!

– **Baina, baina euskaraz...**

Pues uskeraz errat-, eztitut erran, nola? ¡oi Dios del alma!

– **Ez-ez, hori erdaraz kontatu duzu. Ea, ea, San Juan egunez zer egiten zen?**

San Juan egunien yoaten tzen mezara, eta... ematen tzen paxue, eta... apezak? e... bediketzen tzue; ta gero artu paxu ure ta karri itxera, ta uzten tzuten... sekatzera. Aitek, erran dizuten bezala, paratzen tzuen, elorrie? ta... eltxaurre! eta...

– **Eta, iretzea?**

Iretzea; t'an, paratzen tzuten... an.

– **Atarian?**

Atarien? bi aldetan, bi... bi ramo.

– **Non sujetatzen zituen? non tartekatzen?**

Pues, herra-...

– **Ferraren batean edo?**

Ferra, ferr artan! an, sartzen tzuen manu ät³⁴...

– **Bai, lehendik atarian itzaturik zeuden zaldi-ferra batzuetan, ez?**

Bai, zaldi ferrak? an, sartuik, bi aldeta, eta gero? sartu ore an, ta tiretu... goi äxki.

– **Goitik edo beheitik?**

Goitik... beiti! sartu? te... an gelditzen tzen ore sujeto.

– **Eta, paxua nola egiten zuen?**

Paxue, pues, paratu lurrian? ta bota e... aietaik? eta gero at-, soka bateki, lotu? te eman, eta ekarri igual.

– **Eta, hori zertarako zen, zertarako paratzen zuen atarian, edo zer erraten zuten orduan?**

Nik eztakit ori zer, ya... ori zen... gostunbrëa, paratzeko? ta... nere aitek paratzen tzue. Zendako, que no me pregunte más que tengo la cabeza tonta.

– **Eta, hori San Juan egunez egiten zen, e?**

San Juan egune.

– **Eta, San Juan bezperan, bakar-bakarrik sua?**

Ue sua bakarrik, sue³⁵.

– **Nork egiten zuen?**

Edozeñek!

– **Gazteek eta horrela?**

Denek, gazteak eta zarrak eta denak, sue in? te... an, gazteak saltatu.

– **Horretarako, lehenik bildu egin beharko zuten...**

Pax ure erretzen tzuten! pax ure erretzen tzuten zarra, eta gero...

– **Aurreko urtekoa?**

Aurreko urteko zarra? erretzen tzuten an, ta gero? nai zuenak? e... su geiao? pues ematen tzuten, abarrak o... egurre o... cada uno lo que quería. ¡Que no puedo!... hablar en vasco.

– **Baina, gehienbat haurrak izanen ziren horrelako abarrak-eta ekartzten zituztenak, ez?**

Bai! aur beño... geiagoköak, amar, ameka urteko...

– **Mutil eta neska gazteak...**

Eeee!... ori.

– **Eta, non, nola egiten zen, plazan edo han, etxe tartean?**

Plaz- ta... atarien.

– **Etxe atarian?**

Itxe aterien.

– **Etxe guztietan?**

35 Besterik ere egiten zen, halere, Anotzibarko Aingiriturrira joan, esaterako, berriemaileak berak geroxeago esan zuenez.

Ez! iten tzuten batëan o biden, ta gero yoaten tziren, itxe batetik bertze-
ra, yoaten tzire saltatzera.

– **Eta, zein ordutan egiten zuten hori?**

Arratsean! lanetik tortzen tzienian.

– **Eta, orduan egiten zuten salto suaren gainean?**

Klaro!

– **Eta, orduan erraten zuten...**

Orduen erraten tzuten: ‘Sarna fuera, kaiku te ganbela pera, Nafarroko
gari guzie kur itxera’.

– **A! hori ez duzu lehen erran...**

Orai, orai oroitu näiz.

32. Anoztarrak Aingiriturrira pikorrek sendatzeko (1985)

Bidian... zen, Aingiliturri, nere errittiken? yoaten giñen Anoziberra, ta
bidëan... zegon, dago, bidían dao. Eta... San Juan egunen? pues... San
Juan bezperan? yoaten tziren erri... bi errietako yendeak, eta... an iten tzu-
ten sue, ta an pasten tzuten gaue. Ta gero, bira-... biramonian? artu urre,
(zuzenduz): ure, andik? eta yoaten tzien... itxera.

– **Eta, ur hori zertarako biltzen zuten?**

Pikorrek eta, atratzen tzienian, pues... garbitu arreaki? te sendatzen tzire.

– **Eta, jendeak, ura hartzean, zer egiten zuen?**

Dirue? yoaten tzienian? segidoan? igual botatzen tzuten; gero...

– **Zer bota?**

Dirue, dirue botatzen tzuten, segidoan, segien...

– **Eta, nork hartzen zuen?**

Pues... gero pasten baziren... pobrëak! pobreak, pasten baziren ta, balin
bazegon an dirue? artzen tzuten ta yoaten tzire. Ezpe-ta... apeza pasten
tzenëan? gure erri(r)a meza matera? orduen, balimezen dirue? arrek ar-
tzen tzuen ta, meza ateko.

– **Eta, apezak ongi ikusten zuen kostunbre hori? bai, horrela zen,
ezta?**

Pasten tzen andik, an ini tao bidia? da andik pasten tzen, ta barni-... beire-
tzen tzuen? balimazen? artzen tzuen; ezpaze...

– **Nola dago orain iturri hori? erran duzu azken aldian zementoz edo, zerbait egin zutela...**

Bota zuten zementoa baño, yo en vasco no sé decir ‘cemento’.

– **Bueno, pues cemento, ‘zementua’, e?**

Bota zuten? inguruen ola, zementoa, ta gelditzen tzen... bajoago... ¡Claro! si no, está a pie llano y si no, al echar el cemento queda un poco más... alto, y...

– **Eta, iturria bide ondoan dago? ala bidetik pixka bat aparte?**

Bidean! emendik pasten da? ta emen dao.

– **Eta, orain kasu egiten zaio?**

(Hortzez ezezka): Oai ezta... iñor ere yoaten arara, iñor ez.

– **Zenbat urte du ya ez dela segitzen?**

Pues... llevo yo aquí 48 años y no he pasao de allí, en 48 años... Ogei, berrogei... zortzi, berroete zortzi urte.

– **Eta, orain ez da kasik ikusten, ezta? erran duzu jana dagoela edo, ez? sasiak direla eta...**

Sasiak, sasiak eta... ego-, egoin dire? dena artuik.

– **Sasiek, ezta?**

Sasiek, sí.

SORAUREN ~EZKABARTE~

Joaquin Orradre Murillo, 1902?

14 urteetan inguruko herriren batetik heldua

Ezkabarten ere San Juan eta San Pedro nahasirik (1985) ■×

Sarna fuera, fuera sarna, viva San Juan, viva San Pedro, vivan todos los santos que están en el cielo, el que está dentro que salga fuera.

GASKUE ~ODIETA~

Modesto Arze Muskiz, 1922

ama: Gaskue / aita: Eltzaburu (Ultzama)

33. Odietako Gaskuen, sanjuanetan, sua egin eta *Urrin belar leloa* (1987)

– **San Juan bezperan, sua egiten zen?**

Ori bai, suen, sue bai, te suen... saltatu in biar diau.

– **Eta, haren gainetik salto egitean, zer erraten zen?**

San Juan... e sua? o, nola zen? espera, espera, 'Urrin belar, sarna fuera, onak barnera, gaixtoak kanpora, San Juan bezpera'... ajaja!

– **Hara! polita da; nola erran duzu? 'urrin bera'?**

'Urrin belar, gaixtoak kanpora, onak barnera, San Juan bezpera'... no, no, seguir, que después no puedo y se me olvida!

– **Bai, erran duzu lehen, bai.**

'Urrin belar, sarna fuera, onak barnera, kanpok-, kanpora, San Juan bezpera'.

– **Gaixtoak kanpora?**

Bai, gaixtoak kanpora, San Juan Bezpera. No es así, pero...

– **Eta, 'Biba San Juan' ez?**

San Juan bezpera? San Juan bezpera; emen, no sé si lo decía antes.

– **Eta, 'urrin bera? urrin gela?' (gaizki ulertua baikenuen) Hori zer da?**

Ori eztakit zer de(n), ori errautena...

– **'Urrin' zer da, usaina?**

Usaie!

– **'Urrin' da 'olor' hemen?**

Urrine? se dice, olor, usaye se dice; nik eztakit, ni ez nitzela enteratzen; ni ollar bustitute, ori, best'eunien? ta ori e, ola erten giñuen.

– **Baina hemen nola erraten duzue 'olor'? 'urrin' edo 'usain'?**

Usaie.

– **Eta 'urrin' zer da?**

Ni eztakit zer den, nik eztakit.

(Andrea): 'Urrin bera, sarna fuera'...

'Onak barnera, kanpoan gaixtoak'...

GASKUE ~ODIETA~

Eusebio Iraizoz Villanueva, 1912

aita: Gaskue / ama: Alkotsz (Ultzama)

Sanjuanetan: sua egin, belarrak bedeinkatu (1988) ◀×

– **San Juan bezperan sua egiten zenuten?**

Bai... ‘Sarna fuera’, bai; nola erten giñuen o? San Juan...

– **San Juan bezpera?**

San Juan bezperan sue, bai, ‘sarna fuera’ o bueno, uskeas, que decía... ordun txikirik giñan, erdeas iten giñuen neski. ‘Sarna fuera’.

(Emaztea): Y hacíamos los helechos, el víspera de San Juan, solíamos ir a coger al monte, bueno, al monte, por allí, coger por fuera, por el monte...

Sí, y se guardaban de un año pa otro.

– **Iretzea?**

Iretzea.

(Emaztea): Y los llevamos a bendecir, a bendecir, el día de San Juan bendecían, y luego, y aquello se guardaba. Y aquello bendecido el día de San Juan se guardaba hasta el víspera de San Juan del año siguiente, y entonces quemábamos los helechos bendecidos. Y saltábamos, todos por los, por el fuego.

Bah! lenao, de eso se guardaba (...), y luego, con esa ceniza, las vacas, estaraban en el monte, pero se recogían todas al pueblo? y a... en el hombre? la ceniza, con esa ceniza se les daba.

(Emaztea): Sí, pa que no se morirían, pa que estarían fuertes.

No, pa que no se les saldría, sarna... sí.

GELBENTZU ~ODIETA~

Pedro Oiarzun Orkin, 1925

ama: Gelbentzu / aita: Beuntza (Atetz)³⁶

34. Gelbentzun belarrak erre eta hautsak abereen artean bota (1987)

– **San Juan bezperan sua egiten zenuten etxe atarietan?**

Ooo! ba.

– **Zerbait erraten zen haren gainean salto egitean?**

Ba, eztakit, ori ba, eztakit.

– **‘Sarna’ edo... zerbait?**

A, bai!... San Juan, nola zen ore? ‘San Juan bezpera, sarna fuera’ o zeat bat, ola tzen. Len tzeen, kreentziek olako, ezta zar antxetako, ferra... muturr aiek? an, leio arren, erdiko leio arren parean, ferrak, bi ferra, zaldi-ferra redondoak, paretean sartuik.

– **Ez dut, ez, ikusten.**

Erdiko leio aundi oi, azpiko aldean, atarien ta bestea.

– **A! bai-bai, begira nindagoen goiko...**

Ez-ez, azpie; or, or egiten tzuen, ordun makil te, itxe guziek. Or, makillon bat o burni o sartu izeten tzen ta, Sa-, San Juan bezpean, belarrak bediketzen tziren elizen, ara, ta or sartzen tzien, belar batzuk? eta, gurutzea. Ta, gurutze aiek? ba oroitzen naiz, alorretara, garie ta zein tokietara? ematen giñuzen? alor baktotxa bat, sartzen tzen, ori, arri-erauntsiek eta, kontra. Uzten tzien... fedea zuenak? iten tzie.

Ta gero, San Juan bezperan erretzen tzen belarra, arren autse, guk bekeñun abelgorriek, bizi dire... beiek eta idiek eta abelgorrie, giñuen orduen. Ta ayei egotzen zekion bixkerrea, auts oe... emen, ori... auste-re-egune, baite? ‘miércoles de ceniza’, guri botzen diuten bezala, San Juan bezperan botzen giñuena? abelgorriei, auts ortaik.

36 Pedro de Yrizarren *Morfología del verbo auxiliar alto navarro meridional* izenburuko lanean gurasoen sorterriko datu horiek trukaturata ageri ziren.

Ta, oyen... tzimizte eta, orduen beti kanpoan ibiltzen baiziren, tzimizte ta. Yende askok irri itten du orai olako gauzek aittute; ordun, bereztat, serio (...), e? denbo artako yendeaindako? kuidaol!

– **Bai, orain ere ikusten dira hainbat etxe-ataritan arbolen azalez eginiko gurutzeak eta...**

Baite, baitte ere, oixe ba, gurutze oiek zien ba.

– **Bai, eguzkilorea deitzen dena ere ikusten da...**

Baitte, bai, bai... beño? orai raso kanbiatu de, ta ya...

LATASA ~ODIETA~

Martin Zenoz Elizondo, 1902

aita: Latasa / ama: Labaien (Malerreka)

Sanjuanetan sua eta belar-bedeinkapena (1981) ✕

San Juan bezperan... iten tzen? ata... belarrak? vamos, aurreko urtea... zeatan, ori, San Juan eunian, beinketu? eta urrengo urtean? sekatzten tzie-laik ya aiek, San Juan bezperan? erre atarien. Erre atarien? ta saltoka, sarna fuera! sarna fuera! oi, oi iten zuten, eki artan, eki artan? arren suaren ekëan? bai, ola. Pues ortan ja ez bertzeik.

ERRIPA ~ODIETA~

Luis Urtasun Pagoto, 1904

aita: Gaskue / ama: Muskitz (Imotz)

35. Erripan esaldi berezia eta iturrirako joera (1987)

– **San Juan egunean edo bezperan, sua egiten zen?**

Bai, ¡hombre! bai gizona!

– **Non egiten zen?**

Karriken; beire: San Juan eunian iten tzien bediketu... nola erraten diot arrei? aletxo, ure.

– **Iratzea?**

Iretzia, iretzia! ori. Ta gero? puf! aurten, bedeiketzen tzena? eiten tzen guardatu... suek itteko, biamonian, bertz urtian, ola, ta gero? ango... arreki? berri, ba, finketan? iten tzen, su pixkuat in, iretze pixk-, iretz arreki? su pixkuat, monttoka-monttoka? su pixkuat ta, or, joe ori! a la antigua, claro... bai-bai, t'ola, ta ...

– **Eta, etxe askoren aitzinean egiten zen sua?**

Bai, bai.

– **Edo su bakar bat herrian?**

Ez-ez-ez, itxe bakotxan? bere atarien? iten tzen sue; bakotxak bere itxean, atarien, ta saltzen, (zuzenduz): saltatu! gañeti, ta, ola ibiltzen giñen; eee!...

– **Eta, salto egitean zerbait erraten zen?**

A! espera, espera: 'To, to zarra ta karrak berrie' edo ola, así, una cosa, ola erraten tzen, olako zerbait. Bai, erraten tzen bai, bai-bai.

– **Ea, ea nola...**

'To zarra ta karra perrie, to zarra ta karrak berri'.

– **Eta, hori zer da?**

E? 'toma el viejo y dame el nuevo', erran nai du.

– **A! 'to zarra...'**

Tori zarra ta karrak berrie³⁷.

– **Eta, ez zen erraten 'San Juan bezpera' edo 'sarna fuera' edo?**

Baite're, bai-bai-bai, ore-ori, 'Sarna fuera' ere bai: 'San Juan bezpera, sarna fuera', ta... bai-bai.

36. Aingiriturriren aipamena eta Burdindogiko ermitaren berri (1987)

Aingiriturrie! Aingiriturrie aurki, bai-bai.

– **Eta, hor zer egiten da? zer egiten zenuten?**

37 Garmendiak ere esaera honen berri eman zuen: 'Al tiempo de arrojar un diente de leche al fuego hemos escuchado que la madre de la criatura decía: *Tori zarra eta ekatzu berria* (Toma el viejo y dame el nuevo)' (Ritos I). Datuaren iturria, halere, ez zuen aipatu.

Ori? ori men da... sarnak eta kentzeko, garbit(t)ute; bai, ori, gazte-denboan nik aitu tut frangotan, gu ez gara, ez gara izandu beño... bai, ortako omen da ori, bai. Jende asko izaten da, bai.

– **Eta, noiz joaten da?**

Noiznai! are'eztu egun yakiñik, Burdindogin te bezala; aitu etzu? Burdindoin bada... el catorce de setiembre, da, beste ermita bat an, Burdindogie; yoan tzaa?

– **Ez, ez-ez-ez.**

Aizō, Frantzie ömen da urbil, ta frantziek in etortzen die orra (...), orai; ta... ori, area bada beste iturri bet, ortako, bai. Gu, gazte-denboran? aitte zena bizi zelaik? nik atratzen nitu-, atratzen tzaizkien? pikorrak, asko; dedio! beti pikorrera arekin eta! Eman tzien aera, aittek, ta, garbitu nitzen eerki? te, juan tzaizkien, ba zeaittetako baliatze baitire, gauze oiek. Olaxe, ta gero? ba! daus.

– **Eta, non erran duzu dela Burdindogi hori?**

Burdindogi? ori... Egutik aurre, goit(t)igo artan, mendi betean, goitixko da. Laaztik? Eguire bit(t)artioko arez-, ya está; a! goitixko da bai ori.

– **Laaztik? Lantz?**

Lantz, bai, ya viendo Lanz. Laanztik... Egui? Lantzik Eguire? entremedioan, da ori.

– **Eta, Erripatik joaten zineten?**

Ez! Kaskuen bizitu giñen gu, ni Gaxku-, ango semea naiz, Erripekoa beño, gure aitte zena ta? beti unei t'ibiltzen tzen, errietan ta...

– **Unai?**

Unai bai, ganadero, ganado bazuten ta... Ziaurritzik? joan giñen Gaskure, ta an pastu nittuen ama-, amezazpi urte're, bai, amar, aziã nitzen ni, bai, ta olaxe. Gero andik, torri giñen Muskitze, ta orr ee eon gara amabos pates? ta ala! orai onea torri gera; bai, olaxe.

– **Burdindogira joateko, nondik abiatzen zineten?**

Olaguti koitti! mendire, mendie da goitixko! Frantzie emun dao... kasi-kasi enaiz oroitzen? biño gabiltzala... mendien ta, bai, jende asko joaten da.

– **Eta, zer egiten zen han?**

An meza ta maten zittiuten, ori... Egui? ori Eguikoan dao neski me-, mendie, ori, oi, ermita ori. Eugin besta, ta, joaten tzien aera, meza matea ta... olaxe.

– **Eta, jana, bazkaria, eramaten zenuten?**

Bai-bai-bai, bai, ori etzuten prestatzen janik, nola, zenbait lekutan prestatzaute beño, or etzen prestatzen; bakotzak beak eaman tzuen; olaxe.

– **Eta, han zer bertze izaten zen? erromeria edo dantza edo?**

Eeee! besta... beh! eune pastea! yendea, denbora pastera. An etzen omen egon, meza bat eo bi? itxi? ta, fuera! bai.

– **Joaten ziren kinkileroak edo saltzaileak edo?**

Ez-ez-ez-ez-ez; jode! bai, beño an, an kotx-, autoik-eta eztaike pastu, eztaike igo. Oai ezpatu ere beiñik karreteron bat aal... an, leku frankotan in dute karretera, mendietako ta, ola, biño an ez-ez, enaiz asko! oi-oi! urte gitxitik? neoni? redio! ta, amabi urte o ala nittuen? pensa zazu, t'orai labe-tanoei... pasa! ja, jode!...

– **Baina, denbora asko bada zure herritik haraino, ez?**

Asko.

– **Zenbat ordu?**

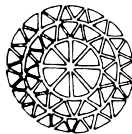
Ordu? jaja! zazpi-zortzi ordu.

– **Eta, egunean joan eta egunean itzuli?**

Eunean torri, bai, bai; andik, Lantzen, beste at iru orduen. Geo? or, ziren orduen, orai, ezpalinbada kanbiatu? te gure aitte zena... Lantzen denboa asko artzai t'ibillie, e? ta andik, andik? andik tortzen giñen orrera, bazkal-tzea! t'an pasten giñuen eune? ta gero itxea; beh!...

– **Goiz-goiztik atera behar izanen zenuten...**

Bai! jee! bortzetako! argitea-, argitzeako urrutxko joaten giñe(n), jode!... bai, bai-bai-bai. Olaxe.

GENDULAIN ~ODIETA~

Miguel Olaberria Ripa, 1917

aita: Gendulain / ama: Urritzola (Ultzama)

Sanjuanetan (1986) ◀×

– San Juan bezperan sua egiten zenuten?

Ba! San Juan bez-.

– Eta, haren gainean salto egitean, zer erraten zenuten?

Je! fue-, esto...

– ‘Sarna’ edo?

Sarna? fuera, sarna fuera.

– Eta zer gehiago?

‘Sarna fuera’, auntza? te sarna fuera, auntz ola sarna fuera.

– Hori besterik ez? sarna fuera bakarrik?

Klaro, sarna fuera! eta pastu gañetik eta tira (...), onak kanp-, barnea.

ZIAURRITZ ~ODIETA~

Ignacio Larraia Etxaide, 1904

aita; Ziaurritz / ama: Almandoz (Baztan)

37. Ziaurritz: sanjuanetako oroimen urrunak eta Aingiriturrirako joera (1986)

– San Juan bezperan sua egiten zen?

Bai.

– Eta, mutikoen egiten zuten jauzi haren gainetik?

Bai-bai-bai-bai...

– Eta, zer erraten zuten? sarna edo...

(Ignacioren lagun bat): Bai, ori-ori, ori.

– Zer erraten zuten?

(Laguna): Sarna fuera... ¿cómo se cantaba eso?

No me acuerdo.

(Laguna): Una vieja había, una agüela, y aquella con las faldas, rastrando el fuego solía cantar... ¿cómo solía cantar? en vasco ¿verdad? cantaba ella, y... decía: "Todo el trigo pa nuestra casa", sí, así decía.

– **Hemen, Inazio, bada... Anozko bidean bada iturri famatu bat, ezta?**
 Bai, bai, bai...

– **Nola du izena horrek?**

Aingiru-iturrie.

– **Angili?**

Aingiru!... iturrie.

– **Horretaz bada kontu bat, ezta? erraten dute txanpona botatzen zutela eta...**

Dirue! gure, gure gazte-denboran... orai beño fe(d)e geiago zen.

– **Orain baino... fede?**

Fede geiago zen. Badakizu? eskuteko oiala zer den? eskuteko oiala? toalla? jartzen zuten, eriek, ta urak, uraki, garbitu ederki, toallareki sekatu; te toalla uzten zen sesi betëan, or, barandille bezalakoa, apezak artzen zuen luego, ospitalera emateko, bai.

Ta putzu et? ba, putzu bota an, ttikie, ta an botatzen tzuen? bat tze? sueldo at? bertze... iru pezta, bertze at duru at, ta aiek arrapatzen... apezak, ta... mezak atra. Oañik badire diruek parian... putzuko artan, bai-bai. Aingiru-iturrie zaio orrei; baite erdaraz ere: Aingiru-iturrie erdaraz e. (Laguna): Aingerue-iturri.

– **Eta, apezak bakarrik hartzen zuen dirua?**

Ja-jai!...

– **Inork ez zuen... nola erraten da? ebatsi edo, ohostu edo... nola erraten da?**

Ure, atereaut, apez baten kontue da. Apez bat bazen emen, Ostizkoa, Zizurko semëa. Ta, arron(t) broma... bromatsua zen, apeza ona zen ere. Ta, yoaten tzen... Nagitze, Anozti... altzintxaö, izire. Te izire yoan tzen, ta bekadak... ollitsuek! bakizu zer dien? 'ollitsue'? eztakizu ze den: 'becada' zaio erdaraz.

– **Eta, euskaraz, 'olloitsue'?**

Ollitsue; ta... torri zen lau-bo(r)tz... olloitsueki, torri te etzuen tabakoik, etzuen tabakoik, ta... fumazalea errapiatue zen!... Torri zen putzu ortara, Aingiru-iturrie, ta koño! amabi sueldo, tres cincuenta. Koño, artu, tres

cincuenta putzuen ta, Anoziberra torri? tabako erosi. Ta ez men tzun, atra, ez pikor bat, ta ezta sarnaik ez yaus ere atra. Ta, gezurre zela, ur orren kontue!...

– **Hara! eta, zertarako zen on iturriko ur hura?**

Ezueri ure?... pikorrek eta sarna.

– **Pikorrek dira ‘granos’, ezta?**

Granos... bai, sarna.

– **Jende aunitz etortzen zen?**

Sanjuantan? lenao aunitz!

– **San Juan egunean? edo bezperan? edo...**

(Laguna): Bezperan.

Nere aiten denboran, nere aite... mutille zelaik, emen bazen, mutil... aundi bet; txilleroa izan zuten...

– **Nola? ‘silleroa?**

Tsilleroa, ta inder goorreko gizona. Ta San Juan bezperan, yoan, Aingeru-iturrire? ta tortzen baitzien yende aundiek, baztar guzietaik... musiki-tte bai, etortzen tziren, gitarrak eta tanborrak eta...

ANOTZIBAR ~ODIETA~

Francisca Doncel Zalba, 1896

aita: Larraintzar (Ultzama) / ama: Sarasibar (Esteribar)

38. Anotzibarko herria, sanjuanetan, Aingiriturrira (1986)

– **Eta, hor bazen, Anozko bidean, bazen iturri bat?**

Bai.

– **Eta, hor, zer egiten zen hor?**

(Miguel Mugiro, berriemailearen suhi gartzarundarra:) Dirue botzen zutela.

Dirue? bai, badaki, erran du!

– **Zuk konta ezazu zer egiten zen eta zein egunetan eta...**

Xan Juan egune! bueno, San Juan bezpera... arratsëan? pasten tzen jende aunditz emendik! aunditz! Aingiri-, Aingiriturrire; orai etzaio kasuik it(t)en beño, orduen bai. Pues, an... klaro! gero eramaten tzuten... aurre

perdin, batek etzuela, bada(i)zuela sarna! bertzeak granoak! eta ola, ta eman arara? t'an ederki garbitu, te sekatzten tzen oiala? utzi an... in biar tzan. Ta reco-, ba, ta kartzen tzuen gero apezak, elizerako, eskuek sekatzeko ta ola...

– **Trapo haiek, oihal haiek?**

Sí, an iten tzien; ni enaiz, akordatzen naiz ba... aur bet d'emendik, Gerendiandik, itxe ortaa, kartzen tzuten, len, bena bete de granos! beteik tzegon ta... an, bedratzi dei-ias? karri orrara, ta or garbi(tu).

– **Bederatzi zer, egunez?**

Egunes, egunes, ta or sekatu, ederki (...), ta an utzi? ta gero, apeza pasten tzelaik, arrek, pues... kartzen tzuen itxera.

– **Zer ekartzen, oihalak?**

Oiala, oiala, sekatzten tzuen or, urr ore... sekatzten tzena? pues, ta gero uzten tzutzen oiala an, toallak eta, uzten tzuten.

– **Dirurik botatzen zen?**

Bai-bai-bai, bai-bai... biltzen tzen bastante, e! San Juan egunian? ta bi e... bi egunes zego, San Juan egune tä ber-, bertze ta, gero? urtean, ungu-ruen? tortzen tziren aundiz, ta ala erematen tzuten ure, ordik.

– **Etixerako?**

Itxerako.

– **Eta, diru horrekin zer egiten zen?**

A! gero apezak? elizerako, recoger.

– **Biltzen zuen?**

Biltzen tzuen, bai-bai.

ALMANDOZ, MENDIOLA AUZOA ~BAZTAN~

Martín Inda Aroztegi, 1918

aita: Almandoz / ama: Almandoz

Sanjuanetako leloa (1987) ◀×

San Juan Bautixta, onak barnera, gaixtoak kanpora, sarna fuera!

OLAGUE ~ANUE~

Fernando Igoa Aranguren, 1897

aita: Olague / ama: Etxaide

39. Olagueko sanjuanetan gauza mordoa, *maiatza tarteko* (1986)

– **San Juan bezperan, sua egiten zenuten?**

Sua? bai, bai, bai, bai, bai; la hoguera de San Juan. Emen? edo ze... Olagun? jo, asten giñen, amabos, amabos egunes lenaotik? ta San Juan gabia asi giñen? mutikoak? exkolatik atra? ta, dana, arbaxketara? ta egurketa ta montona eiteko; jobar! monton gaitz zen oreino! Ta gero, San Juan eguanean, fuego!

– **Zenbat su egiten zen? etxe bakoitzak bazuen bere sua?**

(Emaztea): Ez, plazan inte...

– **Plazan? plazan egiten zen su bat?**

Plazan, plazan; bai ta gero, itxe bakoitzak bere ere bai; paratzen ziren en la ate, ate... burutan, paratzen zien iratzia ta alako... alako... reximu ta, paatzen zuten, egun ortan, eta... gero? urte guzin eoten tzen an, ura, ta elizeko... elizeko zemeterioan ere bai, alako rosa bat, rosa bandera at, ola... korona batekin? an e lizarrak eta dena majoak, an e, paratzen tzeen? ola, ori. Ta urte guzien egoten tzen an. Oañik gu mutil giñelakoen arrikoak, bana, este... korona artara, rosak e, endako, botatzeko.

– **Eta, estrabilera ez zen eramaten iratze benedikatua edo?**

Bai, bai, bai, bai, denak-denak, zama, zama bana eramaten giñuen bana, este... elizen ondora, elize ondora ura bedeikatzeko. Ta gero, gañera, gritz-, giritzeak ere bai, egitten ginttün girutziak eta, alorretan? denetan paratzen giñuen baztarretan, alor guzietan gurutzeak.

– **Hori zertarako zen? gurutze horiek benedikaturik zeuden?**

Bai-bai-bai-bai-bai.

– **Eta, hori zen, pixka bat, alorrak-eta babesteko, ezta?**

Bai-bai-bai-bai-bai.

– **Eta, (San Juan bezperan) mutikoek zer egiten zuten? suaren gainetik salto?**

Bo! seguro! kojonean!... bueno, itxe, itxe-atea utzita itten tzen sue orduan; orduän, ona, ateko, ateko... an, uzten zen, eoten tzen iratzia edo, este, lizarra edo lo que sea, o zereki iten tzien? ta, suen erretzen zien ta gero berri-, berrie kartzen zen berriz, ezer geio; ura erre? ta, berrie jarri.

– **Eta, mutikoek haren gainetik salto egitean, zer erraten zuten?**

‘Sarna fuera’.

– **Eta zer beste?**

‘Sarna fuera’ esaten zuten.

– **Hori bakarrik?**

Bai-bai-bai. Ordin kartzen giñien, olako... arbola edo txipöa o geao. Txipu aundi bat, gaztiak yoaten giñen? ara... San Juan bezperan? kartzera, eta... segidoa, segin plazan ura, xor txipua? edo... aundie! yoaten giñen igual... amabos-ogei mutil ekartzera. Bai, baña...

ETULAIN ~ANUE~

Saturnino Egozkue Soto, 1893

aia: Egozkue / ama: Zalba (Arriasoiti)

40. Sanjuanetakoak Etulainen eta Anotzibarko iturriaren aipamena (1986)

Egunian bedeiketu iten tziren, ta aiek, urbillen urteko? guardatu, bai, bezperan.

– **Baina, zer...?**

Ure? ori, iretzëa ta... lizerr-ostoa, ola, ta eltxaurra? ostoa... zamatto at. Ta gero, urte guzien guardatu, te San Juan bezperan su man atarien, ta denak saltatu an: ‘Viva San Juan, Viva San Juan’...

– **Eta, erraten zen ‘sarna fuera’ eta zer gehiago?**

Yago etzen, ez erraten, ez.

– **Beste zerbait? ‘sorginak ganbela pera’ edo...?**

A! ori eztaikit nik, enuen ikesi nik.

– **Beste zerbait erraten zen; ‘sarna fuera’ bakarrik ez...**

No sé, no; xar- no, nolabait ‘xarna fuera’, ta bertzeik ezkinue erraten. Orai, zenbait lekuten badakit pai erraten zutela, beño gure errien... e! ni

ezpaitzen errien egoten ere. Apenas, ni San Juan bezperan, beh! mendi oietan ta, jeje!...

– **Eta, gero, iratzearekin-eta zer egiten zen?**

Iretzia... ori, su man, ure guardatu urte guzien, ta gero? berrie karri iten tzen; egurre erre? ta berrie karri te, ure bedeinketu, eman elize atarire? t'an bedeiketzen tzituen apezak.

– **Eta, non paratzen zen?**

Ure? iduki goi-, goittien, sabaien ba, beño paatu? emen, atarietan. Len paratzen tzen, aire gaixtoak eta ez kastigetzeko, ta gero...

– **Aire gaixtoak, zertarako?**

Ez kastigetzeko, zeati igual e, sartzen baitie orai o, orai ez, orai yoain dire... ore, pararrayoak o oietaik. Or-, orduen etzen, ta ure, ta gero arrek, arrek etzuen uzten, bedeiketuiik beitzauden, etzuen uzten, etziren aitzen, bein beño ere etzeon. T'ori sasoina zen, oai (...).

– **Orain zer?**

Sartzen dela... a! igual, aire gaixtoa, itxean.

– **Ezpaia iratzerik paratzen...**

Bai, iretzia bedeiketue, zenbait eta gero gurutze, gurutzea ere iten tzen, ori... Erramu-egunian, iten tzien gurutzeakin? tte...be(d)eiketu, t'oriek guardatu, batzuk paatzen tzien alorretan, 'alorra' ba-, bakizu zer den; alorretan paratu? ez kastigetzeko ori o ya aunitz erri! eta ola. O! lenago, lenago... edozer. Beti? ori bai, te oiek? urtian buruen? ola? o aiek ustuzten tzien, ta gero, berritz, urtian buruen? San Juan bezperan, berriek in, makumeak eta denak, alorretara, erretzera. Bedeiketzeko? te, gero? berri in, tzam'arrecki, ta San Juan egunian? bedeinketu iten tziren. Ta ba, ta atarietan paratzen tziren, atarien! leiotan bat; atarien bat, te nolako... o! majo paratuik! A! bazen gustoa, e?

– **Eta, iragan urteko iratzea erretzen zenean, ez zen eramaten estrabilera?**

Ure...

– **Edo bertze egun batean zen? edo San Anton egunean, edo noiz? zerbait egiten zen, ez?**

Eztakit.

– **Iratzea errerik, eta estrabilera eramán eta...**

A! bai, a! bai, oi, autse; ori...

– **Egun horretan? San Juan bezperan?**

San Juan bezperan, ori, erretzen deleik? barratu an, kuadran, bueno, es-trabille...

– **Zer barratu? hautsa edo kea edo?**

Autse, autse, autse... autse ta ekea. Ta ala da, ala, ala ori. Ni peño obeki aurzañek errainten zute kontu oiek.

– **Eta, iturri hori nola da?**

Aingeruiturrie³⁸.

– **Nola?**

Aingiruitturri, Aingiruitturrie. Aingiru quiere decir...

– **¿La fuente del Angel?... eta famatua da iturri hori?**

Bai, bai, lenago bai beintzet; orai ez tut uste beño, lenao or, San Juan eunian? ez, San Juan bezperan, betatzen tzen ori e, ola izeten tzen ola, ermita ba(t) pezala? ta nik eztakit, ori, or, zein ote zuten, ori... orr (n)onbat, ortzi ote zuten or? o... nola... ote da? Aingiruitturrie?... lo que quiere decir es 'el Angel de...'

– **La Fuente del Angel.**

Sí, el ángel es.

– **Eta, zertarako joaten zen jendea hara?**

Ori? or garbitzen tziñen? balin baziñituen, sarnaik o gra-, pikorrik o, ezin sendatuik? yoan ta, garbitu te diru pixka(t) pota ta, garbitzen tzen bela; ni lleatu naiz ori, gu bi anaiek, Leazkutik elleatu giñen tortzera, ola sarna o bezala ere, t'ezin kendu! ta itxera ola, yoan orduko? asi tzien sekatzan, ta bela ordun garbitu? te gero...

– **Orduan, ur ona da hori...**

Bai, ur ona da, ona.

– **Eta, jendeak dirua botatzen zuen?**

Bai, bai, diru.

– **Eta, nork biltzen zuen gero dirua?**

Eme-, emengo apezak, emengo apezak.

38 Ehun urte betetzera iritsi zen jaun hau Anotzibar herrira ezkondu alaba baten etxean bizi izan zen zenbait urtez; iturri hori ongi ezagutzen zuen, beraz.

– **Eta, zer egiten zuen diru harekin?**

Nik eztakit, berak ere, mezan bat o äsaten tzuen... mezon bat o bertze atrako zituen. Orduen an, mezak ere, merkiak ba atutzen baitzien, orai ee mezak ere, garestitux ortaz, arrun garesti! zenbat e gostatzen da orai?

– **Badakizu meza bat ezin daitekeela erosi, e?**

Eztaike erosi?

– **Ez, munduko diru guziarekin ezin erosi meza bat...**

Ez-ez, eztut erosi, ez. Erosi bai, dirue bai bota nuen biño, eztakit. A, nik? karri nion, emen torri nintzeleik? zazpi pezta bat, artu nituen an, asi garbitzen? ta azpien... belz-beltza! ta zazpi pezta ta, arri man nion.

(Alabaren koinata anotzibartarra): ¿Don Jose?

Ez-ez, él no estaba... a la, a la madre, a la Carmen le di.

– **A! apezaren...**

Apezan... ori, zerbitzerie... eraman. Ta gero ere baziren an, eztakit nok pota zituen, bazüten, bazien iru-lau peseta? ta, eztut, eztait, norbait e biluzik inik, bota... arpatzen ttabala (?), eme-emen bota zuten? enäiz oroitzen nork, biño badakit norbaitek bota zituela, ta Tirolaxana eon tze neeki? t'iru pezta bota zituela? ta aiek bota zituela, edozein? ta gero, etzien arrastoik e.

– **Urrundik etortzen zen jendea?**

Oi ordua! aise!... bai-bai; Leazkun ere bada, or, Lantzen e baugu olako... iturrie.

– **Non, Lantzen?**

Lantzen, bai.

– **Nola du izena?**

Ganboa, bueno uskera ... iguala; e, iturri bet? balen, balinbezaude... gogor samar atratzeko? aren, arrek, eaten batuzo trago batzuk? e... ya iten du, garbitzen du, bai; ezteñu o nola erraten da ori?

– **Eztainu, bai, 'estaño'...**

Bai, te, garbitzen da majo. A, an zenbait garrafon, Etulaingo apezai igorri in dittugu, Lantzik, ure zaon estreñituik arron, eziñ atra betik! te ur arrek in atratzen tzen!... A! karakola bezala atratzen da, dago lau, lau... ori... lotsakiñetik, ola, tente, ta atratzen da karakola bezala bar-barne-tik tä, beño, urketa goorra!... bai. Ta, neguen? neguen ur ori, ogoten da,

dauzkizu sominduik besuek? te sartu an? ta tenplätzen dire majo... ta emen, uden berriz? orma bezala.

BURUTAIN ~ANUE~

Lucía Larramendi Etulain, 1908

ama: Etulain / aita: Legasa (Bertizarana)

41. Burutaingo sanjuanetan sua egin, iratzeak erre... (1987)

– **San Juan bezperan, zer erran duzu egiten zela?**

Pues, las hogueras de San Juan.

– **Nola erraten da hori? nik euskaraz nahi dut, e?... ‘Suak egiten ziren?’**

Bai.

– **Non egiten?**

Pues, fuera! emen o or, bide ortan.

– **Etxe atarietan eta?**

Bai, etxe t’atarietan.

– **Etxe bakoitzak berea?**

Bai-bai-bai, bai. Y... ‘sarna fuera’, erderaz, erdaraz, erraten giñuen: ‘sarna fuera’, ta... saltatu?

– **Hori bertzerik ez zen erraten?**

Guk propio? emen ez.

– **Eta, suak egiteko, lehenik egin behar zen piloa, ezta? montoia.**

Bai, beño bazen...

– **Zerekin egiten zen?**

Eletxoeki; eletxoak, eztakizu zer dien?

– **Bai, nola erraten da? iraztorra edo iratzea edo?**

Iratzeak ez, zea... iratzea neski, bai, iratze bai. Iratzea? porke, zea... baziren-tä orduen... ¿en la puerta? atarian? baziren olako gantxoak? ta baziren, e... San Juan egunen, bedeiketzen zai...

– **Bedeinkatzen ziren?**

Bedeiketzen tzire... ietzëa; bueno...

– **Bai, bai, iratzea, bai, ‘helecho’, e?.**

Helecho, sí. Y después de haber metido aquello se ponía aquí, en la puerta. Ta, or egoten die, egoten tziren, ta... San Juan arratsean? artu? ta... erretzen tzien.

– **Non, suan?**

Ez, or, or, atarien, en la... ta, saltatu!

– **Eta, gero paratzen zen berria?**

Berria, bai.

ETSAIN ~ANUE~

Ignacia Legarrea Gaskue, 1906

aita: Etsain / ama: Leazkue

Sanjuanetan sua egin, iratzeak erre... (1990) ◀×

– **San Juan bezperan, sua egiten zen?**

Bai.

– **Non egiten zen?**

Itxan.

– **Etxe guzietan edo?**

Eeee... guzietan, guzietan.

– **Eta, sua bizteko, zer egin behar zen?**

Pues... el día vísp-, día de San Juan? llevar a misa a bendecir los fajos de saúco, de nogal... y luego, helecho.

– **Iratzea?**

Iretzea, bai.

– **Eramaten zen?**

Bai-bai-bai-bai-bai. Y aquello, el víspera, el día de San Juan, el víspera de San Juan, a la noche, quemar en las puertas, en todas.

– **Eta, gero, mutil koxkorrek egiten zuten saltoa?**

Denak!

– **Zerbait erraten zuten?**

¿Cómo solían decir?... ‘Sarna fuera, sorgiñek kanpora’; y no sé si...

– **Eta ‘San Juan bezpera’?**

No-no-no-no, no.

– **‘San Juan bezpera’ ez zuten erraten?**

No creo, no creo. Solía oír la música del pueblo, que solían venir los gaiteros y eso, pues... se echaba un baile.

– **‘San Juan bezpera, sorgiñek kanpora’?**

No solíamos decir ‘San Juan bezpera’...

– **Ez; ‘Sarna fuera’...**

Ta ‘sorgiñek kanpora’. Y salta del todo.

INBULUZKETA ~ESTERIBAR~

Apolinaria Egozkue Eugi, 1895

gurasoak ere, biak inbuluzketarrak

42. Inbuluzketan sanjuanetako ohiturak galdurik omen (1981)

– **San Juan egunez zerbait egiten zen hemen?**

San Juan?... argitu orduko ilune³⁹.

– **Ilune?**

Nik er’ori egosii tut⁴⁰, ‘San Juan egune, argitu orduko ilune’... eso, ‘el día de San Juan, pa cuando amanece ya oscurece’, eso en vasco, ¡no sé por qué diríamos!... como hemos dicho... mayo: ‘Mayo fardo ogi t’ardo’.

– **Eta, egun hartan ez zen beste ohiturarik? edo errekarra joan, edo?**

Ez-ez-ez-ez-ez, batre; Etsañen, Esañen eite-, eiten zuten festa? ta aa, al tzaikena... arara juan? ta...

– **Surik ez zen bizten?**

Ez, ez, ez.

– **Ez zen bat ere egiten San Juan egunez?**

(Gaizki ulerturik): Ereki, ze?... San Juan egune, ze? yatekoak edo, ereki o ola? bedeiketu?

– **Ez, ea zerbait egiten zen.**

39 Garmendiak Saldiasen bildua: *Ay San Juan, San Juan egune, argitu orduko illune!* (Ritos I), eta Etxalekun eta Leitzan ere antzera (Ritos II).

40 ‘Hausnarturik dut’ izan liteke hori, agian, testuingurua zein den ikusita.

Bedeiketu? menturez? eztakit, eztakit zer, (...), ogi bedeiketu, bai, bai, ogi bedeikatu.

– **Eta, nola, zer erraten zuten?**

Bueno, ogie, itxetik ematen ginue, bueno, astean o... yei betian itxe batetik, bertze iendian bertze itxetik, ogie ematen tzute txaskira, ta... uzten zute. Ta gero? ematen tzute... sakristira? ta bedeiketze zue apezak? ta, ba... etzakite nori... tokatzen tzaion, gizon oiei eman? ta, nabaleki, iten tzute, koxkor batzuk, ola? ta, batek? 'la paz' edo nola...

(Semea): Sí, la paz, la paz, la paz...

La paz y el katillu. Akabatzen tzelaik meza? geren mutikoikin? tortzen tze... fuesetara apeza? ta, bi sosekoa maten bagëndio? sosa ura, mutiko eieki? itzuli, sos batengatik, torriar tzuen errezo itera. Ze mixerie zen orduen emen! ze miserie!

LERANOTZ ~ESTERIBAR~

Joaquin Mari Lusarreta Linzoain, 1939

aita: Leranotz / ama: Iragi

43. Leranozko sanjuanetan sua egin eta *Sarna fuera* leloa (1986)

Egitte zen suge eta... saltatu in, intten tzen, e?

– **Bai.**

'Sarna fuera', in, itten ginue emen, ori... etxaurrekin, etxaurre ez, nola da... iretzia! iretzia? erre, iretzia? ta, bueno... 'etxaurre' nola zaio?

– **Nogal edo ('nuez' esan beharko genuen), etxaurre.**

Ori bai, orrekin ta egiten ginuen; ta atarie? ta akabo! pues, saltatzen e itten ginuen obenena o bai, beño orai ya eztuu iten, eztuu iten, ez.

– **Horiekin egiten zenuten sua, ezta?**

Bai, sue.

– **Eta, gero, haren gainetik...?**

Bai, saltatu⁴¹: 'Sarna fuera, garie Española, artoa Frantziara ta sorginek ganbela pera', erraten ginuen.

41 Saltsatu aditzen uste dugu.

– **Sorginek?**

Ganbela pera.

– **Bai, e?**

Ganbera pera; bakizu ‘ganbela’ zer den, e?

– **Bai, ‘pesebre’, ezta?**

Bai.

– **Ea, erran ezazu berriz, baina erraten zen bezala, oihuz eta...**

Garie? garie Española, artoa Frantziera... orai, orai, nola?

– **Eta sorginek?**

Ganbela pera. Ala erraten ginuen, bai. Nere ama ta, gero baginuen... tie

Tere, emen, ta arrek, ta aekin? t’arrekin ibili.

LERANOTZ ~ESTERIBAR~

Micaela Murillo Goñi, 1898

aita: Leranotz / ama: Erro (Erroibar)

Leranzoko beste lagun bat ere, andere bat, antzera mintzatu (1987) ◀×

– **San Juan bezperan sua egiten zen etxe aterietan?**

E? lenago iten tzen beño orai eztut e... ori, ikusten.

– **Eta, egiten zelarik, gaztetxoek eta hurrek eta, salto egiten zuten?**

Lena-, lenao bai.

– **Eta, zer erraten zuten?**

Nola?... lenaö iten tzutela sue, San Juan egunëan, beño orai eztutela ikusten e, iñok egiten duen.

– **Bai, baina denbora hartan, mutiko ttarrek-eta egiten zuten salto?**

Salto, alde batetik te bertzea.

– **Eta, zer erraten zuten?**

Eztakit! nik e beñ ere ez xaltatu.

– **‘Sarna fuera’ edo?**

‘Tsarna fuera’ bai, ‘tsarna fuera’ bai.

– **Eta zer bertze? hori bakarrik ?**

Eztut e... eztakit nik ja ere, ya-ya ortaz.

– **‘San Juan bezpera’ edo?**

Ja ere! sarna fuera! brinketzen e... ibili zireleik? ‘sarna fuera’, bai, bai, oi iten tzuten.

USETXI ~ESTERIBAR~

Alicia Villanueva Zanduetza⁴², 1930

aita: Erro (Erroibar) / ama: Ureta (Erroibar)

44. Zubiriko zubiaz zerbait (1989)

– **Hor bada, Zubirin, gizon bat, Cirilo...**

Cirilo, bai.

– **Santesteban; horrek kontatu zidan behin...**

Orrek badaki uskera?

– **Ez, ez daki.**

A! orgatik, orgatik.

– **Hor bada zubi bat eta, denbora batez, arrabiatu-rik zeuden zakur-
rrak, hor inguruan, zubiaren begietatik bueltak emanarazi eta, arra-
bia kentzen zitzaien edo...**

Eztakit ta, eramaten dute ori, nik aitu dut ori. Orai, eztakit ala ote zen o ez ote zen? beño nik aitu in dut ori, bai, maten tziotela eztakit zenbat buelta zakurrei... zubiein inguru arteik? eta... sendatzen tziela, eztakit.

– **Erraten dute orobat badela edo bazela ‘agua de batueco’ edo, hala-
ko iturri bat...**

Bai, bai, bai emen da, bai, ‘agua de batueco’, ba omen da, bai.

– **Urrin gaixtokoa edo, baina ona omen dena...**

Osasunaen-, osasunaindeko; pues obena bai, izein de ona osasueindeko.

42 Andre hau Usetxira ezkondu bazen ere, sortzez Erro herrikoa zen.

ZUBIRI ~ESTERIBAR~

Cirilo Santesteban Olague, 1906

aita: Zubiri / ama: Larraintzar (Ultzama)

Larrabiako zubiaren inguruko usteak (1986) «x

Pues... el puente Larrabia, y que, según lo antiguo, pues, que si enterraron una chica viva. Y luego, a consecuencia de eso, ya digo, rabiaban los perros o otra clase de animales y se pasaba tres vueltas por el arco, por el agua, y ya luego, rabiaban rabiaban, pero no podían morder, y ya era un alivio que no podían morder, al ir a morder se caían pa atrás.

Y eso (es) el mérito que tiene, ¿siempre el puente de Larrabia? el puente 'la rabia'. Sí, y tiene un puente, arco muy majo.

Se traía la luz eléctrica de ese laõ, aquí, al pueblo, y se iba a colocar un poste, en el hueco ese que tiene en el puente, ¿arriba? que hace como un llanico, un... pues, ahí, y al poner el poste, salió una lápida, pues así de alta, ¿o así? y con la figura de una chica, vestida, ¿con una falda plegada? pues, pero lo más bonito que podía ser, lo más bonito.

Y ¿salió? y el pueblo no recogió, y yo estuve allí también ¡más tiempos! y no me atreví a coger, porque no sé qué, y después ha desaparecido, no sabemos quién ha llevaõ o lo qué se ha hecho. Porque eso tenía, ya se ve pues que tiene mérito eso, da... a creencia, a lo de que se enterró la chica ¿verdad? porque al salir esa piedra ahí, tiene esa imitación a la chica, y ya eso ya...⁴³

– **Se relaciona con la leyenda ¿verdad?**

Sí, y ya digo, luego desapareció la... la piedra esa que ahora le daría... no sé lo qué por, por encontrarla.

43 Hona, inguru hauetan ibilita, koaderno batean aspaldi idatzi genuen oharra: *Santa Quiteria (Iurperatua omen, Zubiriko zubian)*. Emailea ez da ageri.

SAIGOTS ~ESTERIBAR~

Catalina Rekalde Ilarregi, 1904

aita: Saigots / ama: Zubiri

45. Saigotsen, Zubiriko zubiaz berri gutxi (1989)

– **Aditua dut Zubiriko zubian, denbora batean, zakurrak arrabiatzen baldin baziren...**

Pasten tziren andik zubire, bai.

– **Bai, zubiaren begietan barna.**

Bai, zubiaren begien barna.

– **Aditu duzu zerbait?**

¡Hombre! kusi ere bai.

– **Bai? nola zen kontu hura?**

Pues ni, ez ni-, oik eztitizut errain, nik eztakit nola zen ori. Zen o... como decían, un puente pa los perros rabiosos, ta arata pasten tzuten, eztakit zenbat buelta, ta adios.

– **Eta kendu egiten zitzaien?**

Sí-sí, bai-bai-bai, kasi denek... ola. Ori(k) tortzen die; andik pasten giñen gu, eskolara fateko.

URTASUN ~ESTERIBAR~

José Peña Lesa, 1912

gurasoak ere, biak urtasundarrak

46. Urtasunen ohiko kontuak eta Zubiriko iturriaz zerbait (1988)

‘Sarna fuera’.

– **Zer bertze? hori bakarrik erraten zen? ‘San Juan bezpera’ ez?**

Bai-bai. Oai eztakit iteunten erri oietan, goitiko erri oietan...

(Emaztea): No sé si hacen hoguera.

Orai eztakit, len bai, len, orai dela berrogei urte? bai.

– **Eta, zer beste egiten zen?**

San Juan egunian? ezta kit nik.

– **Edo bezperan edo...**

Bezperan iten tzen sue, San Juan bezpera, arratsean.

(Emaztea): Por la noche.

Arratsean.

– **Etxe atari guztietan edo?**

Bai-bai, denetan, denetan... denetan; gure errien? bai, erri ttipie eta, ezta erri andi-andia, ori; zenbat ta? dozen'at etxe?

– **Eta, hori bertzerik ez zen egiten: sua eta, salto egitean, 'San Juan bezpera sarna fuera', bertzerik ez...**

Ez, ez, bertzeik ez; an ez.

(Emaztea): Batueco, o ¿cómo le llamaban?

Agua, agua de batueco.

– **Hori Zubirin, e?**

Zubírin.

– **Erraten dute ur onak direla...**

Beh!... gustos bertze...

– **Urrin gaixtoa botatzen omen du...**

O geiago, gaixtoa; ník eztut e ur xekule eran, e? ez biño, e! tzarra zela erraten zuten eateko, bai.

– **Eta, Zubiriko zubiaren begi artean ardiak pasarazten zituztela...**

A! ezta kit.

– **Zenbait eritasunen kontra edo.**

A, ya-ya-ya! bai beño orí ezta kit, ez. Nik eztut aitu sekule, orai artio? zi-...

(Emazteari): Dize que por debajo del puente pasar las ovejas y para, pa la enfermedad, dize...

URTASUN ~ESTERIBAR~

Antonio Esnoz Rekalde, 1917

aita: Urtasun / ama: Sarasibar

Sanjuanetan sua, jauzi egin eta leloa bota (1986) «×

– San Juan bezperan, zer egiten zen?

Hoguera.

– Sua?

Sue.

– Non egiten zen?

Kanpoan; te gero?

– Baina, etxe atarietan edo altzinean edo?

Olaxen, non-, nonai; artu ta gero? saltatu... 'Sarna fuera! sarna fuera!'

– Hori bertzerik ez? 'sorginak ganbelapera' edo horrelako zerbait?

No-no, 'Sarna fuera', 'sarna fuera' y 'sarna fuera'; emen...

– Eta 'Biba San Juan' edo?

Ba, erderaz ere bai: artu oberen de(n)... zenpa! saltatu.

– Zubirin bada zubi bat; nola du izena? Larrabia?

Artu, olaxen, zakur ebek? pastu? puenten be...

– Zubiarenpetik?

Zubiri, Zubirin? olaxe; olaxen? past-, zakurrek. Artu zakurrek? da olaxe, pastu.

EUGI ~ESTERIBAR~

Urbano Egozkue Gaskue, 1914

gurasoak ere, biak eugiarrak

47. Eugiko sanjuanetan sua, jauzi egin eta leloa bota (1988)

– San Juan bezperan egiten zen sua?

Bai, orai ere iten da, baa.

– Ze lekutan? leku batean edo hirutan edo?

Emen? ta, an beittien an tzegon e! or, atzen egunean emen; bi tokitan in dute! su aerra! muttiko gazte oietaik, kuadrilletaketan, nesakoak eta, denak gañetik saltoka ta. Ta ementxen in dute, iten da iten ori.

– **Nola egiten dute? piloa edo montoia edo?**

Bai, aplikatzen dute, mintzatute mutilkokzorr oie(k), e? ta gero? ba! mon-ton politt eman! ta geo ber-, bai!... salto eerra iten dute!

– **Zerekin egin dute montoia?**

Eztakit ori...

– **Abarrez edo?**

Abarra... baldiñ emen beste klase bat bada... uskeraz, ‘orria’ zayo, olako berde bat, ta bertze at ollaga berriz; ori da distinto, oiek animaleko sue itaute, su gaitzei boteia, ori t’ekartzen dute, errestan lotute kartzen dute? ta gero, ba... itaute su ederra.

Ta len berriz, baze kostunbrea? San Juan bezperan, emendik, gabaz juan? mutilek? eta, esnea bildu; mendien, artzaëak eoten tzire? ta aek, etxe aurretara juan? ta esenea bildu. Tte beremen, San Juan egunian? plazara atra? mai, mai, maia plazan patu eleganteak? ta aetan; arrozada ta bizkotxada ta inte... gazte guziek yateko! Oai ya ori ez, kendu de. Ba! igualki polliki eoten tzen ure! franko polliki.

– **Hori egin beharko lukete orain ere...**

In bearko luk’artio, bai, zazi orai!

– **Gerta daiteke kontu hori ez jakitea ere, aspaldi galduta egonik...**

Be! eztakite gero!... orai ya ezta lenen bezala emen, artzeak⁴⁴ ere goitti, ardieki guarda, an iten dute? beitzu ardita; gartzak eta an iten duzte. Orai ya ezta zerik ere! orai ya denak kenduek dire!

– **Eta, su hori noiz pizten da? arratsaldean? arratsean?**

Artsean ba! arratsaldean! ilundu beño lenxago! bai. Bai, xekuläko, a! be-rroit’amar... gazte beño yago oai emen, saltoka, su manetik eta.

– **Eta, salto egitean, zerbait erraten dute?**

Eztakit! zel! ‘Xarna fuera, sarna fuera’ aitzen dire, ‘sarna fuera’ ta.

– **Hori bertzerik ez?**

Eztute bertzeik; eztakite gauze oiek!

AGORRETA ~ESTERIBAR~

Joaquina Navarro Galduroz, 1894
gurasoak ere agorretarrak

48. Agorreta: San Juan bezperako sua eta Zubiriko iturriaz (1986)

– **San Juan egunez zer egiten zen zu gazte zinelarik?**

Oi-oi ama! buenas hogueras.

– **Baina, erran behar duzu guzia euskaraz, e?**

Uskera, bai; sue, suek, suek aunitz! aunitz, t'an brinket, brinkätu, an; ze ori? San Juan bezpera.

– **Bai, baina konta nola egiten zen, nork egiten zuen, non...**

Oi-oi-oi-oi!... errien, errien, errien erd-, erdie den errien? ta an, an denak bildu? te denak, bai, bai-bai, denak, beti, urte guzian, San Juan egunian; ta San Juan bezperan? emen, bazen iturri bet, t'orraa, orrara... tortzen tzen yendea, artzen tzuen ure, ta... denak.

– **Hona? herri honetara?**

Bai, bai, Zubii, emen, agua batueköa, ta San Juan bezperan, ta auniz tortzen tzen jendea, gabasko... ämanbaiez (zuzenduz): amabietan? errelojuek soñatzen tzuen-eta amabiek? asten tzen, garbitzen; gaitzek iten tzuen milagroa...

– **Bai?**

Bai, bai.

– **Ze milagro?**

Hombre! pues ba, o granoak eta balinbazute? kentzen tzute.

– **A, ur hura ona zen horretarako?**

Gorki ona, agua batueco; ori ze San Juan bezperan, denak oi egiten tzute.

– **Eta, nola etortzen ziren?**

Oh-oh-oh! etze, orduen etze autoik ez, orai bezala; oñez.

– **Baina, zein herritara joaten ziren?**

Onara, onara, Zubirre... emen, emen, baze; orai ere or dao, iturrie or dao.

– **Eta, zein izen du iturri horrek?**

Agua de batueco, erraten tzen, agua del batueco.

– **Bai, baina iturriak izanen du izen bat...**

Ori? ori, iturri bat(u)eköa, iturri bat(u)ekoa... ta beira, orraa tortzen gine, baño oi-oi-oi!...

– **Zu ere etortzen zinen?**

Ni ere torri nitzen bein, ni ere bai.

– **Eta, gero, ur hartaz, ur harekin, zer egiten zen?**

A! ta, bedratzi, bedratzi eunez edan, goizetan, bedratzi eunez; orai ere iten dut nik ori, je! bedratzi eunez, urak, aik edan.

– **Zertarako?**

Je! pues, ba... ori, ori kostunbre oi zue⁴⁵, yendëak, ta sue... bezperan, San Juan bezperan? oi-oi ama! denak! biltzen tzutenen munduko... oianetain, egurrek eta... denak? eta, ban!... t'an brinko denak.

– **Hori San Juan egunean?**

San, ez! bezpera!... San Juan bezperan; San Juan bezperan iten tzute ori.

– **Ez duzu erran zertarako zen on ur batueko hura; zertarako zen ona?**

Ura? ona, ona... pues dena, garbitzeko... bai, granuak eta izeten baitze? ta denak garbitu?...

– **Bai, e?**

Bai-bai... gabasko amabietan or, yendëa, ellegatzen tzen... Orai? orai ez, orai ez, orai ez, ori kendu diek⁴⁶.

– **Eta, zerbait erraten zen ura hartzean?**

Ez-ez, ja e, ja ere, ezer e erran te, yaus ez.

– **Eta, ordu horretan etorri behar zen...**

Bai, erlojuek amabiek xo, iten tzuelaik? orduen, orduen asten tze jendea... garbitzea; klaro, or eoten tzen.

– **Eta, gero, erran duzu suak ere egiten zirela...**

Sue? bai, errien, errien...

– **San Juan bezperan...**

Bezperan, bezperan, San Juan bezperan.

– **Iluntzean edo...**

Ez, e... ya ilun, ya ilunpian, ya ilunpian, bai.

45 Zure aditzen uste dugu hor.

46 'Dute' adizkiaren tokako alokutitboa, antza, inguru hauetan *die* soil bat bildu bada ere. Harrigarria elkarrizketan zukako tratamendua erabili genuela kontuan izanik.

– **Arratsean edo...**

Arratséan, artsian, ya ilunbian.

– **Eta, jendeak zer egiten zuen?**

Oi-oi, yaus ere! an saltatu, salto ta saltu? ta buen humor, buen humor, ta zer geyago?

– **Eta, salto egitean, zer erraten zuen jendeak?**

Ya, ja ere!... yendëak yardukiko salto beño, ez-ez, gaizkig(o)a yaus ere, be-raizki ja, ya-ya! dena ona, ona, brinko ta brinko ta salto.

– **Baina, ‘sarna fuera’ edo...**

Ori bai, ‘sarna fuera’, ‘sarna fuera’ erraten tzue: ‘tsarna fuera’, ‘sarna fuera’ edo ezta(g)it, ez, bezte zerbait erraten: ‘sarna fuera, etxera....’ no sé, eztaiz, beti e ‘sarna fuera’ bai erraten tzute.

– **Bai, baina zer gehiago, zer gehiago? hori nahi dut jakin eta...**

Enaiz... enaiz oro(i)tzen, ‘sarna fuera, sarna fuera, kanpora... kanpoan daona etxera’ o... enaiz oroitzen ori, beire... enaiz oroitzen ‘sarna kanpora’. Gero ori? ori e kantan tzute-da, oi-oi kanta(n)tzen tzute: ‘sarna kanpora, sarna kanpora’. Enaiz oroitzen, beire, enaiz oroitzen; bertze zenbait ere kantatzen tzute baña enaiz oroitze(n). Je! badu urte aunitz ere!... bai, orai, orai eztaiz iteunten. Ba! orai egiten dute, bai, zemait, zenbait lekuten iteunte, Labianon ta oitan.

– **‘Ezkabia Frantziara’ edo horrelako zerbait?**

Espera, espera: ‘Sarna kanpora, jendi onak etxera... yende onak etxera’ me parece, erraten tzute: ‘Sarna kanpora, yende ona etxera’.

– **A, bai? hori erraten zuten?**

Bai, bai... ‘Xarna kanpora, yende ona etxera’. Ya sabe lo que quiere decir: ‘la gente buena... sarna kanpora, yende ona etxera’.

49. Agorretan San Juan, San Anton, San Blas... ohituren nahasmena (1986)

– **(Galdera desegokia): San Juan egunean ez ziren bedeinkatzen estrabileak edo hola?**

Pues, San Juan egunian bedeiketzen tzute? ez, San Juan egunian?

– **Ez? noiz bedeinkatzen ziren estrabileak?**

Oye, (errainari): Urbana! Urbana! oye, el día San Juan no se bendecía nada ¿verdad?

(Erraina): Sí, el de aquí se bendecía la flor de saúco.

En Agorreta no.

(Erraina): En Mezkiriz, me acuerdo que solían decir, eso se bendecía la flor de saúco, que después era pa la garganta (...).

Oye, yo ya me acuerdo, a ver lo que se decía y, 'Sarna kanpora' y ¿cómo se decía entonces? 'Sarna kanpora, yende onea etxera, yende ona etxera'. ¿No es así? el víspera de San Juan era eso... y 'sarna kanpora'.

(Erraina): Esa flor ¿cómo se llama en vasco?

Yaurko, yo no sé, yaurko; ahí no se bendecía, yaurko no sé lo que es.

– **Saúco.**

Sabuco.

(Erraina): Pues esa flor, que en las eras salía y, salía una flor muy blanca, grande...

Yo no sé, yo no he visto; ahí también ya saldría igual...

– **Sanjuanlore edo?**

Sanjuanlore? sanjuanlore, zu, sanjuanlorëa izein tze; ez, Agorretan etze bendezitzen. A! orren errien ber bada bai. Agorretan ez, pues ez, ori izein de, florea ona, florea ona.

– **Eta, egun batez ez zen bedeinkatzen estrabilea?**

(Erraina): Por San Blas; y las hierbas esas y los helechos y ¿cuándo se bendicen?

A! ¿los helechos? pues el día San Juan, los helechos... bai, bai-bai-bai.

– **Eta, atarietan paratzen dira eta...**

Atarietan, bai-bai-bai; San Juan eune, San Juan egunian, bai, bendezitzen tze? ori, a los hele...

– **Iratzeak?**

Iretzia! iretzia! iretzia, orrela da; ta gero? patzen tzuten etxea, etxetan...

– **Etxeetan? zein lekutan, teilatuetan edo?**

Ez, leioetan, leioan, leioan...

– **Eta atarian?**

Atarien, ta leioan ta bai; ori bei, San Juan egunian izein da, arrazoi, arrazoi tzu, bai.

– **Eta, estrabilean, abereen gainean edo, ez zen zerbait egiten?**

Ez, ori, ori, orduen San Anton.

– **San Anton?**

San Anton, ta aziendena; aziendak San Anton.

– **Ea, bada, San Anton; hori nola zen?**

San Anton, bai, aziendak orduen, iten tzute.

– **Bai, baina erran ezazu zer, zer egiten zuten...**

Pues, aziendetan, yoaten tze apeza, apeza joaten tzen ta, maten tzuten bendizioa, aziendetara an; ori San Anton egunian, bakizu? San Anton egunian, bai. Gero... San Blas egunian? ori, San Blas egunian... berriz iten tzuten, pues ogiek, rosakoak eta... aunitz, aunitz, bedeiketzen tzuten; gero, bela peliz?⁴⁷ an ba, Kandelera, Kandelar eunian? belak, bedeiketzen tzute. Ahora etze... yagokoik ez.

– **Eta, bela haiekin zer egiten zen?**

A! gero? pues...

– **Kandela erraten zen? kandela?**

Kandela t'or, tä, pues tormenta tä, itziten tzelaik? pues ez, bela oiek? e, iten tzuten? piztu.

– **Ba, hori, konta ongi zertarako; ea, ea...**

Beire, ortotsak eta, bueno, tormentak eoten direlaik, bela oiek? pues bizten dire, ta gero prozosiak eta it-itent duten prozesionak eta izeten direlaik? Korpus Kristi t'oietan? bela oiekin? pues, denetan, ibili... sí; ta belak, belak, gen dire ori, Gandelare egunian, izeiteute. Eta, kanbiatu dire auniz denborak!

– **Zein egunetan erran duzu?**

Kandelera... pues, ta febreroan.

– **Eta, San Antonez, berriz, apezak...**

Oye! San, San Anton.... pientsoak.

– **Bai?**

Bai; bedeiketzen tzute? pues, bedeiketzen zute? ta... gero? iten tzuten an, donde... labranzak eta... denak, ori? botatzeko? la simiente, bota...

– **Hazia?**

47 'Belak berriz' bide da hori.

Sí, azie? pues bota... orduen bedeiketzu, San Anton egunian, iten tzute. Orai eztagit! orai... bai, inen dute oano, ona ta emen ezpaita orai lenao bezala, labrantzaik eta kosa, kanbietu baite; ori San Anton egunian, bedeiketzen tzute... be! pentsuek, denak. Orai ez.

OSTERITZ ~ESTERIBAR~

José Santesteban Lizoain, 1912

ama: Osteritz / aita: Agorreta

Sanjuanetako sua eta leloa (1986) ◀×

– **San Juan bezperan sua egiten zen?**

Sí, algo sí, ya se hacía.

– **Mutiko ttarrek-eta egiten zuten saltoa haren gainetik?**

Todos, sí, y los mayores también, aunque no sería más que pasar un poco.

– **Zer erraten zuten?**

Eso sí que no me acuerdo.

– **‘Sarna’...**

¡Ah! ¿Qué es eso de ser ‘sarna fuera’? igual dirían, no sé, yo no me acuerdo casi. De eso ya hace muchos años, sí, pero ¿los padres? pasaban por el fuego y después todos.

– **Y no recuerda lo que decían?**

Sarna fuera, arto Franziera, y garie Española.

EZKIROTZ ~ESTERIBAR~

Domingo Bizkai Santesteban, 1909

ama: Setoain / aita: Larraingoa (Erroibar)

50. Ezkirotzen ere sua eta alorretan gurutzeak paratu (1986)

– **San Juan bezperan sua egiten da?**

Bai, ori bai, orai ere iten de emen; emen ere ite-, iteunte, orai, orai bai.

An... erri guzietan, iten tze, San Juan bezpera, bai-bai.

– **Nola egiten zenuten? bildu eta...**

A! pues, bildu... abarrak eta, jeee! itxean, etxeko atarien, denek baginuen abarrak eta...

– **Egur zenbait eta...**

Egur edo zenbait te ola? ta, an biltzen ginuen, denetaik? ta, erdi-erdien edo ola, leku bät... paatzen ginuen? ta, ala! ta saltoa! arata, salto onata! salto arata ta, erraten ginuen, saltoak iten tuenak, ‘sarna fuera!’. Ori erraten gindue.

– **Hori bertzerik ez?**

Ez, enaiz oroitzean, eztaikit.

– **‘Kaiku eta ganbela pera’ edo, ez?**

Enaiz oroitzen ni gortaik.

– **Bakar-bakarrik ‘sarna fuera’...**

Bai, ori erraten ginue. Orai eztaikit egitten tuen, akaso eztu-, egittuzte inor e, iten tzen an errien. Emen [Iruñeko auzo batean] bai, emen iten da, bai.

– **Soroak eta alorrak eta, benedikatzen ziren? apezak bedeinkatzen zituen?**

Bedeikatue? apezak ez biño, iten ginduen... gurutze batzuk, nola erraten ginuen? ‘ramos’ erraten tzien, ta pat-, faten, maten ginuen? elizera, ola, paxuak. Ogei odo... berrogei eo seun, paratzen ginuen? pakete batëan? ta elizera, ematen ginuen, ta... gero, apezak? beredikatua... in? te gero, paatzen ginuen? alor guzietan; alor batëan? kruze bat, ta bertze alor batean? bertze kruze bat, alor guzietan paratzen ginduen guutze artaik, guutze artarik; ‘ramoak’ erraten ginduzte.

– **Orduan, zenbat alor iduki, hainbat gurutze bedeinkatu...**

Bai, bai, bai.

– **Eta, gero, alor bakoitzean bere gurutzea...**

Ori, ori... bai, bai, bai. Orai... nik uste ezten, ezten iten orai, beño, ni... Eskirozen nindebileik? bai.

SETOAIN ~ESTERIBAR~

Santiago Santesteban Ripa (1910)

aita: Setoain / ama: Egozkue (Anue)

San Juan bezperako leloa (1986) ◀x

Sarna fuera, fuera sarna.

ERREA ~ESTERIBAR~

Josefa Esain Eugi, 1908

aita: Errea / ama: Errea

San Juan bezperako leloa (1983) ◀x

Ori, y solía cantar, solía decir: ‘Sarna fuera, artoa Franziera, garie Española-ra, kukusoak eta... zorriek? Franziera’. O sea, los piejos y... y las pulgas a Francia. Ejeje!... y ‘garie Española’.

(Errepikapen zuzendua): ‘Sarna fuera, artoa Española, Española, kukusoak eta zorriek Franziera, ta garie Española’. El... trigo a España, eje!... Aquella también vasca cerrada era. Margarita se llamaba.

ILURDOTZ ~ESTERIBAR~

Joaquín Garrues Goñi, 1895

aita: Ilurdotz / ama: Beltzunegi

51. Sanjuanetako ohiturak Ilurdotzen (1982)

Iten gindue, iten gindue... erriä, errien, errien... erdien? subëa! subea, abarrekin eta egurrekín, eta... suge, sugëa, inik tzegolaik? saltatzen gin-... saltatzen gin-, guk? gu, gazteak?... ¿cómo se dice eso ahora eso? lo hacíamos...

– ‘Saltatu egiten gindue’ edo?

Sí, saltatzen gindue subiein, subiein gain-, gairidík? alde batetik bertzera, eta... oyu aundiek iten gindue, eta... erriko... erriko gizonak eta maztekiek, leioak, leioetaik? ikusten, ikusten zer iten ginduen, eta... an, an pasten gindue, ordu bet o... gora, guti gorabeti! Eta gero? eta gero, erri guzien... erri guzien atarietan, etxe guzien atarietan, kantu bet iten ginue eta... eta gero? gero nekatuik ginde-, nekatuik (...)

– **‘Gindelarik’?**

Bakotxak bere, bere... bere itxera, bere itxera, ta apaltzera. Geo? lo itera.

– **Festa hori noiz egiten zen?**

Festa? biremen goizian, festa, sanjuantako festa.

– **Eta, zuk kontatu duzuna, noiz egiten zen?**

Bezperan, San Juan bezperan.

– **Eta, zein kantu zen etxe atarietan kantatzen zena?**

A! orai ez, enaiz, enaiz oroitzen; an kantu... kantu así... o, palabras sueltas.

– **Eta, zer oihu egiten zen su gaineretik salto egitean?**

A!... ‘viva San Juan’, ¿cómo se llama... cómo diríamos en vasco?

– **Tira, ‘gora San Juan’ edo. Baina ‘viva San Juan’ erraten zen...**

‘Viva San Juan’.

– **Erdaraz erraten zen?**

Bai.

– **Eta, zer bertze? ‘sarna...’**

‘Sarna... sarna fuera’, lo que más.

– **Eta, su handi hura egiteko, abarrak, nondik ateratzen ziren?**

A!... etzüte, etzü... zenbait etxeko atarietan, bazire... bazire abarra, abarrak? eta egurrek, ta, andik artzen gindute, artzen ginduzki, eta... eta gero? eta gero... erriko plazara eman eta an, an suge, sugea, sugia in.

– **Haurrak ziren han gehien ibiltzen zirenak?**

Sí.

– **Eta, hurrengo egunean, biharamunean, zer egiten zen?**

A! festea o, feste... erriko festa. Le-, limixko, limixko... limixko gauzëa? mezara, mezara juan, mezara ba... entzutera, juan. Eta gero? gero? bako-txa bere itxera? gosaltzera? eta gero... ta gero eune pasteko? pasteko... zenbait... ordu... ordu pare bat, erriko... ¿cómo se dice ‘la posada’?

– **‘Taberna’ edo, ‘ostatu’...**

Erriko ostature, erriko ostature? ta an... yarduki eta yoku, yokue... yokue... musëan ta porrazoan ta, pasten gindue ur-, ordu pare bat, bazkal-, bazkal-tzerako ordu... ordu, ordue... ellegatzen tz...

– **‘Ellegatu arteo’ edo?**

Ellegatu ertio. Eta atsaldean? pues, atsaldean igual. Bezperatako? bezperatako... bezperak artio? siesta pixko bat eta, gero? bezperak? eta... bezperondoan? berritz? berriz plazara an, pilotan xokure, u... u kalbea, kalbean, ero... ero... ¿cómo digo? allí no había, bailes no había, en ese pueblo, pues era, como era muy pequeñín, pues no había más... na más una vez al año. Y después, a la noche, pues íbamos a... otra vez a la tasca.

– **Gaeuan edo iluntzean? ilunabarrean?**

Ilunabarrëan, berritz? ta ostature, tabarnara? ta an, ordu... ordun bat? pastu? berriz yokuen? ardo... artze-, ardo pixko bat artz-, artzea? artzen? eta gero, bakotxa bere etxea, bere itxera, eta... afaldu pixko bat? ta... guatzea! guatzera!

– **Horrela pasatzen zen eguna, e?**

Ola, ola pasten tze, San Juan egune.

52. Zubiriko uren ospea llurdotzeraino hedatua (1986)

Casualmente, la fuente de... Zubiri, que era... curar, curar, que tenía la virtud de curar, la sarna, la sarna o... los granos, el herpes. Y aquí, alguno del pueblo iba alguna vez, algún año, pero yo ni me fijaba ni nada, ni si tenía que curar algo, nada. Decían: “Mira, fulano de tal ha ido a Zubiri al... agua, a lavarse, o a beber”. Además de... lavarse, beber.

– **Baina, edateko txarra zen, ez? gaixtoa, ez?**

No sé, como yo no probé siquiera, ni oía decir, pero decían: “Has de beber, de aquella agua has de beber, y te has de lavar con aquella agua”.

– **Erraten zuten, e? ‘edan behar duzu ur hortarik?’**

Bai. Pero, los que bebían decían que era, que sabía a salada, tenía gusto a sal, vamos. Ahora, ¿saludable? siendo salada ya sería saludable, también.

GALDUROTZ ~ARRIASGOITI~

Juan Larrea Zestau, 1902?

aita: Espotz (Artzibar) / ama: Zanduetza (Artzibar)

Sanjuanetako sua eta leloa (1987) ◀×

– **¿Qué se decía al saltar por encima del fuego? algo de la sarna; a ver si se acuerda...**

‘Sarna fuera, fuera sarna’, y no sé qué más, así...

– **¿Nada más? ¿‘viva San Juan’ se decía?**

Sí, también, ‘viva San Juan’ también, y eso aquí.

– **Y alguna otra cosica así, en euskera, ¿no se decía?**

No, no, nada, de eso no... como no se hablaba eso allá, pues...

– **Pero cuando usted era chico, los mayores allí ya hablarían entre ellos todavía un poco, ¿no?**

¡Bien! entre ellos hablaban pero, nosotros, los chavales, pues no hacíamos caso.

– **Los padres, con los abuelos y así ¿no?**

Sí, ya hablaban, pero nosotros no hacíamos caso, los chavales, beh! aquello, pues no habíamos aprendido y no hacíamos caso tampoco, y nos enseñaron a hablar erdera, así que...

ZALBA ~ARRIASGOITI~

Angela Huarte Eugi, 1900

aita: Zalba / ama: Inbuluzketa (Esteribar)

Sanjuanetako leloa (1983) ◀×

Sarna fuera, fuera sarna, alto Francia, viva España.

ZALBA ~ARRIASGOITI~

Francisca Ibiriku Urdazi, 1899

aita: Zalba / ama: Beortegi (Lizoain)

Sanjuanetako sua eta leloa (1986) ◀×

Sarna fuera, fuera sarna, maíz a Francia, trigo a España.

(Andre honek esan zigunez, bere amak, 1935ean 73 urteetan hila, euskaraz bazekien).

ZUNTZARREN ~ARRIASGOITI~

Teresa Unziti Urduña, 1903

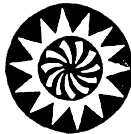
aita: Zuntzarren / ama: Oskaritz (Lizoain)

Sanjuanetako sua eta lelo bitxia (1986)

Sarna fuera, retruchera!... a gritos, nada más.

Se hacían roscos por San Román (18 nov.), amarillentos, y se untaban con yema.

Herri honetako Antonio Litro jaunak ere, bestalde, ‘Sarna fuera, trigo Española’ lelo ezaguna eman zuen eta, aipatu roscoez, zera gaineratu: ‘hacían piperropiles’.

ZUNTZARREN ~ARRIASGOITI~

Berriemailearen daturik gabeko
artxibo-orri batetik ekarria

Sanjuanetako leloa eta erremadurak (1985) ◀×

- 1 – Sarna fuera, retruchera, fuera sarna.
- 2 – Enramada en la portalada; flor de sabuco. Se hacían piperropiles con canela, azúcar....

LARRAINGOA ~ERROIBAR~

Mónica Garzia Eugi, 1909
aita: Larraingoa / ama: Errea (Esteribar)

Sanjuanetako sua, leloa, eta bestelako oroitzapenak (1988) ◀×

– **Eta, San Juan bezperan, zer egiten zen?**

Iten ginduen...

– **Sua?**

Bai.

– **Non egiten?**

Ara... en las puertas hacíamos el fuego ¡claro! ejeje!...

– **Etxe atarietan?**

¡Je, claro! ejeje!... y solíamos decir: ‘Sarna fuera, sarna fuera’. Brincábamos por el hogar y decíamos: ‘Sarna fuera, sarna fuera’

– **Hori bertzerik ez zen erraten? hori bakarrik...**

Sí... ori bakarrik, y después las esquilas, tocábamos las esquilas y todo ¿verdad?

– **Nola erraten? ‘sonatzen’ edo ‘yotzen’ edo nola?**

Ejijiji!... mi chico, ejejeje!... no puedo decir porque no, se me ha olvidao completamente todo. Lo siento, ¿e? ya lo siento. (Aldameneko andre bati): Yo a Araceli le solía decir todas esas cosas, fíjate; aquí los chicos, cuando... se juntaban aquí una cuadrilla, pues subían al balcón de arriba

y solían decir, en la primavera, como salía el cuco, se le llamaba el cuco... 'Kuku de mayo, kuku de abril, cuántos años me darás para vivir'. Kuku! kuku! kuku!...

– **Hori erraten zen hemen? herri honetan?**

Sí, sí, en este pueblo, sí, los chicos, cuando eran así, críos, al balcón subían y llamándole al kuku. Y... '¿Cuántos años me darás para vivir?' y 'Kuku! a mí dos años, ay! a mí cuatro, a mí no sé cuántos', y así ¿verdad? de esas cosas sí, porque la Araceli, quería saber todas esas cosas ¿verdad? esa también una nieta mía ¿verdad? Y así, pero el vasco... el vasco se me ha olvidado completamente, no puedo decir.

URNIZA ~ERROIBAR~

Francisco Beaumont Oroz, 1902

ama: Urniza / aita: Zubiri (Esteribar)

53. Urnizan ere giro berbera eta alorretan gurutzeak (1985)

– **San Juan bezperan zer egiten zen?**

Sue.

– **Orain ere egiten da?**

Tta, bai-bai.

– **Konta ezazu nola prestatzen zen, zein ordutan eta...**

An tzen, etzuten (...); iten tzute urtero! emendik juanta, ola. Biltzen tzuten e... egurre eta, or? ta su aundi egiten tze ta, denek: 'Xarna fuera, ezka-bie kanpora, garie ta artoa Ezpañara'.

– **Hor bukatzen zen?**

Bai, nik uste bai(e)tz.

– **Eta, gazteek zer egiten zuten?**

An? salto! su, suien gañetik, te denek iten zituzte!

– **Non egiten zuten sua?**

A! kanpoan bilduik. Bazuten... lekue, ibiltzen tzute biek, ta an.

– **Eta, estrabileak edo alorrak edo, ez ziren benedikatzen iratzez edo zerbaitekin?**

Orduen no, ee... San Juan egunean.

– **Hori nola zen?**

Maten tzire... ramo? ta, ietziak?... ta sauko... ta laureliak berris, an tziren ta... iten tzire gero, gurutziak, gurutze... alaxe! ttiki, ta faten tzien, arte... e! egun? leku edo guzietan, gari, gariak tzien leku guzietan? patzen tzi-re(n), bai.

– **Nola paratzen ziren?**

In bear zu, zur lurrëan sartuik...

– **Garia zegoen lekuan?**

Bai, denetan.

– **Bedeinkaturik zegoen eta horregatik, ezta? kosetxa ona izateko...**

Bai.

– **Hori bedeinkatzen zen, e? laurela, iratzea, sabuko eta ez dakit zer bertze...**

Ramo.

– **Eta, ‘laurel’i nola erraten zaio? ‘ereño’ edo, ez?**

Ez, emen ez.

– **Eta, horiekin egiten ziren gurutze txiki batzuk...**

Guk, ramoaki.

– **Eta, paratzen gari-alorretan eta hola...**

Bai, bai, bai, alor guzietan.

– **Eta, bertzeekin zer egiten?**

Beti in, luze.

– **Non paratzen ziren bertze horiek?**

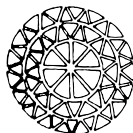
Bertze? nion ere.

– **Etxe atarian edo, ez?**

Etxe atarien? gurutze bat.

– **Zerez egina?**

Ramo; oño bada bai, zenbait... eztakite.

AINTZIOA ~ERROIBAR~

María Zubiri Goñi, 1904

aita: Aintzinoa / ama: Aintzinoa

54. Aintzioan sua, leloa eta bazkari ederra (1986)

– **San Juan bezperan zer egiten zen hemen?**

Ai!... festa gaitzea, ni yoaten nitzen, beitiko erri ortara? nik nue an arreba bat, eta iten ginduen festa aundiek, ta ni, bizpira... vispera de, San Juan bezperan? iten gintuen ogera aundiek, saltatzeko, iten, ta erran, erran nitue: 'Sarna fuera, kukusoak lepera!', erraten nue.

– **Kukusoak?**

'Kukusoak lepera', bai.

– **Las pulgas (echarlas) de la ventana abajo...**

Sí, eso, ala... bai. Ta gero, bertze, San Juan egunan, zelebratzen gu(k) gindu, festi bat ta aundi-eundie-eundie-eundia! jende aunitz-anitz? eta ni, kozinera? juaten nitzen, ta nik prestatzen... bazkaria? ta bertzeak dantz ganbaran? ta nik?... ta nik sukeldetik, eskina aeta? beidatzen, zein pol(l)iki, dantzatzen bertzeak. Ta ni? kozinan.

– **Hori urtero? ez...**

Bai, urtioro-urtioro jua nitzen!

– **Zu beti kozinera?**

Beti-beti-beti-beti.

– **Baina, dantzatuko zenuen ere pixka bat...**

También, bai, bai, gustatzen neri anitz... dantzak.

– **Nola erraten da 'me gustaba'?**

Neri gustatzen zire.

– **Eta 'kuadratzen zaikide', bai?**

Bai-bai, igual, kuadratzen zekire, gust... dantzak, bai. Eta, nere... nere aizpa? il tzen, il tze, te ya? akabatuen festa guziak. Ya? ezta yagoko... festeik, festeik, an, erri ortan.

– **Non bizi zen zure ahizpa? erran duzu 'beheitiko herri horretan'.**

Non?

Bai, Elondrítzen, Elondrítzen, bai, bai, etxe aundi bat ta...

– **Eta, ez zen ohiturarik, San Juan bezperan, erre kara joan eta han zangoak busti edo?**

Bai, bai, bai, baite, baite.

– **Eta, ez zen biltzen sabuko edo?**

Ez.

– **Erraten dute anitz ona dela inflamazioendako eta...**

Bai, bueno! yoaten nitzen? bertze etxetera ere, saltatzera! suan... klaro!

AINZIOA ~ERROIBAR~

Martin Erro Goñi, 1910

aita: Aintzioa / ama: Urdirutz (Artzibar)

Sanjuanetako oroitzapen urrunak (1986) ◀×

– **Hemen, San Juan bezperan, sua egiten zen?**

Len bai, orai ez.

– **Non egiten zen?**

Atarian!

– **Etxe guztietan?**

Bai... atarian.

– **Eta, haurrek eta gazteek zer egiten zuten?**

Ze, orduen? ya, daus! su man... que dar fuego.

– **Eta, ondoren?**

An ikusi? nola... izitzen.

– **Eta, ez zuten haren gainetik brinko egiten?**

Bai, zenbait bai, baña gutti.

– **Zerbait erraten zuten?**

‘Sarna fuera’... ze in ber dira? ‘Sarna fuera’? nola ze ote? ‘Sarna fuera’...

no, enaitz oritzen.

– **Sarna fuera, ¿fuera sarna?**

¿Sarna fuera? no me acuerdo cómo era, y ya me acuerdo los que brincaban así, ‘sarna fuera! y no me acuerdo lo demás tampoco ¿se olvidan las cosas!

ESNOTZ ~ERROIBAR~

Lorenzo Bizkai Erro, 1908

aita: Esnotz / ama: Erro

55. Esnotzen, sanjuanetan, sua eta leloa (1988)

– **San Juan bezperan ez ziren egiten suak? etxe atarietan?**

¡Hombre, bai! orduan bai, bai-bai-bai.

– **Nola egiten zenuten?**

O! suba pixk'ateki? te, tte, xaltat-, xan-... brincando, e?

– **Brinkatuz?**

Bai, 'Sarnan fuera! sarna Gipuzköara, gari ta artöak Española'

– **Nola, zer erraten zen?**

'Sarnan fuera, gari ta artöak Española; sarnan fuera, zorriak Gipuzköara –zorria que es el piejo ¿verdad?– zorriak Gipuzköara, gari t'artöa? Española'.

– **Bai, e? Gipuzkoakoak gaixtoak orduan...**

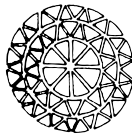
Klaro! ejeje!... klaro! zorriak Gipuzköara! gari t'artöa? Española, ejejejeje!...

– **Hori erraten zen, e?**

Bai, bai, bai, zenbait suntsistu? orduan gaztiak! gaztiak!... bai. Ta an ttia, xuba eitten die, errian? etzen... emen, xu bat? errian, goiti? geitxo, bai. Denak ezkinu, denak ez, elkarrekin ez, bide, bi, bi kuadrilla.

– **Eta, sua egiteko, zer egin behar zen? egurra bildu?**

Ba! ze... e? ramo, Igendean Ramo? kartze-, kar tze, karri? baaa!... prozesioan eitteko? ramoak, ta sobranreak? orduan, guardatu, ta aekin? xu in, bai. Yo ya, si... si estaría ya mucho contigo ya aprendería el vasco...

ESNOTZ ~ERROIBAR~

Daniela Esain Olondriz, 1903
gurasoak ere, biak esnoztarrak

Sanjuanetan, sua eta leloa (1988) ◀×

– **Eta, San Juan bezperan, su egiten zen?**

Lenao bai, lenao iten tze emen; atarien, etxe guzietan, ta... iten tzuten ogera, eta gero, xaltöa. Eztakit... ‘sarna fuera’; aquellos ya decían.

– **Hori erraten zuten?**

Bai, bai. Aurrizpein (sic) ta, Auritzen eta, or? yardukitzeunte, bai; ahí ya conservan el vasco.

– **Hemen baino gehiago bai?**

Bai-bai-bai, jo! aniz bai, conservan, ya lo creo... Baña emen ez!

ZILBETI ~ERROIBAR~

Ceferina (1922) eta Jesus Mari Iribarren Agorreta (1935)
ama: Zilbeti / aita: Eugi (Esteribar)

56. Zilbetin ere, sanjuanetan, sua eta leloa (1987)

– **San Juan bezperan, sua egiten zen?**

C: Bai, (anaiari): zuk ez aukerik. Zautu uzu?

JM: Nik ez.

– **Bazen ohiturarik erre kara joan eta zangoak bustitzekorik edo?**

C: Ez-ez; San Juan... nola zen? ‘San Juan kanpora, San Juan barnera’, olako zerbait erten zuten? baño... ez oroitze ezer.

– **Hori noiz? suaren gainean jauzi egitean?**

C: Suan? ori, gazteak, kaztëan, bai.

– **Zer erraten zen?**

C: Eztait, ‘San Juan kanpora ta San Juan barnera’ o eztakit zer, olako zerbait baño enaiz oroitzen zer.

– **(Anaiari): Eta, zu ez zara oroitzen?**

JM: Eztut zautu, ez. Orei, orixen iten da aurten, ori, eon dire bestak, ordun.

C: Emen ezta iten, ua aspaldi ezta iten e.

LINTZOAIN ~ERROIBAR~

Segundo Torrea Usoz, 1903

ama: Lintzoain / aita Ardaitz

57. Lintzoainen ohiko sua eta Gurbizarko iturriaren aipamena (1986)

– **Hemen zerbait egiten zen San Juan bezperan?**

Bai, otakak bildu, mutiko gaztek? gauetarako mutiko txarrek? ta orai're iten dute. Ta gero, ola, sue... sue in? ta, yauzkatu: 'Sarna fuera'.

– **Eta, zer bertze erraten dute?**

Be! ze erraten dute ba?

– **'Ezkabia' edo?**

'Ezkabia kanpora' ere eta... 'granoa gure etxera', o eztakit ze...

– **Bai?**

Alako zerbait.

– **Bai, e?**

Ai! eztakit, orí etzazula para, eztakit... nik nola iten den ere.

– **Eta, urik ez zen biltzen?**

Keba!

– **Ez? hemen ez da izan iturriren bat sarna edo beste zerbait sendatzeko?**

Errotik beittio, bai.

– **Bai? non?**

Or, eta Ardaitze bittärtio, emen. Eta ordik jua bearrean, emendik juaten bazate... San Juan iturrie, bada or.

– **Non? Gurbizar inguru horretan edo?**

Bai, Gurbizarko... onddo ortan.

– **Haraino joaten zen jendea?**

Len, leen bai, erraten⁴⁸ direte, nik eztut zautu, ez, baño joaten bide zire (g)añera.

– **Eta, zertarako zen on ur hura?**

Jel! bixteindäko ta, ona bidez ederki.

– **Eta, izena zuen...?**

San Juan iturria.

– **Eta, ez zen iratzea erretzen, San Juan bezperan, estrabilean barrena joan eta...?**

Emen ez, or karrike biden te... otaka atzu bildu? te, labia utzi? te, fuera. ‘Sarna fuera... sarna fuera, gure etxetik fuera’ o... olako zerbait (...)

– **‘Ezkabia kanpora’?**

Bai.

– **Eta ‘granoa’...**

Etxera.

BIZKARRETA~GERENDIAIN ~ERROIBAR~

Catalina Linzoain Zilbeti, 1887

gurasoak ere, biak gerendiaindarrak

Sanjuanetako leloa eta esaldi pareta (1984) ◀×

‘Sarna fuera, ezkabia kanpora, artoa Franzia, garia Española’ decían, en vasco. Pues, el tri-, el maíz a Francia, el trigo a España, quiere decir eso. Ezkabia? alguna enfermedad o, será; ezkabia kanpora?... ezkabia kanpora, artoa Franzia? garia Española.

Esaldia: ‘Por San Juan comerás leche y por San Pedro requesón’⁴⁹.

48 *Ejaten* aditzen uste dugu hor.

49 2017ko azaroan, Emilio Linzoain apaiz eugitarrari (1926) egin genion ikustaldi batean, berak aspaldi adituriko esaldia jakinarazi zigun: *Lasoaingo Bastalleta –posizione oneko etxaldea–, Lasuiñen, Lasuingo Bastalletan egunero kafea xaten men dute*. Esaldi honi esker, esneaz gainera, Larrasoñako etxe horretan bederen kafea ere jan egiten zela jakin dugu.

MEZKIRITZ ~ERROIBAR~

Marcos Saragueta Zubiri, 1909

aita: Mezkiritz / ama: Aintzioa

58. Mezkirizko sua, San Juan edo San Pedro bezperan? (1986)

– **San Juan bezperan suak egiten ziren?**

San Juan bezperan ez, emen San Pedro bezperan iten tzuen gazteriek.

– **Sua? etxe atarietan?**

Emen? plaza zarrean, elize, elize... alde ortan.

– **San Pedro egunean?**

San Pedro bezperan, bai.

(Emaztea): ¿De primeras? San Juan...

El víspera de San Pedro salíamos la juventud, los carnavales; bueno, la hoguera.

(Emaztea): Dice por San Juan...

¡Por San Pedro, el víspera de San Pedro! por San Juan hacían los críos, los pequeños de la escuela; nosotros hacíamos el víspera de San Pedro, toda la noche era, solíamos estar en la calle y de, de la fiesta a misa, solíamos ir.

– **Eta, San Juan bezperan mutikoek egiten zuten?**

San Juan bezperan? bai, mutikoek iten zuten, gaztek, gaztek.

– **Sua egin ondoan, zer egiten zuten?**

Te! sue ta, txokolata, txokolatada zemait.

– **Haren gainetik eta...**

Yauzik, ez besteik.

– **Zerbait erraten zuten?**

Ba! 'sarna fuera'? ta zer?

– **Hori, hori; eta zer gehiago?**

Ez! e... eztakit, edozein pues... bertze alde? pasten e... etzuenak? pasten al etxuenak? igual artzen tzekon igual, pues anai zenbaitek edo arreba zenbait aundiokoa, edo ama edo aita? pasten tzekoten, indarrean.

– **Baina, galdetu dizut zer bertze erraten zuten: 'sarna fuera' eta zer beste?**

Ba! deus ez! 'sarna fuera'.

– **Gerendiaingo andre xahar hark erraten zuen ‘sarna fuera, ezkabia (...)**

Ta igual! eztizut errain, etzut.

– **Edo ‘garia Española’ eta...**

Emen ez, eztut aitu ori. (Emazteari): ¿Ya has entendido? las pulgas y los piejos que... irían a Francia y (...), aquí nunca gero. Vosotros mismos, cuando habéis andaö, de pequeños, no habréis oído eso...

AURITZ

Micaela Larrañeta Iturri, 1900

guraso biak aezkoarrak, gazterik Auritza helduak

59. Auritzen sua eta lelo gaiztotua (1985)

– **Hemen, San Juan bezperan, sua egiten zen?**

Bai.

– **Eta, gero, gazteek-eta, jauzi egiten zuten haren gainetik?**

Bai.

– **Eta, zer erraten zuten?**

Ori eztakit. A! bai, bai, bai... badakizu ze erraten ziguten?

– **Hori nahi dut jakin...**

‘Sarna Gipuzkoara ta garia Nabarrara’.

– **Bai, e? Gipuzkoara?**

Bai, ori, ori, ori erraten zuten.

– **Zergatik?**

Eztakit...

– **Eta, hori bertzerik ez zuten erraten? gipuzkoarrak gaixtoak izanen ginen...**

Klaro! nik uste baietz! Ta orai nola zauzte?

– **Onak eta zintzoak...**

Onak? guak bai, berriz; zarrak bai onak, gu zarrak bai, onak.

AURITZ

Margarita Irigarai Errea, 1908
guraso biak auriztarrak

60. Aurizko San Juan bezperako *el Tribuli* ospetsua (1985)

– **San Juan bezperan, zer egiten zen?**

Oi? pues el Tribuli⁵⁰.

– **Zer da Tribuli hori?**

E... mutikoa, kantatu? neskatoak ibiltzen gintu... ibiltzen gintun... pa-rean? olaxe? t'Ayuntamientoan patzen tziren iru, iru etxetan? ala, silla... batekin? Ayuntamientoa ta... apeza? eta norbait, ala, militarra? o teniente o algo, norbait zaioten? eta... aien altzinean? dantzatu zire, dantzatu zen; orai ere bai iten dute, e?

– **Nolakoa da Tribuli hori? oroitzen zara musikaz?**

Sí:

Al pasar el tribuli
El tribuli, el tribuli
Al pasar el tribuli
La noche de San Juan⁵¹
Al pasar el tribuli
El tribuli ...

Bai, oixe da dena, baña ...

– **Hori, besterik ez? beste letraren bat ere izanen du...**

Ez-ez-ez! ori bakarrik, baño... iten zuten... iru, iru gauza. Lemizik bat? eta gero alderdi... alderdi on-ona? eta... buelta man? ta, ola.

– **Zein hiru gauza ziren?**

50 Iribarrenen VN-n "*Tribuli* o *tribuli*: *Tilburí* (carruaje). [Ribera tudelana]" ageri bada ere, Lakoizketaren hiztegian zera dugu: *Tribulus terrestris*, L.: cast. 'abrojo'; fran. 'croix de Malte; tribule'; vas. 'sasilarra', D. T.: palabra compuesta de 'sasi', apócope de 'sasiya' bosque, y 'larra' zarza, y significa zarzas de bosque, y también 'saparla', Aizkl[ibel].

51 Jakingarria Garmendiak, 1987an, Erronkaribarko Carlos Zabala burgiarrari bildu ziona. Horrek bere amari aditu zion kontatzen ezen, aspaldiko denboretan, San Juan bezperako sua bizteaz gainera, lelo hauxe kantatzen zela (...): *Al bailar el trébole, el trébole en la noche de San Juan*". (Ritos II). Hara non, Auritzen baizik ageri ez zaiguna, Burgin aspaldi ezagutu izana.

Oixe!

– **Lehendabizi, zer?**

Lemizik⁵² ola: tuin! eztakit nola zen, oixe.

– **A! oinekin edo? zangoekin edo?**

Bai, zangoekin, dena zangoekin ta... ta besoeki, eta gero?

– **Dantzatu...**

Dantzatu, ta gero? buelta. Buelta... asteko bertze... aldera? pues maten tzuten buelta bat eta gero, bertzetik? pues bertze buelta. Ta ola.

– **Eta, sua egiten zen?**

Bai!... bai-bai.

– **Zer egiten zen suarekin?**

Saltatu! denak! bai, mutiko guziek ta yende guziek.

– **Nondik?**

Iru... iru etxetan; bat goiti... goittian? bertzea... erdian? eta bertze... azkeneko etxean, ola⁵³. Eta autxek? ao, autxek pasten tzute⁵⁴, pasten tzi-ren... Ayuntamientoa, eta geo etxe-, etxekoak? atratzen tzuten... silla batzuk? eta, gero pues zerbeit yateko, kopa... pastak eo, zerbait.

– **Eta, gazteek zer egiten zuten?**

Oixe! saltatu! dantzatu onduan? yoan... sura? ta, saltatu denak, akitu... akitu artioköa. Oixe.

– **Eta, saltatzean, zerbait erraten zuten?**

Ez!

– **Ez? 'sarna fuera' edo...**

Ez-ez-ez, ori ez. Lenago ez balin bazen? nik ez nue ez oroitzen, ez.

61. Aurizko San Juan bezperako *Tribuli*-az berriro (1989)

– **Eta, zerbait kantatzen zuten? 'el Tribuli' edo horrelakorik?**

A! oi da... bestetan.

52 *Zimizik* aditzen uste dugu hor.

53 Garmendiak diosku zein diren etxe hauek: Una enfrente de la casa *Irigaray* –que la situamos hacia el centro de la Villa– y las dos restantes delante de las casas de *Mardi* y *Ayestarán*, en cada extremo del pueblo (Ritos I).

54 Agian, 'lparaldeko gonbidatuak igarotzen ziren Udaletxera', duela ez aspaldi zaraitzuar-kallesek 'autx' hitza frantsesak edo frantsak izendatzeko erabili ohi zutela kontuan izanik.

– **Ze egunetan kantatzen da ‘Tribuli’ hori?**

Ore te... eztakit nola erraten dan, or, de junio.

– **A! San Juan; San Juan egunean?**

Bai, bai.

– **Egun horretan zer egiten da?**

Suak? e, sua, emen, karrikan? eta gero... Tribuli. Tribuli... etxe batzuetan, iru etxetan, Ayuntamiento... altzinetik? eta apeza, eta, autoridadek. A! indeköa(n)? kantatzen zuten Tribuli. Baño, ai! lenago, aik zorrekea egon! eee! kantatzen zuten. Puu! orai? nolana; eee! eztute gusto, bai-bai, ez-ez, atzendu da dena.

– **Urte batzuetan dantzatu gabe egon ziren? edo beti segitu da?**

Bueno, beti, beti, oi bai, oi bai. Orai ez, asi dire txikiak? baño, baño... ez-tute ka(n)ta're ongi! zeren eztute... norbait e, ala... nola erten da?

– **Irakasteko edo?**

Irakasteko bai, bai.

– **Baina, zuen artean izanen da bat edo bertze ongi ikasi zuena...**

A! bai, baño, baño orai ez; orai eztute! eztute gusto! Nik eztakit... eztakit.

– **Eta, ‘Tribuli’ hori zer da, kantinela bat? halako kanta ttiki bat edo?**

Bai.

– **Oroitzen zara nolakoa den? nolako musikarekin?**

Igual edozein musikakin iten duten, igual akordeonekin que, edo, edo... orkesta... ekartzen baute orkesta? ikasten dute, orkestak, non, mutikoa-kin? ta gero pues... soñatzen dute.

– **‘Al pasar el Tribuli’ edo holako zerbait da?**

Bai, oixe, baño? pasoa.

– **Eta, musika ez dakizu?**

Musika? jeje! ez; kantu bai baño musika ez.

– **Eta. zer erraten dute?**

A! oi... bein, bakarrik:

Al pasar el tribuli
El tribuli, el tribuli
Al pasar el tribuli
La noche de San Juan

Eta, bertze... pasoa? berriz, ori bezala.

– **A! denbora guztian hori errepikatzen dute, e?**

Bai, iru... iru... pasoak? eta oixe, oixe bakarrik.

– **Eta, su aunitz egiten zen herrian?**

Bai, iru... bide edo iru, etxetan.

– **Eta, hor dantzaten dute eta hor kantatzen Tribuli hori...**

Bai, paste... paste(n) tze, pastiko da, pasteunte... Ayuntamentoa? mi(r) a, sillak, eta apeza? eta autoridadez, ta orduan, mutikoak pues saltatzen dute... argiik.

– **Haurrek suaren gainean brinkatzen dute?**

Bai.

– **Eta, zerbait erraten dute hori egitean?**

A! ez.

– **‘San Juan bezpera’ edo... ‘sarna fuera’ edo...?**

Ez-ez-ez... ezin niz oroitzen, ez.

AURITZ

Joaquín Zilbeti Arostegi, 1910

aita. Auritz / ama: Orbaitzeta (Aezkoa)

62. Aurizko *el Tribuli*-ren beste bertsioa (1989)

– **Aditu dut, hemen, San Juan bezperan...**

San Juan bezpera?

– **Bai, egiten dela sua, ez?**

Sua, bai.

– **Eta, jendeak salto egiten duela suaren gainean, eta...**

Bai.

– **Zer erraten du salto egitean?**

Zer bar du erran?

– **Ez da ezer erraten suaren gainean salto egitean?**

Ez, ez.

– **‘San Juan bezpera, sarna fuera’ edo?**

A! eztakit. Nik ikusi ut nola... nik zautu ut, sua, bakizu, iten dire, bat? bida? iru sua erri guzian, e? beti... lekua, leku... berean. Ta, ola, sua ta zeait iten dute, etxekoak, eta jendea ya-ya pasten da? ta kaso puxkat, in bear da... bakizu? zeen, ola, saltatzen, aldi bat. Orai, sartzen bada kontrario bat? pun! joño!... Aa! ori pastu da ta, agarratu zangotik? eta, a traerlo, atra, sac-, atra duu? suatik ure, baña txokatu; kasu puxkat ein biar da, etze-, eztutela... Ta ori? víspera de San Juan, las hogueras.

– **Nik aditu dut, hemen, Auritzen, gazteek kantatzen edo errezitatzuten dutela zerbait.**

Tribuli?

– **Hori, hori izanen da; hori noiz da?**

Ori? egun ortan.

– **San Juan bezperan? edo...**

Bai, bezperan. Ori? suak... suak eta dantz ori? bezperan.

– **Orduan, dantza bat da...**

Bai.

– **Eta, zer erraten dute? nolakoa da Tribuli hori?**

Tribuli, el Tribuli.

– **Nola da? nola kantatzen dute edo?**

Ez! musikoak! soñatzen tu: ‘Al pasar el tribuli, el tribuli’... ta bertzeak? Ayuntamiento sartzen da kara a kara, yarririk, eta Ayuntamiento... eso? dantzak? gazteak, gazteak. Eta gazten ertean? badu, badie, bada bat, ‘mayordomo’ erraten dakotela. Ta, lemixikoa, atratzen da mayordomoa, ta gero, berritz! denak, denak, bailearen... dantzatu.

– **Eta, badu letrarik?**

Je! ez dakít: ‘Al pasar el tribuli, el tribuli, el tribuli, al pasar el tribuli la mañana de San Juan’ o ‘la noche de San Juan’.

– **Hori bertzerik ez?**

Ez, eztu bezte...

– **Hori bertzerik ez, e?**

Ez, eztu besteik. Bakizu, ba! ori bakizu, leenagoko... kostunbreak, klaro! Orai, orai etortzen da... musikoak, ta lenago? bakizu noz, ze iz-, izen ziria? seguramente? e... nola deitzen? txistu, txistu; lenaoko txistu?

txilibitu(b)a. Etortzen tzen? Urepeletik onez gain⁵⁵, bat, bestetaik. Bai, joño baña... bada, eje! eundaño, zea, aldea, urteak.

– **Herrian ez zen txistularirik?**

Ez, ez, ez tut ol-, ez-ez.

– **Eta, Mezkiritzen edo Aurizberrin edo, ez da izan?**

Aurizperrin bai, bazen bat, batzen, bada; nik? oroitzen naiz, bai, Silverio, Aurizperrikoa. Bertzeñatik e, emen, errian? ikusiut, nolatango git-, gitarra.

– **Gitarra edo...**

Gitarra, ori bai, baña txistulariak ez.

– **Silverio Villanueva izanen zen?**

Villanueva.

– **Aditu dut, hor, Aurizberrin, bazela Silverio famatu bat...**

Bai, Silverio bear da, de acuerdo.

ORREAGA

Bernardo Etxeberria Paris, 1929

aita: Orreaga / ama: Luzaide

63. Orreagan sanjuanetako leloa doi-doi oroitu (1989)

– **Zu gazte zinelarik, San Juan bezperan sua egiten zen hemen?**

Sue? ba-ba-bai.

– **Orain ere egiten da?**

Ba! orai ya gutti, orei dela urte batzuk izein tzen, bana... utziute ya. Auritzen bai, iten da ala.

– **Ze egiten zuten gazteek-eta?**

Ja! ze? su puxkat in? ta, yautsi ain gañetik! je-je!...

– **Eta, jauzia egitean, zerbait erraten zen?**

Boh! ez yaus e.

55 Ez dabil uste horretatik urrun Juan Garmendia Larrañaga honela mintzo zaigunean: El último txistulari, y de esto hace unos sesenta y cinco años, era de Almandoz, venía a pie por Alduides y los jóvenes de Auritz-Burguete acudían a su encuentro al límite con la Baja Navarra (Ritos I).

– ‘San Juan bezpera’ edo...

Enaiz oroitzen.

– ‘Sarna fuera’ edo...

A! ba-ba, ori, ‘Sarna fuera’ orduan, bakizute.

(Bernardoren ama): ‘San Juan bezpera’

Sí, sí, pero ¿qué se gritaba?

– **Ze erraten zen? suaren gainetik salto egitean, zer erraten zen?**

Sí pero, ezta au iten. Zerbait, zuk erran duzuna, ‘sarna fuera’ edo zerbait, iduritzen zaida zerbait dela, bana ez naiz oroitzen... ya, gibelatui tioxu⁵⁶ orduiti.

LUZAIDE

Catalina Paris Abiaga, 1903

aita: Gañekoleta (Luzaide) / ama: Ondarrola (Arnegi)

64. Luzaideko sanjuanetako belarren bertuteak (1988)

– **San Juan bezperan zer egiten zen?**

Suia.

– **Non egiten zen? ea kontaktzen duzun pixka bat...**

Ba! nun iten tzen? an, plazan, iten tzen erri gontan, abarrak biltzen gintin? ta, gero an yautsi tta, su artan. Ikusi uzu zuk?

– **Zerbait erraten zela? ‘San Juan bezpera’ edo, ‘sarna fuera’ edo...**

A! ‘xarna fuera’ bai, ‘tsarna fuera’, bai-bai-bai, iten tzuen. Ni, aspaldian an enai(z) izan.

– **Eta ez zen joaten uhaldera edo erre kara zangoak bustitzera-edo?**

A! bai, ori bai, argitu bezein fite? yoa-, yoaten ginen, ura artzera erre kara? eta gero, mozten zuzten elorriak. Ta elorriarekin itten zuzten kurutzeak, ta kurutzeak, kurutze oiek jartzen tzien etxe-bortan? eta, bordetan? eta, p’atak... atelekian. Bai, ori, ori bai, ori oroitzen naiz.

56 ‘Dioxu’ hori –sandhi bat dela medio *tioxu* bihurtua– ‘dago’ eraren xukako alokutiboa da, berriemaileak, ziurrenik, bere amarengandik ikasia.

– **Eta, zertarako egiten zen hori?**

Eztaikit, gu yoaten ginen? bueno gu ez, gu bano, zaarregöak yoaten tzeen, errekarra, Otsain onduan tzen erreka. Gero, ur arekin garbitu, eta egin trago bat... San Juan egunean. Denborakin ta aazten dira gauzak.

– **Beste zenbait lekutan biltzen dituzte lore batzuk, sabuko edo...**

A! saukoa, bai.

– **Bai? zuek ere bai?**

Bai, biltzen tzen? ola, saukoa ta... flore-aldea, ta gero fin-fin zelaik mailu txiku, txikumer (?) bai, itten tzuten? iduritako, kuutxean erne, sartzeko... 'la krua' an⁵⁷; itten tzuten burdikoa.

– **Burdikoa, zer da?**

Burdikoa, zer da? euskeraz?... 'almohada'.

– **Sabukoa eta bestelako liliak ere biltzen ziren...**

Bai, bai, bai.

– **Eta, haiekin egiten zuten...**

Ola, etxean, ilten balin bazen norbait? pues, itten tzuten 'la almohadica', sartzeko...

– **Bai, 'burdikoa' edo nola erran duzu?**

Bai, burdikoa, il artio.

– **Hiltzen baldin bazen norbait...**

Bai, beste gisan ere? ortzantzak tzirelai(k) ere? usaia andia zen an? botatzen duu sura? txolantan inik bai? etxe ingurian ere bai? sura, ortzantza. Badakizu zer den ortzantza?

– **'Gritos' edo? (azantza-rekin nahasi genuen hitza)**

'Trueno', bai, truenos... bai.

– **Eta, orduan botatzen zen? ortzantzak zirelarik botatzen zen horrelako lorea sura?**

Loria bano geio iten tzen, botatzen, ola... sartzen, sartzen dira? erran baitut! moztuz dira artaa... zer erran nai dut moztu direla?

– **Lore bat edo, ez?**

Ba! loriak ere bai, bana...

– **Sabuko edo?**

Ezta saukoa.

– **Xunke edo? belarrak edo iratzea edo?**

Iratzia ez.

– **Beste belarren bat?**

Ezta belarra ta, arboletan da... espinos!

– **A! elorria?**

Elorria.

– **Hori ebakitzen zen?**

Bai, mozten, ta ordian itten zuzten, arekin? kurutzeak; sartzen tziren? alorrëan, etxetan, muruetan? ta pentzetan, deneteik txu; iten tziren kurutzeak.

– **Bai, baina gero erran duzu zenbait lorerekin egiten zirela burdikoak. Horiak, zertarako ziren?**

Ba! beti izaiten baita, irmote⁵⁸ dezeso guztian, etxekokiñ ere bai.

– **Hil?**

Il; sartzen tzen? oi, burdiko...

– **Non sartzen?**

En la caja, ilen inguru artio.

– **Eta, benedikaturik zegoen burdiko hori?**

Bai.

– **Eta, beste zenbait aldiz, ortzantzak zirelarik, sura? sutara?**

Sura ez botatu.

– **(Gaizki ulertua): Baita ere, burdiko hori...**

Ez! ori ez, ori ez.

– **Orduan, zer botatzen zen sutara ortotsa aditzen zelarik?**

Ramoak, ramos.

– **'Laurel' edo?**

Laurel, politte bedeinkatuz.

– **'Ereinotz' edo?**

Erem-, erem-, erematen dira oiek, elizara, alimaleko fajoa artu!...

– **Nola zaio euskaraz 'laurel' horri? ereño?**

Erramia... erramia.

58 'Irmotu' ote da hori?

– **Politak kontu horiek, e?**

Bai? eztakit, ejeje!...

LUZAIDE

Juanita Luro Etxamendi, 1921

aita: Gaindola (Luzaide) / ama: Ondarrola (Arnegi)

65. Luzaide inguruko kontu ezberdinak eta *San Juanen bizarra* (1991)

– **San Juan bezperan egiten zen sua?**

Bai, iten ginin guk eta, etxe guzitan iten tzen, bazter-etxe guzitan, e? artsalde guzia artzen⁵⁹ ginen? abar biltzen ta suien prestatzeko an... bortan, e? eta gero, ilunarrian, iluntzen tzelaik, ura piztu? ta ari yauzi aren geinetik, ejejeje!

– **Eta, jauzi egitean, zerbait erraten zuten?**

‘Sarna fuera, unak barnera gaixtoak kanpora’.

– **Kontxo! ia-ia herri bakoitzean gauza diferente bat, ez?**

Eztakit nik, an ori nik aitu ut ori beti, eztakit gero beste... lekuetakoak tzien.

– **Bai, ‘San Juan bezpera, sarna fuera’ edo holako zerbait herri guztietan, baina (...)**

Eztakit, eztakit aldatzen den. Gero, ura tapatzen zuten ola, lauza... baizu⁶⁰ zer den lauza?

– **Bai, ‘losa’...**

Ba, lauza... ortaik? eta gero, biemunian aren pian zienek omen tzen... ‘la barba de San Juan’, San Juanen bizarra omen tzen ura; ejejeje!...

– **Hori ez nuen aditua...**

Bai.

– **Orduan, suaren gainean, horrela, pixka bat itzaltzen zelarik edo?**

Bai, lauza ura zarri.

59 ‘Aritzen, ari izaten’, alegia.

60 ‘Badakizu’ bide da hori.

– **Orduan, gainean...**

Laufa, zarri, brasa edo an gelditzen beitzen pixkat? ta gero, aren peko ura omen tzen orren bizarra, San Juanen bizarra. Ta gero... San Juan bi-munian? artzen gintuen liliak, liliak eta eremaiten elizaat beneikatzea, ta zartzen ginuen ola, mortuen korona bat? ta... gero, Erramutan? bendikatzen tzen erramia, bakizu? laurela, bai? erramia, ta gero erramu... abarretaik? kozkor batzu eremaiten tze, erramu aundi batzu baitzien an.

Eta... eitten tzutzen kuutze batzu, olaxe, kuutze ttipi batzu? ta zartzen, etaik bat bortan, ta bordak, an bordak badira, aziendendako borda(k) tira denak, borda-borta ta denetan, ta... alorrian, patzen zuten? ura, ziri baten... muturrian? kuutze ura, elorri-abarra batekin, elorri-abar... elorri xuria, ezta patxarana, bestea da...

– **‘Espino blanco, albar’ erraten zaio, bai...**

Ba, elorri xuria ta, xeilak, ‘eskorte’ ori erraiten dugu ‘xeila’.

– **Zer da xeila?**

Xeila, eskorte... ba, kanpoan ta zerratzeko ta, ba, guk xeila erten degu ori e, ta xeilan e ba, elorri xuriek, ola? ta kurutze bat; oai eztut zartzen ere.

– **Hori babesteko, ez?**

Ori? ezta... aire gaixtoaindako.

– **Bai, erauntsiak eta...**

Bai, erauntsi ta oiendako, ba; uai eztute itten, uai bai, beste (...)

– **Ohitura politikak ziren, e?**

Eje! ba, bai, bai; ta gero, ardiak igortzen dielaik mendirat, e? zartzen zuten, yoare batian, yoare ttipi bat, eta ortaik... belar, laurela? ta, San Juan egunian beneikatzen tzien liliak eta ola? aren barnian sartu? eta matxakatu ura? ta ardi bati ura; ura emaiten tzin ardiak urte guzian lepöan. A! usaia oiek tzien.

– **Eta, zein lili-klase zen hura?**

Ba, baatzeko lili oietaik, edozoin lili... bazen.

– **Aditu dut zenbait lekutan erabiltzen zutela, Izaban eta, ‘sanjuanli’, flor de saúco...**

A! ba-ba, biltzen dira, ba.

– **Eta ona zela ahoko inflamazioneak eta...**

Bai, paperendako ta...

– **Hori, egiten zutela halako lurrin bat sopera batean edo, eta (...)**

Bapore, baporea da, bai, paperendako're una da, e? bai, nik inaut prueba, ekilan, eta... oligoan? sauko-liliarte puxkat, fritatu? ferekatu artaik, ta... zarrri or, mokanes bat? eta kentzen du, e? eta kentzen du, una da. Unek [alboko alaba bat] izan tzien ttipian, eta...

– **Eta, ez zen ohiturarik erre kara joan, oinak busti eta...?**

Pentzian.

– **A! pentzean?**

Pentzian, belarrian... belarrean ba.

– **Ea, nola zen hura?**

Ba, on tzela... eztaikit zeendako? kendu oiñetako guziek? kendu? ta, kurri artan, ihitza baita, ihitzura dela una, ortako.

– **Antzeko gauza, e? uretan ez, baina ihintzetan bai...**

Ihitzean, ba, bai.

– **Eta, hori zein ordutan egiten zen?**

Goizetan, goizetan, ori, goizik yeiki ta, orduen, nik eztut proatu sekula? bana, badakit itten zutela ori. Klaro, lengo usaia bazen anitz... oai, bada geio ixtoria ere seguroa, nik ezpeinitu oritzen⁶¹.

– **Zuk ikusi duzu hori egiten?**

Ba-ba, nik ba...

– **Eta, zer erraten zuten? 'alo, goazen...'**

Ba! eta... on tzela ori anitz gauzendako, eta an pasti zangoak, eta ortoxik, ortoxik.

– **Zer ordutan edo?**

Goizetan edo, seiak edo zazpiak edo...

– **Kuadrillan edo?**

Ez-ez, bat edo bertze yoaten tzien, etzen kuadrillaik, e? ez, ez; zemaitek xinesten (...).

– **Bakoitzak bere aldetik edo?**

A! ba-ba, bakotxak bere...

– **Zuk badakizu batzuk joaten zirela...**

61 Garmendia, horri buruz eta Ezkurra herria oinarri, honela mintzo da: El rito descrito se llevaba a cabo en otras mañanas del año; pero se practicaba indefectiblemente en esta de San Juan (Ritos I).

Ba-ba, badaki(t) pa... yoaiten tzirela ta un itten tzuela ta en fin, eztakit.
Olaxe, gero eztakit, beste usaia zerbait izein zten...

LUSARRETA ~ARTZIBAR~

Jose Larrea Arozena, 1902

aita: Lusarreta / ama: Esnotz (Erroibar)

Sanjuanetako lelo ahantzia (1988) ◀×

Sarna fuera, kanpo... kanpo, ez juan, no me acuerdo tampoco ahora; sarna fuera...

– ‘San Juan bezpera’ ez zen erraten?

Bezpera... gora española (= garie Española?), y no sé cómo es.

- Algo de ‘kanpora’?

A! kanpora... sarna kanpora.

ESPOTZ ~ARTZIBAR~

Manuel Zazpe Garde, 1905

aita: Espotz / ama: Uritz

66. Espotzen, sanjuanetan, sua, leloa eta loreak ate-leihoetan (1986)

Se hacían... unos ramilletes.

– ¿De sabuco o...?

Sí, y... esas flores, ponían en las ventanas, en las puertas, un poco altas, una herradura, por ejemplo, clavada, como en los pueblos, hoy sí habrá pero entonces, todo era de piedra, no había allí revoques y tal, sí, algo habría. Pues se ponía, se metía una herradura en la pared y dentro de esta herradura se guardaba todo. Y al año siguiente, el vispera de...

–¿San Juan?

San Juan, pues se encendía con eso. ¡Y vuelta a hacer otra! costumbres...

– Eta, mutikoek zer erraten zuten, salto egitean?

No sé, no sé si le voy a contestar nada; ya le he entendido lo que me ha preguntaö...

– **Ez zara oroitzen?**

Los chavales, los chicos, fuera, pues... juerga, ¿qué harían?

– **¿Algo de ‘sarna’? o...**

A! sí, ‘Sarna fuera’, sí, eso sí se gritaba, sí.

– **Eta zer bertze?**

Bah! y alguna cosa... ‘Sarna fuera, tutiela pera’ o no sé lo que era, alguna historia le ponían, pero no me acuerdo, no, no me acuerdo. A mí me debía usted de coger... hace diez años, o doce, sacaría usted algo más, me ha cogido en mala hora⁶².

NAGORE ~ARTZIBAR~

Jose Ibañez Pascal, 1911

aita: Nagore / ama: Ilarratz (Esteribar)

Sanjuanetan sua, leloa, eta gorputza garbitu (1986) ✦×

Fuera sarna, sarna fuera!... lavar todo en la mañana de San Juan.

ARTOZKI ~ARTZIBAR~

Casimira Melero Ripodas, 1901

ama: Artozki / aita: Ongotz (Urraulgoiti).

Sanjuanetako oroitzapen urruna (1987)

Sarna fuera! viva San Juan!

62 Hona, halaber, berriemaile horri harturik, ohar batean dakusaguna: *San Juan, enramada en la portalada (flor de sabuco)*. Gaia, zeinaren aipamen xumea Zuntzarrengo ohar batean ere arestian ikusi dugun, ustez gehienik gorde den Sakanako herrietatik aski urrun ageri zaigu.

(Casimira honen aita, Vicente Melero, hil ostean, etxekoa zen ama Asnozko Monaut abizeneko batekin ezkondu zen. Biek euskaraz egiten zuten).

AZPARREN ~ARTZIBAR~

Gregoria Bizkai Eskabel, 1901

aita: Azparren / ama: Hiriberri-Artzibar

Sanjuanetaz oso gutxi (1983) ◀×

‘Sarna fuera, sarna fuera’... no, no... no me acuerdo, desde pequeña no... no había oído otra cosa yo; no sé si, si dirían.

– Más que ‘Sarna fuera, sarna fuera’ ya dirían...

No sé, yo no, no... no me acuerdo.

– ‘Ezkabia kanpora’ o...?

No me acuerdo qué decíamos.

– ‘Sarna fuera’ bertzerik ez?

Ta saltar, saltar por encima del fuego y ‘sarna fuera’.

Eguzkiaren eta ilargiaren arteko kontu xumea (1983) ◀×

El sol le dijo a la luna...

– **No; empiece otra vez...**

El sol sale de noche... (zuzenduz): La luna sale de noche y el sol al amanecer; el sol le dijo a la luna: “Retírate, bandolera, la mujer que anda de noche, no puede ser cosa buena”. Ya cantaban eso, ya... antes, sí.

– **¿Con qué música?**

Con una guitarra...

– **¿Se acuerda de la música? a ver, cántela, cántela...**

No, yo no sé cantar ahora, no puedo cantar yo ahora.

OROTZ~BETELU

Dionisia Lekunberri Orradre, 1899
gurasoak ere, biak orozbeteluarrak

Sanjuanetako leloa (1987) ❖

Ongi, ongi de, sartu da, sartu da San Juan be-, San Juan ... aldea.

– **Y ¿qué decían al saltar por encima de la hoguera?**

¡Ah! al saltar... ¿en vasco?... en vasco no. Este año sí, pero en vasco... en vasco no, no sé.

– **Antes ya me dijo algo de ‘eskupeti’ o alguna cosa así...**

¡Ah!... sí, y ahora no me acordaré. ¡Ah! ‘Sarna fuera. Viva San Juan, viva San Pedro, vivan todos los santos que están en el cielo. Sarna fuera!... ‘eztopeti sarna fuera’.

– **¿Cómo?**

Eztopiti sarna fuera!

ARIA ~AEZKOA~

Florentina Maisterra Berruezo, 1916
gurasoak ere, biak ariatarrak

67. Arian, sanjuanetan, hurritz-elorriak etxe atarietan (1979)

– **San Juan egunean ez al da ohiturarik errekarra jaitsi eta oinak edo zangoak busti eta...?**

Ja ere! ja ere! daus e, daus e, daus e... daus e; len-lenik... daus e, daus e, ezta eiten. Leno? bedikatzen zute... urritza ta elorria, ta ...

– **Hurritza eta elorria...**

Elorria, bai; t'ezartzen ginue etxeko atarrien, bi aldetan?... ala! bedikatuik zegola etsea, ososendako ta, ta orei? daus ez tute eiten orei're; be! ez, orei ya ez tute...

68. Ariatarrek San Juan bezperan surik ez (1985)⁶³

– **Eta, gero, adibidez, San Juan gauean, ez zara oroitzen? herrian egiten zenuten suteak edo zerbait?**

Bai! gan gobian eztuu eiten e, San Juan egunean? e... mozten da urritz puska bat eta elorria? ta ezartzen da atarien, bi aldean? itzatuik? ori, defenda...

– **Etxea gordetzeko?**

Ez, ori... nola erraten da? tormenteindako ta, e, rayoa ez erortzeko etxera, ez tiratzeko, ezartzen da atarien bi aldeiek? itzatuik, urritza eta elorria.

– **Hori beti San Juan egunean...**

San Juan egunean ezartzen da, bai; orei eztaikit eta, ezartzen tze, orai akaso ez tute eiten orein e. Or, seguru ez tute eiten. Ori iten tzen...

HIRIBERRI ~AEZKOA~

Juana Reka Arriola⁶⁴, 1907

aita: Hiriberri / ama: Garaioa

Sanjuanetan sua besterik ez (1986) ◀x

– **Eta, San Juan bezperan zer egiten zenuten? sua edo?**

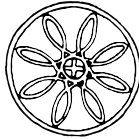
Bai, sua eiten tze, baia etze kantuik eta ja ere.

– **Jauzi egiten zen suaren gainetik?**

Ez... ez-ez ere, ez.

– **Ez-eta deus erraten? ‘sarna fuera’ edo?**

Ez, gauze oueki ez tute ezoutu; ezoutu ut telebisionean, bai, baia...

63 Testu hori berriemailearen seme Juan Javier Iturralde bildu zuen.

64 Andre hori Abaurpean aurkitu genuen, herri horretan bizi baitzen ezkonduz geroztik.

GARAIOA ~AEZKOA~

Eulalia Lorea Iturri, 1904

gurasoak ere, biak garaioarrak

69. Garaioako sanjuanetako ohiturak, lehen bertsioan (1985)

– **Eta, San Juan bezperan, zer egiten zen?**

A! San Juan bezperan? suak eiten tzituzte, eta... gen, eiten tzute festa, polita, Gareioa, solo Gareoa. Gor bada loma bat? eta gan eiten tzituzte suak? eta gan etortzen tzire balleko errieteik; nik eztut, ez, gori ezoutu, aitu solo, eta iturritto bat baze ona, ekartzen tzituzte garrafonak eta bertze errieteik? eta ur garteik erematen tzute, bestze errietra, eta ur gura... pues, erpeak eta, sendatzen tztueta? eta utz zute galtra, been buru. Ez-ponda, alor-ezponda batean atratzen tze? ta, ui! dena beteik dute, zaborras eta ya...

– **Zein izen zuen iturri horrek?**

Pues e, ura? San Juan bezperan, eiten tzute festa, propial! bailia ta guzia imintzen tzute! eta erri gutzietek etortzen tzire, ez? pues, len etze... orkesteik eta ja, ja e, erri guzietan e, Aburregeinian bazire mutikoak, gitarra, akordionea, biolina eta, mandurria ta guziak sonatzen zuztenak. Orei ja, orei utzi tuzte denak, ta erri gontan ere bai, bazire, baia orei ba, adios.

– **Eta, suaren gainean zerbeit...**

Su inguruan pues, ekartzen tzuete... xateko zerbeit, eta bai, xan, edan ta... baileta imintzen zute, gau guzia pasten tzute!

– **Eta, egiten suten suaren gainetik...**

Pues, bai, baitare, brinkoak!

– **Zerbait erranez?**

E! eztakit nik, eztut ezoutu, solo, solo aitu dut.

– **‘Sarna fuera’ edo...?**

Eztakit, eztakit; ori eztut, nik, nii kontatu baitazkidate; Arrikaldea deitzen da loma gori, eta gor da, loma bat, andia. Eta or? imintzen tzute, balle guzia etortzen tze gorra, pastra gaba. Ta denak utzi dia orei, orei eztute surik eta ja iten! oi du... berant arttio errian ere eiten tzituzte? karriketan ta, ori, e bida edo iru urte ontan au(t)xe.

– **Iturriak bazuen izenik?**

Arrikaldea, bai, Arrikaldeko iturria.

– **Eta, hango ura ona zen herpesa sendatzeko?**

Bai, eta gan atratzen tze ura eta erreka gura? galako lipizta, berde batzures, bete-betia ze! egoten tze. Eta orrei, beste toki batean, gor, ur bera, dela erratoute, gorr askatto bat ein tzekote, baia, eztute kuidatzen ongi gura ere, beee!... Jendea, xarri da, auferr arraso, eztu narik ein nai iyorkek orei.

– **Eta, jendea joaten zen propio iturri hartara?**

Bai.

– **San Juan eguna ez bazen ere, joaten zen?**

A! bai-bai, eta ur garteik? pues, ur garteik? nee senar zena ebiltzen tze? erosten, errietan ta kaserioetan eta... azienda! iltzeko karnizerian eta, gor, 'herpe', kaserio batean, Artozkiko... porean? etxe bat solo ba...-da gor. Ta gara faten tze? eta, gan, izarri zitze, aur bat? korpuz guzia!... mines eta, buru ta guziak eta. Erraten tzae: "Aur gou, oi-oi ama! miserable au, nola doukazie?". "Bai, diren dotore guziak ibili tuu Iruñan ta iyorkek eztako... sendatzen". "E! gure errian bada iturri bat, iturri bat bada, eta min goek sendatzen tuela".

Eta "Oi-ui!... igorri bazindazte, garrafoneak". "Nik igorko douziet ere". Atratzen tze, goitzian, seetakoan gendik, autobus bat? eta pasten tze gandik, pues gartan. "Pues igorri zazte, sei do zazpi... garrafone". Bat akabatzen zutelik, bertze bat? pues aurra sendatu zitze, pero... nola! Eta iturri gori, nai zute analizatu, ur gori, zenbeitek eta bertze zenbeitek ez! pues, utzi te, galtra bota zute, raso. Baia merito andia zue...

– **Herpesa sendatzen zuen, e?**

Bai, sendatzen baia, nola, eskuekin ekenduik. Ur gartas ga-, garbitu? eta ur edan; solo, beste medezinik batre gabe. Eta, au da, mas konten gelditu ze familia ura!... Pues aiek, senar zenak igortzen zazte garrafonak, gan! gut(t)i... ze, artzeko etze, an ez, putxuto bat? eta batek, eltzeatto batekin betetzen tze garrafona? ta igortzen tzae.

– **Eta, jendeak, ur hura hartzera joaten zenean, txanpona-edo botatzen zuen?**

Ez-ez-ez, daus e, daus e, daus e! artu ta erman, ja gabe. Baia, zarrek? e, bazute aniz fe ur gartan, ta orei, oreigo gaztek eztute.

– **Eta, loma horrek, nola zuen izena?**

Arrikaldeko bizkarra... gandik segido da, iturritto gori.

– **Ongi kontatu duzu, e?**

Ne bau-, ne bauzu irakutsiko douziet ere.

– **Non den?**

Bai.

70. Garaioako sanjuanetako ohiturak, bigarren bertsioan (1986)

– **Hemen izan al da eritasunen kontrako gaitasuna duten iturri horietarik bat?**

Ba, baze bai, bat eta... utzi dena, utzi ute galtzra, galtra. Er-, erpea sendatzen tzu ur gaek, baia eskuikin ekendus bezala; edan gura? eta garbitu ur gareki. Ene senar zena, gor, kaserio batean, guk karnizeria iduki izan dugu? ta faten tze? ardi erostra ta, miseria bat einik korpuz guzia, aur bat, zoukate etxe gartan, eta, etzutela utzi espezialistek... Iruñan? ikusi gabe ta, etzoukatela sendarik.

Tte, gure errian bada iturri bat, eta... sendatzen duena gori, oi-oi!... pues, ibiltzen tze auto bat, Oroztik pastus eta kaserioa zeo pixkat goitixagotto; atrako gine gu, pues “Nik garrafonak, igorko douzkiziet, ur garteik beteik”. Pues... aurra sendatu baia, zein ongi! ur gareki. Eta orr, e? baze, gor, alor bat... gor da, iturria? eta gen alorra, eta ze ein dute? egoismo, arpatzegatik urrea? o, gura (...), bai, zerpet egiten? eta, adios iturria.

– **Akabo, estali dute...**

Daus e⁶⁵, orei.

– **Zein izen zuen iturri horrek?**

Pues, Arrikaldea.

– **Non zegoen?**

Pues, basta-, aski urbil errira.

– **Eta, joaten zen egun seinlatu batetan edo?**

Pues, San Juan bezperan eiten tzute festa bat, geitza! loma bat badu, iturri gareki, eta gan, balleko gazteria guzia juntatzen emen tze; nik eztuz ezautu baia aitu bai, eta gan ur garteik erman ta, ermaten tzute errietra, ur,

ur garteik, eta, gau guzian, suak eta aek? ta, gan e; orei ekendu da berris, saurik, geinetik pastu ta... orei eztute, ezta surik ere eiten.

Eta gan festa bat, geitza iten zute, iturri? ta, urbil iturri gartra, ta iturri garteik artzen tzute ura, vaya. Tu! ze, puttzu bat, nik ezoutu ut bai, iturria, eta... azi bat bezala? berde batzuk atratzen tzire ureak, eta orei beztze iturritto bat bada beste... urbilao dao, bai, eta ura imini zute? askatto bat ein tzekotelarik? eta erraten dute anitzek ur garteik dela, orei nik eztakit den ur garteik? baia badu aniz pinta. Ura atratzen da ta, urte gutzian? iturri ura, beti igual! etortzen da ura, ez... au eiten duelik, elurr eiten duelik eta, gura ezta sekula anditzen, beti igual dao. Baia, eztao... bestea zeon tokian.

– **Herpesendako ona zen, e?**

Pues, iturritto, itorritto gori, nik, nik apreziatzeunt, nik eztait...

– **Eta, San Juan egunean joaten zen?**

San Juan bezperan, bai, besta.

– **Beste zerbait egiten zuen jendeak?**

Ez, besteik eztut ezoutu oi e, eztut aitu, nik eztut ezoutu festa ori, man... aitzea solo.

– **Hara joan eta zer beste...?**

Pues gan ermaten zu-, zute, zerbeit xateko, eta gero... baileia imintzen tzute, eta, onratzen tzute iturria.

– **Betiere iturritto horren inguruan, e?**

Bai, nik e, pixkat, bide pixkatto bat sausten tze? iturrira? ta...

ABAURREPEA ~AEZKOA~

Presentación Iriarte Arozarena, 1923

ama: Aburrepea / aita: Hiriberri

Sanjuanetako suak aspaldidanik ez (1986) ◀×

– **San Juan bezperan sua egiten zen?**

Ni oroitzen niz, pero... ona, anitz urte... badu eztela, eiten gen, badu anitz urte.

– **Baina zu neskatiko ttar bat zinelarik, egiten zen etxe atarietan?**

Atarietan ez.

– **Non? non egiten zen?**

Non? una... tabernan, edo gan, una, iturri bat, al terminar el pueblo? una fuente que hay, allí, a lo mejor? o delante de la puerta de la taberna hacían el fuego.

– **Han egiten zuten...**

Me acuerdo yo.

– **Eta, mutil ttarrek egiten zuten jauzi haren gainean? ez zara oroitzen?**

Eje! nik ez, ni ya enitz oroitzen.

– **Eta, zerbait erraten zuten? ‘sarna fuera’ edo?**

No-no-no-no; eniz oroitzen jada, batre.

JAURRIETA ~ZARAITZU~

Carmelo Krutxaga Esarte, 1899

gurasoak ere, biak eaurtarrak

Eaurtako sanjuanetako oroitzapen urrunak (1989) ✕

– **San Juan bezperan zer egiten zen?**

Pues, aniz gauza, pues sua ein bear zen, gauzen erretzeko, klaro. San Juan bezpran, vispra de San Juan.

– **Mutikoeak salto egiten zuten garraren gainetik?**

Garraren gainetik? bai, bai.

– **Zerbait erraten zuten orduan?**

Pues, padrenuestroa esaten (sic) zuten!

– **Bai, e?**

Bai... ta Abe Maria ta Santa Maria...

– **Euskaraz?**

Uskaraz... ta Gloria Patri, Filio, Espiritu Santo (...), eztakit nola esaen ote zuten uskara!...

– **Ez zara oroitzen?**

Deus e.

– **Eta. suaren gainetik jauzi egitean, ez zen erraten ‘Sarna fuera’?**

Suaren gañetik?

– **Bai.**

Atze zaizta.

ESPARTZA ~ZARAITZU~

Lucas Senberoiz Roda, 1910

aita: Espartza / ama: Ezkaroze

71. Espartzan surik ez baina iturrira begiak bustitzera bai (1991)

– **San Juan bezperan, sua egiten zen etxe-atarietan?**

Nola, nola erraten zu ori? ... bai, ni ... txikin nintzalaik, gero, gero ez.

– **Mutikoeek-eta jauzi egiten zuten suaren gainean?**

Bai, bai.

– **Eta zerbait erraten zuten?**

Ez nue oritzen, ez, ez nue oritzen.

– **‘San Juan bezpera, sarna fuera’ edo...?**

De lo que oritzen nintzala, pues noiz zen? San Juan egunean... iguzkia arkitu bage? faten gintzan ugaldiala... xu!

– **Bai, bai, aditu dut zenbait herritan...**

Guziok faten gintzan... ugaldiala, pues, nola erraten da? sobre todo, begiak; ba! guzia baia begiak garbitzea. Betartea ta ere bai baia, begiak yago; San Juan goizean, iguzkia arkitu gabe, sin salir el sol. Ori San Juan egunean, bai, oritzen niz ongi.

ESPARTZA ~ZARAITZU~

Dionisia Garate Otsoa, 1904

aita: Espartza / ama: Otsagabia

Sanjuanetako berri gutxi (1985) ◀×

– **Eta, San Juan bezperan?**

Ez, ezta kondizio're etxean, ez-ez-ez-ez-ez!

– **Surik edo, ez zen egiten?**

Sua egiten tzien, baia... etzien kantatzen deus ere, ez.

– **Eta, zer egiten zuten, su egin ondoan?**

Pues, parete baten pean eseri... sua? eta gero paretetik, sub gañetik? brinka apal; fuera! baia etzien erraten deus ere.

– **Ez zuten deus ere erraten? 'sarna fuera' edo horrelako zerbait?**

Ez-ez-ez-ez... ez, eniz oritzen batere.

OTSAGABIA ~ZARAITZU~

Josefa Zoko Moso, 1905

gurasoak ere, biak otsagiarrak

72. Otsagin iturriko urak hartu eta intsusak egosi (1981)

– **San Juan egunean zerbait egiten zen hemen?**

Ez, San Juan egunian... pues da patronoa, erriko patrona da egun kori, San Juan Ebanjelista. Baya? baia ya... bueno! pues festa guardatzen da, e? festa guardatzen da, Bazko egunean ogeitaborza; ogeitasei pues da... erdian? eta ogeitazapi baita San Juan? pues guardatzen da festa keben e.

– **Eta, ez da egiten surik edo? (San Juan Ebanjelariaren eguna horretarako ez dela ohartu gabe)**

Ez, ez... ez, ez, keben ezta...

– **Herri batzuetan bai, zenbait herritan bai...**

¡Hombre! pues, baia... San Juan kori da? iduri tzaida eni, dela... garra-garzaroko... San Juan, ezta? ogeita laugarrena; kura, kura da su eiten duena posible, baia kebengoa da San Juan...

– **Ebanjelista?**

Bigarren abendoa!

– **Bai, 'diciembre'...**

Diciembre; claro, que muchos meses también son distintos en... en un vasco y en otro.

– **Baina, nik erraten dut, garagarzoko hogeita lauaren bezperan, ez da egiten sua?**

Keben deus e, keben deus, batre. Orai festak, a! mendian (...); bueno, festa da baia jente... jente mendikoak eztu guardatzen festa, e? egun kori. Ta berze gisan etzen festa ere, San Juan eguna keben, orai artio, ta ze ta? deus eiten tuu, pues trabajatzen da, berze egunen gisa!

– **Eta, San Juan egunean gazteak ez dira saunsten uhaldera zangoak garbitzera?**

Aaa! kori? kori da... zanguen xauztra da San Juan... garagarzaroko, e? eztala... ezta oraikoa, kura da. Len? se conoce que... xaiki ta faten tzen zanguen... zanguen xauzta ugaldiala, baia nik eztut izaundu kori, ez, aitu bai baia izaundu ez. Len, badaki zer iten ginuen? eztakied nola, nola deitzen den... sabuco... sabuco deitzen da erdaraz.

– **Sanjuanlili⁶⁶ edo?**

No, ez... bueno, pues lili da, pues... faten gintzan, iguzkia elki bage? San Juan... la flor del sabuco, a buscar la flor del sabuco íbamos pa... pal dolor de muelas, pal flemón, pa nó se qué; pero yo de otra ceremonia no me acuerdo.

– **Eta, zertarako, zertako biltzen zuten?**

Pues... nik uste dut flemonandako, flemonandako, bapore; egozten zien brasetra... lore kurak? eta elkitzen zeizte? ta, elbitzen... algodona enpapa...-tzen ginuen, bapor kartan? e! pues, deus etzen izanen, baia ya e... baia kostunbre kori ginuen. Baia berze... gisan, deus ere, San Juan egunean, keben. Eta orai ezta... flore edo... lore-biltzen geratze faten, batre! uuura ya batre.

– **Eta, nola erraten da, ‘lore’ edo ‘lili’?**

Eztakid! lili ere bai, baia lore, lore... pues floriak? lorek dra, eta gauza... txukatzen drenak, ¿eso? lore, erraten da ba; lili drak? floriak, baia lore da... pues gauza... txukatzen drenak ya, azitako ta kor... ta kala! klaro, bai.

66 Izaban aspaldi ikasi hitza erabili genuen, bada-ezpada ere, baina, ikus daitekeenez, andere Josefak ez zuen ezagutzen.

UZTARROZE ~ERRONKARIBAR~

Doroteo de Miguel Bernat, 1894
gurasoak ere uztarroztarrak

73. Uztarrozen, San Juan eta San Roke egunetan ttun-ttuna (1981)

– **Zuk ezagutu duzu hemengo ttun-ttuna?**

Txuntxuna? nor?

– **Zuk.**

Sí, ekusi ni anitx!

– **Eta, nolaz dantzaten zuten, eta zein lekutan eta...**

Bueno, dantzaten, pues bi kotan? eta tanbor batereki ta txisturi bateki (...), xaseri kor, uturria dagon plaztan? eta kor, kor guziak danzatu? maztek egin kolaxe nola kuek? y gizonak kebenti; sartu, sartu barnian? eta guziak: tatata, taratata (...). Y cuando rompián el corro, o de eso, iban corriendo, iban, rompián el corro y: tarara, tatata-tarara (...); el tamboril: taratata-raratata (...).

– **Jende asko joaten zen ikustera?**

O! gente guzia! mitilek ta neskatuek ta, hasta gizonak e... bordaltuik ere bai sartan, la Gregoria? eta guzia, aaa! kanzonareki, ber-, beste... beste gisa, erronkariar, Erronkariko gisa... biztitan... guziak, anix.

– **Uztarrozekoak bakarrik?**

Solo; ooo! xitan ere bai beste... lekutik, pero orai, nola orai ez. A! ordien, bi egun solo fiesta, kemen: San Juan eta San Rok, bi egun, eta gero? Amaberjina... eguna? bier da, el día dos de junio, o de julio? es la Virgen de esa ermita?⁶⁷ ese día también, lo demás nada. Era... en días de fiesta, pues se bailaba la jota.

– **Eta, Erronkariko jantzia...**

Erronkariko... ere bai! (t)xa arras beti...

– **Beztidoa... polita, e?**

A! bai-bai, guzia, anix polli, ori bai.

– **Neskatoena...**

67 Nuestra Señora del Patrocinio izenez ezagutua.

Eta neskatuena, kuena. Koño! egon da... orai, keben, San Martinen eguna; egun, xuan alkatiaki ta maztiaki, guziak biztitu(k), eta egin du anitx onki eguna, egin. De aquí, aquí, fotógrafo. egitan du anitx, erkin; elur(r) a? anix. Aurten? koño, erkin du aski onki, eta elizan ere bai; gore fiestan? Karmen eguna? elizan, pues egon, bi mitil y bi neskato, xuan apezara areki? e (g)ero? ta emoitra, ogia eta ardua, ofrezit(r)a, eta kori konsagratu? te... xan.

– Pollita, e?

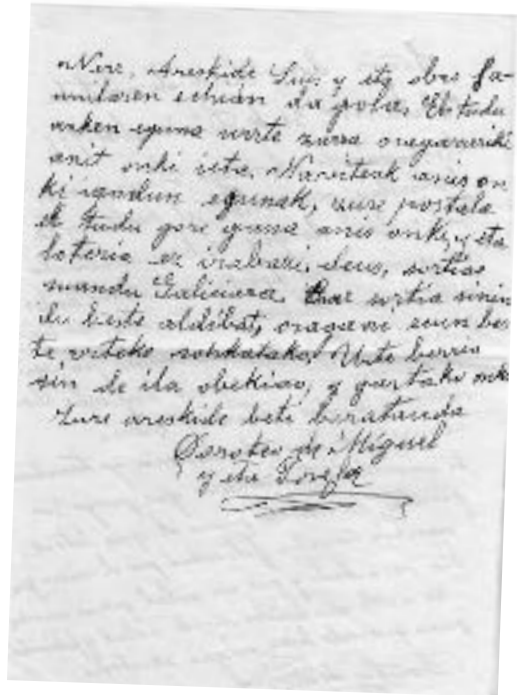
Bai.

Jarraian berriemaileak 1974ko otsailean idatzi zigun euskarazko gutuna ikus daiteke. Idazkeran ukitu ttikiren bat egin dugu ulermena errazteko.

Nere areskide Luis y eta obro familiaren etxian dagola. Eltu duk azken eguna urte zarra osagarrireki anitx onki y eta Natibitateak anitx onki igar dun egunak. Zure postala eltu duk goregana anitx onki y eta loteria ez irabazi, deus, sortiao xuan duk Galiciara. Gure sortia xinen duk beste aldi bat. Osagarri ekun beste urteko xokatako. Urte berria xin deila obekiao, igartako onki.

Zure areskide beti baratan da

Doroteo de Miguel
y eta Josefa⁶⁸

68 Josefa Karrika, berriemailearen emaztea, lan honen bukaera aldeko Gabon-kanta baten emaillea.

UZTARROZE ~ERRONKARIBAR~

Fidela Bernat Aracués, 1898

gurasoak ere, biak uztarroztarrak

74. Uztarrozeko sanjuanetako ohiturak (1989)

Badakiguna bai, San Juanez, eguatxara? zankuen ikuztra, goxean. Gu-ziak, zankuen ekuztra? eguatxara; pues zia kostunbre bat? ta... yoka gin-zia.

– **Goizean goizik?**

Bai.

– **‘Argipuntan’?**

Ez!... berantao! ene tenpran? no es, baia lenaö? pues betik, eguatxara.

– **Zein lekutara? Latsaren zubiaren ondora? horra?**

Bai, Latxaren... kan badagöa... regatxo bat! eta regatxo barna, eguatxara; eta best etse bat, Latxaren inguria? bestera... etse bat? eta gero gorria, zu-bian? gorëa. Ta gero gentu zia kori ta egin zeia bestëa; Ayuntamentia(k) izari zia, bien pe(g)aö, bata? eta bestea... izan dugu ya.

– **Jende asko joaten zen oinak garbitzera?**

Pues e, neskatoak! neskak!

– **Mutilak ez?**

A! guziak! eramaitan zeia guziak, nik ez nindia anitx xoan, e? baia errai-tan zeia guziak xoaitan zrela...

– **Horren denboran jada ez?**

Xa ez; enun eguartan nik ez eore, por lo menos en cuadrillas de chicas.

– **Eta, gero, zer beste egiten zuten?**

Pues deus, deus ere.

– **Alor txikietara joan eta zenbait bueltatxo eman? zilipurdika edo...**

Ja! eta tostara, beti, karriketan; morroiak? txarrinera eta... maztek tokoa-la; entelegatu?

– **Bai. Izabako andre batek erran zidan, oinak garbitu ondoren, joa-ten zirela zenbait allurkotara eta ibiltzen zirela utzulukaka.**

A!... utzulukaka? eta zertako? uzkiaren e bellotako! ejeje!

– **Eta, gero, biltzen zutela sanjuanlilia, ona baitzen flemoietarako; sanjuanlili, sabuco...**

A! kura bai, biltan gunia, eta... gunienian flemon eta? izarta(n) gunia kala ta? eta... alientoa? sartan.

– **Sopera batean ezarri eta burua estali eta...**

Eta alientoa? alientoa? ala eda.

– **Hori bai? berorrek ezagutu al du?**

Nik? sabukoa bai! egozten gunia... sopera batra? eta izar, alientoaren artra. Baia gunienian... agin-min! eta flemon... kori zia anitx on.

75. Uztarrozen, inoizko San Juan ermitara joaten omen zenekoa (1985)⁶⁹

– **San Juan bezperan, zer egiten zen hemen?**

San Juanen dago, punta ka(r)tan, anix gora; zagun dia?

– **Eliza bat? ermita?**

Ermita.

– **Bai? bada? mendian gora?**

Baña ni-, pero anix goraaa! puzka arrapata(n). Baia bazeia beren diak⁷⁰, erraita-, eramaitan zeia, ta an, kan egitan zeia... nik eztiar ere ekusi, pues baskariak et'oro eramaitan zeia kara.

– **Eta, San Juan egunean, goizean, zer egiten zen?**

Eta eztiar nola, noiz... zen, fiesta kan, egin azetu? eztiar!... maske San Juan gunia fiesta, baia San Juanian, baia kara xoaitako? elizara? eztiar nola.

– **Ez da (ez zara) egon han?**

Ez-ez-ez, nik eez! enun e...

– **Aunitz urrun dago?**

A!... urrin, punta ketan!... (erakutsiz): mira aquí... punta ketan, dion San Juan; ekustan duna kan, urdu dela karretera dagola? pues egin zeia... orai urtian o el año pasaö o no sé cuándo? para buscar petróleo; andaban, de

69 Testu hau grabatzean magnetofoiaren pilak ahituxeak zeudenez, emaitza txarra suertatu zen, arinegi aditzen baita.

70 'Días' erdal mailegua dirudi horrek hor, 'egunak' adierazteko: 'pero tenían sus días.'

guardia civil, todos estos carretiles, por, gore pista batan ere eramaitan zeia... egit-, a! biltan zeia anitx, ebiltako, pa salir a Mintxate, que se decía, y... baia ez zeia egi(n). Ta egin zeia an, pues kan zagua San Juana, punta karta(n).

– **Eta, zergatik ez da (ez zara) inoiz ere egon? zergatik?**

Nik eztakiz, eztakiar... eztakiar deus e.

– **Herriko jendea ez al zen joaten?**

Xoaitan zia, bazeia bere eguna xoaitako kara, eramaitan zeia... xatako, kan, egitan zeia baskariak et'oro.

– **Baina, hori ez da (zu ez zara) izan han...**

Nik ez, nik ez, nada, ez nun eltu; zer jenerazione al zen etse kori? así que ¿qué generación estamos en el mundo? yo de oir que andaban, pero saber no.

– **Orain zutik dago? ermita hura?**

Ore(i)? ¡bien!... ya nada, guzia mendi orai, guzia mendi, orai nada; nik eztiar izaundutu deus ere!... maske erraitan zeina.

IZABA ~ERRONKARIBAR~

Antonia Anaut Garde, 1888

gurasoak ere izabarrak

76. Izabako sanjuanetan ibaira joateko ohitura (1975)

Andre hau 1971ean ezagutu eta, 1975 bitarteko epean, lau zpabost aldiz ikuskatu genuen Izaban. Entzumen oso galdua zuenez, galdera batzuk fitxa batzuetan idatzi eta erakutsi genizkion, letra larriz eta erdal grafiaz, hobeki ulertuko zituelakoan.

1) Ea San Juan eguneko goizean ibaira joateko ohiturarik bazenetz, oinak-eta bustitzera.

(Etxekoei): San Juan, ahora, no hacéis fiesta, ¿verdad? lein bai, eta plaztan, sonia... fiesta grande. Orai ez... ya hace tiempo que no hacen esto, San Juan.

Gentia, San Juan egunían, gentia... goizan berton, a la mañana luego, egutxara, ta zankoak ekuz, eta... buria ere bai; ejejeje!... orai ez bitei xinestan deus ere, pues deus!... Orai, zer xinestan dei? tai-tarai-ta!!... gaizto, gaizto, gaizto, guzia gaizto, besterik bate.

Kemen, xoaitan zuntien San Juan goizean? alurretra, eta... balin bazagon... belar? no diré bien, o sembrao o algo, decían que se... daban volteretas por... por la hierba o por lo que hubiera. A! sí y ¿cómo lo voy a decir? aaa!... yo no vi, así que no sé cómo lo voy a... yo no vi; lavar, sí, los pies lavar... siempre. Orai ez, orai... ñor ere ez xoaitan egutxara, orai etsen, bañeran sar ta kor ekuz ta fuera.

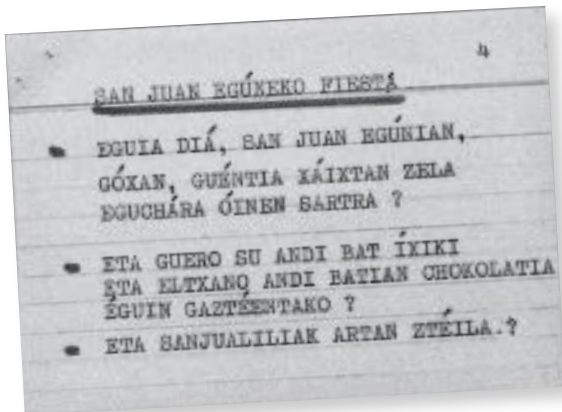
A! orai? orai beleinzurik, egutxan sar, kan guziak, epee!!... etzuluka, eee!... kori gaiza itsusia, bu!! gaiza itsusia guziak beleizurik, kan (...), ala ezta egia? beh!

2) Ea gero sua biztu eta eltze handi bat txokolate prestatzen ote zen, gazteentzat.

(Ez) ekusi, kori, gaiza korietaik... ene tenpran ez, lein, eta... orai, ñork ere, deus e ein.

3) ‘Sanjualiliak’ biltzen ote zituzten galdetua izanik, baietz esan zuen:

Medikamentotako, inflamaciones de... la cara y así? pues esa, ese humo era muy bueno, de la flor.

1975. urtean berriemaileari egin genion galdeketarako fitxa.

GARDE ~ERRONKARIBAR~

Fidela Marco Andueza, 1894
gurasoak ere gardarrak

Sanjuanetan ibaian oinak garbitu eta sanjuanliliak bildu (1980) ◀×

No se le pasaba, en la mañana de San Juan de ir al río a lavarse los pies. Yo no, nunca; en casa ya me los lavaba, pero entonces, cuando joven; después ya, se dejó eso.

– **Y, dice usted que también recogían esa flor, que era muy buena porque la cocían, la ponían en unas soperas, y el vaho era bueno para los flemones.**

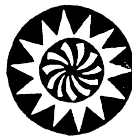
Pa los flemones. También ahora la recogen, ahora, y la pagan muy cara, hay quien recoge sacos.

– **Sanjuanlili?**

Sí, sanjuanlili, aquí se llamaba ‘sabuco’, sabuco, la flor del sabuco. Aquí, en una casa, recogió, no sé lo que habrán recogido, pero la venden... la venden. Por San Juan y, por San Juan se hacía, se cogía de ese, flor de sabuco, rosas y hierbasbuenas, ajenzu⁷¹, ruda y... no sé, dónde, salve y (...) de esos nombres de hierbas, y un ramo se bendecía, el día San Juan, cuando eran fiestas; ahora, como no es fiesta tampoco, pues ya se dejó eso también. Se llevaba un ramo a la iglesia a bendecirlo, el día San Juan, pero se ha dejao ya todo eso.

– **Y, ¿cómo ha dicho, otra flor, ajenzur?**

Ajenzu, ruda... sí, y otra llamaban salve, unas hojas... y todo eso se recogía en un ramo y se bendecía, y se guardaban para remedio, para cosa de... flemones y esas cosas, sí, se guardaban.

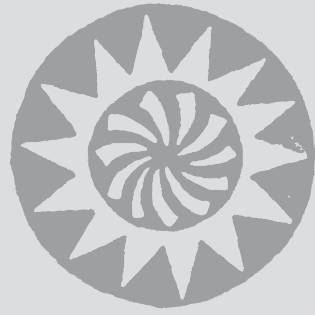

71 Lakoizketaren hiztegian *artemisia absinthium* dakusagu, gazt. ‘ajenjo’.

ETSAIN

ARBIZU

LUSARRETA

ETXARRI-AR

ORONTZE

OTSAGABIA

DORRAO

NAGORE

OTSAGABIA

URDIAIN

BURUTAIN

SAIGOTS

MURGINDUETA

ARTOZKI

LERANOTZ

BAKAIKU

BIZKARRETA-GERENDIAIN

SORAUREN

ESPARTZA

ALTSASU

LATASA

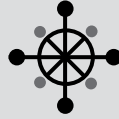
ITURMENDI

OLATZAGUTIA

LANATZ

LARUNBE

BEUNTZA

AURITZ

MUSKITZ

EGUARATS

NEGUKO SOLSTIZIOAREN OSPAKIZUNAK

Ahotsak. eus atarian entzungai ↩

HERRIA	TESTUEN ZENBAKIA ETA IZENBURUA	IRAUPENA
ZIORDIA	1. Eguberrietako giroa Ziordian (1981)	2'40"
OLATZAGUTIA	2. Jaiegunetako diru-biltzeak Olatzin (2002)	2'54"
URDIAIN	3. Urdiain: Urteberriko errituaren aipamena (2001)	1'57"
ETXARRI- ARANATZ	4. Urteberriko koplen oroimen urria Etxarrin (1986)	0'48"
DORRAO	5. Dorraon, Eguberrietan, etkez etxe eskean (2000)	1'14"
UNANU	6. Unanuko Eguberri aldia; leloa, Gesalazkoen oihartzuna? (2000)	3'41"
ARBIZU	7. Urteberriko koplen aipamena Arbizun (2000)	0'55"
ARRUAZU	8. Urteberriko koplen apurrak (1984)	1'37"
IRAÑETA	9. Irañeta: Urteberriko koplak ahanzi xamarrek (1988)	3'02"
	10. Irañeta: Urteberriko koplen haritzi orain ere (1986)	1'01"
IHABAR	11. Ihabar: Gabonetan egur bat erretzeko ohitura eta afari berezia (1989)	6'20"
	12. Ihabar: Urteberriko koplak ezagunen arrastoak I (1988)	3'42"
	13. Ihabar: Urteberriko koplak ezagunen arrastoak II (1988)	2'33"
	14. Ihabar: Urteberriko koplak-hondarren beste bertsioa (1986)	1'33"
SATRUSTEGI	15. Satrustegi: Urteberriko koplez eta Errege-eguneko zintzarrotsez zerbaite (1985)	3'09"
ZUHATZU	16. Urteberriko koplen hondarrak Zuhatzun (1986)	1'13"
EKAI	17. Ekai: Urteberriko koplen hondarrak (1981)	2'07"
URRITZOLA	18. Urritzola: Urteberriko koplak I (1980)	2'03"
	19. Urritzola: Urteberriko koplak II (1981)	1'53"
URRITZA	20. Urritza: Urteberriko koplak Imotzen ere bai (1986)	1'09"
MUSKITZ	21. Muskitz: Urteberriko koplak Imotz eta Txulapaingo mugetan (1988)	3'55"
	22. Muskitz: Urteberriko koplak... bigarrenez (1988)	1'51"
ALLI	23. Urteberriko koplen oihartzuna Larraungo Allin (1985)	1'10"
UITZI	24. Uitz: Gabonetako kantak (1990)	1'25"
	25. Sakana aldeko koplak ezagunak Uitzin ere (1990)	1'56"
IHABEN	26. Ihaben: Urteberriko koplak-apurrak Basaburuan ere (1988)	1'27"
	27. Ihaben: Errege-eguneko joare-jotzea (1988)	2'30"
AROSTEGI	28. <i>Txiribiri</i> , Urteberriko uraren inguruko kantinele Arostegin (1990)	0'50"
AGINAGA	29. Aginaga: Eguberrietako <i>bazterreko</i> enborra (1986)	0'39"
	30. Aginaga: Errege-egunaren bezperako 'cencerrada' (1986)	0'21"
LARUNBE	31. Larunbe: <i>Txiribiri</i> delakoa Irurtzundik hurbil (1981)	0'42"
ANOTZ	32. Anotz: Urteberriko <i>Txiribiri</i> delakoa Iruñetik aski hurbil (1981)	1'41"
	33. Anotz: Errege-egunaren bezperako 'cencerrada' (1981)	0'57"
	34. Anotz: Eguberriko enborraren ohitura, Errege-egunean? (1983)	1'47"
LATASA	35. Latasa: <i>Txiribiri</i> kantinele laburra Odiatan ere (1981)	1'00"
	36. Latasa: Errege-egunaren bezperako zintzarri-jotzea (1981)	1'30"
	37. Latasa: Urteberriko <i>Txiribiri</i> ezaguna oraingoan kantatua (1984)	2'06"
ALMANDOZ	38. Almandozen, Urteberriz, uraren inguruko beste kantinele (1987)	0'37"
LANTZ	39. Lanzko Urteberriko koplak, Belatez haraindik heldua? (1986)	0'14"
ETSAIN	40. Kanta baten hondarrak; Eguberrietakoa ote? (1990)	1'05"
	41. <i>Txiribiri</i> gisako leloa Anuen ere maiz erabilia (1990)	0'56"

Ahotsak. eus atarian entzungai ◀▶

HERRIA	TESTUEN ZENBAKIA ETA IZENBURUA	IRAUPENA
LERANOTZ	42. Errege-egunaren bezperako zintzarrotsak Leranotzen (1986)	1'06"
ILURDOTZ	43. Ilurdotzen, Eguberrietan, oilar-meza, jolasak eta afari berezia (1986)	20'10"
AINTZIOA	44. Aintzioa: Gabon-gaueko enborra (1989)	1'27"
	45. Aintzioa: Errege-eguneko karta-jokoa eta zintzarri-jotzea (1989)	1'16"
ESNOTZ	46. Esnotzen, Urteberriz, ospakizun gutxi (1988)	0'56"
AURITZ	47. Auritz: <i>Izar eder bat degu</i> Gabon-kantaren hondarrak (1985)	2'33"
	48. Errege-egunaren bezperako zintzarri-hotsak Auritzen (1985)	1'25"
HIRIBERRI-ARTZIBAR	49. Eguberrietako festa-giroaz Artzibarko <i>Iraberrin</i> (1981)	3'04"
ARRIETA	50. Arrieta: Eguberrietako kanta (1981)	2'57"
	51. Arrieta: Eguberrietako giroaz berriro (1985)	2'16"
	52. Arrieta: Errege-egunaz (1981)	1'18"
GARRALDA	53. Garralda: <i>Eguberri, Eguberri</i> izeneko kantaren ingurukoak (1991)	4'27"
	54. Garralda: Eguberrietako enborraren aipamen laburra (1991)	0'51"
ARIA	55. Aria: <i>Subilaroa</i> , Gabon-gaueko kanta, danborrak... (1985)	1'51"
	56. Aria: <i>Subilaroa</i> , Gabon-gaueko kanta, danbor-hotsak berriro (1991)	1'55"
	57. Aria: Gabon-gaueko oilar-mezaren eta afariaren aipamena (1985)	1'41"
	58. Aria: Errege-egun bezperako karta-botatzea eta zintzarrotsak (1985)	1'44"
	59. Aria: Gabon-kanta, Garraldan bilduaren antzekoa (1994)	4'12"
	60. Aria: Aipaturiko Gabon-kantaz berriro ere (1984)	1'34"
HIRIBERRI-AEZKOA	61. Hiriberri: Eguberrietako giroaz zerbait (1986)	2'22"
GARAIOA	62. Garaioa: Eguberrietako giroa (1985)	1'30"
	63. Garaioa: Errege-egunaren bezperako ohiturak (1985)	2'04"
ABAURREGAINA	64. Abaurregaineko Gabon-kanta (1991)	4'25"
JAURRIETA	65. <i>Eaurtako</i> Eguberrietako kanta baten zatia (1994)	1'28"
	66. <i>Eaurtan</i> , Gabon-kanta jada ahantziarekin, kuestazioa (1989)	1'22"
	67. Errege-eguneko 'kabalgatara' <i>Eaurtan</i> (1989)	0'57"
ESPARTZA	68. Espartza: Eguberrietan (1976)	4'09"
	69. Espartza: Eguberrietako ospakizunak abantxu desagertuak (1985)	2'13"
	70. Espartza: Eguberri-egunaren bezperako mutikoen kuestazioa (1991)	2'15"
	71. Espartza: <i>Eguberri, Eguberri</i> Gabon-kanta ezaguna (1992)	6'13"
ORONTZE	72. Orontze: Eguberrietako ospakizunak (1995)	14'35"
	73. Orontze: <i>Eguberri, Eguberri</i> Gabon-kanta (2003)	2'50"
OTSAGABIA	74. <i>Otsagiko</i> Eguberri aldiko giroa, oro har (1981)	6'21"
	75. Otsagabia: <i>Verbum caro factum</i> est izeneko Gabon-kanta (2003)	3'19"
ITZALTZU	76. Eguberriko kantaren apurrak (1986)	0'38"
BIDANKOZE	77. Bidankozeko Eguberri-kanta baten apurrak (1981)	3'01"
UZTARROZE	78. Uztarrozeko Eguberri aldiko kanta ustez zaharra (1971)	0'48"
	79. Eguberrietako giroa Uztarrozen (1978)	6'26"
	80. Gabon-kanta, izatez zuberotarra, Uztarrozen (1989)	3'00"
IZABA	81. Izaban: Zuberotan ikasi Gabon-kanta (1971)	3'39"
	82. Izabako Eguberri-egunaren bezperako beste ohitura batzuk (1975)	3'00"

ZIORDIA ~BURUNDA~

Patxi Gonzalez de Mendigutxia Villar, 1904

aita: Ziordia / ama: Ulibarri Ganboa (Arratzu-Ubarrundia, Araba)

1. Eguberrietako giroa Ziordian (1981)

Pues solían andar pidiendo los... los chavales, euskaraz...

– **Esan euskaraz; ibiltzen ziren?**

Bai, eta... kantatzen:

Agur, agur, jendien aurrian⁷²
Berri on bat dekau
Atenzio on bat iruki beza
Nok aritu nai badu.
Ai, ai, ai, Aman(d)ria
Urri-urri laldia
Nola dukazu nanugurrian
Zeles ta lurren Jabia

(Errepikapena)

Agur, agur, jendien aurrian
Berri on ba(t) dekau
Atenzio on bat iruki beza
Nork aritu nai badu.
Ai, ai, ai, Aman(d)ria
Urri-urri lalria
Nola dukazu narrugorrian
Zeles tarruen Jabian

(Ta gero, gero erderaz):

Esta noche, Nochebuena
Noche de poco dormir
La Virgen está de parto
Y a la noche ha de parir.

72 Desixuratuxea iritsi zaigun Gabon-kanta erreztatut honen lehen erdia Aita Donostiak, 1913-19ko epean, Ziordian, Bakaikun eta Tolosaldeko Abaltzisketan bildu eta *Agur, agur, jende noblia* izenburuaz, musikaturik eman zuen (OC VI, 26-28).

Ha de parir un niño
Blanco y rubio y colorado
Que ha de ser un pastorcito
Pa cuidar su gana(d)o.
Y una limosnita
Por el amor de Dios.

Primero en vasco, y luego en castellano cantaban.

– **Eta, nondik joaten ziren haurrak?**

Emendi...

– **Hemendik? herri guztitik edo?**

Bai... eskian!

– **Eskean, nondik nora?**

Etxe guzitan! bai... batzuk intxorrak, sagarrak, ta... txakur txiki bat, txakur txikia... zea...

– **Txanponak, dirua...**

Bai, ta ola!

– **Etxe guztietan?**

Bai.

– **Eta, gero etxera, afaltzera?**

Ta gero, Urteberriyan, zarrak... eskatzen, eskiän, e(g)urra. Ta, faten zaken... “Amariab!”... - “Zer da?” ta - “Egurtxu at!”, o sea que... una leña quería alguno, una leña pal fuego; eso el día Año Viejo.

– **Zaharrak, e? eskean...**

Zarrak, zarrak, bai...

– **Etxeetan, e? etxez etxe...**

Bai.

– **Eta, Urteberrian ez zen beste kanturik? eta Errege-bezperan ere ez?**

Ez.

OLATZAGUTIA ~BURUNDA~

Josefa Ezker Mikelez, lehen aipatua

2. Jaiegunetako diru-biltzeak *Olaztin* (2002)

Salíamos a pedir, decíamos: ‘Ogi-pazter, talua janda, ogiya laster’.

– **Nola, nola, zer esaten zenuten?**

Ogi-pazter, talua janda eta ogiya laster.

– **Ogi-pastel?**

Ogi-pazter... talua janda eta ogiya laster.

– **Eta, ‘ogi-pazter’, zer da?**

Pues no sé lo que quiere decir eso, pero así cantábamos...

– **Eta, hori noiz kantatzen zenuten? Eguberrietan?**

Bai, bai.

– **Etxez etxe?**

Etixerik etxe.

– **Zein ordutan ateratzen zineten?**

A, goizian!... goizian, bai.

– **Eta, nondik ateratzen zineten? eliza ondotik, edo...?**

Bah! etixerik etxe, da erri guztiyan, eskëan, ibiltzen gindan; ta gero Santa Ageda egunian ere? ba orduban ee... esaten e-, kantatzen genduen... je! si me sale, e? diré bien. El otro día estuve, ah! yo misma cantando y no... ahora no me acuerdo...

– **Santa Ageda egunean?**

Sant’Ageda eguniän:

Bedikatuba izan dailela

Etxe onetako jentia

Pobriezaun erdiaun biar dekö⁷³

Pakia ta osasuna

El día Sant’Ageda... cantábamos.

73 ‘Pobrezaren erdian’ ote da hori? Aita Donostiak, haatik, *Probe ta ongi dabillanentzat* jaso zuen 1925ean (OC, VII, 215).

– **Hori bakarrik?**

Eta gero berriz e:

Santa Ageda
Mayan geda
Arramayuen saguba
Aren espera katuba...

Gero... bueno, no tiene qué ver nada pero... andra bat ibiltzen tzan eskian, eta andra bat aezkide espera esaten tzeon: “Neska, Lutxi, beti eskian abil! eztakin kantaitti ura? artzen badakizu ematen ikasi, bestela ibilduko zada lagunaren igasi”. Eta, la que pedía decía: “A, tontöa! ori eztön kantaittëa, ori kontuba du(n)”.

– **Burua ona duzu, e? ongi gogoratzen zara...**

Bai... bai-bai; ta olaxe.

URDIAIN ~BURUNDA~

Juncal Galarza Garmendia, lehen ere aipatua

3. Urdiain: Urteberriko errituaren aipamena (2001)

Urtezar gabien, amabiyetan? inguatzen da jendiak zalabera (?), eta amabiyek jotzen dain garaian faten dia bi mutiki? eben... pitxa, lurrezko pitxak artu? ta iturria ur eske. Eta etortzen dia uraki? eta apizan etxien jotzen dai... pikaportia, apizan ataiyan; eta, ataiya ola zabaltzen diei? eta biajen dail ure ura? pues... barrubenak ioten tzin, ioten da Ayuntamentuköa, eta apiza? eta an ibiltzen dai mai gain batian tarta aundi bat? puxka-puxka-puxka inik? eta geo partitzen dai tartia ura? jende guztita? eta ura, ura're? tarti arekin yaten da. Bai, ola izaten da festi ori. Eta? eta ya está, or despiten da.

– **Hori da kontua?**

Ori da, kontu guztia; bai, amabietan asten da, amabitan... amabiyek jotziako? ura ura ya, apizak ate egiña bear dau, ta amabiek jotzen dain garayen, apezai, apezak ateti txikit' iten tu ba, eta jotzen dei pikaportia? ta, apizak zabaltzen tu bi ataiyek? eta gargola, Ayuntamentuko ura, len

da urari eskëa? eta ura orrela lepizko partitzen dai? pues, Ayuntamentuk e yaten dau lepizko.

Eta geo? pues, artu bandeji ura? ta, ango... tarta puska aik, repartzen duei? pues an, lepizko Ayuntamentubai? ta geo festi ikustia fan dan guz-tiendako? banatzen dia. Ta ura're? pues, ainbeste badaude oain aindako? ura da e, egun guztia e(i)ten dau, bai. Ortan patzen dai? t'an, nesaki ta mutiki gaztiek kantatzen dai kantaita bat, e? 'Ur barrena, or goyena' kantaiti? nik, eztakit nola izaten da, bea kantatzen da.

– **A! hori ez dakizu nola den?**

Eztakit nik ori...

– **Ai! ze pena!**

Bai... eta, eta ya está, ori da.

– **Hori da kontu guztia...**

Ori da ba, bai, urte zarreko emeko... Urdingo eskeira.

ETXARRI~ARANATZ

Juan Igoa Beltza, 1907

gurasoak ere etxarriarrak

4. Urteberriko kopleen oroimen urria Etxarrin (1986)

– **Kontxo! orain, 'sentitzen dala' esatean, oroitu naiz badela hor kanta bat, Sakana inguru horretan (...)**

Bai.

– **Ba, nonbait mutil koxkorrak iturrira, ur eske joanda, 'Ur barrena, ur goiena' kantatu eta...**

Baita, bai, Urteberri te Berri ona... bai, kanta, kanta, kanta; gue erriyen kantatzen da oandi; nik eztakit, eztet ikasi're! gue erriyen o-, oandi kantatzen da; bi-irru kuadrilla juntatzen die? ta... ataix ataë, atari beteti bestea? ta, besteti bestea? ta... kantatzen dira atai guzietan? da ... diruba, bota tau-bi(e)... Ementxe! klaro!

Altsasuko fara-Joleak. GUAIXE

ALTSASU ~BURUNDA~

Melitona Mazkieran Albiztur, 1901

guraso biak altsasuarrak

Errege-eguneko zintzarrotsak Altsasan (1987)

– Y, a ver si llevaban cencerros...

Sí... toavía esos cencerros, se utiliza? a ver, si hubieras visto, la... ¿cómo es eso que se hace el día de Reyes? tanto aquí como...

– ¿La cencerrada?

La encerrada; si hubieras visto, Santi⁷⁴, la encerrada que hubo en Alsasua, que hace más que veinte años no había visto. La encerrada con... que cómo la hicieron, con... con una carroza ¡qué bien estuvo! ¡hacía mucho frío! pero hacía veinte años que no había visto yo la encerrada como he visto este año en Alsasua. Muy bien, ya sabes como está Alsasua, como una capital ahora pa esas cosas.

DORRAO ~ERGOIENA~

Juanita Lizarraga Yaben, lehen ere aipatua
eta Lorenza Lizarraga Senar, 1924
guraso biak *dorrobarrak*

5. Dorraon, Eguberrietan, etxez etxe eskean (2000)

– **Eguberrietan ez zen kantatzen? etxez etxe, horrela, haurrak edo...?**

L: Ee... intxorrak? e...

– **Edo limosna edo, intxaurrak edo turroia edo zerbait eskatu?**

J: Bai, eitten da emen el... veinticuatro, el veinticuatro de... diciembre.

– **Bai, Gabon egunean...**

J: Gobon e...

– **Bai? egiten da? edo egiten zen?**

J: Bei, ta dena da euskeas.

– **Eta kantatzen dira billanzikoak?**

J: Bei, euskeas gañea.

– **Zer kantatzen da?**

J: Bei.

L: Oi eztakigu ta.

J: Allá abajo eztakigu, zengatik lenaö e...

L: Ttikiyak ibiltzen dia ta...

J: ... ibiltzen giñen e, eguardiyen ibiltzen giñen e... etxes etxes? eta ba arteka batea, bat, bestea...

L: Denak batea, ta orai ttikiyak elkar dosta...

J: Orai ttikiyak euskeas aitzen de, ates ates? aizpak kantatu bittertio? ez-kaa atatzen botatzea bota bie doguna, eta egoten dia, e... bost o sei kuadrilla? batëa, ibiltzen dia, eta euskeas aitzen dia, bai.

L: Aurten iru bakarrik, e? iru kuadrilla, bäi.

J: Asike... Pako o...

– **Eta, ez dakizue zer kantatzen duten...**

L: Ez, ezta ez gu(k).

J: Bado're emen e ttiki bet... aundiituk, e? aundia; askotan agertzen dia, portaletik agertzen dia baia, burus e askokin te, burus askoiki te.

L: Bäi, burus, gue Millanek e, denak... buruz dazki, euskeas..

UNANU ~ERGOIENA~

Teodora Mozo Lizarraga eta Yolanda Lizarraga Mozo, lehen ere aipatuak

6. Unanuko Eguberri aldia; leloa, Gesalazkoen oihartzuna? (2000)

– **Errege-egun bezperan hori? zer egiten zen egun horretan?**

T: Errege-bezperan, Errege... ez! lendaxko goizien ibiltzen tzian, Errege-bezperan, mutiko txikiyäk, e... eltziek billen, etxez etxe, kantak, e? e... ma-, nola da? eztakit akordatzen orein, nola asten da kantatzen zena?... ez akordatzen orei! momentu batean ez akordatzen, bai, ibiltzen tzian asko. Ibiltzen tzean e karnabaletan e bei! e... orei ibiltzen da karnabaletan, mamuxarroak eta, aitzen dia ta...

Y: Ez, bea, goizien, goizin ibiltzen zean aurrek, esan dezu.

T: Gorrie? aurriek eltze billen⁷⁵.

Y: Eltze zarrak.

T: Eltze zarrak, que... makil kozkor batian sartu kiderrak? eta gio, umiek faten giñen baztar batea? ta eitten giñuzkien autsi, zan kostunbrea, ezta? eta gëo mutillek e ze, e... jendi peis kantaz Gabonetan? pues etxes etxe,

75 *Eltze bien* aditzen uste dugu oraingoan, lehenxeago ez bezala.

lau o bost o sei kuadrille, ordun mas konten begiñen da? y... lau o bost o... kuadrille? etxes etxe.

Y: Bakotxa bee kaudrilleeki.

– **Eta, zertarako puskatzen zituzten eltze haiek?**

T: Eltze ayek? pues kostunbria zalakos.

– **Zer ziren, buztinazkoak-edo?**

T: E! tikittuk ibiltzen tzian, goizeti.

Y: Ez, etziute zean, buz-, buzte-...

T: Ez-ez-ez, buztinazkoa pai, bai-bai.

– **Barruan zerbait sartzen zuten?**

T: Ez-ez, manguen sartzen zittuen ere... makillei kiderrien? da, erriyei buelta ematen zakion? batzuk limosna ematen zorien dirua, beste batzuk eltze zarrak...

– **‘Ematen zorien’, e? horiek forma bitxiak hemen! arraroak, e?**

Y: Bai, ejejeje!...

T: Eta geo? basarriyei buelta ematen zakiyonien? eltzea(k) ikuste iten tzian? da dirue balemazegon? partittu! o... igual geo zerbeitte eiyosi ta jan! o... olatan.

– **Eta, kantatu, zer kantatzen zen?**

T: Kantatu, ni ez akordatzen orai!

Y: Kantatu iyozu ae(k), orei eniz akordatzen ere, ya, noizbenka... sartzen zakio... zerbait eta bai.

T: Bea, momentuban ezta akordatzen, zeatik dia urt’asko...

– **Eta, Eguberrietan ere kantatzen zen?**

T: Baita, bai-bai-bai: Urteberri egunien? ibiltzen zian mutillek etxes etxe akordeonaki, ta ematen zan lukeika, arruntzek, urdei-pusketak... etxes etxe. ‘Urteberri egun on!’ erriko mutikutek, te ordun ola zan mutilla? orai eztao ori ya.

– **Eta, horiekin guztiekin, zer egiten zuten gero?**

T: Ta geo eitten tzun, be, ardi zarren bat il? eta... banketëa.

– **Hori noiz, zein egunetan?**

T: Pues Urteberri egunin.

– **Eguberri egiten zuten hori, baina uzten zuten...**

Y: O sea... Gobon gobin ibiltzen tzian? o Gobon...

T: Gobon gobin? e, gaztiek, aurrek. Aurrek o bueno, aundixao, amabost urte, amalau o...

Y: Bai, ola eta, Urtezar gobin ibiltzen tzian mutillek.

T: Mutillek.

Y: Bai.

T: Ez! Urteberri egunin.

Y: Urteberri egunian, eta Gobin afaltzeko?

T: E... ba, bat genula ta segi, banketi itten tzun mutillek, erriko mutil guzietz. Ibiltzen tzian etxes etxe... limosnan, limosnan esaten giñuen. Ta ordua? pues, akordeonaeki? badira garaiya asteko.

– **Ez zaizu burura etortzen zer esaten zuten, nola zen? Errege-bezperan edo, umeek kantatzen zutena?**

T: Uuxen:

Kixkoix, bolla, bolla, bolla⁷⁶

Aquí estamos cuatro, cantaremos dos

Una limosnica por amor de Dios

¡Este puchero viejo, viejo!...

– **Bai, e? eta nola hasten zen? Kixkox?**

T: Kixkott, bolla, bolla, bolla; aquí estamos cuatro, cantaremos dos, una limosnica por amor de Dios. Este puchero viejo...

ARBIZU

Martin Berastegi Berastegi, 1920

gurasoak ere, biak arbizuarrak

7. Urteberriko koplak aipamena Arbizon (2000)

– **Gogoratzen zara, zer kantatzen den edo?**

Psss! irabazi, kasualmente emen eitten die parada? gobien e, goixien akabatzen dia? ortxe, entseyualdia o... kuadrilla at, korubän kantatzen

76 *Boya* ere, inoiz, aditu uste izan arren, 'bolla' idatzi dugu aldioro, beheko errepikapenean // guztiak garbiak izatean.

dübienak, dienak, ta, kantatzeubie been kantu oi, ta nai dunak en e den-
boran aoka?... eje!

– **Eta, zerbait eramaten dute limosna jasotzeko? saskia edo jaskiya
edo?**

Ez, ez, ez, ez, eztu ematen baie, na baetzu...

– **Zerbait ematen zaie...**

Bai.

– **Eta, gero, harekin zer egiten dute?**

Arreki? norabaitte biddeldu.

– **Baina, zer, bazkari bat edo zerbait edo?**

Ez! bestea ezin leike, trago moldatu obien? Lizarragaa o fan, goize-, goi-
ziin, e? bukatzen dubien garaiyän? beste gañeakuek, pues e... beh!

ARRUAZU

Manuel Berjera Sasiain, lehen ere aipatua

8. Urteberriko koplak apurak (1984)

– **Eguberri-bezperan edo Urteberri-bezperan ez zineten joaten
etxez etxe kantatzen?**

Ojojo! bai; ejeje!... eztu zeiguna, aztu dazkit pa denak. Bat kantatu beai-
zut nai baduzu ta, e? ejeje!...

Nagusi jauna
Beorren lizentziareki
Nai nuke kantatzen asi
Nere lagunekin
Egun onak ematera
Familiar guziari
Lenbiz...

Nik kanta asko nazkien orduen ere bai.

– **Eta, hori noiz kantatzen zen? Eguberri-bezperan edo Urteberri...**

Ori, amabiek jotzen tzuene? e? Urtezar, amabiak jotzen tzueni? seittuen
ateatzen tzen kantatzea. Leenbizko juaten tzen abadiengana:

Abade jauna
 Beorren lisentziarekin
 Nai luke⁷⁷ kantatzen asi
 Nere laguneki
 Egun onak ematera
 Familia gutziari
 Leenbiz... nee deseyua da
 Leenikan beorri

‘Beori’, beori de, ‘zuri’ bezela, bai, ‘beorri’. Te, ola, kanta asko ezaguntu ttuu.

IRANĒETA

Jose Armendariz Estanga, lehen aipatua

9. Irañeta: Urteberriko kopla ahantzi xamarrek (1988)

– **Eta, Urteberriko ‘Ur goiena, ur barrena’ horiek...**

A! baitte, ba; niezazkiten nik ongi, da ibilttu in ongi. Ori, obena zena, etortzen dakiena dei in tzeen, asi izeten da mutille-kuadrille, aizu. Eme-zortzi urtetan, emeetzi urtetan? sartzen da... kuadrillen, eta ezpazien sartzen? akaso aunditzen ekarrikien? arrike ematen tzuten; errautsen giñen! te izeten tzen mayordomo ta mayordoma, eta... mayordomo-lau-ne ta mayordoma-laune, eta... zera, itten zittuen? bazkari et Urteberri... egunien, badaramunez guziek.

Gero? e... iotetan? beste bazkari at ona, ta santagedetan e bai, majoa ale! te jartzen giñen danok dantzan, jotak? denok. Ta juntetzen giñen, berrogeita amar mutillegai, bai? ta bakar bat ez da gelditzen e, denak il dee guztiek. Bakar-bakarra, zu!

– **Baina, ez duzu esan zer esaten zuten Urteberri: ‘Ur barrena’ eta...**

A! baite’re.

– **Hori; zer esaten zuten?**

77 ‘Nuke’ behar luke horrek, argi denez.

Pues e, mutillek ateatzen tzien, giye, eta... amabitan, eta

Urteberri egun ona
Baite guk ere umori ona
Borondeterik balin baduzu
Iriki zazu ataria

Ori kantatzen zuten. Ta gero beste at e kantatzen zuten:

Sentitzen tzaittut, sentitzen
Ari tzerala jegitzen
Zure urdayaren zarrastakua
Oneraño dut aditzen

Geyo ere bada biño nik eztakit.

– **Baina, hori, esan edo kantatu?**

Kantatu.

– **Eta nolako musikarekin? oroitzen zara?**

Ez! bate musiki pae, kanta...

– **‘Ur barrena’, aber musikarekin egiten duzun...**

Ur goyena, ur barrena
Baitte guk ere umori ona
Borondaterik balen badezu
Idiki zazu ataria

– **Horrela da?**

Orrela zerbeit. Gero beste oi...

– **‘Sentitzen zaitut...’**

‘Sentitzen tzaittut, sentitzen’...

– **Kantatu, kantatu...**

Sentitzen tzaittut, sentitzen
Ari tzerala jeikitzen
Zure urdeyaren zarrastakua
Oneraño dut aditzen

Ta gero, geyo ere badee, bai, e... 'Itxe ontako gizona, bizarra (...)'. Jo! nik etzait! oyek bieik besteik etzakit, oi etzakit. Arpatu diozu oyek ongi?

– **Bai-bai-bai-bai, orain bai.**

Geyo zer nai duzu, zer, esatia?

IRANĒETA

Pedro Balda Unanua, lehen ere aipatua

10. Irañeta: Urteberriko koplén haritik orain ere (1986)

Irañetan, gutxi, izugarri gutxi kanta-, kantatu da. Gero, Urteberri egunean, ori bai; Urteberri egunean, atratzen giñen limosna pixka bat, etxes etxes ta:

Borondaterik balin badezu
 Limosnatxo at emango al dezu
 Sentitzen tzaittut sentitzen
 ari zerala jekitzen

Eta olaxeko kantatu batzuk beño oso gutxi, bai.

– **Ez zara ongi oroitzen, e?**

Ez-ez, ej! ya, galdu beitzan.

– **'Ur goiena, ur barrena' edo?**

Pues, ya digo, yo si, si hubiese... sido en vasco? yo? bueno, ya no puedo decir más, e? ya, ya le he dicho bastante.

IHABAR ~ARAKIL~

Mikela Huarte Arraras, lehen ere aipatua

11. Ihabar: Gabonetan egur bat erretzeko ohitura eta afari berezia (1989)

Las fiestas de Navidad, cómo se llaman en vasco, no me puedo acordar ahora.

– **Eguerriak? Eguberriak?...**

Bueno, la... ¿pa la Nochebuena? ¿sabe lo que hacíamos? ¿antes de cenar? la cena preparada, todo preparaö, y antes de poner a cenar, mi abuelo, y después seguimos, hasta venir aquí. ¿Primero? ponía una leña ¡grande! como esto de larga, más, y así de gorda; “Esta pa Dios”. Al otro laö, teníamos fuego, en el suelo...⁷⁸

– **Nola zuen izena horrek?**

Izenik ez zuen, ta ore, gue... legea zen an, afaldu beño len? afarie prestat(u) ik, afarie prestatuik... eta, zukeldia ta dena garbitu? ordun? ta, egurrek an giñuzkien? sukeldia emanik? ta, ola egurr aundi bet? beti paatzen giñuen egurre... suen, lurrian itten denean, beak du... zerpaait, egurrek sujetatzeko, bestelas barratzen dee, ta, egurr aundi bet? ta, saten tzuen: “Au? Jainkoandako”, bestoat, pixkuat txikixau? “Au? Amabirjindako”, ta, gero? ola, luziak? denak ola, luziak: “Au? neetako; beste au? aitendako; au?... Mariandako; au? netako; ta au? atariko pobriendako”; majo, su aundi bet in? ta orduen afaltzëa. Ta gero, erretzen tzen? erretzen tze, klaro! kasi guzie ta, aundi ore? esaten tzuen: “Emendik, puxkat, utzi biar da, eztuu utzi biar dena erretzëa”. Ta, olako puxke bat? ez giñuen uzten erretzea? ta artzen giñuen puxk ore? ta, guardatu.

– **Egur horiek ez dute izen propio edo berezi bat edo?**

Eztakie goaritzen! patzen nuen ba, “Au, au netako, au aitendako, au zutako” da, bai, atzenian, “au atariko pobriendako”.

– **Hori, afaltzen hasi baino lehen?**

Bai, bai, afarie prestat(u)ik, denak, ola, jarriik? ta, egurr oyek paatu bea zittuen.

– **Zein zen orduko ohitura Gabon-gauean afaltzeko? bazen zer bait berezirik? tipikoa-edo?**

Guk e... ze?

– **Azalorea, ‘coliflor’, edo konpota, edo...?**

78 Satrustegik (Sols.) honela dio: “Tronco de Dios” (Ulzurrin, Olló, N.). Este último nombre recuerda la primera de las leñas que en Arruazu se dedica a Dios *Jaingoikoaren egurra*, en la relación nominal de todos y cada uno de los familiares. Eta lan berean, geroxeago, honela: Hay referencias explícitas en el estrato de orientación cristiana. Los vecinos de Améscoa (Nav.) arrojaban sendas leñas al fuego antes de acostarse en Nochebuena “para que se calentara el Niño Jesús”. Ohitura hauen edo antzekoen berri bildurik gaude gu geu, orobat, Gulibar, Erroibar, Artzibar eta Aezkoako ibarretan ere, gutxienez.

A! ze afaltzen giñuen? lenbixko, eztakit, ze zuku? eztakit ze jaten giñun, patatak ez seguramente, beño kasi beti, besugöa, kaxol bat bexugo de-
nandako? ta gaztañek. Ta gero? esto... turrón pixkuat? mazapan pixkuat?
eta, bi do... iru higo, esto... pikuek? ori zen gue afarie.

– **Konpotarik ez?**

Ez, ez.

– **Eta, hasieran ez zen kardurik edo azalorerik edo...?**

Ez, ez, ez... ez.

– **Bixiguarekin hasten zen...**

Bexuguaki. Ta gero juaten giñen apezan (i)txa, ta an maten tziuten, ko-
pattro at e... vino rancio, ta amaike... t'erdik artio? egoten giñen an, ta gero?
andik mezaa; bueno, andik itxea tortze giñen, prestatzia, soñeko berrie
do... jantzi? te, mezaa. Ta, ola pasten giñuen bizie.

– **Billanzikoak kantatzen zenituzten?**

Oso berandu as giñen billanzikoak kantatzen; ez zen kantatzen, oso be-
randö.

– **Ikasi zenuen baten bat?**

Nik e... izein nittuen, amalau do amabost urte... ola, kantas geo, maistra,
klaro! erri artan e... etzeon e... jendeik ola... ensaiatzeko kantak, ez. Geo
maistrak eta... as zeen tortzen, oso... sueldo gutxi izaten bizen, esaten
zuten... etzeen maixtrak eta maixtroak sosegatzen, belixen eskapatzen
tzeen, apezak eta maten tzuen, esto... eskola, erriko apezak. Eskerrik asko
arrei, arrek asko eakus zuen, asko, ta... egiñakien! kantuk e, gero maixtrak
eta ar zeenian, orduen ee... orduen e ikes giñuzen kantu batzek, erderas.

– **Eta euskaraz ere bai?**

Ez, dena erderas; dena, maixtrak eta as zeenian? dena erderas, maixtroak
beti erderas, beño ni akordatzen naiz, txikie nitzen? beño, tortzen tzeen
maixtrak eta, belixen juaten tzeen, ta gero... t'aittu nuen nik e, etzutela
ebazten... an egoteko; esperatu, etzeittekela? apezak man zuen denbora
luzian... eskola! nik apezakin ikes nuen... leitzen! eskolan as nitzenian,
apezak eakus zeen dena nei... belixen ikes nuen ere leitzen; letrak esaten
tzien ta... belixen!

12. Ihabar: Urteberriko kopla ezagunen arrastoak I (1988)

– **Sakana aldean ezagunak diren ‘Ur goiena, ur barrena’... moduko bertsoak aditu dituzu?**

Oiek bai, ‘Ur goiena, ur barrena’, ta eztakit ori, nei aitak kantatu zeen ta ezin atra dut: ‘Ur goiena, ur barrena, emen dakargu t’ur berria’, beño, ‘Itxekuando, (zuzenduz): itxe ontako itxekuandria...’, eztakit ze esan, ez-takee go(o)ratzen, ezin atra dut. No! best-, bestea badaki(t); esto... amabiek jotzen zutenean, atratzen tzen ronda, mutillek.

– **Hori, Urteberrian?**

Urteberri... egunean? ta, amabiek jotzen zutenian? denak atratzen tzeen been... musikekin te been... gauzeki? ta, itxea ta juaten tzen? ta kantatzen zute(n); nee aite tor ze.

Urteberri egun ona
Nun nundako xiñelea
Emen dakargu ur berria
Iriki zazu ataria

Ta, orduen jotzen zitute: kax! kax! kax! iru golpe? ta, nausie edo itxekuan-dria edo atratzen tzen, ta atarie igual, atarie zabaldu? sartzen tzeen muti-llek barna? ta an, ardoa! a, nai zuten ta, ure... itxure mateko, ure, ta besteak segittu emana, ta, bai, kantatzen tzute ek bai, esto... nola da bestea?... a! ‘Sentitzen zaittut, sentitzen, adi zerala xekitzen’, esto, ‘jekitzen’ es, emen ere, nola esaten dute?

– **Jeikitzen ‘levantarse’.**

‘Ai zerala, ari zera jekitzen, zure urdaien zarrastakua, oneraño dut adi-tzen’. Y, otra vez la puerta; y abrir y allí la dueña o el amo, le sacaba... el tocino, la longaniza, con algún pedazo de pan, algunos huevos, y...

– **‘Zarrastakua’ zer da? ‘el olor’ edo?**

Urdaie ebagitzen, zarrastakua pues, ebakitzeko... ebaki, zarrastakoa.

– **‘La tajada’ edo?**

Da ori, klaro! tajada atratzen: ‘Sentitzen zaittut sentitzen, ari zerala je-kitzen; ta, zure urdaien zarrastakua, oneraño dut aditzen’. Oien... bilttu duzu? ori de.

– ‘**Hor goi-goian izarra, ez zen beste bat?**

Bai, badaude beño... eztakit, ne aitek bazekin beño, neonek e... ez non e... eztut ikusi, eztut ikesi.

– **Orain dela gutxi izan nintzen Gaskuen bizi den gizon batekin, leku askotan ibilia, eta kanta horiek ongi ikasi zituen, zazpi edo zortzi koplak kantatu baitzitu.**

Nik ez nittun bi o iru besteik ikesi; nee aitek bazazkin beño? gutxiten kantatzen zuen ta, enuen ikesi. Beño, irugarna da, bestea da oso politte, ta ezin aterako dut: ‘Itxe ontako etxeoandria, busti ezta...’, no sé, eztakit, ezin atra dut. Gaztia, txikie nitzen ni ori... galdu zen ori, ori galdu zen? ta, enuen ikesi. Ta beste... an bersolariik etzen ta, bereala, euskeras, bersuek eztakit; oyek besteik.

13. Ihabar: Urteberriko koplak ezagunen arrastoak II (1988)

– **Zuk aditu duzu hor, Sakana inguru horretan, kantatzen ziren Urteberriko estrofa?**

Bai, bai, bai; nee aitek esk-, beño, polit, bat? oso ederdi... da beño, ez nuen ikesi, etzeen ongi iakusi. Sí, ‘Urteberria, Urteberri eguna, egun onan siñealea –lemixikoa– emen dakargu ur berria, idiki zazu ur berria’; (zuzenduz): bai, ‘ur berria, emen dakargu ur berria? idiki zazu ataria’ ta, iru golpe? jotzen zittuten atarian: kax, kax, kax... ta, atratzen zen nagusie edo itxeoandria ta, kantatzen tzuten ta nunbeitt e, este... ‘Ur goiena, ur barrena, Urteberri e...’, no, ez; d’eztakit banakien ba, beste estrofa bi... ya: ‘Xentitzen zattut, xentitzen, ari zerala jekitzen, zure urdaien zarrastakoba, oneraño dut aditzen’. Ta, beste bat ere badakit bañe eztakie akordatzen orein. Gutxi ion e... Urteberri egunean...

– ‘**Hor goien-goien izarra’ edo horrelako zerbait?**

Sí, espera, bada bai, ola, bada, eztakee akordatzen orei, beste’ oso... oso ederra zen: ‘Itxe ontako itxeoandria...’ eztakit nola, ente-?

– **Amabirjina dirudi, edo?**

Ez dakie akordatzen ore.

– **Eta, ‘armariuan sague’?**

Ez, ori eztut aittu sekulä; gutxi dakit ori, oso gutxi.

– **Eta, ‘zure urdaien zarrastakoa’, hori zer da? (aurrenik jada galde-tua)**

Ori ze da? pues urdai-puskek eta... txistor-puskek eta ala maten zittuten ta, ai? ‘Sentitzen tzaitut, sentitzen, ari zerala jekitzen’, ta, ‘Zure urdaien zarrastaköa, oneraño dut aditzen’ ta, urdaien zarrastakoa? ebakitzen ai dela...

– **Hori da zarrastakoa?**

Bai, ta sentitzen duela. Ta gero eztaikit, oi da, baakit o esto, beño eztakee akordatzen orein... ez dut artzen. Ezta erreza, anbeste urtes... ezta kie akordatzen.

IHABAR ~ARAKIL~

Antonio Arraiza Irañeta, 1911

ama: Ihabar / aita: Uharte-Arakil

14. Ihabar: Urteberriko kopla-hondarren beste bertsioa (1986)

– **Aizu Antonio, hemen, Eguberrietan edo Urtezaharrez edo, ez zen etxez etxe kantatzen? ‘Ur barrena, ur goiena’ edo... hura nola zen?**

Eso era: ‘Urteberri eun ona, egun onaren señalea, emen dakarregu ur berria, idiki zazu ataria’. Y después, pues otras canciones y eso...

- **Nola hasten zen? hasi, nola? ‘Ur barrena’?**

Sí,

Ur goiena, ur barrena
Urteberri, egun ona
Egun onaren señalea
Emen dakarregu ur berria
Agraezu ... ataria

Y después se, pues se cantaban unas cuantas canciones, y al último... ‘Sentitzen...’, pero si no bajaban nada, nada, pues, ya se le cantaba a la mala, la esa:

Sentitzen tzaittut, sentitzen
Ari zerala jeikitzen
Zuren urdeien zarrastakua
Oneraño ezta aditzen

Y... ¿y después? y ¡claro! seguiríamos cantando esas cosas bien. Después, como no se ha liaö eso, al último, pues ya no sale:

Sentitzen zaittut, sentitzen
Ai zeala jeikitzen
Zuren ipurdien tarratakuak
Oneraño ezta alitzen

Y ya se can-, se iba. Se iba, ya no... no se cantaba más.

SATRUSTEGI ~ARAKIL~

Jesusa eta Josefa Ongai Huarte, lehen ere aipatuak

15. Satrustegi: Urteberriko koplez eta Errege-eguneko zintzarrotsez zerbait (1985)

– Zuek, txikiak zinetenean, Errege-bezperan edo Urteberribezeran edo... ateratzen zineten karrikara limosna eske? edo ‘cencerrada’ egiten zen? edo...

Jo: Bai, erregiek, e? mmm, espera, ‘el cencerro’ ¿cómo se dice?

– Zintzarri?

Jo: Bai, zinzirrik? zinzirre, zintzarriak teníamos; bueno, zintzarriak? eta... kaleran... espera, beran goiti eta...

– Eta beheiti?

Jo: Eta beiti, gu... muttikoak, muttikoak. Eta entsekuk, miratu.

– Eta, zer egiten zen? zintzarriak jo?

Jo: Ez-ez-ez... ez! ‘Biba Erregiek!’... bakarrik; biba Erregiek! biba Errege!

– Eta, hemen, Urteberriz, ez zen ateratzen.....

Jo: Aaa! bai, bai; gure ama? esan... ¿cómo nos decía que era?

– Bai, ‘esaten zigun’...

Eta bai, e... mmm, espera: 'Urteberri egunea'. Mutillek? arra(t)se...

– Arratsean?

Jo: La noche, claro... ibilli, etxeranz? eta, 'la ventana', no sé cómo se dice...

– **Leihoa?**

Jo: Bere leyoa? bota... limosna.

– **Eta, ez da hemen kantu bat: 'Ur barrena, ur goyena' eta?**

Jo: Bai-bai, es... ori, ori da.

– **Nola da?**

Jo: Nik eztaikit, pero: 'Urteberri're egun ona', y no sé cómo, a! 'Atai zu, atarie'. Eso, mi hermana también se (...), pero mi madre nos contaba así, eso, ella sabía mucho, de eso.

– **(Ahizpa Jesusari): 'Ur barrena, ur goiena'... nola da hori?**

Je: Aaa! ya me acuerdo de eso: 'Ur goyena, ur barrena, Urteberri egun ona'. Cuántas veces canto acordándome de...

Etxe ontako etxeko alaba
Amaberjiña dirudi
Sentitzen zaitut sentitzen
Ai zaela jeikitze
Etxe ontako limusnarekin
Eziñ e betekö zakue

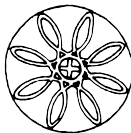
Eje! a! De todo eso me acuerdo, de cantar el padre, que nos contaba, y un poco de oído de eso, de... En mi tiempo, joven, habría pero acordarme yo no. Pero eso de aprenderle al padre...

– **Eta gehiago ez?**

Je: No, no me acuerdo, no, no me acuerdo de más.

– **'Egun onaren señalegatik' edo...**

Je: Sí habrá, pero... 'Arremarioan gatue, ta arren atzetik...', no, 'Arremarioan sague, ta arren atzetik katue'. Y todo eso...

ZUHATZU ~ARAKIL~

Jorge Escudero Legarra eta Claudia Madoz Huizi, lehen ere aipatuak

16. Urteberriko koplén hondarrak Zuhatzun (1986)

C: Emen dakarrou...

– **Empiece, empiece: ‘Ur barrena’...**

Ur barrena, ur goiena
Urteberri egun ona
Emen dakarru ur berrie
Iriki zazu atarie

... solían andar antes pidiendo. Y, antes solían andar pidiendo... huevos también los curas, cuando venían a coger, a coger los txarteles. Pero este año no han venido nada.

J: ¿Cómo se cantaba eso?

– **‘Ur barrena, ur goiena’...**

J: ‘Ireki zazu atarie. Ur berrie... ur berri, ur gunona’... y si no les daban, igual no le daban nada y con la limosna que le daban en aquella casa que no llenarían el saco.

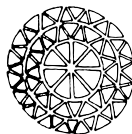
– **Baina hasi, nola hasten zen? ‘Ur barrena, ur goiena’?**

J: Bai, ‘Ur barrena y ur goyena, Urteberri egun ona’.

– **‘Egun onaren señaletatik’?**

C: ‘Urteberri egun ona, idiki zazu ataria, emen dakargu ur berria’.

J: Si hubiera estaö Mariano... oye, oye...

EKAI ~ARAKIL~

Pedro Berjera Sasiain⁷⁹, 1895

aita: Ekai / ama: Arruazu

17. Ekai: Urteberriko kopleen hondarrak (1981)

– **Zu gazte zinelarik, karrikara kantuz-eta ateratzen zinetenean, Eguberrietan, zer kantatzen zenuten? euskaraz, noski...**

Gutti... gutti; erderaz, geiena.

– **Ez zara ezertaz oroitzen?**

Euskera gutti, bakizu. E! y t'errien, ne abuela, abuela ta aitte e bakitek beño, atze gina! eta erori zara, ja ere! in zigun ttiroa euskerari te; gutti.

– **Baina, euskarazko kanturen bat jakingo duzu...**

Ez, euskeraz ez.

– **Ez? ez Eguberrietakorik ez bestelakorik?... baten bat jakingo duzu ba...**

Nik ez, beño... pazen, pazuen? ori bai, San Migel, San Migelaño, bisprak.

– **Bestela ez?**

Ez... 'Ur goiena, ur barrena, Urteberri, egun ona; guk ere baduu umore ona.' Ori ere aurttotikän kantatzen geñun gaztiek.

– **Urteberrian?**

Urteberrie bezperan, Urteberri bezperan; ya el año zar, el año... viejo, kantatzen.

– **Kanta, kanta ezazu... 'Ur goiena'?**

Ur goiena, ur barrena

Urteberri, egun ona

Guk ere baduu

Umore ona

Sentitzen zeittut, sentitzen

Ari zeala jekitzen

Ogi zarrastakua

Oneaño ai neiz sentitzen

79 Jaun hori Atezkko Eritzen aurkitu genuen, herri horretan bizi baitzen ezkonduz geroztik.

Goien-goien iru fago
 Erdien erdien ederrago
 Etxeko... emengo itxeko...⁸⁰

URRITZOLA ~ARAKIL~

Juan Bautista Etxarren Otamendi, lehen ere aipatua

18. Urritzola: Urteberriko koplak I (1980)

– **Eta, Eguberrietan (edo Urteberriz) haurrak ateratzen dira...?**

Gu gazte giñela bai, beño oain ez; oain, kostunbre oiek kendu zeen denak. Gu gazte giñela? bai, atatzen... igual, elurrekin ta, atari betea juan? ta, eta kideakin: “Jodittu bear diozte, ba, otzafian”, eje!... ordubete igual limosna, gure etxepera.

– **Eta, zer kantatzen zenuten?**

Ur barrena, ur goiena
 Urteberri egun ona
 Egun onan señelegatik
 Emen dakarzugu ur berriya

De geo... a! etxeko andrei:

Sentitten tzaitut, sentitzen
 Ari tzerala jeikitzen
 Zue labanan zorraztako(b)a
 Oneraño aditzen.

– **‘Zure labanan zorroztkoa’?**

Zue labanan zorroztkōa, oneraño ari-, aritze(n).

– **(Gaizki ulertuta): Zer da hori? ‘oneraño aritze’?**

80 Berriemaile horri eskuz harturiko lerro batzuk ere baditugu, kopla hauek direla-eta: *urdaien zarrastakua, oneraño da sentitzen / etxeko (emengo?) alaba, denak paño ederrago / ... egun onak ematera, familie guztieri, nere deseyua da, ta lendikan berori.*

Sí, 'aritze', que se oía desde... donde estaba cortando el pedazo para la limosna, estaba cortando, sí.

Te, 'Alkate jauna, eondu giñen, atzo arratsaldean, libertat-, jaun orri, libertadia man digu, ibiltzeko pakean'. Ya había... unas cuantas estrofas aquí, pero la printzipal, 'Ur barrena, ur goiena', etso en todas las puertas: 'Urteberri, egun ona; egun onan señalegatik, emen dakargu ur berria'. Ya había... ¡varias!... pero, ya, sesenta y más años, ya...

– **Zer gertatu da hor, ukuiluan? zerriak esnatu dira?**

Jateko garaye da, seietan, sei, zazpit-, seitan, zazpitan maten diote? ta...

19. Urritzola: Urteberriko koplak II (1981)

Ba, labezatarra? esaten diote, labia gar-, garbitzeko. Makil beten punten, olaitxe, trapu busti? ta, jartzen da.

– **Labezatarra...**

Labezatarra. Akordatzen naiz, mutil giñela? tzea... Urteberri bezpean? itxe itxe juaten tzen limosna... eskatzea, ta... kanta bat bazen: 'Sentittutzen zaittut, sentitzen, ari ziñela jeikitzen, itxe ontako itxeoandriak, Amaberjiñe irui du'. Ta, limosnaik ezpalmatz-, ezpazun ematen? akabatzen tzen kantu orí: 'Sentittutzen zaittut, sentitzen, ari tzerala jeikitzen, itxe ontako itxeoandriak, labezatarra irui du'.

Labezatarra... despreziokin kantatzen tzen. Ya aztu zaizkie! guk? kusko zeen, Urteberri bezpeako: 'Ur barrena, ur goiena, Urteberri egun ona, egun onaren señalegatik emen dakargu ur berria'. Ya, ya aztu zaizkie.

– **Bai, hori lehen kontatu zenidan, badut jasorik.**

Bai, bai... ya-ya. Ba, ogien kontu're ori da; ikusirik kontu batzuk, panaderitan ta nola... itten duten ori, baño? an, diferente izeten da, ta gañea, egurrie ta ezta utsatzen, dena, elektriko ta ala.

URRITZA ~IMOTZ~

Miguel Mari Urriza Urriza, lehen ere aipatua

20. Urritza: Urteberriko koplak Imotzen ere bai (1986)

Egun onaren señaia...

– **Hasi, hasi, lehen kantatua eman duzu... 'Ur goiena, ur barrena' edo, nola zen?**

Yo te pongo la letra ahora y no te pongo la música.

– Ez, ez; biak, biak...

A! jajajajajaja!... ¡qué jodeee!...

Urteberri egun ona
Egun onaren señaia
Emen dekarrau ur berria
Iriki zazu ataria
Idiki zazu atari eta
Ekar ezazu gosaria

– **Hori da?**

Bai.

– **Hor bukatzen da?**

Ba, ¡qué va! luzea baita!...
'ekar ezazu gosaria.'

Geo:

Sentitzen tzattut sentitzen
Ari zerala jeikitzen
Zure labanan zarrastakua(k)
Onera ditut aditzen

Es muy largo, yo no sé cantarte; yo qué más quisiera que.... jo!

– **Baina, hemen, Barrankan eta...**

Barrankan aitzen die oañik e!

MUSKITZ ~IMOTZ~

José Bailón Mestres, 1920

gurasoak Iruñeko Inklusakoak

21. Muskitz: Urteberriko koplak Imotz eta Txulapaingo mugetan (1988)

– **Eta, kanturen bat ikasi zenuen?**

Ba! pittar bateko euskera?

– **Bai, bakarren bat edo behar bada bai...**

Bai, eta kantuketen... ta kantuten bizirik sorik, festan bezala! Euberrita-ko kantu ett.

– **Bai? eman.**

E, ¿por ejemplo? nik, nee emazteak, errain dizu te esplikatuko izu zuri. Ta lemixikoa asten da...

Ur goyena, y ur barruna
Urteberri y egun ona
Y egun onaren señaliya
Y emen dekarrau ur berriya

Oi da lemixikõa; oai bigarna...

Sentitzen tzattut sentitzen
Ari zerala jekitzen
Zure zapetak krisketa y otsak
Onera dittut aditzen

Oi de bi(g)ärna. Irugarna berris, e...

Nausi jauna barkatu
Y eztegu y ongi kantatu
Kantari y onak badira baño
Kanpõan dira suertatu

Gero berriz, zea, ezta? ta aurrera?

Or goyen goyen ermita
San Juan ebanjelista
Y orko y ezkillak jozalia ta
Limosna biltzen gabiltza

Kanta ta ori polite dok ¿verdad? klaro! Gero, bestea... badie, badie, ba!
pero, goorutzen bazaizkie, beste batzukin... Ure? maten ez zutelaik li-
mosna? estrazia kant...

Or goyen goyen lañoa
Y errek onduan otsua
Arkakosuak itteko alde te
Etxi ontako atsua

Ori de...

Armariouan sague
Kontrariua katue
Etxi ontako limosnarekin
Eztegu beteko zakue

Oiek tzien...

Etxi ontako y etxeoandria
Etxe y oneko y alaba
Bidian informaturik gatoz⁸¹
Limosnerua zerala
Or goyen goyen izarra
Y errek onduan lizarra
Etxi ontako ...

A! ezta... a! etxi ontako etxeo alabak... Amabirjiñe...

– **Dirudi edo?**

Or goyen goyen izotza
Errek ondoan ...

– **Beste batean, poliki-poliki pentsatu eta paper batean apuntatu...**

Bai, ta aztutzen zait! sekule eztut lanien ibilli!... xekule santa!

– **Aizu, eta hauek non ikasi dituzu?**

Ok? aitus, duri(k) pe. Gaztetan buruan, dena gelditzen zaizkien nei
muñen! eje! baitzeon, geo? repasatu gabe t'ezpata.

(Emaztea): Ameka badire oetan, ameka...

81 *Informaturi takoz* aditzen uste dugun arren, era egokian idatzi dugu lerroa, Aita Donostiak jaso zuen gisan (OC, VIII, 1009).

22. Muskitz: Urteberriko koplak... bigarrenez (1988)

– Bazen orobat Urteberriz edo, mutil kokkorrak ...

Ori zen, bai, kantui tie.

– **Eta, bada beste bat Odieta inguru horretan: ‘Txiribiri txajoneko’ edo...**

A! bai, ori nik ez, ori... onek, [emaztea] onek jaikiten tzo. Ori itten da, bai, beño orai ezta, e?

– **‘Urtetsak’ eta...**

(Emaztea): Gure errien bazen ori kostunbre.

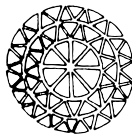
– **Eta, zuk nola kantatzen zenuen?**

(Emaztea): Gue garaie, ure bai!... ‘Urteberri eguneko, nik dakarrat ur berrie, edeki bez atarie’.

Pues ori, itxekoan da an zerea da, ori: ‘Urteberri egun ona, egun onaren siñalea’, gauze bera dala. ‘Emen dakarrat ur berria, iriki zazu ataria. Etxi ontako itxekundrea, itxe oneko alaba, bidien informaturik... zatoz, limosneroa zerala’. Gero? best at ta da?... ‘Sentitzen zaittut, sentitzen, ari zerala jekitzen, zure zapetak krisketa-otsak, onera dittut aditzen’.

– **‘Honera’?**

‘Zapetak, krisketa-otsak, onera dittut aditzen’, kanpora. Ezpaze beste bat artzen usaye? ‘Or goyen goyen, or goyen goyen lotan? gu berris emen penetan?’... ‘Zuk or goien lotan? gu berriz penetan’. Atzetu zemait... ori: ‘Or goyen goyen... lotan, gu berriz penetan? emen gabiltze apez zagunarendako, limoesketan, ermitarentzako’. Gauze padie politek...

ALLI ~LARRAUN~

Juan Arangoa Astiz, 1901

ama: Alli / aita: Beruete (Basaburua)

23. Urteberriko koplén oihartzuna Larraungo Allin (1985)

Da... aztu zazkit nei. Urteberritan kantatzen tzen e, bert-, tzea, bertso at bezala: 'Urteberri, eun ona, eun onaren señailea, emen dekargu, ur berria'. Ur berri... itxez itxe artu? ¡y dejarle!... ta, tta puskek bildu.

– **Hori, Urteberriz?**

(Alaba Conchita): Bai, orren denboan...

Ta, kantatu: 'Ur goien, ur barrena, Urteberri egun ona, emen dekargu...' ta ola, ya aztu zazkit kantak e, bai. Ta geo... etxeko alaba eree, beste bat pota? atariti? da... olaxe.

(Alaba): Nekatu ta itzela...

Bai, ezpaitu(t) esaten.

(Alaba): Bai, 'Sentitzen tzaitut'...

'Xentitzen zaitut, sentitzen, ari zeala jeikitzen, zure gerriko giltze soñuak, emeti ttot aditzen'. Alie... kajona emen, zea, limosn emateko, giltzek? gerri... soñuan.

UITZI ~LARRAUN~

Trinidad Rekalde Errazkin, lehen ere aipatua

24. Uitz: Gabonetako kantak (1990)

– **Hor bada beste bat, 'Oi Bethleem'?**

Bai, o(o)itzen giñe baño aztu zait tte, bai.

– **Badakizu oraindik?**

Bai, pixka bat bakit beño gutxi:

Goi Beleen

Etorri da zure garaia

Goi Beleen

Berri on bat adierazten
Bordaz borda dabil aingerua
Gaur jaio gaxo Jangoikoa
Goi Belee(n), goi Beleen.

Geo, beste bat (...), osoa ez dakit, ez:

Artzai pobre batzuek
Zeuden gaberdian
Beren ardiak zaintzen
Txit esnai mendian
Or jakin dute nola
Dabiden etxian
Mesias arkitzen da
Otza gogorrian

Bees erpetiko duu? ez; repetiko deu ze? repetittu?

– **Ez-ez, garbi dago.**

Ba-bai-bai, bai, e? garbi do...

25. Sakana aldeko kopia ezagunak Uitzin ere (1990)

An goyen, goyen elorri
Ondoan jo ta erori
Etxe ontako nagusi jaunak
Pizt- ... ez!
Etxe untako etxeko alabak
Amabirjiña diruri

An goien goien izarra⁸²
Errek onduan lizarra
Erreal txikiz egiñi tauka
Elizerako galtzada

Etxeko alaba non tzera
Emen agiri etzera
Zure lagunak ezkondu dira
Zertan ezkontzen etzera

82 Berriemaileak *lizarra* esan zuen, hurrengo lerroan bezala.

Etxeko alaba zabala
 Etxe oneko alaba
 Bidean informaturik gatoz⁸³
 Limosnerua zerala.

Bestea(k) perriz:

Armarioan sague
 Kontrarioa katue
 Etxe ontako limosnarekin
 Ezi(n) beteko zaku(b)e.

Geo beste bat perriz:

... .. lizarra (!)
 Errek ondoan lizarra
 Etxe ontako nagusi jaunak
 Urre gorrizko bizarra
 Urre gorrizko bizarra eta
 Zillar labatuz espalda (ezpata)
 Erreal txikiz egiñi(k) tauka
 Elizerako galtzada.

– **Hori, hori da.**

‘Urre gorrizko bizarra eta, zillar labatuz espalda –te bai-bai, ‘ezpata’ izaen da–, erreal txikiz egiñi tauka, elizerako galtzada.’

ITSASO ~BASABURUA~

Antonio Ansorena Balda, 1928
 aita: Itsaso / ama: Oderitz (Larraun)

Urteberriko koplen oihartzunak Basaburuan ere bai (1989) ◀×

– Eguberrietan atera egiten zineten etxez etxe limosna eske, edo bi-llanzikoak kantatuz edo?

83 Berriemaileak *natoz* esan zuen.

Eguberritan ez, Urteberritan; Urteberri bezpea, Urteberri te... urtezar.

– **Eta, kantatzen zenuten zerbait?**

Ez-ez e, bai: ‘Urteberri, egun ona, egun onaren señaia, or dakarreu ur berria’.

– **‘Ur goiena, ur barrena’?**

Bai, ta gero... a! klaro! ‘Goien goien izarra, erre onduan lizarra’. Te, ola da.

– **Eta, ‘sentitzen zaitut, sentitzen...’ bada beste bat?**

Dena bat da, je! klaro! nik beño obeto... ‘Sentitzen zaitut, sentitzen, ari zeala jekitzen’... Ta, ‘ari zerala jekitzen’... puske emateko. Tta, gero... maten badute, ‘Itxe ontako nagusi jauna, urre gorrizko bizarra’. Ta, ez bazuen ematen? eztaikit...

IHABEN ~BASABURUA~

Angel Aldaz Laseca, lehen ere aipatua

26. Ihaben: Urteberriko koplak-apurrak Basaburuan ere (1988)

– **Eguberrietan ateratzen zineten etxez etxe, horrela, kantuz edo?**

Eguerritan? bai, ateatzen tzien, zean, Itsason ateatzen tze, bai.

– **Zer kantatzen zen?**

Pues ordun, ordun billantzikoak euskeas, eztu(t) pakarron bat besteik paratzen:

Eguber... ..
 Dekarragu berriy ona
 Urteberriy egun ona
 Egun onaren señaia
 Dekarragu ur berri(y)a

Bueno, oi izaten tzen Urteberri egunean:

Emendik zaitut sentitzen
 Ari zerala prestatzen
 Eta gureztat gauz bat polita
 Ari zerala prestatzen

Etxekoandre zabala
 Toki oneko alaba
 Kanpo yorretan jendiyak dio
 Limosneruba zerala

Eztakit besteik badakiten.

27. Ihaben: Errege-eguneko joare-jotzea (1988)

– **Eta, Errege-egunean edo Errege-bezperan ez zen egiten ‘cencerrada’ edo?**

Erregetan? Errege-bezpean ere izaten tzien kantuz, biño, gue erritan ta, Itsason ta, etzen bate. Ya ortikan? ta... ola, izaten tzien erri ateratzen tzienak, etxaurrek eta, gerezik eta itxa-, o... itxaurrek eta gaztañek eta biltzen zuzten beño, leku askotan etzen izaten ordue balle ortan.

– **Zenbait lekutan ‘cencerradak’ egiten zituzten, eta ‘Vivan los Santos Reyes’ eta...**

A, oi(k) pai! oi bai. Bueno! gero? oik denetan, erri guzietan.

– **Hori nola zen? ea kontatzen duzun...**

A, Erregena? pues ordun, izaten tzien Errege-bezpean, pues e, zenbat, errib asko, erri batzutan? zuten oroiture pues, atsaldeko iruetan o laueta ateatzea, muttiko kozkorra(k) pen. Izaten tzien, jo! ixan zittuten, joale guziak, ardi-joaleak eta, zea, ubel batekin in? zinto at bezala? ta jarri gerrii? ta, laixterr egin erri guzii barna.

Ta Beruetetik? jeixten tzen, bost o sei kilometroan? juan tzara artaño? ta, eundoño enëuken e inguruz ibilli? ta, biur danez. Ta beste erri batzutan berriz? izaten tzien illunabarrean, orduan nada! mutiko kozkorra zelai-ken, oi debekatu mutil kozkorrak, ezta? baita ere. Ta, prestatzen tzen oe? ta Errege guzie barna? been joleaki(n).

– **Eta ibili, horiek sonatzen?**

Oiek soñatzen ta.

– **Hori besterik ez?**

E, e! ‘Biba Erregeak! ‘biba Erregeak’ eta ‘gora Erregeak’ eta olaxeko... zea or ots egiñez erri guzie barna. Ta aspertze lana, aspertzen zelaiken? pues itxean ta, juaten tzeen itxen batea? eta ematen bazioten etxaurren

batzuk? eta, aik artu? ta aik, poltsan sartu? ta, oiek akaatzen zelaik(e)n), pues itxeta. Bai, bazen, beandu artio ibiltzen tzien; illunabarrean ateatzen tzien mutil koxkorak, ta mutil koxkorak jarraitzen zelaiken, ya koz-kortxeaokoa(k), pues ordun e... igual gabeko ama-, amarrak, amikak artio? reluziu. Ta oi e? ilusio aundie zen denboa artan, Erregean... zea oi, been joaleaki.

– **Eta, ez zen beste deus kantatzen egun horretan?**

Ordun? ez, kantatu etzen eitten egun ortan, ez.

AROSTEGI ~ATETZ~

Angel Elizondo Redin, lehen ere aipatua

28. *Txiribiri*, Urteberriko uraren inguruko kantineka Arostegin (1990)

– **‘Txiribiri? edo...**

Txiribiri... ez-ez, nola zen ba? ‘Eguberri, Urteberri euneko’, t’ori... ur, nola ba zen? enai(z) oroitzen nola den... ‘Zarra t’artu berrie’, ola, zerbait e ola...⁸⁴

– **‘Txiribiri txakoneko’ edo? ‘Urteberri eguneko, nik dakarrat ur berrie?’**

‘Ni takarrat... ur berrie’.

– **‘Ireki bez atarie?’**

‘Ideki bez atarie’, bai, bai, bai, ori, ori ze, ori.

– **Eta, nolako musika zen?**

A! pues kisten⁸⁵ bate, ez.

– **Eta bukatzeko?**

Pues yoaten giñen atarie? ta, ori kantatu? te: “Tori”, batek e... gauze bat? beste batzuk bestea? maten tzuten? ta akabo.

84 Erripako berriemaileak –ikus geroxeago– leloa osoki eman zuen: *to zarra ta karrak berrie*.

85 ‘Ikesten’ bide da hori.

ZIA ~GULIBAR~

Hipólito Goñi Erro (H), 1901

ama: Zia / aita Etxaleku (Imotz)

eta emazte María Etxeberria Oiartzun (M), 1904

ama Zia / aita Gartzarun (Basaburua)

Eguberri inguruko denboran euskal kantarik ez (1985) ◀×

– **Eta, zuek, txikitan, ez duzue euskal kantarik ikasi?**

H: Nik? eztaít... eztaít, mira! kasuik, ganuik ere ez ya, kasuik, ez giñuen in? tä, gue aittek eta bazakiten beño guk, guk kasu egiteko? itz, eakutsi bar.

– **Urteberri-bezperan haurrak ez ziren ateratzen etxerik etxe? kantuz edo?**

M: Ez-ez-ez-ez.

– **Limosna eske edo, ez?**

M: Ezta're.

– **Beste leku batzuetan bai...**

M: Bueno, an... bueno, bueno, aski da, aski de, gu... ya... daus ez.

AGINAGA ~GULIBAR~

Manuel eta Juan Larunbe Aizkorbe, lehen ere aipatuak

29. Aginaga: Eguberrietako *baztarreko* enborra (1986)

– **Eso se ponía con algún tronco, ¿no?**

J: Con tronco, sí, se ponía.

– **‘Subil’ o ¿cómo se llamaba el tronco que se ponía?**

M: No sé, aquí le llamábamos ‘baztarreko’.

– **Sí, pero ‘baztarreko’ siempre es el que está en el rincón, pero ese que dice usted no era algo de ‘subilaro’ o algo así?**

M: No, no; yo aquí no he oído más que baztarreko y entonces se ponía a Dios y la Virgen; los más grandes pa Dios, y un poco más chiquito la

Virgen, y después leñas, pa todos los de la familia, que se echaba en la hoguera. Y después pa los pobres que andan en la calle, también se ponía, una leña.

J: ¡Una montoñera de leños era allí!

M: Eso hemos conocido; ya no... no existe, pero...

J: Aún ahora ya lo que...

M: Sí, estas tradiciones aún conservarán.

30. Aginaga: Errege-egunaren bezperako 'cencerrada' (1986)

– **¿Salían los chicos la víspera de Navidad o de Año Nuevo, pidiendo castañas o nueces o algo?**

M. ¡Bah! algún año sí, ya habrá habido.

J: Por... el víspera de Reyes, salían con cencerros; bueno, salíamos...

– **¿Cantaban algo?**

J: Pues no, no, aquí no; ¡beh! se cantaba pues las canciones que estaban en moda, se sacaba algo, pero...

LARUNBE ~GULIBAR~

Isabel Erize Egozkuezabal, 1911

aita: Larunbe / ama: Nuin (Txulapain)

31. Larunbe: Txiribiri delakoa Irurtzundik hurbil (1981)

... ..

[Urteberri] eguneko

Ni takarrat ur berrie

Nausia ona

Onuntzeko andrea obia

A la montaña, a la montaña...

Ya no me acuerdo más.

– **'Lau intxaur eta hiru sagar' o alguna cosa así?**

No, no se cantaba, eso de críos, de oírle a alguno o así.

– **A ver, ¿lo quiere repetir?**

Urteberri eguneko, ni takarra, t'ur berri, nausia ona, itxeko andrea obia, a la montaña, a la montaña.

– **¿Ahí está, e? ¿ahí se para?**

Sí, yo no, no sé más.

LARUNBE~ORAIEN ~GULIBAR~

Gregoria Baraibar Erbiti, 1912

aita: Larunbe-Oraien / ama: Etxaleku (Imotz)

Eguberri-kantarik sekula aditu ez (1981) ◀x

– **Eta, Eguberrietan... horrela esaten da? ‘en las Navidades’?**

Aquí no decimos nada de eso ya ¡todo es en castellano!.

– **Y ¿no cantaban aquí, por el barrio, alguna canción en euskera?**

Nada, yo no he oído aquí cantar en euskera nunca.

– **¿Nunca, e? ¿ninguna canción de Navidad o así?**

Nada.

– **Eta, misioak, izan dira hemen?**

Misiones ha habido pero en castellano también. Aquí, vasco, no éramos más que... más que nosotros, aquí, dos familias; los demás ya no hablaban vasco pa cuando yo nací.

ANOTZ ~EZKABARTE~

Celedonia Zenoz Artze, lehen ere aipatua

32. Anotz: Urteberriko Txiribiri delakoa Iruñetik aski hurbil (1981)

– **Eguberrietan... ‘Natibitateak’ edo, nola erraten da? ‘Eguerriak’?**

Eguerriak; sé otra canción de Año Nuevo, sí. Antes, cuando era yo pequeña, joven...

– **Erran zazu euskaraz...**

Sí, ya le diré en vasco; cuando yo era pequeña, pues en los pueblos, se iba por las casas a pedir el día Año Nuevo.

– **Baina, hau ere erran ezazu euskaraz...**

¡No puedo!

– **Hágame el favor, procure, procure...**

¡Ajaja! ... sí, procure, sí, pero, pero no, ¡se me va el santo al cielo!

– **A ver cómo dice: ‘Ni gazte nintzelarik’...**

Ni gaztia nitzenian, pues yoaten giñan, Eguerri⁸⁶ egunian, itxe guzietan eskatzen, eta... kantatu iten giñuen:

Txiribiri, txajoneko
Urteberri eguneko
Ni takarrat ur berrie
Idiki bez atarie
A la montaña, a la montaña
Irene eltxaurre ta laune gaztañe

– **A! ze polita, e? zein polit!... klaro baietz.**

Pero no sé más; sabía pero se me han olvidao.

– **Hori noiz kantatzen zen?**

Urteberri egunian, yoaten giñen itxeaz itxe.

– **Urteberri egunean, e?**

Bai, te mantal bateki ola? ta botatzen tzuten eltxaurrek eta gaztañek.

– **Etxeetan?**

Itxetan; kantatzen giñuen! ta ara.

– **Haurrek kantatzen zenuten?**

Aurrek, klaro, klaro.

– **Haur guti izanen ziren...**

Guti! ejeje! errie ttikia da! je! guti! bortz edo sei!... geiago ez, geiago ez.

33. Anotz: Errege-egunaren bezperako ‘cencerrada’ (1981)

– **Eta, Errege-egunaren bezperan ez zen ezer kantatzen?**

Ez, Errege-bezperan etzen kantatzen, beño... afaldu... te onduan? aitek maten tzigun... ¡ay! ¿cómo se dice?

– **Zintzeriak edo?**

Cencerro ¡los cencerros! aitek maten tzigun, ta, soñetu ‘¡Vivan los Santos Reyes!’, eta soñatzen giñituen, ta gero, eskopetak... zitutenak? pues, tira-tzen tztituten... tiröa.

– **Tiroak, e?**

Bai, tiro bat, ‘¡Vivan los Santos Reyes!’...

– **Hori zen, e? kostunbrea...**

Ori zen, ori zen guzie.

– **Eta, Eguberri-bezperan ez zen kantatzen billanzikoren bat edo?**

Ez! ez, ez-ez-ez-ez-ez... gure errien etzen apezik eta yoaten tzen Anoziberko apeza, yayetan bakarrik arara, meza matera, bertzenaz an etz-, etzen dausik, ez.

34. Anotz: Eguberriko enborraren ohitura, Errege-egunean? (1983)

Denbora batian, nere aitek, paratzen tztituen... egurrek, itxeko...

– **Sukaldean? labean?**

Ya tengo la cabeza tonta, no me sale; ¡uy!... egurrek paratzen tztituen nere aitek, aitendako bat, amandako best bat, semiandako, alabandako... de-nendako egur bet, ba, egur... pa cada uno.

– **Egur bana?**

Egur bana; eta gero paratzen tzuen Amabirjinendako ta Jainkoarendako.

– **Eta, non paratzen zituen? mahai gainean?**

Suen! suen... pa cada uno.

– **Nola erraten da, ‘egur bana’ edo ‘egur bena’?**

Egur bena, bakotxandako.

– **Eta, zerbait erraten zuen?**

Ez, ez... erran ez.

– **‘Hau batendako, edo bertzearendako’ edo?**

Au onendako o bertziandako ta bertziandako.

– **Eta, hori zertarako egiten zuen?**

Ori? pues... eldu zen...

– **Denboretatik?**

Denboretetaik.

– **Ohitura edo kostunbre zaharra?**

Klaro! kostunbre zarra.

– **Eta, hori noiz, zein egunetan? Urteberriz?**

Erre-... Errege-egunian, Errege-egunian, paratzen tzituen.

– **Deus erran gabe...**

Daus erran gabe.

– **Eta, zein izen zuen enbor horrek? ‘sunbi...’**

No, no tenía nombre.

– **Ez zuen izenik? ez? ‘sunbillaro’ edo, ez?**

No, era el día de Reyes que ponía eso.

ANOTZIBAR ~ODIETA~

Francisca Doncel Zalba, lehen ere aipatua

Urteberriko leloa: Txiribiri (1986) ◀×

(Alabak eta suhiak kantatzeko esan zioten)

Txirimiri eguneko, Urteberri laguneko, ni takarrat ur berrie, idike bez atarie... benga urtetx!... no cantábamos más que eso.

ZIAURRITZ ~ODIETA~

Ignacio Larraia Etxaide, lehen ere aipatua

Urteberriko leloa, izena hartu ez genion Inazioren lagun batek emana (1986) ◀×

– **Zuek ikasi zenuten, txikitan, kantaren bat? ez zineten ateratzen etxez etxe Eguberri-bezperan edo Urteberri-egunean?**

(Laguna): Sí, sí, sí...

– **Inguruko herrietan aditu dut: Txiribiri...**

Ori bai...

(Laguna): Ori bai...

¡Dile tú!

(Laguna): ‘Txiribiri, txakoneko, Urteberri eguneko, ni takarrat ur berrie, idiki bez atarie’...

– **Eta zer gehiago?**

Akabatu du! bukatu du... ..

(Laguna): Yo creo que se ha acabaö.

– **Hor bukatzen da?**

Bai, akabatzen da, bai.

(Laguna): Sí, sí. Este podía hablar pero este... no tiene gana este, no tiene gana.

– **Antes ya le he cogido algunas cosas y ha estado un rato muy majo...**

(Laguna): Este.... tuvo una madre muy vasca, sí, muy vasca.

– **Nongoa zen zure ama, Inazio?**

Almandozkoa.

GENDULAIN ~ODIETA~

Miguel Olaberria Ripa, lehen ere aipatua

Urteberriko lelo ahantzia (1986) ◀×

– **Hemen eta Erripan eta beheko...**

‘[Txiri]biri, ttakoneko, Urteberri eguneko’, ajaja!...

– **Zer gehiago? ‘nik dakarrat’ edo?**

‘Ni takarrat ur berria ta bota zazu, txar...’

(Alboko andre bat): ‘Ireki bez ataria’.

Pero se me ha olvidaö a mí eso ya, eh! ya sabía.

– **‘Ireki bez atarie’?**

Bai, botatzen tzuten eltxaurrek eta, gazt-, gaztañas edo eltxaures edo, sagarrak... beña orai ya kostunbrea kendu de, kostunbre ori ya, ya...

LATASA ~ODIETA~

Martin Zenoz Elizondo, lehen ere aipatua

35. Latasa: *Txiribiri* kantinela laburra Odietan ere (1981)

– **Urteberri (egunean)...**

Urteberri? ori de ba Urteberri! A! ez-ez, Urteberri; Urteberri de... ni ai nitzen erraten bertzia.

– **Bai, joaleena.**

Yoaliana.

– **Hori badago, hori ez da borratu.**

A! badago, bueno, bueno; eta Urteberrirena falta zaizu?

– **Bai.**

Bueno, Urteberrie kantue? da:

Txiribiri, txakoneko
Y Urteberri eguneko.
Aingeruek gara
Zerutik eldu gara
Boltsak battuu
Diruik ez ttuu
Urtetsak bear ttugu!

Urtetsak die, nik erran dizu(d)ena, botatzea ... na'ale⁸⁷ gaztañe, de ... erozein gauze bota aurrentzat, goxoak! edo...

– **Intxaur eta?**

Bai, ola.

– **Eta, hori zer, nora joaten zen, etxeetara edo?**

Itxes itxe! au emen? eta yoan bertze itxe ortatik? igual kantatzen tze, bai.

36. Latasa: Errege-egunaren bezperako zintzarri jotzea (1981)

Emen yoaleaki bakizu noiz ibiltzen dien? Errege-bezperan... erri guzien, yoaleak, pottot? ta popon! popon! popon! ibiltzen dee, t'erri betetik ber-
tzea yoanta ta, ori Errege-bezperan, e?

– **Haiek dabilzan bezala?**

Bai, bai.

– **Gisa berean?**

Gise berian, gise berian.

– **Hori ere galdurik dago?**

Bai, ya eztao.

– **Baina, gizona, zerbait egin behar duzue, pena handia da gauza ho-
riek galtzea...**

Ya, izetau onek, izetau onek... zea, bat, Errege-bezpean or, yoan, or barna
ta, ea!... yoale tzar bateki, botata, ze miña artu nuena nik! Sendatu zen,
pasatu zen, bai.

– **Eta, zer egiten zenuten, herririk herri joan, kanklan-kanklan? eta
besterik ez? ez zenuten ezer kantatzen?**

'Biba... biba Errege'!

– **Hori bakarrik? eta zerbait ematen zizueten?**

Ba! man... man, ejeje! eri eztena, erri bakotxan, itxeon batian? traguen
bat!... estimetzen tzuten, e?

– **Ohitura hori, e?**

Bai, bai.

– **Baina, aparteko kantarik edo ez...**

Ez-ez, kantuik ezta... ¡Hombre! akaso norbaittek in dittu ta, bestetan,
beño emen e binpin etzen... ez-ez, ez.

LATASA ~ODIETA~

Martin Elizondo Aragon, 1922

aita: Latasa / ama: Ziaurritz

37. Latasa: Urteberriko Txiribiri ezaguna oraingoan kantatua (1984)

Txiribiri sajoneko
Urteberri ...
Ni takarrat ur berrie
Idiki bez atarie

¿Ahora? eso, ori're kantatu dugu:

A la montaña, a la montaña
Iruñe eltxaur te laure gaztaña

Aingiruek gara
Zerutik eldu gara
Boltsak battugu
Diruik eztugu
Urtetsak! urtetsak nai ttugu!

Entonces echaban, castañas o nueces, lo que sea.

– **Hori noiz kantatzen zen?**

Urteberrietan.

– **Eta, zer egiten zen?**

Urtetsak maten... zitiguten, Urteberri egunian, goizëan, itxeas itxe ibiltzen giñe. Ta, bazakiten, kostunbrea lennaotik: gaztañek, eltxaurrek, öri... pikuek eta... olako gauza batzuk botatzen zitiguten? ta gu kontent. Artu? te, bertze itxe batea, andik? bertze itxe at-, denai ematen giñion buelta! ta, ondarreko? erri ttikie beño, ematen ziñuen zakutoa? igual bete iten tze(n)! bai. Kostunbre oiek bazien emen, sí. Y eso ya sé que te contó la Celedonia.

– **Bai-bai-bai.**

Luego aquí...

(Emaztea): ¿Qué Celedonia? ¿la de Anoz?

Sí, sí, pero entonces vivía la Celedonia en la Txantrea; es de Anoz, pero vivió en la Txantrea.

– **Eta, erran duzu ‘Txiribiri’...**

Txiribi-, au eztakit ze, zergatikan zen, ‘sajoneko’ kantatzen giñuen.

– **‘Sajoneko’, e?**

Esa palabra no sé lo que quiere decir.

– **Celedoniak erraten zuen ‘txajoneko’.**

Igual es así, e?

– **Ez da garbi hori ere.**

Bueno, orreati pa; bestea pai, besteak.

– **Bestea garbi dago...**

Txiribiri sajon o, Urteberri, ni takarrat ur berrie, iriki bez atarie. Aingiruek gara, zerutik eldu gara, bolsa pattugu, diruik ez ttugu, urtetsak! urtetsak nai ttugu! guk. A lo que decías eso te echaban.

ALMANDOZ, MENDIOLA AUZOA ~BAZTAN~

Martín Inda Aroztegi, lehen ere aipatua

38. Almandozen, Urteberriz, uraren inguruko beste kantinela (1987)

Urteberri berri
 Zer dakarrazu berri
 Uraren gañan
 Bakia t'osasuna
 Urteeets! urteeets!
 Urtezar
 Nik atorra zar
 Maunkarik ez
 Axolarik ere ez
 Urtets!...
 Aingirue kara
 Zerutik eldu gara
 Boltsa badugu
 Dirurik eztugu
 Urteeets!

LANTZ

Bonifacio (1924) eta Julian (1928) Beunza Ilarregi
aita: Lantz / ama: Aritzu (Anue)

39. Lanzko Urteberriko koplaxoa, Belatez haraindik heldua? (1986)

Urteberri berri
Zer dakazu berri
Nausia ona
Txekoandria obia
Urtets, urtets!

– **Hori zen guztia?**
Ori zen.

OLAGUE ~ANUE~

Fernando Igoa Aranguren, lehen ere aipatua

Txiribiri hitzaz hasten den kantinela Anue ibarrean guztiz hedatua (1986) ◀×

Ta... gure etxetan ibiltzen giñen: 'Txiribiri, txakoneko, Urteberri egu-
neko, urtats, urtats, urtats!'... eta botatzen ziuten gaztañak eta sagarrak
eta...

(Emaztea): Banan ori da Urteberri bezperan.

Urteberri da?

(Emaztea): Bai.

EGOZKUE ~ANUE~

Luis Ripa Lizarraga, 1909

aita: Egozkue / ama: Usetxi (Esteribar)

Urteberriko leloaren hondarrak (1986) ◀×

– Urteberriz, etxe batera joan eta, zer kantatzen zenuten?

Pues ‘Txiruliru taponeko, Urteberri eguneko, ideki bez atarie, nik dakarrat ur berrie’, urtets, urtets!

ETULAIN ~ANUE~

Saturnino Egozkue Soto, lehen ere aipatua

Urteberriko leloa: Txiribiri (1985)

Txiribiri txankoneko, Urteberri, ni takarrat ur berrie... ¿ya sabes lo que quiere decir eso?... ereki bez atarie; urtets, urtets!

BURUTAIN ~ANUE~

Lucia Larramendi Etulain, lehen ere aipatua

Urteberriko lelo inguru honetan ezaguna (1987) ◀×

Txiribiri txankoneko, Urteberri eguneko, ni dakarrat ur berrie, edekizu atarie. Urtets, urtets!... a la montaña, irune eltxaur ta laune kastaña.

ETSAIN ~ANUE~

Ignacia Legarrea Gaskue, lehen ere aipatua

40. Kanta baten hondarrak; Eguberrietakoa ote? (1990)

[... ondo dago]. No sé más.

– Eso de ‘ondo’ no es de esta parte de Navarra, e? ‘ongi’, ‘ongi dago’.

A ver si va a ser un poco de importación; a ver, empiece, empiece...

Paradisuko atean
Aberre danak batea
Esango digo burealaxe
Ollarra dena ondo dago
Ondo dago

Ondo dago, ondo dago. Ahí se acababa. A lo mejor, después, no sé si habría todavía más.

(Errepikaturik):

Paradisuko atean, aberre danak batea, esango dio berenalaxe, ollarra dena... ondo dago, ondo dago. Ya, me confundo.

– **Hori da dakizuna, e?**

Bai.

– **Nork irakatsi zizun?**

Esaingo parrokoa(k).

– **Nongoa zen?**

Arizukoa.

– **Arizu? Arizukoa, e?**

Bai. Bueno, nacido en Arizu, pero ya, después, vivían en Olagüe.

41. Txiribiri gisako leloa Anuen ere maiz erabilia (1990)

– **Gazte zinelarik ateratzen zineten etxez etxe Eguberrietan? Nati-bitatez?**

Natibidadez no, Año Nuevo; Urteberrien bai.

– **Eta, zer egiten zenuten?**

Pues... solían, los chicos solos.

– **Ea asmatzen duzun euskaraz erraten...**

Pues... este, ¿cómo se llama? Txibiribi txafoneko, Urteberri eguneko, urtetx! urtetx!

– **Hori bertzerik ez?**

No, en vasco no les he visto eso.

– **Txiribi txajoneko...**

Urteberri eguneko; urtetx! urtetx!.

– **A! hori da... nola erraten da? ‘aguinaldo’ eskatzeko, ezta?**

Sí, así sería.

– **Eta, ematen zuten zerbait, ez?**

Sí, nueces, y... castañas y eso, eztakit, ya andan aquí también algo.

LERANOTZ ~ESTERIBAR~

Joaquin Mari Lusarreta Linzoain, lehen ere aipatua

42. Errege-egunaren bezperako zintzarrotsak Leranotzen (1986)

– **Eguberrietan ateratzen zineten etxez etxe kantuz edo?**

Ez, ez; enaiz oroitzen. Bueno, Errege-bizperan, bezperan, oroitzen naiz, faliak patu emen, ta emen, karrikek? ori... karrike beitti ta goitti bai, ibiltzen giñen, Errege-bezperan.

– **Nola egiten zenuten?**

Nola? ba, gazte guti ginizen beño, denak or, faleak, etxetik atra? ta, patu emen? ta... oek tzirimiri, karrike beitti te goitti.

– **‘Hemen’ hori, zer da? gerrian?**

Bai, emen ola, bai, patu.

– **‘Gerria’ erraten da?**

Kor, latakin, zinturen, bueno eztakit nola...

– **Baina, nola erraten duzue ‘la cintura’?**

Bai, emen patu? te, ibiltzen ginen.

– **Zerbait erranez edo?**

Ez, ez, ixilik!

– **Sonatuz bakarrik?**

Bai, ixil-ixilik, bertzeik ez.

– **Eta, gero, etxera?**

Itxera, bai.

ILURDOTZ ~ESTERIBAR~

Joaquin Garrues Goñi, lehen ere aipatua

43. Ilurdotzen, Eguberrietan, oilar-meza, jolasak eta afari berezia (1986)

– **Eta, zu gazte zinelarik, zer egiten zenuten Eguberri-bezperan?**

Aaa! e, erri, errie era peq...

– **Txikie?**

Ttikie... ta, ez ginue iten, itzen jai ere; apeza era... ere, era erdera, erdera, ta uskera? pues bai, zenbait mazteki, zenbait gizon... aundi. Gaztek? gazteak? batre, batre basko... an, karriken, lasterka? ta... pilotan? eta kalban? ta... bertze zerbait? prestatzen, prestar? lasterra... bai.

– **Eta boloak ere baziren...**

Boloak?

– **Pitoe eta, nola zen? bota behar zela bolo bat edo, ez?**

A! arri-, arrieki, arrie... kalban?

– **Kalba da hori?**

Kalba, kalba ure; ure? artan aitzen tziren... gizon aundiek; gu... gu gazteak? ez, batre, batre emen, kalban; pilotan, únicamente pilotan.

– **Eta zaharrak?**

Zarrak? e... kartekin, musean, porrazoa, porrazoan? eta... kalban ere –kalban, erran dugu, kalban–, pitu at? pito tik... ttiki bet, pito tik-...

– **Txiki?**

Txiki bet?... artan, artan et-, aitzen tzire gizon aundiek.

– **Eguberri-bezperan haurrak ateratzen zineten eskean?**

No, ez.

– **Limosna eske? edo billanzikoak kantatzen edo?**

Nere errien ez, ez; ni, nik ene, enue zautzu ori, zautu... beñi ere, erri peq-, ttikie. Eta... mutil da, mutil aundil, aundil betzuk? doce... una do-, dozena bat, más o menos, y así se pasaban, dando... a pelota.

– **Bai, baina erran zazu euskaraz...**

Elkartu giñen, amar o... amabi, amalau, amabortz mutil, gabiltza. Denok, denok etxe, etxin pata, etxi batean sartu? eta an... an, sukeldëan, maten tziguten... kolazio pixke bat, eta ardo pixko bat, guti!... do(t)zena bat etxe, guti! beño, era... dibertitue.

– **Hori noiz, Eguberri-bezperan?**

Bai, eta... akabatzen tzelaika? erronda ure? juten gine elizera, ba... amabietako meza, ta... ori bai.

– **Oilar-meza?**

Ollar-meza, bai. Eta... apeza ta gizonak, gizonak, familie gutti! dozena bat familie... guti, guti yago! ta denak, denak elizera! bai. Eta... eliz ondoan, pues, tenían, también, andi(k)... los mozos, pues, partitzen etxitera, berr-, berritz! ta, pixköat, eratera? ta, kolazio pixko bat, maten tziguten, eta ala pasatzen... pasatzen gindue, Eguerri-biz-, bezpera.

– **Eta, etxeetan afaria egiten zen Eguberri-bezperan?**

Bai, bai, pero... familie, familie bakarra.

– **Bazen zerbait tipikoa edo?**

Zenbait etxetan bai, nere itxan etze, e... itxean tze... afal, afal pixko bat aundie, eje!... an antz, auntze, auntze bat, prestatzen tze... auntze o ardie o arie o... arie? bera da, ‘cordero’, no? arie.

– **‘Aharria’ es el mardano, el carnero...**

Y un animal así, prestatzen tze, te gero? pues, afari ederra⁸⁸, eje! famili bateko...

– **Eta, hasteko? bazen ohitura, aza edo azalore edo zopa edo...?**

A!... bai zopa, sopa o... berdure, aza. Ta gero, gero... ori, pella.

– **‘Coliflor’ ezta? ‘pella’ (...). Eta, gero, postrea?**

Bai, postrea bada, esto, naran-, naranja, trontxa, trontxa-xegarra. Segarra?... como es, errie da... el pueblo es de árboles de manzano, de nueces y de eso, ortaiak nai ginduena.

– **Eta, konpota jateko kostunbrerik ez zen?**

Ez, ya ni... atera, atra ni...-tzelaik, atra nitzelaik, ya... asi zere, asi zere... iten konpota, beño nere gaztëan? dena enaiz oroitzen, nere... nere itxan, etze, etze in, etze iten... xagarra, eta an... punta-punta, de... la manzana, de la naranja... Y de plátano entonces se veía muy poco allí.

– **Eta, zer bertze erran duzu? nuez?**

Nuez.

– **Eta, horri nola zaio euskaraz?**

Etxaurre, eltxaurre... bai. Una fruta muy... a mí me agradaba mucho, había que romper con... martillo.

– **Zerekin puskatu behar zen?**

Mallu betekin, o... vamos, con un palo... con lo seco, encima de otro palo, y allí... romper.

– **Eta, edateko, zer edaten zenuten afari eder hartan?**

Ardoa; bueno, ardoa... tipiko, Eguarriko... Eguarriko, Eguarriteko, tipiko, je! edatëa.

– **Egun hartarako guardatzen zen ardo onen bat?**

Bai, bai; etxetan iten tzute, iru edo lau etxetan, iten tzute etxan, bai; bazuzte ardantze, ardantzeak.

– **Bai, e? bertakoa, Ilurdozko ardoa...**

Bai.

– **Ona zen?**

Bai, gorki ona.

– **Ze kolore? gorri, beltz edo xuri?**

Una mezcla.

– **Gorri edo? ardo gorri naparra?**

Bai, pero, a mí me agradaba mucho, era... así, un poco picante?

– **Eta, hori nola erraten?**

E... pikante pixko bat.

– **Eta, zenbat gradotakoa zen? fuertea zen? ez...**

Bai, auniz fuerte; había... había que ir con cuidaö, pues si... si uno tomaba un poco... ¿vaso y medio? pues ya, ya...

– **Igaten zen pixka bat burura?**

Bai.

– **Eta, zuek gazte zinetelarik, aitatamek ez zuten nahiko zuek ardo edaterik, edo (...).**

No... no miraban mucho, no; ellos sí, tomaban un vasico? y los... los hijos también otro vasico.

– **Erran, erran euskaraz...**

Pues... artzen bagintue, bagindue... baso at, baso at eta, basu te erdi... vaso, vaso y medio, y ya... ya se subía a la cabeza.

– **Kontuz ibili behar zen. Eta, gero, kantatzen zenuten?**

Pue! gutti! pixko bat, e... una docena de mozos que éramos, todos, así, trabajadores del campo...

– **Bai, eta zer kantatzen zenuten?**

¡Ah! cosas de, oídas a los antiguos.

– **Billanzikoak ere bai?**

Poca cosa.

– **Oroitzen zara?**

Ez, alguna palabra, pero no.

– **Zer, zertaz oroitzen zara?**

No, no puedo decir... ¡no puedo decir!

– **Zure aitak edo amak zer kantatzen zuten? edo...**

E! nere anaiak, nere anaiak eta... bertze mutil pare bat, eje! casi todo, erriko... gazteak? eta, guti, gutti iten tze; juaten ginde etxes etxe, maten tziguten... kolazio puxko bat? ardoa? ta turrone? to! je!...

– **Turrona ere bai, e?**

Bai, pixko bat, ordun... kolazioa erraten züten.

– **Eta, kantatzen zitzaion Jesus haurrari? edo Amabirjinari, edo?**

Nere, errien? ez. Un poco antes de que, cuando yo era niño, me acuerdo que... sí, había unos mozos así de, que... que estaban ya en la quinta?

– **Eta, haiek bai? kantatzen zuten?**

Aiek... euskeras, bai. Eta... tze... kantu onak! neri, kuadratzen tzidere neri, beño enue ikesi goañik, beñ ere!... bai; eta ala pasatzen gindue Egoarrie. Gero? akatzen... tzelaik ure? joaten gire, (zuzenduz): juaten gine, bako txak bere itxera, eta... lo itera; ya... goizeko... goizeko amar edo amekak o, o amabiek... bazkaltzera joateko, tortzen tziren... ama edo aite edo, ya... ordu-ordua zelaik? deitzen zigute.

– **Eta, kolazio horrekin ematen zizueten turronea, nongoa zen? herrian egina edo Iruñean erosia?**

Iruñen; Iruñen, Guarten... bueno, casi todo. Había dos, Uger-, Ugerten ba-, bazire... bide o iru etxe, saltzen, saltzen tzute. Eta an, an...

– **Erosten zen...**

An erostzen tzen. No sé cómo le nombraban, por libras o por... tablas, no sé, de todas maneras, una tabla o dos tablas, un tanto cada tabla.

– **Orduko turronea ‘casero’ izanzen zen, ezta? ‘royo’ eta gisa horretakoak...**

Sí; a! turronea... gorri bet? gor-, gorki ona, ona ze. Zurie?... e, zurie ere iten tzut-, iten tze zurie, beño ez, ez e... etzaki-, etzakigu kuadratzen zurie; iten tze... agoan? pasta bat, pasta bat! eta... preferíamos...

– **Kuadratzen zeikizue, gustatzen zitzaizuen royoa?**

Gorria, gorrie, bai. Eta... ala, ala pasatzen gindue Eguarriek, Eguarri-egune, fest’egune, eta ere, gazterie... ederra, ta bakotxak bere etxean.

ZUNTZARREN ~ARRIASGOITI~

Berriemailearen daturik gabeko
artxibo-orri batetik ekarria

Ohar pareia Eguberrietako giroaz (1985) ◀×

1 - Eguberrietan, antza, *Albada*. Tocaban por la mañana txulubita y tambor.

2 - Errege-egunean: Se repartían cartas, a ver quién salía rey. Salían con esquilas y se echaba un tiro desde el balcón, gritando: ‘Viva el Rey’.

ORONDRITZ ~ERROIBAR~

Faustino Campos Exposito, 1894
guraso ere herri berekoak

Eguberrietan kantatzeko ohiturarik ez (1985) ◀×

– **Eguberrietan edo Urteberriz edo, ez zineten ateratzen kantari?**

Ez, ez, ae(k) t'akatu, emen eztuzu... be! Oi zenbait erritan aitu u(t) pa nik eta; oik eta... emen, Mezkiizko ta alde ontan orai, or, oetan, or...

– **Horietan bai?**

Bai, oetan bai; gañeakoan emen eztuzu ta.

AINZIOA ~ERROIBAR~

Tomasa Villanueva Larrey, 1915
gurasoak ere, biak aintzioarrak

44. Aintzinoa: Gabon-gaueko enborra (1989)

– **Eta, Eguberrietan ez zineten ateratzen etxez etxe?**

Ez, ez-ez-ez; la noche... ¿de Navidad? y este año oí en la radio, o en la televisión. Mezatik... ¿de la misa del gallo, cuando veníamos? aitak, me acuerdo de una vez, el padre, todos teníamos que subir una leña, arriba, y en la radio dijo, hablando de otros países, dijo que hacen eso, una leña, teníamos... pa calentar al niño Jesús.

– **Egur horrek nola zuen izena?**

Mmm... eztakit.

– **'Subilaro-egurra' edo?**

Eztakit.

– **Ez zara oroitzen...**

Ez, ez... y no sé si he oído tampoco.

(Senarra): Se solía llevar la mayor leña que, gaur egun (...).

¡No! nosotros la mayor no, ¡hala! ¿cada leñica hay que llevar arriba? mira, de eso me acuerdo, del padre, pa calentar el niño Jesús.

(Senarra): En Burutain, era costumbre la leña más grande que había.
Guk? allí no, lo que es.

(Senarra): Pero grandes, grandísimas.

¿Una leña abajo? y... coger y... arriba.

45. Aintzioa: Errege-eguneko karta-jokoa eta zintzarri-jotzea (1989)

¿El día Reyes? pues echábamos... el otro día ¿quién me preguntaba? o Víctor era. El día de los Reyes se echaba...

– **Errege-egunean?**

Errege-egunean, plater bat erregeindako? ta bertze plater bat erreineindako, pa... ‘la familia’, no sé cómo...

– **Familia...**

Familia, denak, plateren, ba... errege, el rey de espada, ¿cuando salía? pues aquél era rey, y ¡hala! coger los cencerros y a las ventanas.

– **Eta, ez zuten erraten ‘Vivan los Santos Reyes’?**

Sí, ¡viva el fulano rey! el que había salido; el de mi casa? de Víctor era, sí. Y aún le dije yo, estos, como eran más elegantes, esos salían y igual, dos tiros. Eso, eso había en Navidades y eso se hacía. Otra cosa no, así que... de eso nada. Ahora, venían parientes, se ajuntaba el segundo día de... Navidad, San Esteban es el patrón de allí? y venían, pues de los pueblos, gente, solían venir.

ESNOTZ ~ERROIBAR~

Lorenzo Bizkai Erro, lehen aipatua

46. Esnotzen, Urteberriz, ospakizun gutxi (1988)

– **Eta, hemen, Urteberriz, ateratzen zineten kantari?**

Beti, pixkat bai, pixkat, pero gutti!... gutti.

– **Zer egiten zenuten hemen?**

Orduan? ordian, orduan, etzen, etzen, lana! lana! lana! lanëan! beti lanëan! eee! dibertitzen? ja ere, ja ere. Iendetan, pixkat bai, partida bat o bida, muslari, mus... musra. Musle, bertze gañerakoan? ja e, ja e.

– **Baina, Urteberriz edo Eguberrietan, ateratzen zineten kantari edo?**

Ez-ez-ez-ez, ja ere, ja ere... emen ja ere, ja ere; fiesta San Martin eunëan? pixkat, itz egitten al, gañerakoan? ja ere.

AURITZ

Micaela Larrañeta Iturri (M), 1900, lehen ere aipatua
eta bere ahizpa Juanita Larrañeta Iturri (J), 1904

47. Auritz: *Izar eder bat degu Gabon-kantaren hondarrak (1985)*⁸⁹

M: Ai! nik, nik oai pena aundia, baña...

– **Denbora hartan nola ateratzen ziren?**

J: Pues... esto, nola?... pa las pieles ¿cómo se dice?

– **Larrua?**

M: Larrua, bai! larruekin.

J: Ta berdin, zu larrua? ta gero albarkak? ta... tanborra? y, ta faten tziren? ta... kantatzen dute? ta gero...

M: 'Egu? egu... jaio baita, gure...'. Nik badakit euskarazko... nola, nola da? badakit nik bat, euskaraz... 'Beleneraño, salto ta brinkoz egiñez'.

J: A! eso es de un villancico...

M: (kantuz)

Guazen, guazen, Beleneraño

Salto ta brinkoz egiñez

Ai! aurtxo politto

Grazioso edertxo

89 Kanta hau, agian hain zabaldurik ez dagoena, Oreretako Ereintza Elkarateak 1999an plazaratu 'Olentzero' diskoan aurkitu dugu. Micaela Larrañetak kantaturiko zatia honelakoa da diskoan: *Goazen, goazen, Belenera / saltoka brinko egiñez / Ai! Haurtxo politxo, alai ta edertxo / ikusiko ez dana hura bezelakorik / hura bezelakorik.*

Ikusiko etzaurade, zelakori(k)
Ura bezelakori(k)

J: Yo no sé si dirá bien, e?... Después ¡siempre! sí, pero ahora eso no; ahora que, cantos en la iglesia, en los oficios, siempre. Más que en la Aezkoa.

M: (kantuz berriro)

Jesus, nola jaio ura
Portale batean
Jangoikoa zeruan
Pakea lurrean

M: Eztakit nik.

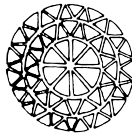
- **Bai, ongi, ongi erran duzu. Orain, erran ezazu lehen bezala: ‘Guazen, guazen...’**

M: (kantuz oraingoan ere)

Guazen, guazen Beleneraño
Salto ta brinkoz egiñez
Ai aurtxo polittxo
Grazioso edertxo
Ikusiko etzalaugare zelakori(k)
Ura bezelakori(k)

J: Eso yo no sé si dirá bien, o si estará...

- **A! bai polit, bai polit, e?**

AURITZ

Margarita Irigarai Errea, lehen ere aipatua

48. Errege-egunaren bezperako zintzarri-hotsak Auritzen (1985)

– **Hemen, Urtezaharrez edo Gabon-gauean, ateratzen al zineten etxetik kantuz edo limosna eske edo?**

Ez-ez ¡qué va! ez-ez.

– **Eta, zenzerradarik edo, ez zen egiten? Errege-egun bezperan edo?**

Bagine...-zen, t'egun, Erregen... egun bezperan? bai, been zenzerroak, bai. Yoaten tziren... karrikatik; karrikatik, meza ondöan? gero, arrosario-ren ondoan? lenago etzen meza. Arrosarioen ondöan? yoaten tziren? aur guziek, zenzerroki.

– **Eta, zer egiten zuten?**

Karrikatik e... goiti ta beiti? ta... yotzen zenzerroa; biba? eztakit nola erra-ten zuten: 'Vivan los Reyes Magos' o eztakit zer.

– **Eta, nola erraten zuten, euskaraz ala erdaraz?**

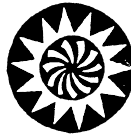
Ai! nik?... erdaraz.

– **Bai? 'Biba Erregeak' ez...**

Ez! ez-ez-ez.

– **'Vivan los Reyes magos' edo 'Vivan los Santos Reyes' edo...**

Oixe, oixe: ¡Vivan los Reyes Magos!, oixe da, e? bai, baño euskaraz ez, ez naiz oroitzen emen, e?

HIRIBERRI ~ARTZIBAR~

Ambrosio Usoz Imirizaldu⁹⁰, 1901
guraso biak *irabertarrak*

49. Eguberrietako festa-giroaz Artzibarko *Iraberrin* (1981)

– Eguberrietan zer egiten zen?

Egurrietan? pues, beti... zerbait ola... berria kartzen tzen o... o ollasko zenbait o...

– Haurrak etxez etxe ateratzen ziren? kantuz edo?

Bai-bai, aurrak eta... mutilak ere bai, ya... artu faleak, aldiro? ta...

– Faleak?

Faleak, bai, zentzerros, ejejejeje! ta... karriketari, arroituka bazter guzietan? iten tzu, iten ta... gauza ederra! bakizu, alborotatu denak, eta orixe iten tzien, tiroka ta...

– Kantatu egiten zuten?

Bai-bai... ba! etxetan kantatu... tabarnan, eon nai, baña... kuasik itxe guzietan... yokuan t'aitzen tziren ta... anitz, anitzek e... itxe ateti bestera joaten tziren, aixkideak... yokura, ta ola? a! Olaxe, e! cosa... gauza ona, zen, denak elkarrekin or juntatu ta... yostatzen tziren.

(Emazteari): Ya ha tocaö misa, e?

(Emaztea): ¿Cuándo ha tocaö?

Hace rato.

(Emaztea): ¿Ha tocaö?

Sí. (Guri): Zuk aitu uzu? ni(k) pai.

– Eta, haurrak, etxeetara joan eta kantatzen zuten billanzikoren bat edo?

Ba-ba, ola... elizako kantuak.

– Euskarazkorik bai?

Uskaras ez, eztut ikusi nik uskeaz, kantatu batre; ya ene... gazte-denborako o? ya an... asi ziren? ya gazteriak e... yardukitzen tzin e... españolez, ta

90 Jaun hori artzaingoan aritu zen zenbait urtez Kalifornian, Iparraldetik joandako lagun batzuekin harremanetan, eta horrek eragina izan zuen txikitan ikasi mintzairan.

zarrak, denak euskaraz, ta or naasi. Musean ari balin baziren ere? batzuk uskaras ta besteak e... erderaz, aitzen ginen ordue(n), yokuan.

– **Baina, herri askotan, nahiz euskara galdu den, Eguberrietan, etxean aditurikoak kantatzen zituzten...**

Bai, bai, klaro, klaro, klaro. Uskaraz ez, eskeraz ez tute... batre, emen ez... ez-ez; ene amitxik, arek e... euskaraz, e... orazionea eta, orazioak eta denak iten tzitin euskaraz, etzekien batre españolez, batre.

– **Hori zeinek? nork?**

Ene amatxi, amatxi.

– **Aitaren ama?**

Aitaren ama, bai... ta amaren ama ere bai, aek ere... etzieren, etzin uskara o... erdera iten.

– **Hemengoak ziren?**

Bai-bai; ba... aitain amak in tzin itxe au, ta... amain amak beste... orrek, aien etxëa, in tzuten.

ARRIETA ~ARTZIBAR~

Saturnino Etxamendi Larrea, 1901

ama: Arrieta / aita: Hiriberri-Artzibar

50. Arrieta: Eguberrietako kanta (1981)

– **Eguberrietan kantatzen zenuten euskaraz zerbait?**

Ni... justo-justo oroitzen naiz zerbait: 'Jaiki, jaiki artzañak, ernatu goizean, Belengo ziudadean Jesus, Yesus jaio da ta. Eztuzie jinestatzen ikusi artean, antxen deskansaturik, zure triste ori'⁹¹. Y no sé, alguna cosa así era.

- **Eman, eman berriz, ez baitakit ongi konprenitu dudan eta, nahiz hemen geldituko den, berriz ematen baduzu hobe, seguroago izanen da.**

91 Buakaera bitxia hauxe. Tamalgarria handik lau urtera gabon-kanta bera berriro kantatu zigunean zalantza hori ez argitu izana.

Jaiki, jaiki artzañak
 Ernatu goizean
 Belengo ziudadean
 Jesus jaio da ta
 Eztuzie jinestatzen
 Ikusi artean
 Antxen deskansaturik
 Zure triste ori

No sé, algo... lo he cambiaö, e?

– **Kontxo, oso polita da... eta bertzerik ez zen?**

Yo me acuerdo justamente... bai, baño, justo-justo oroitzen naiz, artzaëak? juaten tziren? mezara? eguerdiko... o gaberdiko mezan? altxinarruekin tä...

(Emaztea): Espalderoa.

No es, no, no, no; ¿cómo le llaman al zamarro? zamarruak? ta... bere gorro... aundi aetai?

(Emaztea): Zorrona...

Ta abarkekin? ta axuri zenbait ola... besoan? niñori gan, aurrari adoratzera, a Jesús, a adorar.

– **Muin ematera, edo matto edo muxu edo... nola erraten da?**

Apa ematera. Fiarki pollita eiten zute orduan; gero ya... galdu ze dena, galdu zire.

51. Arrieta: Eguberrietako giroaz berriro (1985)

– **Eguberriz kantatzen zenuen oso billanziko polita; ez dakit lehen-goan ongi harrapatu nuen...**

‘Jaiki, jaiki, artzaña, ernatu goizean, Belengo ziudadean Jesus jaio baita –o ‘Jesus jaio da ta’–. Eztuzie jinestatzen ikusi artean, Belengo ziudadean Jesus jaio da ta’.

– **Polita, e? hori non ikasi zenuen, herrian?**

Gaberdi egunëan? Erre(g)e... egunean...

– **Zuk norengandik ikasi zenuen?**

Zarrak ta, guk ere ikasten gindien, zerbait; denok elizan!... ja! gora!

– **Artzainak joaten ziren?...**

Larruekin, bixkarrëan?

– **Haurra adoratzera?**

Ta, axuri batekin? ofrezitzera... beee!

– **Polita izanen zen, e?**

Bai, bai; artzaëak lemixiköak, adoratzera.

– **Eta, non egoten ziren artzain haiek?**

Elizan.

– **Bai, baina non egoten ziren? oihanean edo?**

Erriko artzaiak, beren... zonbrero aundi orrekin, dena, ongi bestituik, kanpoan bezala. Gero, abarkak, pealeak? denak uales inguratuik? juaten zire? bere axuriek? ofrezitzera... beee! beee!

52. Arrieta: Errege-egunez (1981)

– **Eta, Errege-egun bezperan ez zen jendea ateratzen?**

Etxean, kartak... botatzen tzire, maëan, familia... bildu an, korroan? ta: “Alo! ya nor... atratzen den erre(g)ea!” “Au, Jangoikoidako, lenbizia”.

Gero? aitatxindako, amatxindako, aitendako... ola nue. Obenean, aur xipien-txipiena? erre(g)ea!... Gero? leora edo balkonera atra ta: “Fulano rey! aitatxi rey!”... ezkilak artu ta, faleak, ta rrr-rrr-rrr-rrr... bertze... etxeta ere igual, denak: rrr-rrr-rrr-rrr...

Aspaldi galdu zire festa oiek. Orai... bakotxak beretako eta etxeko afanak eta... adios!

ARTOZKI ~ARTZIBAR~

Casimira Melero Ripodas, lehen ere aipatua

Errege-eguneko oroitzapenak (1987) ❖x

’Viva Reyes’ esaten omen zuten eta, ondoren, ezkilak jo eta leihoetatik tiroren bat bota ere bai.

GARRALDA ~ÆZKOA~

Juana Iturri Maisterra, 1926

aita: Garralda / ama: Aria

53. Garralda: *Eguberri, Eguberri izeneko kantaren ingurukoak* (1991)⁹²

– **Etorri nintzen egun hartan kanta bat edo, bazenekiela eta...**

A! ni, fan nintze... boda batra, denbora batean, eiloba baten bodan, egon nintze ta an nintze... Urtetxarra o, an tta, atratzen niz guti bea! ta ezttait. Bai, te orai galtze, e... ta biereuna pues, lemixkoa? pues atzendu zaida, orduan... man nako puxkat? eta, urraran egun bezala bea bai, ezta? badu len bi ilabete ori? bañe klaro, leitu nio... klaro! orai, pues eso, nik, izan banu emen papela? baia, eztut papela, e? naki nik dena.

– **Zein kanta zen?**

‘Eguberri, Eguberri’; orai... dute oitelauean:

Eguberri, Eguberri
Gau dela Eguberria
Guzien Jauna jaiο beita
Dugun alegerean
Eguberri gabean
Gabaren gaberdikoan
Mutiko eder bat jaiο baitze
Beleneko bidean

Beleneko bidean
Zure luriaren andia⁹³
Zere entzun baitze, jaiο baitzen
Jaun andi orren Semia

Amari zaio Maria
Beti birjinik erdia
Eta Jesus seme orri

92 Honen antzeko bertsiο bat Azkuek eman zuen (*Euskera* 1927, 234 or.).

93 Hemen, ustez, ‘Zure doaien andia’ behar genuke.

Zeruan izen emarra⁹⁴
Lurrean eskribitua

T'erien duu t'erien duu
Guzien Jauna Belenen
Guazen guziok Belenera
Jaunaren⁹⁵ adoratzera

Aingiru ederrak sousten dira
Zeruetarik lurrera
Bere-bereala joan bali(r)ã
Judeako errira

Galde egñez
Galde egñez
Zer ote den
Nor ote den
Gure Errege jaioa

Irur erregek ein ziote
Jaun andi orri⁹⁶ presenti andi bat
Bat orrek urra
Bertze orrek mirra
Beleneko intzensatuna
Guzien penitentzia

Erreger bat⁹⁷ ateratzen du
Ara goiti jenteri
Arrek e txutxa kuidatuen du⁹⁸
Irur erregeak Belena
Irurak junto sausten dira
Jerusalenen barrena

94 Berriemaileak, beste une batean, *emarra* desegoki honen ordez, *emana* kantatu zuen.

95 *Jaunanen* aditzen uste dugu hor.

96 Berriemaileak, errepikapenean, *Jaun orri* kantatu zuen.

97 'Izar eder bat' behar luke lerro horrek hasieran, Azkuek eta Aita Donostiak bildurikoei kasu eginez, baina lerroaren beraren bukaera eta hurrengo biak ere ilunak iruditzen zaizkigu.

98 Aita Donostiak honela dakar lerro hori: 'Artzek xuxen giatzen du' (OC, VII, 393).

A ze illuna⁹⁹ garbirik
 Zeri on baten ordikan
 Nolako itzak Jaun andi orre(n)
 Semiak...

Aniz puxka, e?

– **Puska ederra! handia egin duzu. Eta erran duzu ‘hiru erregek eman diote’, ezta?**

In ziote, Jaun orri presente andi bat; bat orrek urrea, uno de oro, bat orrek urra, bertze orrek mirra, de plata (!), y la otra de incienso, intzensasuna. Es muy bonita esta...

– **Baina, Aezkoan, ‘egin ziote’ baino gehiago erraten da ‘egin zakote’, ezta?**

Ba, eztagit e... ‘ein tziote’ da, naski, obeki da.

– **Bai? eta ‘egin zakote’ ez?**

‘Ein zakote’ ezta polit-polite, e?

– **Ez da polita? baina gehiago da Aezkoakoa ‘zakote’, ezta? ‘ziote’ baino, ez?**

Uum! ta eztaít, badire erriak, e?

– **Bai?**

Bai, Aezkoa eztute denak igual elekatzen; Auritzen, oiíi.. Iriberrin bea? ze trošköa(g)o, uskaran... etze ein polita nola Garraldan.

– **Garraldan, politagoa?**

Diferente da bata bertzera; ta Pedrokin¹⁰⁰ ze eitten duzu?

– **Pues egon nintzen arratsalde batez...**

Arek akaso bazakie eusk-, agoan bazakie arek e...

– **Bai, bai; a! billanzikoa? ez dakit, galdeginen diot, galdeginen diot.**

Arek badaki tseguroa ere, igual... dena osoa; orai urte batzuk? bereaki osoa, ta jende ebek, e... bear du ikesi, e? ak, imini zute. Bea gero zer in tzute? gaek, gazteak tzire? gustatu ein zute, bea abek kendu ta fuera, ta nik, gero... badakizu.

99 Yeismoa agerikoa da hitz honetan, ‘illuna’ idatzi baldin badugu ere *iyuna* aditzen baita. Hurrengo lerroko *zeri*, azkenik, ‘zeru’ izan liteke, agian.

100 Pedro Lerindegi izeneko bere herrikidea, behin baino gehiagotan ere galdekatu genuena.

– **Inor egona da lehenik zuri billanziko hori hartzen?**

No, ez-ez-ez! nik erraten dut ene, nere semeek, etxean, etxean, semeek, nik kantatu ta aek artu, baea gero kendu zute ura. Ni orai fan banitz e... orai akaso no, kanbiatu ute bai, ere, erria... juan banitz orai nik e egun geitan ta alan aitu...

– **Berriz ere oroitu, ezta? berriro errekuperatu, ezta?**

Ta... ya? dena, rekuperatuko nue dena; ta gero azkenean da...

Baratzian belarr on
 Gabak eman du laur oron
 Gu bagatza gemendik eta
 Jaungoikoa(k) tiziela gabon

Y a la eso? empiezan a tocar el tambor, pa-pa-pa? y la dueña baja con e...

54. Garralda: Eguberrietako enborraren aipamen laburra (1991)

– **Zuk kantatu duzu billanzikoa, baina zer egiten zen egun hartan?**

Pues egun gartan? e... etxean, pues, iten due, ardi bat iltzen due, e? etxe-koa, ardiek, iltzen due ta... prisaka porke, mutikoak pasten tzire... ama-bi t'erditik? oron bata ta, gure etxean; pasten tzire gutartetik? eta ematen tzute buelta bera.

– **Kantari? kantuz eta?**

Kantus! etxe guzietan kantatzen zute!

– **Mutikoek bakarrik? edo...**

Ez-ez-ez, mutikoak bakarrik kantatu, mutikoak bakarrik emen tzire.

(Senarra): La leña se metía en el rescoldo, así.

Bai, ta len, botatzen tze autsa, autsa; badakizu ze den autsa?

– **Bai.**

Bueno, ta amak artzen tzue pala? klaro, pala batekin eiten tze gau, pala batekin, ta eiten tzue: 'Jaungoikoak parte, Amaberjina bezte ainbezte, infernuko etxea batre'.

ARIA ~AEZKOA~

Florentina Maisterra Berruezo, lehen ere aipatua

55. Aria: *Subilaroa*, Gabon-gaueko kanta, danborrak... (1985)

– **Eta, Eguberrietan? Bazkoz?**

Eguberrietan? e... leno bazire tanborreroak, orai batre.

– **Eta, kantatzen dute haurrek, etxerik etxe?**

Bai baia, eniz oroitzen.

– **Billanzikoak eta?**

Ba, bai, ta erriko zarrenak? ta nik e etxean.

– **Zer kantatzen zuten?**

‘Eguberri’ oik kantuan, badira Eguberri eguna? kantatzen dute...

– **Nolako kantak dira?**

Ba, ezpeiniz oroitzen ni.

– **Bat ere ez? daus ez?**

(Berriemailearen seme Juan Javier): Galdetu zenion?

‘Eguberri eguna, an dan da, Jaunaren... eguna, jaio da beita...’ ya orei enitz oroitzen.

Eguberri, Eguberri

Eguberri eguna

Jaio da beita...

Jangoikoa? eztakit nola den. Gero:

Etxe gontan iru lego

Irurak inguru ertsirik

Eztut oroitzen nola den,

Etxe gontan laur ardi

Laurek zortzi bearri

Egundaino ez niz izan

Orai bezein egarri

Ta allegatu ta edatera. Ta an gero? andre, etseko andrearí ere kantatzen dakote; ori eskalerean kantatzen tze; tranpa aundia ze ta, sukaldea ertsirik, ta gero, kantatzen tzuteleik? yotzen zute ataria? ta idekitzen tze? ta orduan, izigarriko su andia, ortako da Subilaro, la Nochebuena, una-una fogata grande, por eso es el, el día de Subilaro ¿sabes? y en la cocina se calentaba aquellos tambores, templaban en la pared... ¡una cosa muy bonita!

Iban con zurronek, y a ellos también les dabas dinero, nueces y... pasas y cosas de Navidad, y yo no, no sé, no; era muy bonito, pero ahora dice que ya no hacen nada. Pero hay alguno que se acuerda de todas esas canciones, y me dijo que ya me traería, pero no me han traído.

56. *Aria: Subilaroa, Gabon-gaueko kanta, danbor-hotsak berriro* (1991)

Etxe gontan iru leo
Irurak inguru ertsirik

Tres ventanas, y luego:

Etxe ontan laur ardi
Laurek zortzi bearri
Egundaino ez niz izan
Orai bezein egarri

Y pegaban con el tambor, con el tambor la puerta y...

– **Jo egiten zuten?**

Sí, sí, ori erraten tzute? tanborra ya, tanborra badakizu zer den, makil batzuekin yoten tzute? ta gero, an egoten, t'edan ta, etxes etxe ibiltzen tzire.

– **Bai, hori Eguberrietan edo?**

Eguberrietan, bai; ahora eztute eiten daus, gori pena! Kostunbre bat ze? Eguberrien... ori, 'Subilaro eguna' erraten da a la Nochebuena, Subilaroa ta, izigarriko e... sua eiten tze, ortako ze Subilaroa, egurra aundiekin ta bero-beroa etxea ezartzen tzen? mutilak... yoaten tzireneko. Orei akabo dena.

– **Etxe guzietan egiten zen?**

Bai-bai, erre, etxe guzietan pasatzen tzire, beren tanborrekin.

– **Eta, hori kantatzen zuten?**

Asko luze da! gauzaleok... Ori, badakizu nork yakingo duen? Garraldan badakite ori, ori akaso bazakien Alamus eta, Mandizut¹⁰¹ ere akaso bada-ki, Garraldan ere oso, oino, beranduo ere? kantatzen zute Garraldan, ta Arian utzi ze! be! utzi e... gerran, il tzire asko? ta gero, gazteria etze... yoa-ten dira kanpora ta ezta erriän... orei akaso badira geëo Gareban... ta guk, badakizu, aita ere, aita bakarrik? gerrara eman zuztel(e)ik, mutil guztiak? eta gu, bi alabak an, kanpoan, lanean aiteki.

57. Aria: Gabon-gaueko oilar-mezaren eta afariaren aipamena (1985)¹⁰²

– **Eta, Gabon-gauean egiten zenuten enborra erre? edo ez? zuek, neskek...**

Gabean, ze? Subilaro-gabean?

– **Subilaro-gauean, hor.**

Subilaro-gabean? ez, gazteenak e, balin bazire bai, baia, ba! gu, guk ez-tuu, ez ginue gazterik ere, erriän ezta gazterik. Ba, Garraldan bazire, bai, ematen bazute, e? ... etxaurrak eta, len ezpeitze turronik eta daus e, nee denboretan an.

– **Adibidez, han, Subilaro-gauean zer gauzak jaten zituzte?**

Subilaro-gabean? pues...

– **Arraina, ez bazegoen arrainik eta, zer gauzak?**

Oillaxkoa ta, gero, tenore ortako asten dira tzerri iltzen ere zenbeit, baëa, oilaxkoa? eta akaso ardi zenbeit; ta, oi beti, oilaxko ta... aldiro, azuria ere bai, balin badu norbaitek, erosten tzen.

– **Eta, barazkiak edo...**

Zer da barazkia?

– **Verdura.**

A, ore? aza; aza ta...

– **Orduan, xan eta edan franko, ezta?**

101 Ustezko bi izen horiek izengoitak ote? inguruko zenbait laguni galdetu eta ezezagunak egiten zaizkiela erantzun baitigute.

102 Testu hau eta hurrengo berriemailearen seme Juan Javier Iturraldek bildu zituen.

Ta mezara yoaten tze, Sunbil... gaberdiko mezara.

– **Bai? herri osoa joaten ze?**

Ba! erri osoa, nai zuenak, yada an. Yoaten, etxe guzietatik norbeit, ta gero mezatik atrata? akaso egiten tze txokolatea edo etxen...

58. Aria: Errege-egun bezperako karta-botatzea eta zintzarrotsak (1985)

– **Eta, Urteberria han nola ospatzen zen? Gabon zaharra?**

Gau zarran? eztaikit ni, eniz oroitzen, gau zarran e, dausik; Errege-bezperan eiten tzire, yokatzen tze ta eiten tzire erregeak, nori... kartekin ta nori tokatzen tzeon, erregea ta erreina? pagatu bear tzute txokolatea; bea... ba!

– **Hori nortzuk egiten zuten? haurrek edo mundu guztiak?**

Etseko familiak, etseko familiak.

– **Nortzuk egiten zituzten zenzerradak? gazteek?**

Mutilek.

– **Zure errian baze ohitura bat, adibidez e...**

A! gero? eitean tuzte zenzerradak, gure errian ez baea... Ireberrin ta eiten tuzte Errege-bezperan.

– **Bai? hori non?**

Ireberrin, ta gero, guk aitzen gindue... aa, gauaz? leora atra ta ekoa: bun-bun-bun!! ta, “Zer da ori? zer da ori?” ta, “A! Ireberrin eiten tuzte, Errege-bezperan, zenzerradak, oräi ez tute eiten, ez.

– **Eta, zendako egiten zute?**

Abiso bezala, Erregen bezpean? nik eztagit, zergatik eiten tzuten... kostunbrea, an ezpeitzire yoaten Erregeak? zer dakit nik zergatik? nik a, oroitzen niz, gauaz, atra leiora? ta, oi! a! izigarriko... alako azantsak eta, “Zer da ori? zer da ori?” ta, Ireberrin eiten tuzte, Errege-bezperan zenzerradak.

– **Eta, hain urrutira entzuten ze?**

Bai, yoaten baitira ba mendira! etzute eiten errian berëan, errira eltze, ekoa ellega tze.

ARIA ~AEZKOA~

Maria Maisterra Pedroarena (M), 1917

eta bere senar German Berruezo Maisterra (G), 1915

bion gurasoak ere ariatarrak

59. Aria: Gabon-kanta, Garraldan bilduaren antzekoa (1994)

– (Germani): Aber, arteka, ea asmatzen duzun pixka bat...

Gaur duu gaba, Gabona
Jaio beitze Jaun ona
Eguberri, Eguberri
Gaur dela Eguberria
Guzien Jauna jaioa beita
Badugun alegeria

Zere entzun baitzen
Jaio baitzen
Jaungoikoaren Semea
Amari zeizkio Maria
Beti birjinik erdia
Eta Jesus semea
Zeruan izen emana
Zeruan izen emana eta
Lurrean eskribitua

Eguberri gabea
Gabaren gaba erdikoan
Muttiko eder bat jaio beita...

Maria (lagunduz): Beleneko bidean...

Beleneko bidean.
Beleneko bidian
Beleneko bidian eta
Zure doñaren aundian¹⁰³

– ‘Zeren xin bāitze’?...

G: Zeren xin baitze, jaiο baitze, Jaungoikoaren Semea.

M: (lagunduz): Amari zeizkio...

G: Amari zeizkio Maria, eta Jesus...

– **Hori kantatu duzu. Bada bertze bat erraten duena: ‘Eridenen dugu, eridenen’?**

G: A! eriden, eriden, erien Jauna Belenen, gazen guziok Belenera, Jaunen adoratzera.

– **Eta, ‘Galdeginez, galdeginez, non duzie sortu berria’?**

G: Ez, gori ez.

– (Gauzak argitu nahiz): **Nola hasi zara? hasiera, ‘Eguberri, Eguberri’**

G: Gaur dugu gaba, gaur duu gaba, Gabona, jaiο beitze Jaun ona.

– **Zaude, zaude, zaude; hasi, hasi.**

G: Gaur duu gaba, Gabona, jaiο beitze Jaun ona. Eguberri, Eguberri, gaur dela Eguberria, guzien Jauna jaiο da beita, badugun alegeria. Ze’entzun baitze jaiο baitzen, Jangoikoaren Semea, amari zeizkio Maria, beti ber-jinik erdia, eta Jesus semea, zeruan izen emana, zeruan izen emana eta, lurrean eskribitua.

– ‘Eridenen’...

Eriden dugu, eriden
Guzien Jauna Belenen
Gazen guztiok Belenera
Aurraren adoratzera
Beleneko bidian eta
Ganbela illun batean

– **Orduan, lehen-lehenengo hitzak, zein izan dira? ‘Eguberri, Eguberri’ erran aitzin erran duzu beste zerbait: ‘Gau ona’ edo...**

G: Gaur, gaur dugu gaba, Gabona, jaiο beitzen Jaun ona.

– **Ongi; eta orain segi, orain kantatu gabe...**

G: Eguberri, Eguberri, gaur dela Eguberria, guzien Jauna jaiο da beita, badugun alegeria.

– **Badugula?**

G: Alegria, alegeria.

– **Gero, ‘Beleneko iria’?**

G: Zere entzun baitzen, jaió baitze, Jaungoikoaren Semea. Amari zeizkio Maria, beti birjinik erdia, eta Jesus semea, zeruan izen emana, eta lurrean eskribitua.

– **Zeren ‘zun’ baitzen?**

G: Zere(n) entzun baitzen... entzun.

– **A! porque se oyó...**

G: Bai, ‘entzun’ deitzen dute Frantzian, Frantziako uskaran, emen bano geio.

– **‘Entzun’ hemen ez da erraten? hemen, ‘aditzen’...**

G: Gek, emen? aitu, aitu, erdaldunok (!); Frantzian ‘entzun’: entzun diat meza...

60. Aria: Aipaturiko Gabon-kantaz berriro ere (1984)

– **Kanta horietaz oroitzen zarete oraino, e?**

M: Bai-bai, gor ta, pixkat e... je! eta oräi ze, e... aspaldiko urtetan etzute, etzire bate gala kantatu kuadrillak, gazteik eta bertzeik, ttikitan.

G: Badu... ba! gen ogeitamar urte beno geao txito dela apera, kanta au, kantu guek. Nik kantatu tut elizan, ta gero etxes etxe, etxes etxeño... le-mixko elizan.

M: Ze lemixkoik faten tzire... elizara? ta, gor kanta e, gorr eiten tzute le-mixko... ta gero sountsietan, kantatzen zute goi egu, zer eu? Zubilaro egu-nian, faten tzire(n); etxe guzietan o etxean e... sartu?

G: El veinticuatro de diciembre.

M: Sartu... etxe barnean? ta, goittira atra gabe bate? beittian, komuzki? oitalauean.

G: Izan bazako¹⁰⁴ gor bezala, lo etsi?... ojojo! kantatzen zute, ta gero pasten tzire sukaldera.

M: Gero pasten tzire, kantuak maten zuzteleik? pasten tzire sukaldera? ta, maten tzindie zerbeit? eta...

G: Limosna pixkat maten tze...

– **Eta, zer kanta zen? kantatu dugunetarik bat?**

104 *Izan bazako* hori bitxia iruditzen zaigu hor eta, geroxeago, ‘kantatzen’ idatzi dugun horretan, *kantante* aditzen uste dugu.

G: Bai, bai, ura bera.

– **‘Eguberri, Eguberri’ edo...**

M: Eguberriko kantu gue-, guetiarra eta an kantatzen tzutena. Nunbait apuntea ere bada etxi artan baia, Subilatiko deitzen ze. Akaso, bertzenaz gue apeza etorriko da eskura beña... Gur’o, mutiko zarrena jantzi, zarrena naski bakarrik ya, fan tze, gortaño, orei ya urtea; bertzek etziren izan ere.

HIRIBERRI, ABAURREPEA ~AEZKOA~

Juana Reka Arriola, lehen ere aipatua

61. Hiriberri: Eguberrietako giroaz zerbait (1986)

– **Gazte zinelarik, Hiriberrin, ateratzen ziren haurrak etxez etxe limosna eske edo?**

Bai, bai.

– **Eta, zerbait kantatzen zuten?**

Eguberriak, ‘Eguberri, Eguberri, gau dela Eguberri’... kantus! kanta! fareak, itzandi, fare andi batzuk.

– **Eta, zer-nola kantatzen zenuten?**

Eguberri, Eguberri
Gau dela Eguberri
Guzien Jauna jaio beizen
Guziez Jauna zurea

A! kantatzen tzute Eguerriak ta, biltzen tzute limosna, ta gero eiten tzute afaria, gaztek.

– **Eta, hemen, Abaurrepean, zer?**

Fareak, fareak zinturan...

– **Eramaten?**

Onek, telebisionean ere ikusten tut, una, ematen direla’re ba, bere fareki, fare aundi bratzueki. Gala faten tzire gaube, bai. Gauza goetas, Iriberrin, akaso obeki...

– **Nork erranen dit?**

Iriberrin... badira uskaldunak an; bada mazteki bat...

– **Hortaz aunitz dakiena?**

Bai, adin aniz duena, ta arek... Ermitakoan bizi da.

– **Ermitakoan?**

Ermitaköa, etxea deitzen da Ermita.

– **Han, Hiriberrin berean?**

Bai.

– **Nola du izena?**

Isabel.

– **Hark jakinen ditu gauzak...**

Nik beino obeki! nik beino o(b)ekiyän, totalean uskara guti elekatzen tze. Iten tze, gure... gure aita're, arrebak eta bai, beti, izatu tuu unidadea; gazteok, oi, gazteek ezta kite ja ere.

– **Zu hona etorri zinelarik, hemen gutiago egiten zen Hiriberrin baino, ezta?**

Bai, bai, gutiago, ya lo creo.

– **Aburregainean, berriz, gehiago...**

Aburregeinian yago, gan akaso geya(o) ere.

GARAIOA ~AEZKOA~

Eulalia Lorea Iturri, lehen ere aipatua

62. Garaioa: Eguberrietako giroa (1985)

– **Eguberrietan ez zineten ateratzen etxez etxe kantari eta limosna eske eta...**

Bai, bai, bai; pues kantatzen tzute mutikuek amabortz, amasei urte-taköak? beztitzen tzire beren... larru, axuri-larruak eta, kantuak, eta mazteki batek irakusten tzazke. Faten tzire egun multxu bates ikastra, etxe gartra, baia orei etxe gartan, arraza gazteik ezta iyor e.

– **Eta, ez zara oroitzen zer kantatzen zuten?**

Nik aitu nue baia enue konprenditzen; etxes etxe faten tzire, errondan, etxe guzia, eta... ogi txiki batzuk eiten tzire... 'ofrenda' erraten tzie. Ofrenda gaek, etortzen tzireleik kantatra? ematen tzae mutiko gaei, mas

kontent faten tzire ofrenda gaeki!... baia nik ez nue ikasi ura, solo mutikuei irakusten tzae, emazteki... abuela batek? bai... amutxiak!

– **Amutxia? hitz hori Zaraitzukoa da, ez? (galdera desegokia)**

Amutxia... uskaras ‘amutxiak’ deitzen tzire abuelak!

– **Bai? hemen eta Abaurregainean, e?**

Bai.

63. Garaioa: Errege-egunaren bezperako ohiturak (1985)

– **Eta, Abaurregainean ez zen kantu polit bat, Arantzazuko Amabir-jinari?**

Ez; bueno, baze? enue ikasi nik, baze kantua, Eguberrietan, muttiko amabortz urte, amasei, amazapi, emezortzi... tanborrekin ta... eiten tzute ‘Eguberri, Eguberri’, eta kantu pollita, baia, emazteki adiñetako batek irakusten zae, nik eztut ikasi gura, ez.

– **Ezta pixka bat ere?**

Ez, ez, batre... batrek ere.

– **Eta, Errege-bezperan sonatzen ziren zintzarriak?**

Pues, ibiltzen tzire etxes etxek! kantatzen... kantu guek, eta ematen tze ofrenda bat, eta arroitze batzuk eta gero afari bat eiten tzute, emazteki irakusten tzeetzen etxean¹⁰⁵, muttiko gaek.

– **Eta, sonatzen ziren zintzarriak edo?**

Ez, eniz oroitzen ya. Gori, gazte nintzelik...

– **Eta, ‘Viva reyes’ edo zerbait ez zen erraten?**

Erregeak ez... gori, gori berris, bertze, ori iten tzute baia bertze... gauza bat zegon, farekin ta faten tzire, ta ‘Biba Erregea’ et-eta, gero eiten tzute, etxe batean balin baze mazteki zar bat, ura Erreina, eta beste etx at, etxe batean, gizon zar bat? pues ura Errege eta, oi guek? eiten tzituzte karrikan.

– **Eta, nola faten ziren haurrak? limosna eske edo?**

Ez-ez, gor, gortan ez, gortan ez.

– **Hori, Gabon-gauean bai...**

Bai.

105 Azpimarratzeko moduko esaldia hau ere, sintaxia dela eta.

– **Baina, ez zara oroitzen zer kantatzen zuten...**

Ez, kantues eniz oroitzen.

ABAUREGAINA ~AEZKOA~

Emilia Bidondo Adot, 1909

ama: Abaurregaina / aita: Abaurrepea

eta bere senar Victoriano Zelai Bazterra, 1911

gurasoak ere, biak abaurrearrak

64. Abaurregaineko Gabon-kanta (1991)¹⁰⁶

E: Da, orroroso zarra ori!... bai, zaarra da! ta, fija zte, ene amak ere etzue ongi ikasi? eta...

V: Ta onek laetanogeita bi urte baitu...

E: Ta, lauetanoita bi urte ba-baitituz? pues fija zite, noizkoa den, gauza. 'Nora zoazen erran dezta-...'

– **Eta, Kixketekoak bi ziren, bi emazteki?**

V: Ez, ez! ilik daude, ilik daude.

– **Bi ziren? bi emazteki zahar?**

V: A, bi? bai, bi aizpa... bat Florencia ta bertzea Basilia.

B: Ta aek ere... pues eztakite, etzakite ongi, ez, ez-ez.

– **Eta, hori, kantu hori noiz sartu zen hemen?**

B: Gen? ooo, anitz... leeengöa!

– **Amabirjina Arantzazukoa ez baita hemengoa; norbaitek ekarriko zuen...**

V: Nik eztakit.

B: 'Nora zo(b)azen erran deztezu, Ander...'

– **Aber, aber, hasi, hasi...**

B: 'Ander Dena Maria'...

V: Asi, asi zan, asi, lemixkotik asi.

106 Desitxuratu samar iritsi zaigun Gabon-kanta horren berri Azkuek bere 1927ko lanean eman bazuen ere, oraingo bertsioa, duela urte gutxi, 'Ziorditik Uztarrozera... (III)' izenburuko gure lanean argitaratu zen.

B: Bai, nik e... guziak ezpalimadazkit...

V: Baia astea ere eztakin? nola asten den?

E: Bai, bat, badira bost klase, oai, bost klase.

– **Tira, hasi...**

V: Lauretanogeita bi urtetan ez... eztu kantatuko, pues amatxi gartakoak eta emazteki gaek? korrientiä.

E: Bai, ta orrek ere badaki, gutti bai, daonak:

Nora zo(b)azen erren¹⁰⁷ deztezu

Ander Dena Maria

Ni banaien Belenera

Beleneko irira

Beleneko irira y eta

(t)Seroren ospitalera

Ospitaleroak galdein zoute

Zue(k) nongoak zarate?

Kaminante batzuk giraden eta

Ostatu biar ginduke

Erien eta pobrerendako

Ospitaleroak girade

Zuek pobre zenbat zaraten eta

Alzina kamina zazie

Zori¹⁰⁸ aitu zuenian

Josepe xaunak

Nigarrari eman tzue

Ortxen goiti artzaiña tira

Gauzen¹⁰⁹ gu ere arara

Arara bidea luzea dago y eta

Erditzeko ere peligroa

107 'Erran' da hori, kantuaren bukaera aldeko *errenen* bat 'erranen' den bezala.

108 'Gori' behar luke horrek, antza.

109 'Gazen, goazen', alegia.

Ama Berjina erditten (t)sarri
Borda ireki batera¹¹⁰
Borda ireki bateran eta
Idi-ganbela batera

Amak Semea maiolatzen tzue
Arri otzaren geinean
Idiak atsaz berotzen eta
Mandoak ostiko emaiten

Idia benedikatu eta
Mandoa maradikatu
Amen, amen dela Jesus
Guzien Salbazalea

Zure izenean errenen dugu
Gogo ones abemaria
Bai eta're paternoster
Jauna dakigun balira¹¹¹
Jauna dakigun balira y eta
Bertze munduan gloria

JAURRIETA ~ZARAITZU~

Javiera Urralburu Migelena, 1906
guraso biak *eaurtarrak*

65. *Eaurtako* Eguberrietako kanta baten zatia (1994)

- **Eta, zure gazte-denboran ikasi zenuen kantuz, euskaraz?**
Kantuz erderaz, kantuak erderaz.
- **Euskarazkorik bat ere ez?**
Ez-ez-ez... kantatzen ginixun ta, sin embargo pues... erderaz.
- **Eta, Eguberrietan ez zenuten eta...**
'Eguberri' xinuen uskera, eta... kura ikasi ginixun.

110 Bai lerro horretan. bai hurrengo bietan, 'batean' behar luketela uste dugu.

111 'Balía' da hori ('baliatu', alegia), bai hemen, bai hurrengo lerroan.

– **Bai? zer zen? zer kantu zen?**

Bai, baia eztiakixut, atze ziaidaxu.

Eguberri, Eguberri
Gaur dela Eguberria
Guzien Jauna sortu da
Dugun alegriara

Kristo xin da mundura
Guzien reskatatzera
Guazen guziok Belenera
Jesusen adoratzera
Baiä, etxut ze... yakin izendu.

– **Kori solo? hori bakarrik?**

Bai, ejejeje!...

– **Eta, luzeagoa da?**

Eztiakixut segitzen.

– **Atzendu, e? atzendu zaizu...**

Ta gero, gero, atze ziaidaxu. Gero, 'Kristo x-?'; a! atzi're... at(z)irik dauzkat xa. Eta pollita zen, kura zera... eskribitrik pollita zen. Kura? uskeraz xinuen ta ikasi ginixun, baia baitzen kengöa, kengo uskerara. Xinuen kla-roago ezik berze koek.

JAURRIETA ~ZARAITZU~

Carmelo Krutxaga Esarte, lehen ere aipatua

66. *Eaurtan, Gabon-kanta jada ahantziarekin, kuestazioa (1989)*

– **Eguberrietan mutikoak elkitzen ziren etxez etxe kantari?**

Etxez etxe, bai; alporxa bat bízkarrean, ta límosna bíltra, bai.

– **Eta, kantuz edo?**

Kantuz, zombait kantuz.

– **Oroitzen zara zein kantu zen?**

Ez! orai ya ez, atzeri dut e geroztik, atzerik dira. Urte aniz dut, laurogeita laur...

– **Joe!...**

Laurogeita laur urte!...

– **Eta, hain majoa, e?**

Aaa! majo... ta... alde kartako... adintan? ní zarrena, berze guziak gazteago, bai. Enbídiara e dauko(t) orai nik, kantuz ikasi enuelako.

– **Bai, e?**

Bai, bai-bai... te kala.

– **Politak izanen ziren orduko euskarazko kantuak...**

Orai atzerik ddiaguk.

– **Atzerik, e? guziak?**

Bai, gutxi adi... eztut kasorik egitten orai nik! eee! te kala.

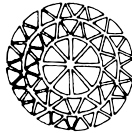
67. Errege-eguneko 'kabalgatara' *Eaurtan* (1989)

– **Natibitatez ateratzen zineten etxez etxe limosna eske eta horrela?**

Bai, bai-bai-bai-bai. Kori gendu da, orai duela urte gutti, ta korr eitte zuten, Errege-egunían, elkitzen ze kabalgatara, beztitrik, bi zamarirekin, ta faten zen karrikaz karrika... ermatra aginaldoa, ta apezak ematen zun kura. Egíten zuen, funzone bat, ongi, politta; orai batre... orai batre.

– **Hori Errege-egunean, e?**

Errege-egunian. Orai ez bata ta ez berzea.

ESPARTZA ~ZARAITZU~

Josefa Elizondo Balisa, 1892

gurasoak ere, biak *esparztarrak*

68. Espartza: Eguberrietan (1976)

– **Eguberrietan, haurrak ateratzen dira karrikara?**

Gerren batekin? txulen biltzeko¹¹²; zare bat, arroltzeindako, eta platillo bat, diruarendako, eta beztitrik... larrutan; a! ¿cómo se llamará eso?

– **Espalderoa...**

A! espalderoa, espalderueki, txikin, txikinak kala, guziek, espalderoeki ta makla bat. ‘Eguberri, Eguberri, kau dela Eguberria, Gure Jauna sortu eta...’, eztakit zer. ¿No he aprendido! mira, el nietico... ya sabe, sí, y Luis y... ¿mis hijos? los críos, los críos se han unido mucho.

– **Eta, (berorrek) erran du gerren bat eramaten zutela?**

Txitxen... biltzeko, txula-emate biltzalen.

– **Eta, ‘gerren’ zer da? gerren?**

Gerren? pues un... asador, bai. Askari gola, askari... pues, ongi! oraindako? ongi, perolekkoa egosi eitten txuu!... ejeje!

– **Eta, orain ere egiten da?**

Bai. bai.

– **Eta, nolako afaria egiten zen edo egiten da, Natibitate-bezperan?**

Pues... nai delaik, patzen dugu, iten arteo? beti, dixugu... abari xunto, beire. Ta kendi, aal duun? ta, meza... ollar-mezala.

– **Baina, galdetu dut zein eratako jakiak prestatzen diren, arraina edo konpota edo zer...**

Eee... pues, axuri, axuri... axuri ya hay, eta besugo... ta, ta eztakit; berdura, potajëa? pues, kardo. Ta, gero turrón? ta...

– **Kantatzen dira billanzikoak?**

Orai, orai, orai... axuri, xenbat?

– **Eta, kantatzen dira billanzikoak etxeetan? bai?**

Etzetan ez; elizan.

– **Karrikan solo...**

Ez, elizan solo.

– **Eta, elizan erdaraz...**

Elizan erdaraz.

– **Eta, berorrek karrikan euskaraz, bat edo bi.**

Etxe...-tra faten baitra, pues kori, kantu kori... baduzte tradizioak? ta, in dute, anitxetan, asi ta bukatu artio. Van por las casas, a recoger, vestidos así, de pastores, y... ahí se juntan, 'Eguberri ta Eguberri'... Sí, ya saben, muy bien, los chicos de la escuela.

ESPARTZA ~ZARAITZU~

Dionisia Garate Otsoa, lehen ere aipatua

69. Espartza: Eguberrietako ospakizunak abantxu desagertuak (1985)

Geo, medezin uzta kor e, eztago aurik! ez mutikorik eta ez nexkatorik eta deus e, deus e.

– **Baina, berori gazte zelarik? orduan bai...**

A! orduan bat zela, bai.

– **Eta, zer egiten zen?**

A! zer egiten tze? etse, etsez etse, etse batetarik berzëala? limosna bila, eta gero xuntatzen zen etse batiala? ta orduan, kan xan, guzik.

– **Eta, kantatzen zen billanzikoren bat edo?**

Bai... kantatzen zien, bai.

– **Nola zen billanziko hura?**

Ba! atzerik daugu guziak.

– **Ea, ea, pentsa beza, pentsa beza pixka bat, ea etortzen den...**

Ez-ez-ez!

– **Ba, polita izanen zen...**

Atzerik daude guziak, uskara guziak, eztut xardokitzen iorekin ere! zertako? ne uskarara bukatu da.

– **Ba, badira herri honetan oraino ere euskara dakiten lagunak...**

Uska-, uskaldunak il dra biak, bata berzearen atzea, asike... eztago ya uskaldunik eben.

– **Semeak pixka bat badaki, e?**

Eeee!...

– **Bai, berarekin egin dut pixka bat, eta hor baziren kartetan jolasten beste hiru gizon eta haiek aditu dutelarik euskaraz ari ginela, hasi dira xardokitzen eta... batek aski ongi egiten zuen.**

Korrek? ala!

– **Bai, behean zegoen gizon batek. Eta, orduan, ez zara oroitzen zer kantatzen zen?**

Ez-ez-ez! ... eniz molestatién errateko; artako! eniz oritzen batere...

– **Eta, Errege-bezperan, zerbait egiten zen?**

Ez.

– **‘Cencerrada’ edo...**

Atzerik daude guziak.

ESPARTZA ~ZARAITZU~

Lucas Senberoi Roda, lehen ere aipatua

70. Espartza: Eguberri-egunaren bezperako mutikoen kuestazioa (1991)

Badakit, por ejem-, ba... uskeraz? Navidad.

- **Eguberri? Eguberriko kantu zenbait edo?**

Bai, Eguberriko...

– **Bai? badakizu?**

Bai-bai, bakizu, ez oritzen orai: ‘Eguberri, Eguberri, kau dela Eguberria, guzien Jauna sortu ta’... e! pero no, no le voy a dar salida. Es bonito, pero, de eso ya en el pe-, y alguna hija me parece que tiene copia de eso.

– **Eta, zer, elkitzen zintzaen? ateratzen zineten etxerik etxe, kantuz eta?**

Bai, bai, bai, kori kantatu, ta oraiño. Ya, azken urti ketan? espalderoareki? ta... makilla bat? alportxa bat, umiendako? gerren bat, txulen sartzeko? ta... zali, zali bat? ‘cesta’?...

– **Zare.**

Zare bat? arroltzen...

– **Biltzeko, e?**

Gero. xuntatzen gintzan gutziok e, etse batean? ta... kartaz, uf! arroltze, bueno, zea, tortilla ta txula?... eta, gero? bertze... egun batez? dra, por carnaval, el día San... martes de carnaval; entonces se... cantaba en vasco también. Iban lo mismo que ahora, los chavales.

– **Nola? mozorraturik-edo? beztiturik?**

Ba ez, espalderoarekin ta makillarekin.

– **Eta, igualtsu, etxez etxe eta kantari...**

Bai, bai-bai.

– **Eta, ez zara oroitzen zer kantatzen zuten?**

Ez, kortarik... eta ori; ta Eguberritik badauket kopia...

– **Eta, hor bada, herritik goitixeago, ermita bat, San Tirso; horrek ere badu bere kantua edo?**

Ez, ez.

– **Ez duzu ezagutzen? ez...**

Eztut, ez; kantua usatzen... erdaaz.

ESPARTZA ~ZARAITZU~

Nicolas Elarre Senberoiz, 1902
gurasoak ere, biak *esparztarrak*

71. Espartza: *Eguberri, Eguberri Gabon-kanta ezaguna (1992)*

¿Empiezo?

- 1 Eguberri, Eguberri
Kau dela Eguberria
Guzien Jauna sortu eta
Dugunaren alegriara
- 2 Oriontetik orontiala
Izarraren argia

- Izar ardan¹¹³ señailea
Erdi dela Maria
- 3 Maria txína¹¹⁴ edatzen eta
Jose txatarren berotzen
Jose txatarren berotzen eta
Aur eder baten trojatzen
- 4 Aur eder baten trojatzen eta
Jesukristoren bezitzen
Guazen guziok Belenera
Adoratzera Jesusen
- 5 Erdenen dugu, erdenen
Guzien Jauna Belene(n)
... ..
... ..
- 6 Beleneko iria
Iri guzien andia¹¹⁵
An sortirik emen dago
Guzien Salbatzalea
- 7 Izar eder bat elki duzu
Bi mendiren artetik
Izar ardan señailea¹¹⁶
Irur errege Belene(n)
- 8 Irur erregek eman zute(n)
Gure Jaunari presente
Batak urra¹¹⁷ bertzeak mirra
Irurgarrenak inziensoa.

113 'Hartan', antza, zaraitzueraz ohiki 'kartan' aditu badugu ere.

114 Azkue: Tximu: 1º (BN-s), faja de niños, langes des enfants. Orontzen 'tximin' eman ziguten.

115 Geroxeagoko bertsiok kantatua, *aundia* eta, hurrengo lerroan, *sorturik*

116 Lerro hori, lehenxeago ere bigarren estrofan ikusia, hemen gaizki tartekaturik dagoela uste dugu.

117 Urre', alegia.

Ahora viene el pedit:

- 1 Egundaño eniz izan
Orain bezain egarri
Etse kontan bai ardo
Etxakin zomana
- 2 Edaukizu kozu bana¹¹⁸
Xakitteko zomana
Ematekoz eman zazu
Emen zertan zauzkizu¹¹⁹
- 3 Bortuan elurrari diozu
Zangoak ozten zauzkizu
Etse kontan laur ardi¹²⁰
Laurek zortzi begarri
- 4 Baratze kontan belarr on
Gauak eman laur oron
Etse kontako nausi ta etxokandre
Jaungoikoak eman dazela gabon

Eta... nexkato, bueno, unas... sobrinas, y... ze? eskribitrik dixu papel bat, eta eman axu¹²¹, eta, nik erra-... erraten, fan dela, Diarioakin ta, errateko kor, egun koitan. Egun, urte... bueno, en Navidad, vaya, Nabidadetan? Eguberrietan? kantatzen, gau bat e, e? eta, erriko... mutiko guziak pues, xuntatzen gintzaxun eta kantatzeixuu, ta limosnara ematen ziaukixien ta gero, askari bat egitten dixuu, kala, kala. Kori ikasiz.

– **Baina, zuk egin duzu erran, rezitatu...**

Bai.

– **Eta, hau kantatzen zen musikarekin?**

- 118 Azkue: Kozu (BN-s, R, Sc), contagio, contagion. Lerroaren esanahia, hortaz, baldin edaukizu hori 'heda, zabal iezaguzu' bada, aise ondoriozta liteke. Hurrengo lerroan, bidenabar esanik, xakitteko dugu erreztatuturiko bertsioan eta xakiteko kantaturikoan.
- 119 Oso lerro iluna horixe. Errepikapen kantatuan Emen zerbat baukizu aditzen ote den gaude.
- 120 Aurreneko aldian bai ardi esan bazuen ere, geroxeagoko bertsio kantatuan laur ardi egoki hori eman zuen.
- 121 'Eman diadaxu' ('hark niri hura') izan daiteke hori, gure ustez.

Tonadara?

Eguberri, Eguberri
 Kau dela Eguberria
 Guzien Jauna sortu eta
 Dugunaren alegriara

(Jarraian estrofa guztiak kantatu zituen, goian ageri bezala)

Eso ya lo ha cogido bien, eso es lo que vale, ¿lo demás? e... lo demás hablando-hablando se me va.

– **Bai. Aizu, Nicolás, lehen aldian, errexitatu duzunean, erran duzu: ‘Ahora viene la petición’. Hori zer da? zer petizione?**

A! orai? ¿que hay dicho parecido? el pedir la limosna.

– **Eta, gero, limosna eman eta gero, segitzen zuen....**

Pues, atari bat pai? bertzeala ta bertzea tta an, berzean e kantatzen; ezpakinuen ka-... ezpakinuen kantatzen ez ematen...

– **Eta, ematen zuten?**

Bai, bai, bai...

– **Zer ematen zen? arroltze eta...?**

O! alporxa batëan? ogia, kanto, ogi-kanto? eta baratze edo... en una cesta, vaya, arroltze, saski batëan? arroltzeak eta erematen! eta gerren batian magrak eta, txistorrak eta kori guzia, eta dirua boltsan.

– **Eta, gero, zer egiten zen? afari bat edo?**

Bai, askari on bat!... una merienda. Askari bat erri... etse batëan? ebaten baitzan? ta, emazte karek, egiten ziaukixun bazkaria ta... ta sobratzen bazen abaria ere bai, abaria ta... eso.

ORONTZE ~ZARAITZU~

Pedro Pena Pena, 1902

ama: orontzitarra / aita: eaurtarra

Eguberriko kantaren apurrak (1986) ◀×

– Eguberrietan elkitzen zintzaen etxerik etxe? ateratzen zineten kantari?

‘Eguberri, Eguberri, gaur dela Eguberria, guzien Jauna sortu baita dugunaren legria’.

– Eta, musika, ¿no se acuerda?

No me acuerdo, no me acuerdo de nada.

– Aber, erran, erran beza berriz... ‘Eguberri, Eguberri’...

‘Gaur dela Eguberria, guzien Jauna sortu baita, dugunaren legria. Atzemanen dugu atzemanen, guzien Jauna...’ Bai, eztakit soberantxa, ez.

ORONTZE ~ZARAITZU~

Severo Azkoiti Arbe, 1903

ama: Orontze; aita: Otsagabia

72. Orontze: Eguberrietako ospakizunak (1995)

– Haur txikia zinelarik, ikasi zenuen dotrina euskaraz?

E... uskaraz ez, ez.

– Eta, kantu zenbait?

Kantu zerbait uskaraz? bua! ya, kuasi... aatz, atze zaida, bai; uskaraz, Natibitatetan, Gau... Gau...-onian. Kantatzen ginuen, eskolala faten gintzan guziek? bien, ya anitz! (...) arrosariotik elki ta ¡hala! limosna biltzra, gau kartako? eta... beti barnialako.

Gau kartan, guziek, xaten ginuen... tortilla, tortilla gutxiagoik, ginuen? ta, a lo mejor, anitz etxetan ya txerriak iltzen baitzren... txixtorra, ta kala xaten ginuen! Gero, biramonean, bazkari bat ere eitten ginuen, e! ta kontent; ta orduan kantatzen ginuen, Eguberria: ‘Eguberri, Eguberri, gaur dela Eguberria; guzien Jauna sortu eta, dugunaren legria; Oriente-

tik orientiala, izarraren argia; izar artan señaile, erdi dela Maria; Maria tximin erzen¹²² eta, Jose txatarren berotzen; Jose txatarren berotzen eta, Jesukristoren...

Elen dugu erdelen¹²³, guzien Jau-naen... Belenen; Beleneko iria, iri guzien xaldia¹²⁴; an sorturik emen dago, guzien Salbatzalea; elizan da liburu, liburu bezamat aingilu; etse kontan bai ardo, etxakin zomana; xakiteko zomana, edaukixu xorta bana'. Bai, (...), ta aire-aire ongi-ongi. Ori kantatzen ginuen!...

– **Musika horrekin? orduan musika guti, ezta? kasik errezitaturik...**

Bai, bai, rezitatu arrekin; baia... baia falta, baia eztut ongi erran, falta... falta da.

– **Zerbat falta da. Ea, hasi berriz, ea etortzen den...**

Hau esanik Severok kanta errepikatu zuen, modu bertsuan egin ez bazuen ere. Neurri zehatzik gabeko koplak izatean, Espartzan bildu hauen antzekoekin erkatu eta, batzuk gaizki osaturik daudela uste dugun arren, hona dakartzagu:

- 1 Eguberri, Eguberri
Gau dela Eguberria
Guzien Jauna sortu eta
Dugunaren legria
- 2 Orientetik orientiala
Izarraren argia
Izar artan señaile
Erdi dela Maria
- 3 Maria tximin erzen eta
Jose txatarren berotzen
Erdenen dugu erdenen
Guzien Jauna Belenen

122 'Edatzen' behar du horrek, Espartzan bildurikoa kontutan harturik.

123 'Erdenen dugu erdenen' da hori, berriemaileak geroxeago eman zuen bezala. Kanta hauxe ezagutzen ere zuen Pedro Pena herrikideari, ordea, 'erdenen' gabe, *atzemanen* bildu genion.

124 Akats nabarmena, Espartzan *andia* bildurik baikaude.

- 4 Beleneko iria
Iri guzien xaldia
An sorturik emen dago
Guzien Salbatzalea
- 5 Elizan da liburu
Liburu bezamat aingiru
Etxe kontako nausi-etxokandriak
Paradizuren aingilu
- 6 Baratzean belarr on
Gabak eman laur oron
Adios-adios jende onoak
Jainkokoak dauziela gaon

Orai elki da!

– **Ederki! ongi eman duzu, e?**

Orai ya...

– **Polita da, e? polita dela...**

E!... Orontzen, ori kantatzen ginuen, Espartzan, ya... ya diferenteago;
Otsagi ya... ya diferenteago ere, kantatzen da... bai.

– **Eta, besterik bazen? beste kanturik?**

Berze kanturik ez... A! eta, ta orai bezala, urte, urte aniz badula? e... ux-
kaldun bat ere bai, eldu zen... an, Orontzera; ta enekin, igual nola orai?
igual-igual xardoki... igual xardoki nekon e, ta, kau ere bai, kantatu ne-
kon, bai, bertze... ene kinto batekin; bueno, kintoa ez; ze zegon etxen?
emazia? zegon etxen. Konke... orduan? egon gintzan tamien... ere rato
bat.

– **Eta, gero, erraten ari zinen, joaten zinetela etxerik etxe, kantuz
eta...**

Bai, bai; pues etxez etxe, etxe guzieta faten gíntzan; pues ematen zien,
pues... alubia, azukare, kafe, txixtor –ba! algo, txizena¹²⁵–, arroltze, ta
gero... artxarki, kori... e-... biltzen baigünuen, ez zuenak txerria il pues

artxarki ere bai, biramoneko... koitan e, egiten ginuen, pues ya, bazkaria... etxe, etxe batian egiten gunuen kori guzia... egiten ginuen.

– **Noren etxean?**

A! pues... orduan, zer bat, biuda bat, bazegon Orontzen, zerean, surtido-re aye-ayen pare-parëan; orduan deatzen zen Maximinorna; Maximina, biuda bat zen... Maximina. Kan, kan egiten gindue: bazkaria... abaria ta bazkaria? ta ala! Gero ya Maximina kura ya... ya il tzen, bai.

– **Taberna zuen?**

E! etzuen tabernarik orduan; eee! orduan taberna batzuk, taberna batzuk zren... bai, saltzen zena ardo, ez yaokorik. Gero, klaro! gero ya, pues denbra kaitan ya bazen, muxialako... xuntatzen zren laur edo bo(r)z... gizon edo segun?... ala! edan... pinta bat edo bida ardo, t'ala! eser piripi-piripia ta ala! ejeje!... bai. Konke kala.

– **Oilar-meza egiten zen?**

Nola ollar? a! bai, ollar-mezara¹²⁶ bai, urtioro... izaten zen, ollar-meza.

– **Jendea faten zen?**

Bai, bai, faten zen, bai... faten zen.

– **Eta, Eguberri-gauean zer abari egiten zen, zerbait berezi izanen zen...**

A, bai!... ya pues... abaria, abaria onik... besugo, balin bazen... balin bazen besugo ta... zerbait, gero... turronak, kafe... ta kala.

– **Konpota ere bai?**

Ba, ere bai egiten zen, bai; ere bai egiten zen; gero, ollar-mezara? ta, ollar-mezara... kantatzeko, faten gintzan indarrekin! abaldu ondorean ongi? pues... ala!

A! eta gau kartan ya... ya, gu... ya adiñean gintzalarik ya, ya eskolala ya igaririk eta kontu? ez ginuen lo egiten!... ollar-mezatik kalak! tabernala... biramonian, biramonian e, meza ere izaten zen? bai, goizëan berriala, ala! meza ean berriz; bai.

– **Orduan, afaltzeko, besugoa gau hartan, e?...**

Bai, besugo izaten ginuen, bai.

– **Eta, hasteko? 'cardo' edo?**

A!... kardo balimazen...

– **Edo ‘coliflor’ edo? zer zen kostunbrea?**

Eee! bueno, baia orduan ere kardo, kardo... gutxikin izea(n) gaitzen, etzegon ya kardorik denbra kaitan... etzegon.

– **Eta, ‘coliflor’ari nola erraten zaio?**

Aaa! kori... koliflora, aza-repollo.

– **Ez zen jaten denbora hartan?**

A! pues e... egun kartan abaltzeko, eztakit ongi pa ya xaten ginuenez koitarik.

– **Eta, hasteko?**

(Gaizki ulertua): A! artseko, besugo...

– **Ez, ez; hasteko, ‘para empezar’**

Aaa! artzeko, artzeko... gauza guttiak, gutxikin gintzalarik orduan ya...

– **Aza-repollorik ez?**

Eeez! orduan, a lo mejor pues, sopa bat, eginik... zerbait gauzaz edo kala, xaten ginuen, bai.

– **Eta, lehen erran duzun artxarkia, zer da?**

Atxarki pues, kori, tal como... auz bat il? eta... aragia, kajon batian eseri? gatzeki, ta... etxoki... amar, ameka edo amabi egu, gata ar tzan ongi, ta gatzak artzen duelarik ongi? kori... garbitzen da urez; ongi-ongia garbitzen da, eta... orduan sukaldëak, baitzen... de campana, su... lurrian, esertzen baitzien egurrak luze, pues... kearekin ta kontu? txukatzen zren koyek.

Ta... irai-, irauten zien.... txukatu ondorian ongi? igual irauten zien... urte bat. Klaro, urte batez, etzien irauten zeren xaten baiginuena, len ¿verdad? klaro! baia... ooh! ta kori, kori xukatu ondorian? azpia... txuletaka egin? eta... eta plantxan, exeri gañan? ta da... da onik kori ere, ooh! da... on da! kori, ooh!... artxarkia.

Eta, artxarkia, xaten ginuen aniz también, ere... ya... neguan ta ya, primaberan; eh! primaberan ere ya, ya guardatzen ginuen primaberan ere bai. A! azak! bueno, ya azak... neguan, kolif-, koliflora; kan sartzen ginuen puzka bat?... ala! rasionetako! eta karekin gisoak también, gisoa ere bai, eta... kori... da... goxo aniz da, gustatzen zaiolari(k), e? anitzi ez zaio gustatzen baia, baia guri bai, kori da... onik.

ORONTZE

Inocencia Andueza Iriarte, 1914

ama: Orontze / aita: Santsoain (Urraulgoiti)

Jarraiko kantarekiko iruzkina:

Orontzeko Bidondo etxean 1914an sortu andere honek, 2003. urtean, zenbait datu eman eta genituen zalantza batzuk argitu zizkigun, arestian ikusi Eguberri-kantaren antzeko bertsioa lehenik errezitaturik eta ondoren kantaturik emanik. Bertsio hori, gainera, bere herrikide Severo Azkoitiri bildurikoa baino luzeagoa da eta, hortaz, gogaikarria izateko arriskua harturik ere, berriemaileak eman bezala dakargu hona. Andere Inok ez zuen euskaraz egiten, zertxobait ulertu eta, are, esateko gai izan arren. Errima egoki baten gabezia erakusten duten koplak, dena dela –inoiz haietako baten lerroren bat hurrengo besteren batekoekin nahasia-edo dakusagu–, dauden daudenetan, bildu bezalaxe utzi ditugu, horien ordena zuzentzen saiatzeak lanak emango bailizkiguke eta asmatu ere, ziu-rrenik, ez baikenuke asmatuko.

Doinua Espartzako Nicolas Elarrek emaniko bera da, froga daitekeenez.

73. Orontze: Eguberri, Eguberri Gabon-kanta (2003)

- 1 Eguberri, Eguberri
Gau dela Eguberria
Guzien Jauna sortu eta
Dugunaren legria
- 2 Orientetik Orientalia
Izarraren argia
Izar artan señaile
Erdi dela Maria
- 3 Maria txim'edatzen eta
Jose txatarren berotzen
Andexe artan ari men ziren
Aur on baten trujatzen

- 4 Aur on baten trujatzen eta
Jesukristoren beztitzen
And(r)e ederra Maria
Sortu zua semea¹²⁷
- 5 Zure semea txikinik andi
Mundu guziaren betea
Txikin iduri izanik ere
Gobernadero mundua
- 6 Izar eder bat elkitzen da
Bi mendiren artetik
Izar artan señaile
Irur erregeak Belenen
- 7 Irur erregek eman zutan
Gure Jaunari presenta
Batak urre berzeak mirra
Lenak inzensarioa
- 8 Artzaiak dira mendian
Beren ardiren galdea
Aldiz aldi fate'men zire(n)
Adoratzera Jesuse(n)
- 9 Erdenen dugu erdenen
Guzien Jauna Belenen
Beleneko idia
Idi guzien galdea¹²⁸
- 10 Elizan da liburu
Libru bezamat aingiru
Etxe kontako nausi-etxeoandria
Paradisoren aingiru

127 Azken bi lerro horiek honela behar lukete, antza: 'Andre dena Mariak / sortu zuen semea'.

128 Berriemaileak testua, errepaso gisa, bigarren aldiz kantatzean, bestela osatu zuen kopia hau:
Beleneko idia / idi guzien alde / an sorturik emen dago / gure Salbazalea.

11 Baratzean belarr on
 Gauak eman laur oron
 Adios-adios jende ona
 Jaungoikoak dauziela gaon

12 Etxe kontan bai ardo
 Guk etxakin zomana
 Eman zazu zuk kozuxko bana
 Xakiteko zomana.

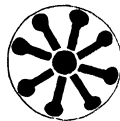
Y después, otra vez, también sigue un poco:

13 Bortuan elurrari diozu
 Zanguak ozten zaizkitzu
 Etxe kontan laur ardi
 Laurek zortzi begarri

Y... me parece que termina así:

Adios-adios jende ona
 Jaungoikoak dauziela gaon

Y contestan los de casa: **Bai zuri ere**. Porque eso se iba cantando por las casas el día Nochebuena, sí, y se daba limosna; eran jóvenes, y iban por las casas cantando eso, cantaban el 'Eguberri' la noche de Navidad y se quedaban en medio. Y se les daba... entonces se mataba mucho cuto, las longanizas, se daba jamón, se les daba pues, se les daba... cosas pa hacer una sopa al día siguiente, y después, los que habían salido así cantando y recogiendo limosna hacían comida y cena en una casa.

OTSAGABIA ~ZARAITZU~

Josefa Zoko Moso, lehen ere aipatua

74. *Otsagiko Eguberri aldiko giroa, oro har (1981)*

– **Hemen... ‘Eguberriak’ erraten da? ‘Navidades’?**

Urteberria; Natibitatiak, Urteberria. Natibitatia ‘Navidad’ y Urteberria ‘Año Nuevo’.

– **Eta, Natibitateetan haurrak elkitzen ziren etxerik kantuz?**

Bai, bai... bai; kantu bat da... ta kori zetako zie?

– **Biltzeko, polit da eta...**

Uiii pollit! kori da más... más viejo que-que viejo. Pues eztakit! a[de] mas, kantu korrek? badie una... bizpur... bizpur ele? *eta, eta, eta* kontaz? guardiak eta ordun? e... [aurka?] esertzen dra.

– **A! bai?**

Eta, klaro.

– **Baia hori ‘y’ da, uskaraz...**

Eta, eta... Baia, pues...urte batez etzien utzi kantatzra; bueno, eutzi zien baia beti’re, oposiz...

– **Oposizioarekin; baina, horrek ez du zer ikusirik bertzearekin...**

Klaro! pues uskara baitzen eta kainberze *eta* erraten baitzien, pues *eta...* beti, *eta* beti Berjine *eta* beti Berjini, da... kantoa.

– **Eta, guardiek ez baitute konprenditzen, pentsatzen zuten...**

Pues guardiek, pues klaro!... ETA, ETA, erraten tziela, klaro.

– **Eta, kanta nola da, nolakoa?**

Ei!... ba, nik eztakit, e?

– **Ez? zerbait bai...**

Bai baia... ni(k) beño obeki, kori e, gaztek erraten du, erranen dauzie, bai. Nok... dauki ote kantu kori? pues mutikuek! Natibitatetako? pues e... badakie, guziek ikasten die... Elkitzen dra mutiko guziak, barrideko mutiko guziak, kantatzra; faten dra etxez etxe? ta, pues ematen dabeguna? artzen die ta ya está, eta eiten die abari, nai badie? ta ezpadie... partitzen die dirua.

– **Zer ematen zaie?**

E! pues diru, diru; len ematen tzen... gauza, baia orai diru solo.

– **Eta, lehen, zer ematen zen?**

Len? pues arroltze, ta igual baginuen... txorizo, txorizo edo txistor, deitzen baitzen, eta gauza guetarik, baia orai ya ez tie nai, orai diru solo... diru solo. Bueno, pastak, batzuk ematen ba... dazte? xaten die pastak ere bai baia... baia bertze gisan? limosnatako duro solo, (zuzenduz): diru solo, nai die. Konke kala...

– **Eta, diruarekin, gero...**

Pues orai, regularki, partitzen die dirua; bakotxari tokatzen zaiona, eta abaltzen dra... faten dra ber'etxetra an, ta da obe. Len xuntatzen zren eta gero mozkor esertzen zren, ta kori da gaiztoago. Orai obeki, dirua parti ta bakotxa bere etxera faten da? ta... ta kan abaltzen du, klaro, obe ezi xunto; guziek xunto, a lo mejor, xan ez tie anitz baia edan... edan eiten die yago, eta gero? xiten dra gauzak. Klaro, klaro... konsekuenziak.

– **Polit izanen zen, e?**

Eztakit, nik, beti ikusi baitut egu kartan.

– **Ea zenbatez oroitzen den berori...**

¡Ay... Dios mío! nik, nik, ¡qué sé yo! ¡bah! eztakit, e?... 'Berrus karrun atuse'¹²⁹, Maria beti Berjini, berrus karrun atuse, Maria Berjiñaanganik; Kristo xin da mundura, gure reskatatzera, Jesukris...' ya ahí, ya, me tras-tuco ya; 'adoratzera, Berrus karun atuse -bizpor aldiz 'Berrus karrun atuse'- Maria beti Berjini, Berrus karrun atuse, Maria Berjiñaanganik. Etxe kontako tsukandrea' y... también cantan. Y eso ¿quién le dirá? pues los chicos le dirán.

– **Nork erranen dit hori? Sebastianak?**

Oi! Sebastiana [Eseberri], ni bezala, igual, trastukatrik egon da, Sebastiana. Klaro, eskribitrik eon baliz, orduan aisa! orduan leituz, erranen zuen. Tonadara? badakigu baia, baia-baia a lo mejor letrara? ez, etzaiku memoriale xiten!... Konke ya-ya, adina! adina da... anitz. Konke kori? baia kuek, keben eztago... urran batre mutikorik; aski urrun daude mutikoak orai.

– **Eta, Errege-egunaren bezperan ere elkitzen ziren?**

Eta -¿ve? ¿ve? cómo *eta*... ¿lo que tiene de... de *eta* el vasco? ¿verdad que pa'cualquier cosa es *eta*? y la *ke* también ¿cuánto, verdad?, la *ke* mucho también¹³⁰- Errege-bezperan? ez, ez, Natibiz-zate egunean solo; Errege... Errege-bezperan? elkitzen zen, ta... eztakit aurten eztenez elkieren, tzintzerriekin, sonatzen, tzintzerriek sonatzen, baitzen len... azienda aniz keben! pues zintzerri andi, ta guzietaik. A! andi naiago zien ezik txikin, sonatu, ta faten dra, mutikoak biltzen dra ta faten dra... zintzerri sonatuz, erri guzitik; ta 'viva Reyes' oi u eiten die. Kori ezta uskara, ¡viva Reyes!, 'viva Reyes' erdara. Konke bertzeik, ze erranen ya?

– **Eta, orduan ere, zerbait ematen zen?**

Ez-ez, egun kortan ez, etzren faten¹³¹ etxetarik, karrikatan, karrikaik solo, karrikaik; ta kan baitago depositoa... uran depositoa? ta kandik aitzen baita edo senti baita ongi... erriala? a lo mejor kara faten dra ta... kan egoten dra, benga sona! zintzerriak eta ¡viva Reyes! ¡viva Reyes!...

Verbum caro factum est izenburuko kanta honekiko iruzkina:

Patxi Biskarret mutil gazteak, *Otsagi* honetan aspaldi berriemaile izan genuen andere Isidora Paskualenaren ilobak, kanta honen testua –'Kris-to sortzen duzu gaur' izenez ere ezagutua– bidali zigun 1972an. Hona haren eskutiko lerroak:

“Ochagavía 16-2-72:

Muy señor mío: como le prometí, aunque con bastante retraso, le mando las canciones de Navidad. No sé si las entenderá, espero que sí. Ya recibimos la felicitación, muchas gracias. Con un cordial saludo se despide su afmo. servidor

Francisco Javier Viscarret
Saludos de la Amona.”

El estribillo dice así:

Verbum caro factum est
Maria beti Birjiñe

130 *k*- herskariak esan bide zuen hori, hala izenorde eta erakusleetan nola adberbioetan hain maiz agertzen denaz, alegia.

131 *Etzen fraten* aditzen uste dugu hor, bi hitzen artean gauzatu metatesiaren ondorioz, antza.

Verbum caro factum est
 Maria Birginanganik

La letra de las estrofas es así:

Natibitate gabean
 Ollarrak kantatu zuenean
 Ama semea maiteri zaude¹³²
 Bi beso sanduen artean

Joxe txatarrak berotzen
 Maria tximuak edatzen
 Artetxo artan ari emen z[ir]en
 Seme on baten troxatzen
 eta Jesukristoren bestitzen

Kristo xin da mundura
 Gure reskatzazera
 Disponi giten kristioak
 Jesukristoren adoratzera

Beleneko portalea
 Portale famatua
 Non baitago sortrik
 Gure Salbatzalea

Orienteko erregeak
 Izarrak giaturik
 Adoratu zuten Jesus
 Jaungoiko eta gizon eginik

Etxe kontan bai ardo
 Guk etxakin zomana
 Dugun dugun txortaxkoa
 Xakiteko zomana

132 Lerro hori desitxuratu xamarra iruditzen zaigu; 'Amak seme maitea zuen' edo 'zauki(e)n', edo... egon liteke hor, agian.

Natibitate gaba
Zeruek iriki zuten
Etxe kontako etxeoandria
Kan salba ledi. Amen.

En castellano

El verbo se hizo carne
De María siempre Virgen
El verbo se hizo carne
Por medio de María Virgen

La noche de Navidad
Mientras cantan los gallos
La Madre está con su Hijo amado
Tendiéndolo en sus brazos santos

José está calentando los pañales
María tendiendo las fajas
Y al momento están
Fajando al hijo bueno
Y vistiendo a Jesucristo

Cristo ha venido al mundo
Para rescatarnos
Preparémonos los cristianos
Para adorar a Jesucristo

En el portal de Belén
Portal famoso
Allí ha nacido
Nuestro Salvador

Los reyes de Oriente
Guiados por la estrella
Adoran a Jesús
Dios hecho hombre

En esta casa hay vino
Nosotros no sabemos cómo es
Danos un traguico

Para que veamos de qué clase es
 La noche de Navidad
 Los cielos se abrieron
 Que la dueña de esta casa
 Se salve en ellos. Amén.

Handik urte askotara, 2003an egin genion ikustaldi batean, Patxi adiskideak jarraian ikus eta adi daitekeen moduan hitz egin eta kantatu zigun.

OTSAGABIA ~ZARAITZU~

Patxi Biskarret Intxusta (1959)

ama: Otsagabia / aita: Ezkaroze

75. Otsagabia: *Verbum caro factum est* izeneko Gabon-kanta (2003)

Antes, como había muchos chavales, y... con los mayores, que llevaban un poco [‘el control’, antza], porque como luego se repartía lo que, lo que cogíamos... Nuestro barrio era el mayor, entonces, La Abadía; a posteriori como se ha edificaõ en Urrutía, la parte de allá del pueblo, ahora aquel barrio es el mayor y La Abadía ha quedaõ más pequeño. Pues entonces, esto se canta, el grupo de chavales que sale, que entonces seríamos ocho porque no les dejaban a los pequeños, e? para repartir a más, pero ahora salen todos y, bueno, y no llegan a ocho. Entonces, digamos que está el coro y luego el principiante. El principiante también canta la estrofa y el coro (...). Entra, entra a la entrada, el coro, y ya pues el principiante dice:

Abe Marian!
 Kristo sortzen duzu gaur¹³³
 Alegria giten guziok gaur
 Kristo sortzen duzu gaur
 Dantza egiten guziok gaur

133 Lehenengo lerro horretan eta hirugarrenean *durziu* aditzen uste dugu, eta bigarren-laugarrenetan *guziü*.

Sarrera hau ez zen agertzen aspaldiko gutunean. Hona, haatik, berriro,
gure laguna mintzo:

El coro, e?

– **Eso todos a una...**

Todos a una. Luego... arranca el principiante:

Natibitate gabea(n)
Ollarrak kantatu z(u)enean
Ama-semea maite zirauken
Bi beso sanduen artea(n)

Y el coro:

Verbum caro factum est
Maria beti Birjine
Verbum caro factum est
Maria Birjinanganik

Jose txatarrak berotzen
Maria tximua edatzen
Ordu artan ari omen tziren
Seme on baten trozatzzen
Seme on baten trozatzzen
Eta Jesukristoren bestitzen

Verbum caro factum est
Maria beti Birjine
Verbum caro factum est
Maria Birjinanganik

Kristo xin da mundura
Gur(r)e reskatatzera
Disponi giten gizonak
Jesusen adoratzera
Verbum caro... ¡bueno!

Beleneko portalea
Portale famatua
Zeren Kristo baitago sortrik
Gure Salbatzalea

Gure Salbatzalea eta
Munduko Redentorea

Orienteko erregeak
Izarrak giaturik
Adoratu zuten Jesus
Jaunkoiko eta gizon eginik

Konsideratu bear dugu
Indar guziarekin
Zer otz igare zuten
Jesus bere amarekin

Etxe kontan bai ardo
Guk eztakiu zomana
Dugun dugun xorta bana
Xakiteko zomana

Oraingo hau Patxik aspaldi bidali zigun gutunaren bertsio laburtua da, orduko hura testu honekin erkatzean ondoriozta daitekeen moduan.

Lan honi ekarpena egin zioten, halaber, Josefa Zoko zenaren iloba Maria Josefa Zokok eta honen iloba Iñaki Zokok, 2003an, antzeko bertsio bat guri bidalita, arestian ikusia baino luzeagoa gainera, baina kantaren testua behin eta berriz ez errepikatzearren, hona ekarri gabe utzi dugu. Aurrenekoarekin erkatuta, halere, diferentzia nabarmenik ez da ageri.

ITZALTZU ~ZARAITZU~

Epifanio Arteaga Mateo, 1905
ama: Itzaltzu / aita: Jaurrieta

76. Eguberriko kantaren apurrak (1986)

Natibitate gabea
Ollarra or zuenea(n)
Ama semeri...

Bueno, y de esu-, ya, ya no me sale.

– **¿Este es el mismo que se cantaba en Otsagabia?**

(Alaba bat): Yo creo que sí.

No, no, el de Otsagabia era distinto que el de Izalzu.

Kristo xin da mundura
Guzien reskatatzera
Guazen, guazen Belenera
Jesusen adoratzera

Y luego diría:

Etse kontan bai ardo
Guk etxakin zomana
Dugun dugun xorteko bana
Xakiteko zomana

Berrun karru natuse
Maria beti berjinik
Berrun karru natuse
Maria Birjinaanganik

Y luego venía lo otro.

BIDANKOZE ~ERRONKARIBAR~

Donata Jimeno Ornat, 1891

gurasoak ere, biak bidankoztarrak

77. Bidankozeko Eguberri-kanta baten apurrak (1981)

Después, que... con estos vascos que vienen aquí, porque tengo un sobrino que es cura y tenía mucho empeño de... de coger algo del vasco que se hablaba aquí, pero ¡bien! no, no ha podido sacar nada. Y... me dijo, me dijo, a ver estos vascos que están aquí, a ver si (...). Hablé con estas señoras que vienen, ¿las que gobiernan la Colonia? y me dijeron: “No, nuestro vasco es, muy diferente”. Y mi madre sabía, y lo sabía correctamente y

nosotras no... no cogimos nada. Ese... en vasco, ese canto de la Navidad que se canta:

Beleen, Beleen
Sortu Jesus Nazaren
Nazareneko elizan
Ainguri onek kantaten

Y ¿cómo seguía, otras estrofas?

– **Siga, siga, siga...**

Sí; no, yo no...

– **¿No se acuerda más que de eso?**

No sé; alguna, pero seguida no.

– **Y, de la música ¿se acuerda?**

No, no, de música nada.

– **Sólo la letra...**

La letra.

– **A ver, dígala otra vez ¿quiere? a ver si le sale un poco más largo.**

Espera; ¿cómo he dicho?

Beleen, Beleen
Sortu Jesus Nazaren
Nazareneko elizan
Ainguri one... kantaten
Gairon gai una
Sortu Jein ona
... ..
Mundu guzia

– **Sí, esa ya la sé, esta que empieza ahora, pero el ‘Belenen, Belenen’ de antes no la he oído antes nunca, en ningún sitio, ni en Uztarroz tampoco.**

¿No la ha oído usted?

– **No, por eso tengo mucho interés; si pudiera...**

(Alaba): Dicen que es de Bidangoz, que es exclusivamente de este pueblo.

(Geroxeagoko errepikapena)

– ¿Cómo era esa ‘Beleen Belenen’?

Beleen, Beleen
Sortu Jesus Nazaren
Nazareneko elizan
Ainguri one(k) kantaten
Gai un, gai una
Sortu Jein ona

(no sé qué venía, ‘mund’ y no sé qué)

Mundu guzia

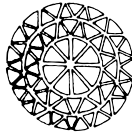
Después... es más, pero no sé. Ah! después sacarían... sin ser seguidos, ‘egi gunek egiteko, bertan bertan...’

– ‘Konbertitu’?

Konbertitu...

– ‘Jesukristo goretako’. En Uztarroz empiezan con ‘Ai Maria, gairon gairona, sortu da Jein ona, Natarabitate, Urterebitate’..

No me acuerdo; ‘Naterebitate, gai un gai una, sortu Jein ona’. Eso es. Ya estuvieron antes que usted, estuvieron hace dos o tres años dos señores, que venían también de Uztarroz, pero dijeron: “Hemos sacao algo, pero no podemos sacar nada limpio”, eee! correcto.

UZTARROZE ~ERRONKARIBAR~

Josefa Karrika Bernat, 1908

aita: Uztarroze / ama: Uztarroze

78. Uztarrozeko Eguberri aldiko kanta ustez zaharra (1971)¹³⁴

[Ai Maria, Gairon gairo]na

Sortu da Jain ona

Naterebitate, Urterebitate

Argizagia, medalla andia

Zutan fidatzen da

Mundu guzia

Xandalo peti lakorte

Giltzak eskian lakorte

Para(d)uso zabala

Kanko unra¹³⁵ sagarra

Sagar kartarik xanen zala

Jeinaren seme ta alaba

Jesus, Santa Maria

Dakigula balia¹³⁶

Ilean ta bizia(n)

Arimaren ordia(n)

Oillarra txuri munduti

Ainguri ona zeuriti

Ogi ona ostiarako

Ardau ona kalizarako

Ketan bietan konbertituk

134 4. lerroko *medalla andia* 'mirail, ispilu andia' bide da, eta 5. lerroko *fidatzen*, 'miratan' ('miratzen'). Bigarren paragrafoko aurreneko hitzak, *xandalo* delakoak, 'xan eta lo' batekin zer ikusia ote du, hirugarren lerroan paradisuaren aipamena egotean? gehiegizko susmoa geurea, ziurrenik, baina tira, hor doa bada-ezpada. Zailena, halere, 'ekarri' aditza oroitarazten digun *lakorte* hitzean legoke, erronkariera mintzatua izan zen azken denboretan 'eragu' aditzaz baliatu baitziren bertakoak, eta aditz trinko itxurako horren *-te* ezaugarria ez zaigu berezkoa iruditzen, 'xakin' aditzetik ezagutzen ditugun era sintetikoak, pluraleko 3. pertsonan, 'dakei' eta 'zakein' zirela jakinda. Tamalez, zer argitu askorik ez dugu izan.

135 *Unra* = 'hurra', alegia.

136 Lerro horretan *bakiula balia* aditzen delakoan gaude eta, bi lerro beherago, *aremare*.

Jesukristo goretako
 Ekusurik birtute
 Eguzkuti lakorte
 Gore Jainaren
 Kandela grazia lakorte

UZTARROZE ~ERRONKARIBAR~

Fidela Bernat Aracués, lehen ere aipatua

79. Eguberrietako giroa Uztarrozen (1978)¹³⁷

– Eguberrietan zer egiten da? mutikoak ateratzen al dira karrikara kantatzen eta horrela?

Bai, bai, bai-bai; eta xoaitan zria guziak, etse kueta, etse guet... ¿cómo diré? etse kueta, ese guzietra! Eta... ilkitan zia, la limosna de Navidad, niño Jesusen Navidad, eta mundu guziak emoitun gunia, edo arraultze, erraitan durana... karnabaletan ere? pues morroier emoitun gunia, edo gianso edo txistor, ta xoaitan zia, asador bateki? ta txistorrak eta giansoak edo lomoak edo kostillak? sartan zeia asadorian, eramaitako karrikan. Eta gero? pues xoaitan zia... bariara, eta egitan zeia xurgin-aira, el xurgin-ari que llamábamos, la Nochebuena, cuando decían: xurgin-aigaria.

– Xurgin-aigaria? sorgin-afaria?

Bai, kan egitan zeia, pues mitilak; ez nexkatoa xoaitan zena, e? orai sí, orai bai, orai xoaitan tun nexkatoak eta mitila kuziak, baia ordian ez, solo mitilak.

PE: Pa eso los chicos iban, en dos o tres cuadrillas? por todas las casas, ¡venga a cantar!... Sí, aquello estaría bonito.

– Y ¿qué cantaban? zer kantatan? ‘Ai Maria, gairon gairona’?

No, aquello era por parte, aquello era los chicos pequeños... pero eso era los mayores, los mozos, estos mozos may-, vayan ahora? que sale a la noche de Navidad, la limosnica del niño Jesús, se les daba y después ellos

137 Berriemailearen senar Pedro Ederraren (PE) esku hartzearekin.

disfrutaban, en el bar... pero lo de los chicos pequeños era... por parte: 'Virgen Sagrada y Madre de Dios, no hay en el mundo tal como Vos'...

– **Eta, berorrek, gazte-denboran, entzun al du euskaraz kantatzen 'Ai Maria, gairon gairona' eta horrela? bai?**

Bai! guziak galtatu in ziren, guzia banakie, bai, baia oai? azetuk.

– **(Oroitarazi nahiz): 'Sortu da Jein ona, Natarabitate, Urterebitate'...**

Argizaria, mirail andia... no sé, ya se me ha olvidado.

PE: Eso cantaban las chicas; los chicos, 'Virgen sagrada y Madre de Dios, no hay en mundo tal como Vos'. Aquí había unos cuatro... términos.

Sí, tres o cuatro versos, y ellos dejaban eso en las casas, cantando, y le pagaban.

PE: Y, las chicas 'Goazen aingureki...'

– **'Arkanxeliaki, gaur kantatzera'...**

Eta, ¡bueno! Nabitare... eta gero, xoaitan gint(z)ia... apezak, apezanian xoaitan gintia eta emoitan zeia... bi zentimo, edo laurtako bat, eta ordian zia anitx! apeza, apeza... eta ni orai xoaitan nun, etse batra... kan diar amanderra ¿ya me has entendido? alla tengo la madrina, 'amanderra' que se decía, edo 'aitaderra', otro, o tía bat, berze etsen, eta karek? bazia guzientako, bapana berarentako, azkaziak? pues distinto; edo... giralax, edo sagar, edo... naranja ore edo, edo... pues distinción, distinguía, cada una, tú porque ya eres de pariente, sí? ya sabías, y nadie, de las otras nadie decía nada, de las demás, porque aquélla ya sabía que era, pues cada uno su pariente, la distinguía.

– **Izaban entzun nuen etxe aberatsetan aberatsei ematen zietela gehiago, obroago...**

Obroxao, obroxao... korietarik, guziek, etse abraxetan? bai-bai, distingindan zreia, bai; bagunia bai... bai, xoaitan gin(t)zia, "Ai! zomat de e-, emonen dein, aber", turronak edo mazapanak, edo... ya anitx inbitan, ¡sí hombre!

– **Eta, gero, etxera joan eta zer egiten zen afaltzeko?**

Pues... aigaltako?

– **Aigari ona eginen zen, e?**

Ona, aigari ona! pues guziek eta algaria eta guziak eramaitan ziena, eta zer danza eta ador! ze tosta, ene seme?... best-, lenaõ bigunien etsea... kan, ande la, el bar de Sacristán, teníamos la casa antes nosotros, que la quitaron pa hacer la carretera?

– **¿El bar de Sacristán? ese bar no existe ahora, ¿verdad?**

No, a la parte abajo, era nuestra casa.

PE: Ande has dejaõ el coche? ahí teníamos nosotros la casa.

– **Sí, ¿donde el bar Latsa?**

Eso, Latsa; ahí teníamos nosotros la casa... y pa hacer la carretera, nos dieron esta; el Ayuntamiento? pues, compró, compró otra, después la hicieron toda nueva desde abajo, paredes y todo.

PE: Es que ahí, entre nuestra casa y la de Latsa, salía, así, un cabezón de piedra, y no podía pasar... el coche pequeño justamente. Y venga a poner carteles ¡pero los del pueblo eran los primeros que pasaban! había pocos coches pero, coche que pasaba ¡anda! te llevaba... todo el tabique por delante.

Eta balkonetra erkitan zreia morroiak, eta tosta, eta kanta, ta ¡viva Navidad! eta... ta gain kartan? pues, gaia... guziek aigaltra on, pero lenaõ, bagunia laur egun, edo zomat?... bijiliatako; ta bijilia, pues mundu guzia egitan zia pues besugoa, eta gero... kastaña egosi, edo sagar, edo kuzie guetarik. Ta kafeak eta kopak, bai-bai! disfrutatan gunia, bai, lenaõ ere.

– **Eta, hemen ba al zen afari tipikoren bat? zer-nolako ohiturak ziren etxeetan?**

Cada uno hacía su cena a su manera. Balimazien txerri? pues igual, kositillak, edo lomoak, edo aigari... ¡en buena armonía! eta besugõa, besugõa bai... bai-bai, besugo.

– **Turron ere bai?**

Eta, a! turronak ere bai, aunque sea, ez malimazagon? e' balimazagon? gai kartako? guziek erostan gunia... turrona; kori bai, bizi guzian, el día de Navidad siempre... eta karnabaletan eta, disfrutatan gunia, baskaria on edo aigaria edo...

80. Gabon-kanta, izatez zuberotarra, Uztarrozen (1989)

– ¿Cómo era esa canción de... ‘Hots aingurieki’?

(Alaba Maria): Ah! no la sabe...

– Un poco sí: ‘Hots aingurieki...’

[Guazen aingurieki]
 Arkanxaliek
 gaur¹³⁸ kanta(t)zera
 Gore Erregiaren
 Xinko Semearen
 Adoratzera
 Gore Erregiaren
 Xinko Semea
 Adoratzera

Baduaz arzaiaik
 Arinik belainak
 Lasterrez oinez
 Xakin al dironez
 Ea sortu zenez
 Jesus Belere(n)

Eso es, si hubiéramos sabido que Jesús había nacido, ‘lasterrez’ quiere decir, que corriendo hubiéramos ido, hasta descalzas a adorar. Es la de eso... ‘xakin’ es, si hubiéramos sabido es, ‘txakin al dironez’.

– **Eso es. Y el comienzo ¿cómo es? ‘Hots aingurieki’ edo ‘Guazen’?**

‘Guazen aingurieki’, primero se empieza: ‘Guazen angurieki, arkanxaliek, ar kazalzera¹³⁹, gore Erregiaren...’; si no la digo con la tonada, no me sale!...

– **Y la tonada, ¿cómo empieza?, ‘Goazen aingurieki’...**

Eso es, no me sale, tengo que hacer, llevando todo ya la letra, como me sale, y repetir y todo. ‘Xakin al dironez’ es, que si hubiéramos sabido que Jesús había nacido, iríamos a todo correr y descalzas, descalzos.

– **Belaunez, e? de rodillas...**

138 ‘Gaur’ (gazt. ‘esta noche’) idatzi dugun horretan *al* aditzen da eta bigarren estrofako 2. lerroan, ‘Arinik belainak’ idatzi dugun lekuan, *Areni’pelaia*.

139 Berriemaileak, bigarren aldi honetan, lehenengoan baino era desitxuratuagoan eman zuen.

Antxumi, bai, antxumi? eta oinez, corriendo?...

– **A adorarle.**

A adorar; todo está bien, pa los que entienden... Sin embargo, las que cantábamos, las chicas, no tengo presente.

– **Y, había otro que era ‘Ai Maria, gairon gairona’...**

Eso es ¡pues mira! no me sale eso: ‘Ai Maria, gai on gai ona, Urterabitate, Naterebitat, argizagia, miral andia’... No, ya no me sale, me he perdido y no, y sin embargo el ‘Guazen’? eso lo cantábamos nosotras por la noche, cuando íbamos a pedir por las casas, con el zakuto? o a la, podía llevarlo el más majo, el zakuto? pa que nos echaran al zakuto. Llegábamos a una casa que veías, es algo pariente? ya te hacías un poco? pues ya sabes que te habían de mondar... un poco más, y así, era, muy bien. ¿Y los chicos? los chicos antes estaban muy bien: ‘Virgen Sagrada y Madre...’ esos todo en castellano: ‘Virgen Sagrada y Madre de Dios, no hay en el mundo tal como Vos’.

IZABA ~ERRONKARIBAR~

Antonia Garde, lehen ere aipatua

81. Izaba: Zuberoan ikasi Gabon-kanta (1971)

Ta gizona... paseon, paseoan, Urtegi...-ko¹⁴⁰ bortan... bortan, eta... galtatu zitazun: “Orrek, dakia uskara?” - “Bai, nik, keben... erraitan degun gisa, xa orieki ez”. Ber gaiza zela! ta... nik e, ezetz! no era igual, eginuela igual erraitan, gaizak.

Eta... erran nezala e... uskaraz. “Nik zer bar dior erran? nik zer bar dior erran?”... Erran nezala eta erran nezala, eta aber banakienetz... Nabidadeko... billanzikuak. Eta erran niozun... bat, banakiela; ia niela ikasi keben. “Nik ez, nik eztur entzun... keben, euskaraz? ez... kantarik, et’ez... kola-ko, elizako, gaizarik bat(r)ere”. A[be]r non ikasi nien, “Frantz[ian]”, eta, Frantzian ere egon nindenez? baietz, “Frantzian egon nindezun, gazte... nindenian, xoaitan gindezun... ezpartinara, trabajatra negun”.

140 Horrelako izena duen etxerik ez dago egunotan Izaban; garai bateko izengoitiren bat ote da, agian?

– **Xostra?**

Bai, ezpartiña, ezpartiña, eta... oro? gaiza bana.

Kantatu niozun billanzikoa¹⁴¹... - “Anitxek... badakei, baya... eztei erran Orren gisa; Orrek, kantatu du, guk kantatan deguna gisa, orobat, orobat, orobat! Ori egon da korietan”. - “Bai, egon nuzu baya ez e... gaiza korietan; San Sebastianen... ekustan, ekustan, na más, diela bi urte, egon nindezun”. Erran niozun: “Ni egon naz San Sebastianen, eta... (...) eta Igelduan ere bai, eta itsasuan ere bai!... igirikan”... decir por decir... y así nos reímos un rato.

[Ots aingurie]ki
 arkanxeli
 gaur kantatzera
 Gore Erregiaren
 Xinkon Semiaren
 adoratzer

82. Izabako Eguberri-egunaren bezperako beste ohitura batzuk (1975)

Lan honen lehen zatian andre honekin izan genuen harremanaren berri eman dugun moduan, orain gai honi buruz mintzarazteko erabili genituen galderak idatzi ditugu, testuei egokituta gero.

1) Eguberrietan Izabako haurrak kantari ateratzen ote ziren galdetu genion, bai eta goxokiak ematen zitzaizkien ere.

Amanderrak emaitan zien katamora; nextatiler?... muñeko bat gisa eginik, eta mutikoerr... redondo, una rueda.

2) Gaztainak erretzen ote ziren.

Gaztañak erra? eta xan. Zartana, zartana batan, suiya, eman, (i)xik... ponían, se asaban y las comíamos.

3) Gabonetan nolako afariak egiten ziren jakin nahi izan genuen, zer jaten zen, alegia.

Orai, nolako aparior?... orai gisa! apariorak nola bar dra egin?... lein miño obro bai... orobat! al fin, igual.

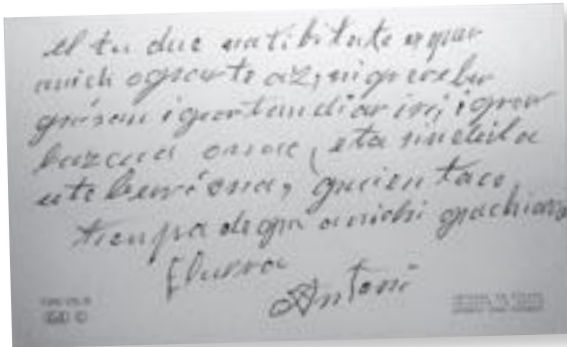
– **Bai, baina, zer? zer?**

Ahora, también, como antes y antes como ahora. Ek bai! baya guk ez; eskribatu dienak, xatan al du, gaiz on, biño guk ez. Zer nai dei, xakin zer xatan degun? gaiza goxo, gaiza goxo!... ek emoitán deinetik... gaiza goxo. ¡Qué listo es éste (magnotofoia), que coge la voz!...

4) Oilar-meza dela eta zer besterik konta zezakeen galdetu genion.

(Irakurriz): **Zer obro konta doke egun andi kortaz?...** Kontatu biar dur, orai zer obro bar dur kontatu? ollar-mezara yoaitan gindela... Ezta-go osorik (bere buruaz, antza). ¡Hay que pensar y no hay cabeza ya!

Hona, azkenik, berriemaileak, 1973-74eko Eguberrietan, idatzi eta bidali zigun krismaren testua, era errazago batez irakurri ahal izateko:

eltu duc natibitate ezquer
 anich ogarteaz, niq ere ber
 guisan igortan diar iri, igar
 bazcua onac, eta sin deila
 u(r)te berri ona, gucientaco
 tenpra degu anichi gachiaza
 Elurra
 Antoni

VII. EGBERRI

Andante

E. gu. ber. i e. gu.
ber. i gaur da. la e. gu. ber. i
a, gu. zi. en yau. a yai. o
ber. ta Be. len e. ko bi. de
an Gal. de egin. ez, gal.
de egin. ez nor o. te. den zer
o. te den gu. re E. re. ge yai. o. a

Aezkoako euskarari Azkuek eskaini lanean ikus daitekeen partitura.

BIBLIOGRAFIA

Artola, K., 2014. Ziorditik Uztarrozeraino, Nafarroan, euskararen hegoaldeko mugetan barrena, 1983an, III. Munibe, Supl. 34. Aranzadi, Donostia.

Azkue, R.M. de, 1927. Aezkera edo Petiriberro-inguruetakoko mintzaira. Euskera VIII urtea (III-IV), 179-300.

Azkue, R.M. de, 1969. Diccionario vasco-español-francés (ed. facsímil). La Gran Enciclopedia Vasca, Bilbao.

Barandiaran, J.M. de, 1963. Cuestionario para un estudio etnográfico del Pueblo Vasco. Publicaciones n. 15. Aranzadi, Donostia.

Erreterria Musikal, Ereintza Elkartea, 1999. Olentzero (diskoa). Donostia.

Garmendia Larrañaga, J., 1987. Ritos de solsticio de verano (I) Festividad de San Juan Bautista. Kriselu, Donostia.

Garmendia Larrañaga, J., 1988. Ritos de solsticio de verano (II) Festividad de San Juan Bautista. Kriselu, Donostia.

Jimeno Jurio, J.M., 1988. Calendario festivo de invierno. Institución Príncipe de Viana, Iruñea. Panorama, 10.

Jose Antonio Donostiakoa (O.F.M. Cap.), 1994. Cancionero vasco. En: Obras Completas VI, VII eta VIII Eusko Ikaskuntza, Donostia.

Lacoizqueta, J.M. de, 1888. Diccionario de los nombres euskaros de las plantas.

Eta (2003), Fund. Diario de Navarra. Iruñea.

Peña Santiago, L.P., San Martín, J., 1966. Estudio etnográfico de Urraul Alto (Navarra). *Munibe* 18(1/4), 69-159.

Satrustegi, J.M., 1971. Canto ritual del agua en Año Nuevo. *Fontes linguae vasconum* Año 3, n.7, 35-74.

Satrustegi, J.M., 1971. Pregón festivo de San Juan. *Fontes linguae vasconum*, Año 3, n. 8, 171-180.

Satrustegi, J.M., 1988. Solsticio de Invierno. Ediciones y Libros, Iruñea.

Yrizar, P. de, 1992. Morfología del verbo auxiliar alto navarro meridional. Gobierno de Navarra, Iruñea.

Zubiaga, F., 2001. Jainkoa eta gizakia euskararen oroitzan. Aita Pasiotarrak, Euba-Zornotza.

HERRIZ HERRIKO AURKIBIDEAK

1 - Udako errituen ingurukoak

Abaurrepea, 168	Bakaiku 44
Ilurdotz 132, 134	Murgindueta 57
Aginaga 87	Beltzuntze 93 ◀✕
Inbuluzketa 116	Nagore 161 ◀✕
Agorreta 125, 127	Beorburu 89
Irañeta 56, 57	Olague 109
Aintzioa 140	Beratsain 86
Iturmendi 37, 41	Olatzagutia 28
Almandoz 108 ◀✕	Beuntza 80
Izaba 137	Orotz-Betelu 163 ◀✕
Altsasu 31	Bizkarreta-Gerendiain 145 ◀✕
Jaurrieta 169 ◀✕	Orreaga 153
Anotz 94, 96	Burutain 114
Larraingoa 137 ◀✕	Osteritz 130 ◀✕
Anotzibar 107	Dorrao 48
Larraiotz 93 ◀✕	Otsagabia 171
Aria 163, 164	Eguarats 83
Latasa (Imotz) 69 ◀✕	Otsakar 90
Arostegi 84	Erripa 101, 102
Latasa (Odieta) 110 ◀✕	Saigots 121
Arrarats 76	Etsain 115 ◀✕
Leranotz 117	Satrustegi 61, 62
Arruazu 53	Esnotz 142
Lintzoain 144	Setoain 132 ◀✕
Artozki 161 ◀✕	Espartza 71
Lusarreta 160 ◀✕	Sorauren 97 ◀✕
Atondo 68 ◀✕	Espotz 160
Luzaide 154, 157	Uitzi 71
Auritz 147, 148, 149, 151	Etulain 110
Madotz 70	Unanu 51
Azparren 162 ◀✕	Etxeberrri 64 ◀✕
Mezkiritz 146	Untzu 93 ◀✕

Eugi	123	Uztarroze	173, 175, 176
Urdiain	34, 36	Gelbentzu	100
Ezkirotz	130	Ziaurritz	105
Urniza	138	Gendulain	105 ◀✕
Galdurotz	135 ◀✕	Zalba	135, 136 ◀✕
Urritza	69 ◀✕	Ihabar	59
Garaioa	165, 167	Zilbeti	143
Urritzola	29, 30	Ihaben	72
Garde	179 ◀✕	Zubiri	120 ◀✕
Urtasun	121	Hiriberri-Aezkoa	164 ◀✕
Gartzarun	77	Zuhatsu	65
Usetxi	119	Ilarregi	78
Gaskue	98	Zuntzarren	136

2 - Neguko errituen ingurukoak

Abaurregaina	262	Arrieta	245, 245, 247
Ihabar	197, 200, 201, 202	Muskitz	210, 212
Abaurrepea	259	Arruazu	194
Ihaben	216, 217	Olague	230 ◀✕
Aginaga	219, 220	Artozki	247 ◀✕
Ilurdotz	234	Olatzagutia	186
Aintztoa	239, 240	Auritz	241, 243
Irañeta	195, 197	Orondritz	239 ◀✕
Alli	213	Bidankoze	290
Itsaso	215 ◀✕	Orontze	274, 279
Almandoz	229	Burutain	231 ◀✕
Itzaltzu	289	Otsagabia	282, 287
Altsasu	189 ◀✕	Dorrao	74
Izaba	298, 299	Satrustegi	203
Anotz	221, 222, 223	Egozkue	231 ◀✕
Jaurrieta	264, 265, 266	Uitzi	213, 214
Anotzibar	224 ◀✕	Ekai	206
Lantz	230	Unanu	191
Arbizu	193	Etsain	232
Larunbe	220	Urdiain	187
Aria	252, 253, 254, 255, 256, 257	Etulain	231 ◀✕
Latasa (Odieta)	226, 227, 228	Urritza	209
Arostegi	218	Etxarri-Aranatz	188
Leranotz	233	Urritzola	207, 208

Esnotz	240	Garaioa	260, 261
Uztarroze	293, 294, 297	Ziordia	184
Espartza	267, 268, 269, 270	Garralda	248, 251
Zia	219 ◀×	Zuhatzu	205
Etulain	231 ◀×	Gendulain	225
Ziaurritz	224 ◀×	Zuntzarren	238

AUDIOA EZ DUTEN HERRIEN ETA BEREN KOKAPENAREN ZERRENDA ◀×

1 - Udako errituen ingurukoak

Irañeta	11-Bis	Esnotz	55-Bis
Osteritz	49-Bis	Beltzuntze	30-Bis, Bis, Bis
Murgindueta	12-Bis	Bizkarreta-Gerendiain	57-Bis
Setoain	50-Bis	Untzu	30-Bis, Bis, Bis, Bis
Satrustegi	15-Bis	Lusarreta	65-Bis
Errea	50-Bis, Bis	Sorauren	32-Bis
Satrustegi (Jarraiko Testua)	15-Bis, Bis	Nagore	66-Bis
Galdurotz	52-Bis	Gaskue	33-Bis
Etxeberri (Eta Hurrengoa)	15-Bis, Bis, Bis	Artozki	66-Bis, Bis
Zalba	52-Bis, Bis	Latasa (Odieta)	34-Bis
Atondo	18-Bis	Azparren	66-Bis, Bis, Bis
Zalba (Herri Honetan Bi Testu)	52-Bis, Bis, Bis	Gendulain	36-Bis
Latasa (Imotz)	18-Bis, Bis	Orotz-Betelu	66-Bis (+ 3 Bis)
Zuntzarren	52-Bis (+ 3 Bis)	Almandoz	38-Bis
Urritza	18-Bis, Bis, Bis	Hiriberri (Aezkoa)	68-Bis
Zuntzarren (Beste Bi Testu)	52-Bis (+ 4 Bis)	Etsain	41-Bis
Gartzarun	22-Bis	Abaurrepea	70-Bis
Larraingoa	52-Bis (+ 5 Bis)	Leranotz	43-Bis
Otsakar	30-Bis	Jaurrieta	70-Bis, Bis
Aintzioa	54-Bis	Zubiri	44-Bis
Larraiotz	30-Bis, Bis	Espartza	71-Bis
		Urtasun	46-Bis
		Garde	76-Bis

2 - Neguko errituen ingurukoak

Altsasu 4-Bis

Egozkue 39-Bis, Bis

Itsaso 25-Bis

Etulain 39-Bis, Bis, Bis

Zia 28-Bis

Burutain 39-Bis (+ 3 Bis)

Larunbe (Oraien) 31-Bis

Zuntzarren 43-Bis

Anotzibar 34-Bis

Orondritz 43-Bis, Bis

Ziaurritz 34-Bis, Bis

Artozki 52-Bis

Gendulain 34-Bis, Bis, Bis

Orontze 71-Bis

Olague 39-Bis

Espartzako mutikoak, 1963an, Eguberri bezperan etxe etxe kantatzeko prest.
TXURI BELTZEAN

